

Зелені Карпати

1-2 2013

MAGAZINE ZELENY KARPATY

ГОРДІСТЬ І СЛАВА КАРПАТ

Свідки сивої минувшини, геніальні витвори Його величності Народу – дерев'яні предковічні церкви. В Україні їх нараховується близько двох тисяч, на Закарпатті – більше 120. У червні 2013 року церква Вознесіння Господнього (Струківська), розташована у селищі Ясіня Рахівського району Закарпатської області, увійшла до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. Дві європейські країни задекларували спільну транскордонну заявку «Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі». Як результат, до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО потрапили з українського боку вісім об'єктів дерев'яної сакральної архітектури: чотири зі Львівської, по дві – Закарпатської та Івано-Франківської областей.

2013, № 1-2 (37-38)

Заснований 1994 року.
Виходить раз на квартал.

«ЗЕЛЕНІ КАРПАТИ»
MAGAZINE ZELENİ KARPATY

Founded in 1994.
Published once a quarter.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР ГАМОР Ф.Д.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Броджі Маріо (Швейцарія), Вінницькі Томаш (Польща), Волощук Іван (Словаччина), Голубець М. А., Довганич Я. О., Зиман С. М. (науковий редактор), Іваненко І. Б., Канцурак В.В., Комендар В. І., Коржик В. П., Кухта В. В. (перший заступник головного редактора), Кравців В. С., Парпан В. І., Покинчыреда В. Ф., Стойко С. М., Теличук В.Ф., Ібіш П'єр (Німеччина).

CHIEF EDITOR: HAMOR F. D.
EDITORIAL BOARD: Brodgy Mario (Switzerland), Vinnitski Tomash (Poland), Voloschuk Ivan (Slovakia), Holubets M. A., Dovhanych Y. O., Ziman S. M. (scientific editor), Ivanenko I. B., Kantsurak V.V., Komendar V. I., Korzhyk V. P., Kukhta V. V. (the first deputy of the chief editor), Kravtsiv V. S., Parpan V. I., Pokynchereda V. F., Stoiko S. M., Telichuk V. F., Ibisch Pierre (Germany).

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ ALL-UKRAINIAN ECOLOGICAL SCIENTIFIC-POPULAR MAGAZINE

Засновники: Карпатський біосферний заповідник і Міністерство екології та природних ресурсів України.

Founders: Carpathian Biosphere Reserve and the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine.

Видавець: Карпатський біосферний заповідник.

Publisher: the Carpathian Biosphere Reserve.

Регістраційне свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України: Серія КВ, № 239.
Registry certificate of the State Committee of the Informative Policy and Radio and Television Broadcasting of Ukraine: KV, № 239.

Адреса редакції: 90600, Україна, Закарпатська обл., м. Рахів, вул. Красне Плесо, 77

Тел. у Рахові – (03132) 2-21-93, в Ужгороді – (03122) 2-05-16

Електронна версія журналу «Зелені Карпати» розміщена на веб-сайті Карпатського біосферного заповідника
<http://cbr.nature.org.ua>

Address of the Editorial Office: 90600, Ukraine, Transcarpathian region, town of Rakhiv, Krasne Pleso street, 77

Telephone number in Rakhiv: (03132) 22193, in Uzhhorod – (03122) 20516

E-mail: cbr-rakhiv@ukr.net

Online version of the Zeleni Karpaty Magazine is available on the website of the Carpathian Biosphere Reserve
<http://cbr.nature.org.ua>

Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук, професор,
заслужений природоохоронець України,
Карпатський біосферний заповідник, м. Рахів

НА ШЛЯХУ ДО МАЙБУТНЬОГО, ЯКОГО МИ ПРАГНЕМО

У підсумковому документі Конференції Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку «Ріо+20: Майбутнє, якого ми прагнемо» (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 20-22 червня 2012 року) [2, 10] з новою силою акцентована необхідність досягнення гармонії людини і природи. Висловлюється думка, що без цього виживання планети Земля та її екосистем забезпечення необхідного балансу між економічними, соціальними та екологічними потребами нинішніх та майбутніх поколінь залишаються проблематичними.

Наголошується, що у деяких країнах уже зараз права її величності Природи ставляться на перший план порівняно до прав людини, а серед інституційних рамок сталого розвитку екологічна складова виділяється в окремий розділ. Більше того, у схваленій Рамковій програмі дій та здійснення наступних кроків щодо впровадження стратегії сталого розвитку в різних тематичних областях та в міжсекторальних сферах розв'язанню екологічних проблем відводиться ключова роль. Це, в першу чергу, стосується водозабезпечення та санітарії, енергетики, сталого туризму, кліматичних змін, лісів, біологічного різноманіття тощо.

Показово, що на цій Конференції в черговий раз заявлено про те, що для досягнення цілей сталого розвитку Україна вважає за доцільне започаткування процесу підготовки проекту концепції Екологічної Конституції Землі [18] та його публічного обговорення, заснування на базі ЮНЕП Світової Екологічної Організації.

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

В Україні, на думку експертів [10,15], антропогенне та техногенне навантаження, в тому числі і в Карпатах, в декілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Високими залишаються показники бідності, середня тривалість життя тут досягає лише 69,8 років. Майже у три рази вищою є енергоємність виробництва. Тут появилася велика кількість багатіїв, а масштабна експлуатація природних ресурсів призвела до загострення екологічної ситуації в країні та не забезпечила відповідного економічного розвитку.

Спостерігається тенденція зростання обсягів вирубування лісів та експортна спеціалізація сільського господарства на вирощуванні культур, які особливо виснажують ґрунти. На світових ринках за Україною закріплюється роль сировинного регіону, оскільки основу її товарного експорту становить продукція природоємних, екологічно шкідливих, низькотехнологічних галузей.

Проте на цьому фоні в Україні здебільшого лише дискутують щодо впровадження в життя програмних документів, прийнятих на конференціях глав держав та урядів світу в Ріо-де-Жанейро (1992; 2012) та Йоганенсбурзі (2002), причому обговорення цих проблем інколи ведеться в сучасному «лінгвістич-

ному» контексті. Так, у деяких наукових публікаціях ставиться під сумнів, до прикладу, правильність перекладу з англійської мови терміну «sustainable development» як «сталий розвиток». До уваги не береться навіть той факт, що за нього проголосували у Ріо (1992) представники 179 країн, і нікому ні тоді, ні в Йоганенсбурзі (2002) не приходило в голову переіменувати його на збалансований розвиток – «balanced development» [12]. Тим паче, що в Україні цей термін понад п'ятнадцять років тому назад уже офіційно схвалено Науковою радою з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку НАН України. Це поняття увійшло у широкий науковий вжиток, фігурує в державних документах, законах, міжнародних угодах, витрачені значні кошти на підготовку концепції сталого розвитку. «То чи доречно – напрошувється думка, і чи не насміх сусідам після років малопродуктивної праці порушувати питання про зміну терміну (бо ж суть питання й обсяг поняття залишаються незмінними)?». [12, ст. 35]. У той же час ґрунтовні розробки багатьох науковців, зокрема академіка Михайла Голубця [12] щодо впровадження в Україні концептуальних законодавчих норм щодо сталого розвитку досі залишаються без уваги, а важливі положення концепції сталого розвитку населених пунктів, яка ухвалена Постановою Верховною Радою України у 1999 році, не те що не виконуються, про них просто ніхто навіть не згадує.

Дивує також, що висловлювання окремих українських чиновників [12] про те, що міжнародні конвенції, які підписала Україна щодо сталого розвитку, мають лише рекомендаційний характер і не вимагають розробки окремих документів на національному рівні, не отримують належної оцінки. А дехто навіть говорить про те, що ідеї сталого розвитку уже себе вичерпали, і що основними цілями цього процесу має бути лише «економічне» зростання за рахунок використання природних ресурсів.

Дискусія про українські особливості реалізації парадигми сталого розвитку, яка розгорнулася на міжнародній конференції «Цілі збалансованого розвитку для України» (м. Київ, 18-19 червня 2013 року) у рамках Національного процесу «Довкілля для України» теж, на жаль, не вичерпала цю тему. У проголошеній, зокрема, тут доповіді академіка Леоніда Руденка із співавторами [15] ідеться про комплекс «об'єктивних і суб'єктивних» причин, які нібито оправдовують ситуацію в Україні щодо впровадження концепції сталого розвитку. «Шлях, який пройшла Україна після конференції в Ріо-де-Жанейро (1992), збігся з важкими роками становлення нових державних інституцій та суспільно-політичних відносин, з докорінною трансформацією економіки України й тотальною економічною кризою» – наголошують згадані автори. Ці та інші фактори, на їх думку, «значною мірою вплинули на те, що в Україні досі не прийнято концепцію збалансованого розвитку» [15, ст.3]. А чому не сталого розвитку?!

Але попри все це радує правильний висновок цих авторів: «...відсутність політичної волі зумовили ту обставину, що збалансований розвиток не став пріоритетом державної політики України. Формуванню та реалізації політики збалансованого розвитку заважають також недосконалість нормативно-правової бази та планування розвитку. В Україні триває практика прийняття економічних, соціальних, технічних і екологічних рішень без необхідного поєднання їх в єдину комплексну систему на основі стратегії збалансованого розвитку» [15, ст.5].

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ, А НЕ РОЗМОВИ ПРО СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Особливу точку зору з питань впровадження рішень Конференції в Ріо-де-Жанейро має академік НАН України Юрій Шеляг-Сосонко [20], який запропонував замість розмов про сталий розвиток запроваджувати розроблену ним концепцію біорізноманітності. Він вважає, що сьогодні практично завершується етап зрощення політичної влади з фінансовою олігархією. Як результат, політики стали провідниками ідей збагачення, і дедалі більше ізольовуються від природи, стають фізично та духовно спустошеними. Як біологічні істоти вони керуються переважно інстинктами, спрямованими на підвищення комфортності й отримання необмежених прибутків та насолоди від життя. Тому докази розуму тут безсилі. На жаль, на думку цього українського академіка, проголошений процес сталого розвитку у Ріо, є і буде безуспішним та поступово стане забутим. Тому найголовнішими мають бути заходи із збереження біологічного різноманіття як основи життя та благополуччя цивілізації.

«ЗЕЛЕНА» ЧИ «СИНЯ» ЕКОНОМІКА?

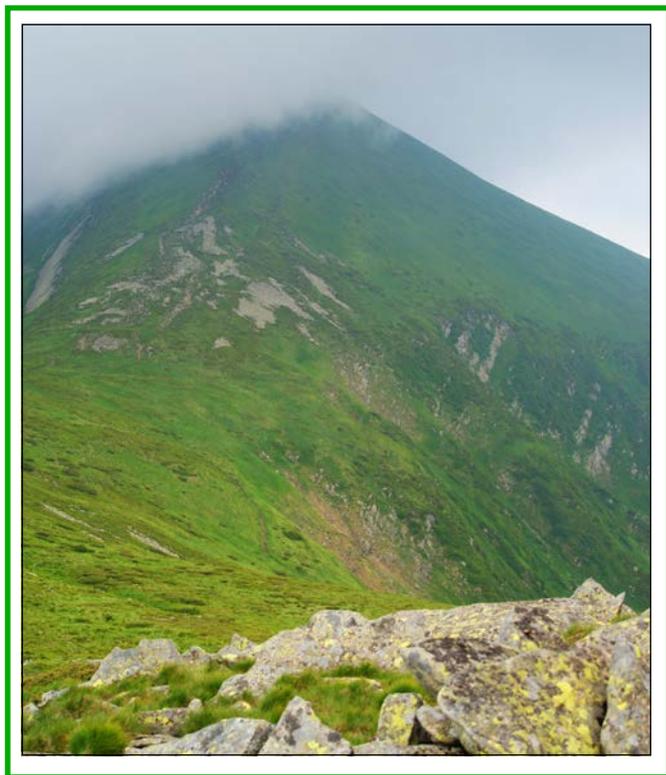
На цитованій Київській конференції як сучасний феномен позиціонується ідеологія «зеленої економіки», в основі якої лежить всеохоплююча екологізація суспільно-економічних процесів – від локального до глобального рівнів [17]. Загалом пропонується створити так звану «зелену світосистему», яка би включала «зелену політику», «зелену економіку», «зелену екологію», «зелений соціум», «зелену (екологічну) людину», «зелену техносферу» і навіть «зелену мілітаризацію». Звичайно, це чудова ідея, до якої людство,

безумовно, має прагнути. Але реалії нашого життя, на жаль, зовсім інші. Тому у зв'язку з цим розглядається можливість, на протигагу романтичної ідеї «зеленої економіки», запроваджувати більш прагматичну теорію «меншого зла» або «синьої економіки» [19]. Її суть, дуже коротко, полягає в тому, щоби припинити методи господарювання, які вичавлюють із природи все можливе, впроваджувати принципи природних екосистем, використовувати так звані каскадні підходи споживання сировини та енергії. В екосистемах (подібно до каскадів водоспаду) відсутня потреба у використанні додаткової сировини та енергії, адже як і вода у водоспадах тече за рахунок сили тяжіння, так і в екосистемах: одні види, або продукти їхньої життєдіяльності, служать їжею для інших видів без використання додаткових ресурсів, енергії і витрат на утилізацію. У природних екосистемах немає відходів, адже побічні продукти одного біологічного циклу стають сировиною для інших природних процесів. У цьому контексті цікавими є конкретні приклади «синьої економіки», які, на думку Володимира Химинця [19], можна би уже застосовувати в українських умовах.

ВВП ЧИ ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО ЩАСТЯ?

Дуже цікавими є також методологічні інновації щодо конвертації використання природних ресурсів у тривале та щасливе життя не тільки окремих людей, але і людства загалом [9]. На зміну основного показника економічного зростання – внутрішнього валового продукту (ВВП), згідно з напрацюваннями Нової економічної фундації (The New Economic Foundation – NEF) (цит. за Гардашук [9]), запропоновано новий показник оцінки ефективності економіки – модель щасливої планети, в основі якої лежить індекс щасливої планети (Happy Planet Index – HPI), або світовий індекс щастя.

Індекс щасливої планети – це співвідношення екологічних впливів та добробуту людей, тобто індекс щасливої пла-

нети визначає ефективність «конвертації» природних ресурсів у тривале, комфортне й щасливе життя усіх громадян кожної країни. Рівень добробуту націй пропонується визначати через національний приріст щастя, або GNH (Gross National Happiness). Така модель дає можливість обмежувати надмірне споживання та виснаження природних ресурсів, орієнтує, на відміну від ВВП, забезпечувати втілення нового бачення прогресу і розвитку, яке базується не стільки на економічному зростанні в країнах, як на рівні щастя її громадян.

В іноземних засобах масової інформації, до прикладу, уже появились матеріали щодо пропаганди досвіду впровадження і ефективного використання цієї моделі у республіці Бутан, яка розташована у Гімалайських горах на кордоні із Китаєм.

ОСОБЛИВА УВАГА ГІРСЬКИМ ТЕРИТОРІЯМ

На всіх міжнародних форумах зі сталого розвитку окремо привертається увага до проблем гірських територій, визнаються великі вигоди, які отримуються від них світовою спільнотою. Зокрема підкреслюється виняткове значення гірських екосистем як основних поставників водних ресурсів для великої частини континентів. Відзначено і той факт, що гірські екосистеми особливо вразливі перед згубними наслідками кліматичних змін, знелісненням та деградацією лісів. Великої шкоди їм завдають зміни методів землекористування, деградації земель та стихійні лиха. У зв'язку з цим глави держав та урядів світу закликають активізувати зусилля з охорони гірських екосистем, включаючи збереження їх біологічного різноманіття. На Конференції «Ріо+20» прозвучали, зокрема, заклики щодо прийняття довгострокових концепцій із застосуванням всеохоплюючих підходів, які б базувалися на програмах розвитку гірських регіонів. Тим паче, що на цих територіях завжди панували бідність та безробіття, тут спостерігалось надмірне природокористування та деградація унікального біорізноманіття. Надзвичайно складною залишається екологічна та соціально-економічна ситуація і в Карпатському регіоні.

Так, за висновками Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи (Резолюція 315 (2010) «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір») [14], а також за матеріалами міжнародної конференції «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи» [16] для цього краю характерним є значне зменшення, порівняно з недавнім минулим, рівня лісистості. Завдяки порушеній тут екологічній рівновазі надзвичайно високою залишається паводкова небезпека, серйозною за-

грозою виступають ерозія земель, скиди у водойми забруднених стоків, неорганізоване нагромадження побутових та промислових відходів. Тому розв'язання цих назрілих екологічних та соціально-економічних проблем можливе лише шляхом прийняття Державної програми сталого розвитку Українських Карпат та інтеграції України до програми Європейського Союзу «Карпатський простір».

Масштабна та хаотична експлуатація природних ресурсів призводить до загострення екологічної ситуації і не приносить економічного зростання, в першу чергу – місцевим громадам. А за регіоном Українських Карпат твердо закріпилася слава лісосировинного придатку. Сотні тисяч кубічних метрів деревини, які заготовляються щорічно із застосуванням екологічно небезпечних технологій, вивозяться за кордон кругляком, або у вигляді пиломатеріалів. Такі методи лісокористування не приносять соціально-економічних вигод, а навпаки, загострюють паводкову ситуацію, активізують ерозійні процеси, руйнують ландшафти та дорожню інфраструктуру, створюють негативний імідж для розвитку туризму тощо.

Дуже показовим у цьому контексті може служити стан лісокористування у надзвичайно паводково-небезпечному верхів'ї басейну Тиси, на території депресивного Рахівського району Закарпатської області, де, незважаючи на прийняття Закону України про мораторій на проведення суцільних рубок у лісах на гірських схилах, спостерігається чітка тенденція до збільшення обсягів лісозаготівель, причому основна маса деревини заготовляється шляхом суцільних рубок, різко знижуються показники посадок лісу (табл. 1).

Лише на папері залишаються декларації щодо сталого лісокористування та про міжнародну лісову сертифікацію. Спостерігається чітка тенденція до тінізації лісозаготівельної галузі. Так, порівняно з 2000 роком, у 2008 році середня кількість працівників у лісозаготівельній галузі у цьому гірському депресивному районі скоротилася більше ніж у два рази, при тому, що питома вага заготовленої деревини була майже однаковою (табл. 2), та й новітні технології, які би призводили до вивільнення робочих рук, теж не застосовувались. Цікаво і те, що в останні роки органи державної статистики взагалі перестали вести облік працюючих у цій важливій для регіону Карпат сфері.

Надзвичайно тривожною виглядає тут, попри 70-відсоткову лісистість, й проблема забезпечення місцевого населення звичайними паливними дровами. Наприклад, за розрахунками потреби в них людей, підприємств та організацій цього віддаленого та негазифікованого району щорічно складають близько 250 тисяч кубічних метрів (27 тисяч дворогощподарств:

по вісім кубічних метрів кожному в середньому на рік, плюс соціально-культурні та туристично-рекреаційні заклади, установи, підприємства торгівлі тощо). А насправді, за даними офіційної статистики, їх реалізовано у 2012 році лише третину до необхідної кількості, а в 2011 році ця цифра опускалася навіть нижче п'ятнадцяти відсотків. А звідки ж береться решта дров? Відповідь тут проста. Це самовільні рубки, або нелегальна торгівля лісоматеріалами. Але так чи інакше, реальні лісозаготівлі є значно більшими від статистичних даних. Отже, і екологічна шкода є насправді набагато вищою, ніж про це офіційно говориться. А яких збитків від цих оборудок несе державна казна, теж чомусь замовчується.

На цьому фоні дуже тривожною виглядає ситуація із виконанням в Карпатському регіоні Державної програми формування національної екологічної мережі, організація справжнього саботажу місцевими органами влади реалізації Указів Президента України щодо створення та розширення природоохоронних територій, зокрема Карпатського біосферного заповідника, Національного природного парку «Гуцульщина» та інших. Залишились лише добрими побажаннями вимоги статті 10 Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялишево-букових лісах Карпатського регіону», якою передбачалось довести до 2005 року рівень заповідності у Карпатах до 20 відсотків.

Вимагає значної активізації робота щодо виконання вимог Закону України «Про ратифікацію Протоколу про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної у м. Київ 22 травня 2003 року». Адже, як показує аналіз, тут теж складається непроста ситуація. За останні десятиріччя спостерігається значне збільшення кількості видів рослин і тварин, які занесені до Червоної книги України, причому чимала частина усіх зникаючих видів якраз припадає на регіон Українських Карпат (табл. 3).

У цьому контексті виглядає цікавим і той факт, що більшість із них, а також видів, які занесені до європейських та міжнародних червоних списків, охороняються в межах Карпатського біосферного заповідника та в інших природоохоронних територіях (табл. 4).

З огляду на це слід підвищувати роль заповідників та національних природних парків, які зараз як ніколи потребують підтримки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

ПІДВИЩУВАТИ РОЛЬ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТИВ ЯК МОДЕЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Особливої уваги, відповідно до цілей Севільської стратегії (1995) та Мадридського плану дій (2008) ЮНЕСКО, в гірських регіонах вимагають проблеми розвитку біосферних заповідників (резерватів) та вдосконалення українського природоохоронного законодавства, що регламентує їх діяльність.

Біосферні резервати, які працюють з 1971 року у рамках програми «Людина і біосфера», – це природоохоронні території абсолютно нового типу, ключовою метою яких є забезпечення гармонійного розвитку людини і природи. Сама ідея біосферних резерватів лежить в основі принципів сталого розвитку, зустрінута в усьому світі з великим ентузіазмом, і за минулі чотири десятиріччя набула значних успіхів. А сьогодні біосферні резервати формують глобальну мережу модельних регіонів, де можуть бути апробовані різні спо-

Таблиця 1

СТАН ЛІСОКОРИСТУВАННЯ У ВЕРХІВ'ЯХ БАСЕЙНУ р. ТИСИ (Рахівський район, Закарпатська обл.)

Показники	Роки			
	2005	2010	2011	2012
Заготовлено ліквідної деревини, куб. м	291247	281518	326539	360722
в т.ч. шляхом суцільних рубок, куб. м	221545	219253	274162	304890
Посаджено лісу, га	641	235	308	281
Реалізовано дров населенню, куб. м (при потребі орієнтовно 250 тис. куб. м)	87118	76439	36100	81187

Таблиця 2

ДИНАМІКА ОБСЯГІВ ЛІСОЗАГОТІВЕЛЬ ТА СЕРЕДНЬОЇ КІЛЬКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ, ЗАЙНЯТИХ У ЦЬЙ ГАЛУЗІ (Рахівський район, Закарпатська область)

Показники	Роки			
	2000	2006	2008	2012
Заготовлено ліквідної деревини, куб. м	256033	250885	245602	360722
Середня кількість працівників у лісозаготівельній галузі, чол.	2056	950	980	Дані у державній статистиці відсутні

Таблиця 3

ВИДИ, ЯКІ ЗАНЕСЕНІ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Випуск Червоної книги	Україна		Українські Карпати		Охороняє Карпатський біосферний заповідник	
	Тварини	Рослини	Тварини	Рослини	Тварини	Рослини
1980	85	151	59	79	50	37
1994	382	-	129	-	86	-
1996	-	439	-	167	-	105
2009	542	611	144	225	116	148

Таблиця 4

РОЗПОДІЛ РІДКІСНИХ ВИДІВ СУДИННИХ РОСЛИН ЗА ПРИРОДООХОРОННИМ СТАТУСОМ

Природоохоронний статус виду	Кількість видів в		
	Україні	Українських Карпатах	заповідниках та НПП Українських Карпат
Міжнародна Червона книга (МСОП)	106	14	6
Європейський Червоний список	182	13	8
CITES	69	46	37
Бернська конвенція	51	16	4
Червона книга України	439	167	127

соби сталого природокористування і можливості адаптуватися до мінливих екологічних, економічних і соціальних умов за участі усіх зацікавлених сторін.

Як підкреслено у Дрезденській декларації про біосферні резервати та зміни клімату [11], нині Всесвітня мережа включає понад 560 біосферних резерватів у більш ніж 100 країнах світу. Тут нагромаджено безцінний досвід, який є важливим внеском у сталий розвиток, зокрема у напрямку мінімізації кліматичних змін та адаптації до них, а також для збереження біологічного різноманіття.

З часу створення програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та мережі біосферних резерватів впроваджувались інноваційні підходи у наукових дослідженнях, організації моніторингу, екологічній освіті, створювався для цього необхідний потенціал, здійснювалось вдосконалення менеджменту, реалізовувались модельні проекти, які виходили далеко за рамки тільки збереження природи і є добрими моделями для екологічно сталого способу життя.

В Україні створені і успішно функціонують, в різних природно-кліматичних зонах, чотири біосферні заповідники (Карпатський, Чорноморський, Дунайський та Асканія-Нова). Всі вони вносять свій посильний вклад для впровадження в Україні стратегії сталого розвитку, служать ефективними інструментами запровадження принципів «зеленої економіки», надання екосистемних послуг, раціонального природокористування, мінімізації кліматичних змін тощо. Так, до прикладу, букові праліси Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника, за даними досліджень університету штату Вермонт (США), займають друге місце у світі серед лісів помірної зони (після дощових лісів Тихоокеанського побережжя США) з акумуляції парникових газів. Крім того, за висновками авторів українсько-німецького проекту «Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)» [21], природні екосистеми східної частини Закарпаття становлять сьогодні європейський епіцентр дикої природи, недоторканості та функціональних лісів. Їх унікальна особливість постійно вабить дослідників, студентів, лісівників та природоохоронців з усього світу. А праліси Карпатського біосферного заповідника, які входять до складу українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», служать зараз еталоном в європейській лісовій екології та природоохоронній справі.

Не менш важливим є і той факт, що за ініціативи адміністрації Карпатського біосферного заповідника на міжнародній науково-практичній конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» з нагоди його 30-річчя (м. Рахів, 13-15 жовтня 1998 року), прийнято справді історичне рішення: «З метою створення міжнародного правового поля в галузі збереження природи та соціально-економічного розвитку країн Карпатського регіону урядам цих країн розробити і прийняти Карпатську конвенцію сталого розвитку» [4]. А у 2003 році на Київській конференції міністрів охорони довкілля Європи «Довкілля для Європи» ця ідея була реалізована шляхом підписання «Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», яка в 2004 році ратифікована відповідним Законом України.

Окрім того, за нашою ініціативою включено до Постанови Верховної Ради України від 12 вересня 2002 р. «Про інформацію Кабінету міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України «Про природно-заповідний фонд України» і «Про охорону культурної спадщини» та про дотримання посадовими особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника «Хортиця» й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природно-заповідного фонду» пункт щодо розробки «...до 1 липня 2003 року Державної комплексної програми сталого розвитку гірських районів України». А дещо раніше за активної участі адміністрації Карпатського біосферного заповідника прийнято Закони України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (1995 р.) та «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» (2000 р.), Постанову Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998–2005 рр.». Крім того, в 2002 році Закарпатська обласна рада прийняла першу і єдину в Україні «Концепцію сталого розвитку Закарпаття», в 2007 та 2011 роках Комітет Всесвітньої спадщини включив букові праліси Карпат у складі українсько-словацько-німецького об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [7], а Президент України ухвалив спеціальне Доручення (№ 1-1/749 від 2 квітня 2013 року) щодо сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття, що розташовані в зоні об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» [8] тощо.

На розробку, пропаганду та впровадження конкретних проектів зі сталого розвитку спрямована робота наукових підрозділів, великої мережі еколого-освітніх та інформаційно-туристичних центрів, які створені на базі біосферного заповідника (Музей екології гір та історії природокористування Карпат, «Музей нарциса», «Центр Європи», «Високогір'я Карпат» тощо), екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника». Цій темі присвячено майже два десятки організованих адміністрацією біосферного заповідника міжнародних науково-практичних конференцій та велика кількість реалізованих міжнародних проектів тощо.

Значного суспільного резонансу отримали сформовані нами та оприлюднені на сторінках газети «Голос України» ідеї щодо проведення в Карпатах зимової Олімпіади [3], створення на Закарпатті у географічному центрі Європи «Екологічного Давосу» [1, 13], впровадження принципів сталого лісокористування [5;6] та інші.

ДЕЯКІ ПІДСУМКИ ТА «ДОРОЖНЯ КАРТА» ДЛЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Отже, незважаючи на рішення міжнародних форумів та велику кількість міжнародних нормативно-правових документів, до цього часу в Україні не прийнято навіть концепції сталого розвитку, а важливі положення Концепції сталого розвитку населених пунктів, яка ухвалена Постановою Верховної Ради України у 1999 році, не те що не виконуються, про них ніхто навіть не згадує.

Надзвичайно складною залишається екологічна та соціально-економічна ситуація в Карпатському регіоні. Місцеві владні інституції ігнорують Концепцію сталого розвитку Закарпаття, яка прийнята Закарпатською обласною радою у 2002 році.

За регіоном Українських Карпат, як мовилося вище, твердо закріпилася слава лісосировинного придатку, звідки сотні тисяч кубічних метрів деревини, які заготовляються щорічно із застосуванням екологічно небезпечних технологій, вивозяться за кордон кругляком, або у вигляді пиломатеріалів. У верхів'ях вкрай паводко-небезпечного басейну Тиси спостерігається чітка тенденція до збільшення обсягів лісозаготівель. Причому основна маса деревини заготовляється шляхом суцільних рубок, різко знижуються показники посадки лісу та збільшується тінзація лісозаготівельної галузі.

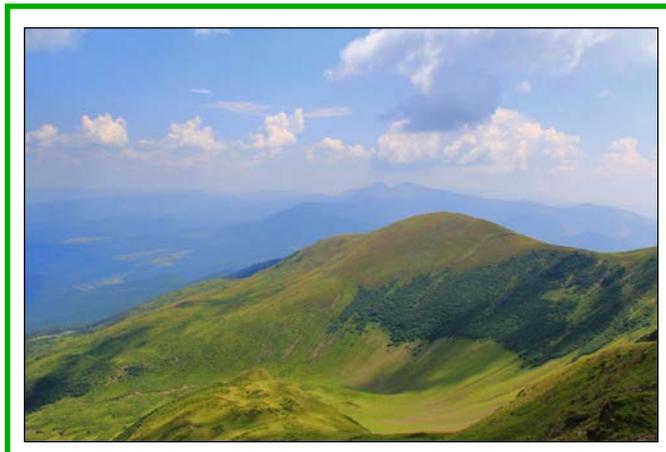
Не виконується Державна програма формування національної екологічної мережі, збільшується кількість видів рослин і тварин, які занесені до Червоної книги України, чимала частина усіх зникаючих видів припадає саме на регіон Українських Карпат.

Майбутнє розвитку Карпатського регіону буде в значній мірі залежати і від впровадження тих розробок, які створені та апробовуються в Карпатському біосферному заповіднику. А сформовані, за нашою пропозицією, у Постанові Кабінету міністрів України з питань розвитку гірської Рахівщини (ще у 1998 році) концептуальні положення про необхідність «стабілізації соціально-економічного становища в регіоні, збереження унікальних природних екосистем, освоєння потужного рекреаційного потенціалу, створення на цій основі зони екологічного орієнтованого туристично-оздоровчого комплексу загальнодержавного значення» і сьогодні можуть служити дорожньою картою, дуже співзвучною із рішеннями Конференції ООН «Ріо+20: Майбутнє, якого ми прагнемо», для розробки і прийняття Державної програми сталого розвитку Карпатського регіону, інтеграції України до програм Європейського Союзу «Карпатський простір».

Велике значення для збереження та сталого розвитку Карпат може мати Доручення Президента України щодо збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, які розташовані у зоні української частини цього природного об'єкта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балага В. На Закарпатті можна створити «екологічний Давос» // Зелені Карпати, 2012, № 1-2.
2. Будущее, которого мы хотим. Рио+20. Конференция Организации Объединенных Наций по устойчивому развитию. Рио-де-Жанейро, Бразилия, 20-22 июня 2012 года // Итоговый документ конференции. A/conf/216/L/1. – С. 1-66.
3. Гамор Ф. Чи могли б Карпати прийняти зимову Олімпіаду? // Голос України, 9 квітня 1996 рік. № 66 (1316).

4. Гамор Ф.Д., Волощук І.І. Карпатський регіон: проблеми і перспективи сталого розвитку // Регіональна економіка, 1998, № 4. – С. 193-198.
5. Гамор Ф. Майбутнє лісів Закарпаття // Урядовий кур'єр, 17 серпня 2002 р., № 151.
6. Гамор Ф. Карпатським лісам – швейцарські стандарти // Урядовий кур'єр, 23 травня 2003 р., № 93.
7. Гамор Ф. Унікальна місцина в центрі Європи інтегрується до світової спільноти // Зелені Карпати, 2012, № 1-2. – С. 2-5.
8. Гамор Ф. Розвивати й оберігати букові праліси Карпат, а також забезпечити сталий розвиток гірських сіл Закарпаття. // Голос України, 31 травня 2013 р., №100 (5600).
9. Гардашук Т.В. Оновлення методологічної бази впровадження засад збалансованого розвитку в Україні // Цілі збалансованого розвитку для України. Мат. міжнар. конф. 18-19 червня 2013 р. – С. 21-25.
10. Доповідь України до Конференції ООН зі збалансованого (сталого) розвитку. «Ріо+20: Майбутнє, якого ми прагнемо». Рио-де-Жанейро, Бразилія, 20-22 червня 2012. // Всеукраїнська екологічна ліга. Київ, травень 2012 р. – 56 с.
11. Дрезденська декларація про біосферні заповідники та зміни клімату // Зелені Карпати, 2011, № 1-2. – С. 6-7.
12. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону (за редакцією академіка НАН України М.А.Голубця). – Львів: Вид-во «Поллі», 2007. – 286 ст.
13. Лозова І., Бровченко Л., Краснодемський В., Нитка В. «Екологічний Давос» – у центрі Європи // Голос України, 13 липня 2011 р., № 125 (5125).
14. Романенчук Г., Діус І. Як зберегти Карпати та інші гірські регіони Європи? // Зелені Карпати, 2010, № 1-2. – С. 27-34.
15. Руденко Л.Г., Лісовський С.А., Марушевський Г.Б., Павличенко П.Г., Тимочко Т.В. «Ріо+20»: Майбутнє, якого ми прагнемо». Особливості реалізації парадигми збалансованого (сталого) розвитку в Україні // Цілі збалансованого розвитку для України. Мат. Між. конф. 18-19 червня 2013 р. – Київ, 2013 р. – С. 3-25.
16. Сталій розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 8-10 вересня 2010 року). – Ужгород: «ТІМРАНІ», 2010. – 335 с.
17. Степанов В.Н., Волошин Д.В. «Зеленая экономика» как современный феномен // Цілі збалансованого розвитку для України. Мат. Міжнар. конф. 18-19 червня 2013 р. – Київ, 2013. – С. 25-29.
18. Туниця Ю.Ю. Екологічна економіка як ключова передумова сталого розвитку Карпатського регіону // Сталій розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 8-10 вересня 2010 року). – С. 67-70.
19. Химинець В.В. Функції і завдання «синьої» економіки в контексті сталого розвитку України // Цілі збалансованого розвитку для України. Мат. Міжнар. конф. 18-19 червня 2013 р. – С. 29-33.
20. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Біорізноманітність: концепція, культура та роль науки. // Укр. ботан. журн., 2008, т. 65, № 1. – С.3-25.
21. Ibisch P.L., Geyer J., Schmidt L., Pokynchereda V., Gubko V. Carpathian Biosphere Reserve: challenges and solutions for protected area management in Ukrainian Transcarpathia, 2011. Shaker: Aachen. – 242 p.

МІЖНАРОДНИЙ ФОРУМ ЗА ПІДТРИМКИ ЮНЕСКО

16 – 22 вересня 2013 р. у місті Рахові Закарпатської області адміністрація Карпатського біосферного заповідника за підтримки ЮНЕСКО провела Міжнародну науково-практичну конференцію «Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання». Конференція присвячена 45-річчю заснування Карпатського державно-го заповідника й 20-річчю організації на його базі Карпатського біосферного заповідника.

Захід проведено в контексті рекомендацій Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (35COM 8V.13) у зв'язку з утворенням об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», Доручення Президента України з питань сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів, які розташовані у зоні букових пралісів, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат».

У рамках конференції відбувся Європейський семінар «Букові праліси – спільна природна спадщина Європи», засідали українсько-словацько-німецький менеджмент-комітет з питань комплексного управління об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та українсько-німецька робоча група з питань природоохоронних територій, проведено вечір інтернаціональної дружби «Букові праліси єднують народи Європи» та екскурсію до Угольських пралісів Карпатського біосферного заповідника.

У роботі конференції взяли участь науковці, представники органів влади, природоохоронних установ та громадськості з України, Німеччини, Словаччини, Польщі, Угорщини, Швейцарії, Румунії, Австрії, Італії, Іспанії,

Великобританії та інших країн, загалом близько 150 чоловік.

З вітанням до учасників конференції звернулись Міністр екології та природних ресурсів України Олег Проскураков та голова Закарпатської обласної державної адміністрації Олександр Левида.

Учасників конференції також вітали заступник директора Департаменту заповідної справи Мінприроди України Ігор Іваненко, директор департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації Юрій Шпонтан, голова Рахівської районної державної адміністрації Дмитро Андрійюк, заступник голови Рахівської районної ради Михайло Фірка та голова міста Рахів Ярослав Думин.

На пленарних засіданнях, у ході роботи секцій «Сучасний стан інвентаризації та досліджень букових пралісів і давніх букових лісів», «Роль букових пралісів і давніх букових лісів у збереженні біологічного різноманіття», «Значення букових пралісів та давніх букових лісів для пом'якшення впливу глобальних кліматичних змін та впровадження екологічних моделей сталого лісокористування» та «Використання букових пралісів і давніх букових лісів у наукових, освітніх та екотуристичних цілях», а також на стендовій сесії презентовано і обговорено 73 доповіді та повідомлення. Окремим збірником опубліковано матеріали конференції.

З доповіддю «Щодо українського внеску у справу збереження та вивчення букових лісів Європи» виступив автор цих рядків. Про букові ліси як спільну природну спадщину Європи та процес підготовки кінцевої європейської номінації для включення до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО доповідав директор Міжнародної академії охорони природи, професор Ганс Кнап (Німеччина), про стан збереження визначної глобальної цінності в словацькій частині серійного об'єкта Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», у світлі спеціального рішення з цього приводу Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, інформував радник Міністра охорони навколишнього середовища Словацької Республіки Ладислав Амброш. Великий інтерес викликали доповіді, проголошені на заходах у рамках конференції, професорів Петра Гобсона (Великобританія) та П'єра Ібіша (Німеччина) щодо особливостей ведення лісового господарства в умовах глобальних кліматичних змін, про дослідження екологічних процесів в лісових екосистемах професора Івана Волощука (Словаччина), про додаткову цінність букових пралісів та давніх букових лісів на Апеннінах доктора Альфредо Ді Філіпо (Італія), про стан збереження старовікових букових лісів на Піренеях доктор Оскар Швендтнер, Іспанія), про перспективи українсько-

німецької співпраці – керівника відділу із міжнародних зв'язків Федерального міністерства довкілля, охорони навколишнього природного середовища та безпеки ядерних реакторів Федеративної Республіки Німеччини Ніколі Браер тощо.

У прийнятій резолюції конференція відзначила значну роль України у збереженні букових пралісів та давніх букових лісів Європи, висловила вдячність колективу Карпатського біосферного заповідника та особисто професору Федору Гамору за багаторічну наполегливу працю із збереження та вивчення унікальних природних цінностей Карпат, за особливий внесок у процес організації українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та за сприяння в активізації екологічної співпраці на Європейському континенті.

Високо оцінено інноваційні проекти адміністрації Карпатського біосферного заповідника щодо прийняття спеціальних рішень Президента та Уряду України із питань сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів, що розташовані в зоні українсько-словацько-німецького об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Європи». Рекомендовано використати цей досвід в інших зацікавлених країнах.

Конференція звернулася також до урядів України, Словаччини та Німеччини прискорити роботу із підписання Меморандуму між Міністерством екології і природних ресурсів України, Федеральним міністерством навколишнього середовища, охорони природи та безпеки ядерних реакторів Федеративної республіки Німеччини і Міністерством охорони навколишнього середовища Словацької Республіки з питань охорони та управління спільним об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», забезпечити фінансування будівництва Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат та створення мережі еколого-освітніх центрів в усіх складових частинах цього глобально важливого природного об'єкта. Рекомендовано, для обміну досвідом роботи, нарощення інтелектуального потенціалу, підвищення кваліфікації наукових та господарських кадрів, активістів органів місцевого самоврядування, створити Асоціацію міст побратимів та природоохоронних установ, які охороняють і вивчають букові праліси та давні букові ліси Європи.

Федір ГАМОР

Шановні працівники Карпатського біосферного заповідника та учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання»!

Цими днями виповнюється 45 років з дня заснування Карпатського державного заповідника та 20 років від організації на його базі Карпатського біосферного заповідника.

Карпатський біосферний заповідник сьогодні по праву є гордістю не лише Закарпаття чи України, а й усього світу. Колективом заповідника у співпраці з державними, міжнародними та громадськими організаціями зроблено значний внесок у розвиток природно-заповідної справи України.

Проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання» є ще однією важливою подією для наукової та природоохоронної громадськості, і засвідчує про вагомий внесок України у справу збереження унікальних природних та культурних цінностей глобального значення.

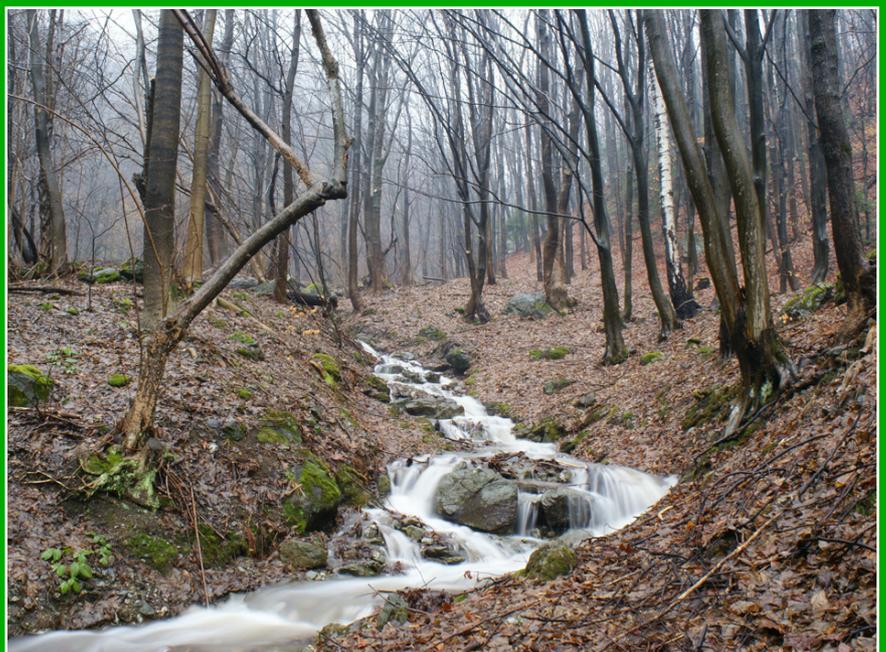
Упевнений, що результати роботи конференції сприятимуть пошуку нових науково обґрунтованих підходів до збереження букових лісів та біологічного різноманіття Європи, розробці практичних рекомендацій та програм щодо їх сталого використання, удосконалення механізмів збалансованого природокористування та поглиблення міжнародної співпраці у цій сфері.

Щиро вітаю учасників та організаторів конференції, бажаю творчих успіхів та втілення всіх Ваших задумів у життя.

З повагою

Міністр екології та природних ресурсів України

Олег ПРОСКУРЯКОВ

РЕЗОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «БУКОВІ ПРАЛІСИ ТА ДАВНІ БУКОВІ ЛІСИ ЄВРОПИ: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ» (м. Рахів, Україна, 16-22 вересня 2013 р.)

Міжнародна науково-практична конференція «Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання» відбулася за підтримки ЮНЕСКО, в контексті рекомендації Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (35COM 8B.13), у зв'язку з утворенням об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», Доручення Президента України з питань сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів, які розташовані у зоні букових пралісів, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат» та присвячена 45-річчю створення Карпатського державного заповідника й 20-річчю організації на його базі Карпатського біосферного заповідника.

У рамках конференції відбулися Європейський семінар «Букові праліси – спільна природна спадщина Європи», засідання українсько-словацько-німецького менеджмент-комітету з питань комплексного управління об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та українсько-німецької робочої групи з питань природоохоронних територій, проведено вечір інтернаціональної дружби «Букові праліси єднають народи Європи» та екскурсію до Угольських пралісів Карпатського біосферного заповідника.

У роботі конференції взяли участь науковці, представники органів влади, природоохоронних установ та громадськості з України, Німеччини, Словаччини, Польщі, Угорщини, Швейцарії, Румунії, Австрії, Італії, Іспанії, Великобританії та інших країн, загалом близько 150 осіб.

З вітанням до учасників конференції звернувся Міністр екології та

природних ресурсів України Олег Прокуряков, голова Закарпатської обласної державної адміністрації Олександр Левида.

На пленарних засіданнях, у ході роботи секцій «Сучасний стан інвентаризації та досліджень букових пралісів і давніх букових лісів», «Роль букових пралісів і давніх букових лісів у збереженні біологічного різноманіття», «Значення букових пралісів та давніх букових лісів для пом'якшення впливу глобальних кліматичних змін та впровадження екологічних моделей сталого лісокористування» та «Використання букових пралісів і давніх букових лісів у наукових, освітніх та екотуристичних цілях» та на стендовій сесії презентовано й обговорено 73 доповіді та повідомлення. Опубліковано матеріали конференції загальним обсягом 378 сторінок.

На підставі заслуханих доповідей та проведених дискусій учасники конференції:

1. Відзначають значну роль України у збереженні букових пралісів і давніх букових лісів Європи, висловлюють вдячність колективу Карпатського біосферного заповідника та особисто професору Федору Гамору за багаторічну наполегливу працю зі збереження та вивчення унікальних природних цінностей Карпат, за особливий внесок у процес організації українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», сприяння активізації екологічної співпраці на Європейському континенті.

2. Високо оцінюють інноваційні проекти адміністрації Карпатського біосферного заповідника щодо прийняття спеціальних рішень Президента та уряду України з питань сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів, які розташовані в зоні українсько-словацько-німецького об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові

ліси Європи». Рекомендують використати цей досвід в інших зацікавлених країнах.

3. Закликають уряди України, Словаччини та Німеччини прискорити роботу щодо підписання Меморандуму між Міністерством екології і природних ресурсів України, Федеральним міністерством навколишнього середовища, охорони природи та безпеки ядерних реакторів Федеративної Республіки Німеччини й Міністерством охорони навколишнього середовища Словачької Республіки з питань охорони та управління Спільним об'єктом Всесвітньої Спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», організувати процес пошуку коштів для будівництва Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів і сталого розвитку Карпат і створення мережі еколого-освітніх центрів в усіх складових частинах цього глобально важливого природного об'єкта.

4. Виражають глибоку стурбованість у зв'язку із ситуацією, що склалася стосовно збереження словацької частини українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та сподіваються, що уряд Словачької Республіки виконає у повному обсязі Пномпенське рішення Комітету Всесвітньої спадщини з цього приводу.

5. Пропонують застосувати додаткові заходи щодо пошуку джерел фінансування для збереження букових пралісів і давніх лісів Європи та підготовки спільних транснаціональних проектів проведення тут наукових досліджень і моніторингу, запровадження отриманих наукових знань у практику ведення лісового господарства.

6. Рекомендують для обміну досвідом роботи, нарощення інтелектуаль-

ного потенціалу, підвищення кваліфікації наукових та господарських кадрів, активістів територіальних громад створити Асоціацію міст-побратимів та природоохоронних установ, які охороняють і вивчають букові праліси та давні букові ліси Європи.

7. Упевнені, що розширення українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» за рахунок глобально цінних старовікових ділянок букових лісів інших країн Європи стане ще одним важливим кроком у збереженні цих унікальних лісових екосистем.

8. Рекомендують українсько-словацько-німецькому менеджмент-комітету з питань комплексного управління об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та Карпатському біосферному заповіднику стати ініціатором створення міжнародного періодичного наукового видання «Різноманіття та збереження пралісів та старовікових лісів» («Primeval and ancient forests diversity and conservations»), розширити популяризацію природоохоронної, екологічної та соціальної цінності пралісів і старовікових лісів із за-

лученням усіх форм ЗМІ. Підготувати документальний фільм «Букові праліси Європи» з озвученням українською, словацькою, німецькою та англійською мовами.

9. Вважати за необхідне підготувати спільну українсько-словацько-німецьку монографію з метою висвітлення сучасного стану дослідження біорізноманіття букових пралісів Карпат і старовікових лісів Німеччини та перспектив їх охорони та збереження.

10. Зважаючи на виняткову цінність букових лісів Подільської височини, що ростуть на східній межі ареалу бука, для збереження біорізноманіття Східної Європи радять підготувати звернення до Президента України з пропозицією оголосити мораторій на їх вирубування та ініціювати цільову програму щодо їх комплексного природоохоронного дослідження та інвентаризації.

11. Висловлюють вдячність оргкомітету конференції за належну організацію цього важливого міжнародного наукового зібрання.

Див. стор. 12-13

1. Працює робоча президія.
2. Професор Університету сталого розвитку П'єр Ібіш (Німеччина, м. Еберсвальде) вручас керівництву Карпатського біосферного заповідника букет прапорців країни, студенти яких проходили виробничу практику на його базі.
3. Директор Міжнародної академії охорони природи (Німеччина, острів Вільм) професор Ганнес Д. Кнапп – цікавий співрозмовник для журналістів телеканалу «Тиса» (Ужгород).
4. Гостей звеселяють гуцульські музики.
5. Про український внесок у збереження букових пралісів Європи доповідає професор Федір Гамор.
- 6, 9. У залі засідань – уважні слухачі.
7. У кулуарах теж ідуть дискусії.
8. За трибуною професор Петер Гобсон (Великобританія).
10. Засідає українсько-словацько-німецький менеджмент-комітет з питань комплексного управління об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».
11. На вечорі інтернаціональної дружби «Букові праліси єднають народи Європи» виступають професор Іван Волощук (Словаччина) та радник Міністра охорони довкілля Словаччини Ладислав Амброш.
12. Учасники Європейського семінару «Букові ліси – спільна природна спадщина Європи».

ПРИРОДНА СПАДЩИНА ЄВРОПИ

Миттєвості науково-практичної конференції
«Букові праліси та давні букові ліси Європи:
проблеми збереження та сталого використання»
(16–22 вересня 2013 р., м. Рахів).

Фотознімки В. ЗЕЛІНСЬКОГО

ЕКОСВІТ У ПОДІЯХ

У КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ (КБЗ) ЗАСІДАЛА НАУКОВО-ТЕХНІЧНА РАДА

21 лютого 2013 р. відбулося чергове засідання науково-технічної ради Карпатського біосферного заповідника. Розглянуто 8 питань, серед яких основу склали напрацювання попереднього року. Зокрема, підбивалися підсумки науково-дослідної, еколого-освітньої та рекреаційної діяльності. Запропоновано посилити матеріально-технічну базу наукових підрозділів, завершити роботу з облаштування інформаційно-туристичного центру на базі Угольського природоохоронного науково-дослідного відділення, активізувати співпрацю з туроператорами, що працюють в Українських Карпатах та інше.

Широкий резонанс викликало питання про проведення суцільних санітарних рубок у ДП «Рахівське ЛДГ» (територія Карпатського біосферного заповідника без вилучення у землекористувача). Як зазначив директор лісодослідного господарства В.П. Приступа, такі заходи мотивовані необхідністю забезпечити ялиновим насадженням належний санітарний стан. Та не з усіма аргументами члени науково-технічної ради погодились. Як зазначив кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник Інституту екології Карпат НАН України Олександр Кагало: «Не всі господарські заходи, що застосовуються в лісгосподарських підприємствах, прийнятні для територій природно-заповідного фонду України, оскільки ця територія, хоч і без вилучення у землекористувача, входить до складу природоохоронної установи. То ж з особливою прискіпливістю варто ставитися до суцільних санітарних рубок, навіть розуміючи всю гостроту соціально-економічного питання. Тим паче, такі рубки аж ніяк не відповідають стандартам ведення сталого лісозористування. У такому ракурсі слід більше уваги надавати вибірково-му вилученню дерев, заражених стовбурними шкідниками, чи пошкоджених в інший спосіб». Тому запити щодо дозволів на проведення санітарних заходів у лісах ДП «Рахівське ЛДГ» члени НТР вирішили погодити лише частково, взявши до уваги насамперед рекомендації робочої комісії, яка напередодні виїжджала на місця і ретельно обстежила кожен ділянку.

До речі, Інститут екології Карпат упродовж багатьох років є науковим куратором Карпатського заповідника і його фахівці завше беруть активну участь у роботі засідань науково-технічної ради, в прийнятті важливих рішень щодо проведення господарських заходів, організації наукових досліджень в екосистемах заповідника.

Не менш важливим було також питання про участь Карпатського біосферного заповідника у розробленні схеми планування території Закарпатської області. Прийнято рішення погодити науково-технічне обґрунтування резервування територій у Тячівському, Хустському та Свалявському районах Закарпатської області для майбутнього заповідання.

Серед питань, пов'язаних з поточною роботою заповідника, заслухали доповіді: «Про виконання плану природо-

охоронних заходів за 2012 рік та план на 2013 р.» (Д.Д. Брехлічук), «Про становлення та перспективи роботи відділу науково-дослідної роботи та сталого розвитку» (Ю.Ю. Беркела) та «Про розробку Програми з вивчення структури і динаміки лучних екосистем з метою оптимізації ведення традиційного полонинського господарства» (М.І. Волощук).

У позиції «Різне» порядку денного заслухали доповіді голови НТР, директора Карпатського біосферного заповідника Ф.Д. Гамора про можливість відновлення старої гати на р. Говерла із встановленням там мінігидроелектростанції та про організацію фотовиставки у Кабінеті Міністрів України. Після обговорення по кожному з розглянутих питань були прийняті відповідні рішення.

М. ВОЛОЩУК,
вчений секретар науково-технічної ради КБЗ,
кандидат біологічних наук

ВІКТОР ЯНУКОВИЧ ДОРУЧИВ ЗАБЕЗПЕЧИТИ БЛАГОУСТРІЙ СІЛ ЗАКАРПАТТЯ В ЗОНІ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ І ВІДНОВИТИ СПОЛУЧЕННЯ РАХОВА З КИЄВОМ

На підставі розроблених нами наукових обґрунтувань, завдяки зусиллям Міністерства екології та природних ресурсів України, Закарпатської обласної ради, особисто її голови Івана Балого, Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, редакції газети «Голос України», народних депутатів України Віктора Балого та Василя Петьовки 2 квітня 2013 року Президент України Віктор Янукович видав Доручення № 1-1/749 щодо збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, які розташовані у зоні української частини цього природного об'єкта.

Глава держави доручив Прем'єр-міністру України Миколі Азарову в термін до 2 грудня 2013 р. забезпечити розроблення проекту Меморандуму між Міністерством екології та природних ресурсів України, Міністерством довілля Словацької Республіки і Федеральним міністерством довілля, охорони навколишнього природного середовища та безпеки ядерних реакторів Федеративної Республіки Німеччини, спрямованого на забезпечення збереження українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Президент України зажадав також від Прем'єр-міністра України Миколи Азарова та голови Закарпатської обласної державної адміністрації Олександра Ледиди забезпечити: поперше, у термін до 3 червня 2013 року опрацювання питання щодо відновлення залізничного сполучення між містами Києвом та Раховом (Закарпатська область), по-друге, розроблення протягом квітня-вересня 2013 р. плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області в зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», передбачивши при цьому роз-

Букове царство Угольки

виток туристично-рекреаційного потенціалу всієї Закарпатської області, по-третє, вирішення до кінця 2013 р. питання щодо збирання, складування та утилізації побутових відходів на територіях, прилеглих до території української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», по-четверте, до 31 грудня 2015 року забезпечити фінансування будівництва Міжнародного навчально-дослідного центру з вивчення букових пралісів та сталого розвитку Карпат на базі Карпатського біосферного заповідника, по-п'яте, проведення ремонту автомобільних доріг та об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури в зоні українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», по-шосте, розроблення та впровадження пілотних проектів із переоснащення систем опалення в гірських населених пунктах Закарпатської області на системи з використанням альтернативних видів палива.

Крім того, Віктор Янукович доручив керівникам Уряду України та Закарпатської ОДА забезпечити у ці ж терміни здійснення заходів із відновлення зруйнованого автомобільного переходу через річку Тиса та створення необхідної прикордонної інфраструктури на українсько-румунському державному кордоні у селі Ділове Рахівського району Закарпатської області.

Слід особливо наголосити, що прийняття Президентом України цього Доручення є надзвичайно важливим, на найвищому державному рівні кроком щодо збереження єдиного в Україні природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. А реалізація в повному обсязі його положень може не тільки суттєво вплинути на реальне впровадження концепції сталого розвитку (яка, до речі, передбачає і подолання безробіття та бідності) в депресивних гірських населених пунктах Закарпаття, розв'язання тут назрілих соціально-економічних проблем, але й, безперечно, сприятиме зростанню міжнародного позитивного іміджу нашої держави. Але мусимо також зауважити, що без належної організаторської роботи на рівні керівників міністерств і відомств, органів місцевої виконавчої влади та самоврядування, в першу чергу, Рахівського, Тячівського, Велико-Березнянського та Хустського районів Закарпатської області, в межах яких розташований цей унікальний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, та необхідної фінансової підтримки з боку Кабінету Міністрів України ця чудова ініціатива може залишитись

ДОРУЧЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

З метою збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, розташованих у зоні української частини цього природного об'єкта:

М. АЗАРОВУ

1. Забезпечити розроблення проекту Меморандуму між Міністерством екології та природних ресурсів України, Міністерством довкілля Словацької Республіки і Федеральним міністерством довкілля, охорони навколишнього природного середовища та безпеки ядерних реакторів Федеративної Республіки Німеччина, спрямованого на забезпечення збереження українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Термін – 2 грудня 2013 року

М. АЗАРОВУ

О. ЛЕДИДІ

2. Забезпечити:

1) опрацювання питання щодо відновлення залізничного сполучення між містами Києвом та Раховом (Закарпатська область);

Термін – 3 червня 2013 року

2) розроблення плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області в зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», передбачивши розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області;

Термін – 1 жовтня 2013 року

3) вирішення питань щодо збирання, складування та утилізації побутових відходів на територіях, прилеглих до території української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»;

Термін – 31 грудня 2013 року

4) фінансування будівництва Міжнародного навчально-дослідного центру з вивчення букових пралісів та сталого розвитку Карпат на базі Карпатського біосферного заповідника;

5) проведення ремонту автомобільних доріг та об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури в зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»;

6) розроблення та впровадження пілотних проектів із переоснащення систем опалення в гірських населених пунктах Закарпатської області на системи з використанням альтернативних видів палива;

7) здійснення заходів із відновлення зруйнованого автомобільного переходу через річку Тиса та створення необхідної прикордонної інфраструктури на українсько-румунському державному кордоні у селі Діловому Рахівського району Закарпатської області.

Термін – 31 грудня 2015 року

В. ЯНУКОВИЧ

Вих. № 1-1/749

від 2 квітня 2013 року

Зимова казка Карпат

лише на папері. А так було, на жаль, уже не раз. Тому дуже хотілось би, щоб ця можливість не була втрачена, тим паче, що саме шлях еколого-соціально-економічного розвитку Карпатського регіону визначений у законі України про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. До цього зобов'язують також Рамкова конвенція «Про охорону та сталий розвиток Карпат», Конвенція про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО та Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні».

Нині дуже важливо опрацювати детальний план виконання Доручення Президента України, визначити джерела фінансування, виконавців та терміни виконання передбачених заходів. Особливо ретельно та виважено треба підійти до розробки Плану заходів, який до 1 жовтня 2013 року має бути затверджений Кабінетом Міністрів України.

Федір ГАМОР

ЗМІНИМО НАШ КРАЙ НА КРАЩЕ!

Саме на виконання такої мети спрямоване Доручення Президента України Віктора Януковича від 2 квітня 2013 року за № 1-1/749 щодо збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, розташованих у зоні української частини цього природного об'єкта.

Перед Кабінетом Міністрів України та Закарпатською обласною державною адміністрацією Глава держави поставив комплекс завдань, спрямованих на вирішення тут екологічних та соціально-економічних проблем. І найголовніше серед них – забезпечити сталий розвиток та благоустрій гірських населених пунктів, які розташовані у цій частині Закарпаття.

Прийняття цього рішення є підтримкою не тільки діяльності адміністрації Карпатського біосферного заповідника, яка протягом багатьох років наполегливо працює в сфері збереження унікальних природних цінностей та над впровадженням в життя стратегії сталого розвитку в Карпатському регіоні, але й визнанням на найвищому державному рівні

необхідності практичного втілення конкретних проектів щодо перетворення гірських поселень Закарпаття в привабливі туристично-рекреаційні осередки, які б демонстрували гармонійні стосунки людини і природи.

Треба насамперед нагадати, що в зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника, територія якого майже повністю, у якості ядрової та буферної зони (за винятком ділянок, що розташовані у Виноградівському районі та Долини нарцисів), входить до складу Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, знаходяться місто Рахів, селище Ясіня, села Луг, Косівська Поляна, Ділове, Костилівка, Кваси, Богдан і Луги в межах Рахівського району. В Тячівському районі – села Угля, Велика Уголька, Широкий Луг та Кричево, а в Хустському – села Драгово і Забродь та вісім населених пунктів, що прилягають до Ужанського національного природного парку у Великоберезнянському районі. Тому концептуально завдання полягає в тому, щоби, в першу чергу, забезпечити до цих поселень нормальні, у європейському розумінні цього слова, автомобільні дороги, організувати їх санітарну очистку, вжити заходів щодо зменшення використання деревини для опалення і зробити ще багато іншого для розвитку та благоустрою. Місцеве населення повинно реально відчувати вигоду та підтримку держави за збережені ними унікальні природні цінності світового значення.

Для кращого розуміння необхідності вирішення тих завдань, які поставлені Президентом України перед органами виконавчої влади, хотілось би порадити, в першу чергу, уважно вивчити Постанову Верховної Ради України «Про концепцію сталого розвитку населених пунктів» від 24 грудня 1999 року, Закон України «Про благоустрій населених пунктів» та Концепцію сталого розвитку Закарпаття, яка схвалена Закарпатською обласною радою IV скликання 16 жовтня 2002 року. З врахуванням вимог цих нормативно-правових документів для кожного населеного пункту планувати необхідні роботи.

По-друге, дуже важливо, при пошуках джерел фінансування, використати у повній мірі положення статті 3 Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», якою передбачаються державні гарантії соціально-економічного розвитку населених пунктів, яким надано статус гірських. Отже, цим Законом, з метою забезпечення соціально-економічного розвитку населених пунктів, яким надано статус гірських, держава гарантує виділення державних коштів на розвиток і зміцнення матеріально-технічної бази пасажирсь-

кого транспорту, дорожнього господарства, зв'язку, електричних мереж, освіти, охорони здоров'я, розвитку та використання туристичних, рекреаційних і лікувальних можливостей гірського регіону тощо. Цим же Законом передбачено державні гарантії на здійснення заходів щодо будівництва об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури.

Для розвитку села Кваси, яке має статус курорту, доречно використати також великі можливості, які надає для облаштування курортних територій Закон України «Про курорти».

По-третє, для забезпечення виконання Доручення Президента України треба застосувати норму статті 8 Закону України «Про автомобільні дороги», якою передбачається, зокрема, що шляхи, які ведуть до об'єктів природно-заповідного фонду, є дорогами державного значення, а їх перелік, що фінансується з державного бюджету, затверджує Кабінет Міністрів України. У такий спосіб можна забезпечити на тривалу перспективу гарантію ремонтів та утримання доріг, які з'єднують, наприклад, Хуст із Долиною нарцисів, Буштино із Малою та Великою Угольками, Широкий Лугом у Тячівському районі, Луг із Косівською Полянкою та Лазещинами, Рахів із Богданом і Лугами у Рахівському районі тощо.

По-четверте, для збереження букових пралісів, які зменшення вирубок лісів загалом, надзвичайно важливою є проблема впровадження пілотних проектів із переоснащення систем опалення в зазначених населених пунктах на альтернативні види енергії. У цьому контексті найбільш реалістичним може бути переведення, насамперед, міста Рахова, гірського курорту Кваси, сіл Мала Уголька, Велика Уголька і Широкий Луг Тячівського району на електроопалення із застосуванням пільгових тарифів на оплату за електроенергію для житлових будинків, які не газифіковані, та залучення коштів Державного агентства екологічних інвестицій і Кіотського протоколу на виготовлення технічних умов, придбання і монтаж альтернативних систем електроопалення, реконструкцію ліній електропередач та заміну трансформаторних підстанцій. Перспективним може бути також, до прикладу, проект із впровадження в селі Ділове теплових насосів із використанням теплого повітря, яке накопичено у великих кількостях в золоторудних шахтних виробках Сауляка. До речі, Кабінет Міністрів України вже затвердив спеціальний план заходів із запровадження теплових насосів в Україні.

Цілюще зілля Чорногори

За рахунок коштів Кіотського протоколу можна би спробувати здійснити придбання та встановлення сонячних батарей, заміну вікон та дверей на енергозберігаючі металопластикові в багатьох соціально-культурних закладах у населених пунктах, на які поширюється дія Доручення Президента України.

По-п'яте, було б важливо розробити та впровадити проекти комплексного благоустрою міста Рахова як міста у Географічному центрі Європи та гірського курорту Кваси, на базі яких передбачається створити Міжнародний навчально-дослідний центр букових пралісів та сталого розвитку Карпат та реалізувати ідею «екологічного Давосу» у центрі Європи.

По-шосте, при опрацюванні питання щодо відновлення залізничного сполучення між містами Київ та Рахів треба не допустити минулих помилкових рішень, коли до Рахова їздив причіпний до потяга «Київ-Львів» вагон, який півдоби чекав у Львові на потяг «Львів – Рахів». Зрозуміло, що таке залізничне сполучення було незручним для людей і нерентабельним. В такий спосіб було дискредитовано чудову ідею про встановлення руху потягів за маршрутом «Київ – Рахів», і тому курсування цього вагона дуже скоро було скасовано. Зараз треба наполегливо домагатись продовження маршруту до Рахова одного з поїздів «Київ – Івано-Франківськ», завершення реконструкції залізничного вокзалу та прилеглої інфраструктури у Рахові, залізничних станцій у Квасах та Ясінях. Необхідно також передбачити ремонтні роботи самої залізниці.

У рамках цього надзвичайно важливого Доручення Президента України можна би вирішити і проблемні питання побутового сміття, відновлення роботи очисних споруд в Рахові та інших населених пунктах, відбудову зруйнованих підпірних стінок, ремонту тротуарів, вулиць, прибудинкових територій та площ, облаштування парків та скверів, дитячих майданчиків тощо.

Можна би порушити питання про створення в цих населених пунктах необхідних робочих місць, наприклад, за рахунок розміщення підприємств із глибокої переробки деревини (яка заготовляється у значних обсягах за межами природоохоронних територій), дикоростучих плодів, ягід та грибів, створення тут різноманітних атракційних об'єктів для туристів. Скажімо, цікавим може бути будівництво біля злиття Чорної і Білої Тиси у Рахові інформаційно-туристичного центру «Музей Тиси», відновлення колишньої гати у Лугах, із створенням на її базі Музею історії лісокористування та малої гідроенергетики (із вбудованою малою гідроелектростанцією) та облаштуванням тут рекреаційного центру тощо.

Але це лише невелика частина тієї масштабної роботи, яка могла би бути передбачена Планом заходів щодо забезпечення сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів, який згідно з Дорученням Президента України має бути затверджений Кабінетом Міністрів України до 1 жовтня 2013 року.

Просимо всіх, кому не байдужа доля гірського краю та його унікальної природи, долучитись до реалізації завдань, які поставлені у Дорученні Президента України, та зробити міста і села Закарпаття ще кращими.

Федір ГАМОР,
автор ідеї та розробник проекту Доручення
Президента України

КОМАНДА КБЗ НА ЕКОЛОГІЧНОМУ ФОРУМІ ПОПУЛЯРИЗУВАЛА БУКОВІ ПРАЛІСИ

23-25 квітня 2013 р. Виставка «Довкілля-2013», конференції, «круглі столи», семінари, тренінги – все це складові 10-го, ювілейного, Міжнародного екологічного форуму, що відбувся у приміщенні Міжнародного виставкового центру (м. Київ). Його організаторами виступили Міністерство екології та природних ресурсів України та ТОВ «Український центр міжнародних виставок, конференцій та форумів». Зібрання проходило під патронатом Кабінету Міністрів України.

Цього року виповнилось 10 років від часу проведення у м. Києві 5-ої Всеєвропейської конференції Міністрів охорони навколишнього природного середовища «Довкілля для Європи», в рамках якої пройшов I-й Міжнародний екологічний форум. Символічність і актуальність цього річного форуму акцентована тим, що 2013-й рік Президентом України оголошений роком екології та спорту.

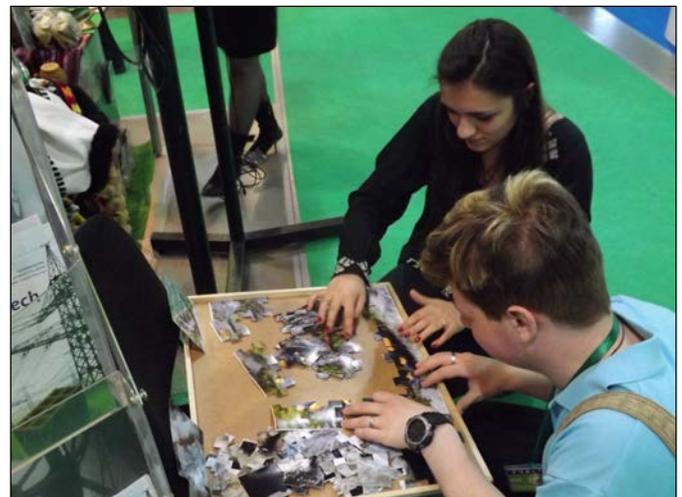
Однією з важливих складових Міжнародного екологічного форуму є VI Міжнародна виставка «Довкілля-2013», експозиція якої складалася з 12 тематичних розділів та ознайомила відвідувачів з природоохоронними програмами великих промислових підприємств, інноваціями у галузі альтернативної енергетики, ідеями «екологічного дому» та облаштування територій великих міст; продемонструвала розмаїття багатств природних зон нашої держави та розповіла про екологічно чисте сільськогосподарське виробництво в Україні. На виставці були представлені експозиції Державного комітету лісового господарства України та Державного комітету України по водному господарству, державних управлінь охорони навколишнього природного середовища областей України, установ природно-заповідного фонду, вітчизняних виробників екопродукції та послуг.

Карпатський біосферний заповідник також представив виставкову експозицію. Цього року її темою обрано букові праліси як складову трилатерального об'єкта Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Нагадаємо, що букові праліси Карпатського біосфер-

ного заповідника формують понад 60 відсотків об'єкта. Для розкриття виставкової теми були виготовлені панорамні банери із зображенням найбільшого у Європі осередку первинних букових лісів – Угольсько-Широколужанського масиву КБЗ, макет бука із дереворуйнівними грибами, екологічні ігри, пазли тощо. Та основною родзинкою стало експонування віртуальної 3D-екскурсії в буковий праліс та Музей екології гір. Найближчим часом віртуальну мандрівку можна буде здійснити, відвідавши веб-сайт установи.

Етнічного колориту експозиції заповідника додали гуцульське вбрання команди, вишиті рушники, предмети вжитку гуцулів та місцеві харчові візитівки краю – бринза, вурда, домашнє сало та ковбаси, паска, калачі і, звичайно, напої, що веселять душу, – яфінівка, гіндзуренка, закарпатське вино.

Значну увагу Мінприроди приділяє питанню екологічного виховання, тому на форумі були презентовані проекти з екоосвіти для шкіл. Не залишилися осторонь і Карпатський біосферний заповідник, адже його напрацювання у цій сфері є прикладом для наслідування багатьох установ природно-заповідного фонду. До речі, презентовані екологічні ігри, розроблені відділом пропаганди та екоосвіти заповідника, допомагали популяризувати букові праліси серед відвідувачів форуму. А досвід у роботі з територіальними громадами було висвітлено під час засідання «круглого столу» «Нарощування потенціалу для збереження біорізноманіття в Україні: формування мережі викладачів і практиків зі збереження біорізноманіття з метою підвищення рівня екоосвіти в установах природно-заповідного фонду» (організатор – Департамент заповідної справи Мінприроди України). Загалом під час форуму за ініціативи Департаменту організовано три «круглі столи», тематика яких є надзвичайно актуальною для розвитку заповідної справи в Україні. У їх роботі взяли участь працівники Карпатського біосферного заповідника. Результатом засідань стануть методологічні рекомендації і програми практичних заходів. Як зазначив О. Проскурняков, саме в цьому і полягають очікування Уряду України від роботи форуму: «Переконаний, що за підсумками нашого форуму Уряд отримає чіткі рекомендації, на основі яких зможе розробити та запровадити на практиці необхідні елементи, спрямовані на поліпшення своєї екологічної політики», – сказав Міністр у своїй промові.

Виставка дитячого малюнка «Майбутнє Карпат очима дітей»; «круглий стіл» з нагоди Дня природоохоронних Карпат. Зліва направо: професор Університету сталого розвитку (м. Еберсвальде, Німеччина) П'єр Ібіш, начальник відділу рекреації, зв'язків з громадськістю та міжнародної співпраці КБЗ Вікторія ГУБКО та професор Федір ГАМОР. 30 травня 2013 р.

За активну роботу з реалізації природоохоронних програм Карпатський біосферний заповідник на урочистому закритті форуму отримав від організаторів диплом та пам'ятну нагороду.

Вікторія БУНДЗЯК,
начальник відділу пропаганди та екоосвіти КБЗ,
учасник форуму

ДЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПАРКІВ

30 травня 2013 р. У Географічному центрі Європи відбулося відзначення одразу двох важливих для Карпатського екорегіону подій – Дня природоохоронних територій Карпат (the Carpathian Parks Day) та десятирічного ювілею Карпатської конвенції. Відзначити ці примітні дати вирішили проведенням «круглого столу», який було організовано колективом Карпатського біосферного заповідника за фінансової підтримки проекту «БІОРЕГІО-Карпати» спільно з колегами з сусідньої природоохоронної території – природного парку «Мармароські гори», Румунія. На засідання також була запрошена делегація з Університету сталого розвитку м. Еберсвальде (Німеччина), студенти якого саме в цей час проходили навчальну практику на базі КБЗ.

З основними доповідями на зустрічі виступили науковці КБЗ Федір Гамор, Василь Покин'єчерета та ін. Вони розповіли учасникам «круглого столу» про виникнення Карпатської конвенції та про важливу роль, яку в цьому історичному документі відіграла Міжнародна конференція, що проходила на базі КБЗ у 1998 році, – «Карпатський регіон: проблеми і перспективи сталого розвитку». Професор Ф. Гамор наголосив, що саме резолюція даного міжнародного форуму містила рекомендацію підготувати та підписати конвенцію для Карпатського екорегіону, яка була б аналогічною до існуючої Альпійської конвенції.

Румунські колеги, зокрема пані Каталіна Богдан, директор природного парку «Мармароські гори», та пані Крістіна Поп, ГІС-експерт, презентували структуру та діяльність своєї установи, а також розповіли присутнім про деталі реалізації проекту «БІОРЕГІО-Карпати», в рамках якого КБЗ і згадана природоохоронна установа Румунії є пілотною територією і

повинні працювати над створенням транскордонного біосферного резервату.

Від німецької делегації виступив професор П'єр Ібіш, зазначивши, що КБЗ в усіх аспектах є модельною природоохоронною установою, та наголосив на особистому внеску професора Ф. Гамора в розвиток КБЗ як біосферного резервату та Карпатського екорегіону в цілому.

Підсумковою подією Дня природоохоронних територій Карпат була виставка дитячого малюнка на тему «Майбутнє Карпат очима дітей» на базі туристично-інформаційного центру КБЗ «Центр Європи» з нагородженням переможців цінними призами та грамотами. Дитячі роботи порадували креативністю та змістовністю, адже кожен з малюнків наче закликав глядачів: «Ми не випадкові відвідувачі серед цієї краси – це наш дім, бережімо його!».

Вікторія ГУБКО,
начальник відділу рекреації, зв'язків з громадськістю
та міжнародної співпраці КБЗ

ПРО БУКОВІ ПРАЛІСИ – В ІСТОРИЧНОМУ ЦЕНТРІ ЛЬВОВА

2-9 червня 2013 р. Ліси із бука лісового (*Fagus sylvatica*) поширені виключно у Європі і колись вкривали майже половину її території. Але зростання народонаселення, інтенсивне господарювання, зокрема розвиток промисловості та сільського господарства, призвели до масового вирубування букових лісів, що в свою чергу спровокувало загострення на континенті екологічної ситуації та сприяло глобальним кліматичним змінам.

У результаті господарської діяльності домінуючі колись на значних територіях старовікові букові ліси стали сьогодні великою рідкістю в Європі.

З врахуванням цих обставин, завдяки нашій українській ініціативі, найбільші залишки букових пралісів Карпат із словачькими їх осередками визнані ЮНЕСКО у 2007 році глобальною цінністю та занесені до переліку Всесвітньої спадщини. А наступне розширення у 2011 році цієї номінації за рахунок давніх букових лісів Німеччини започаткувало європейський процес збереження старовікових букових лісових екосистем.

В Україні, яка володіє найбільшими в Європі осередками букових пралісів та з ініціативи якої створено українсько-словацько-німецький об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», приділяється значна увага їх вивченню та збереженню. Так, у 2009 році Кабінетом Міністрів України затверджено план заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат», а 2 квітня 2013 р. Президент України Віктор Янукович видав спеціальне Доручення про забезпечення сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів, які розташовані у зоні цієї унікальної природної цінності.

На виконання зазначеного рішення Уряду України, з 2 по 9 червня 2013 р., в історичному центрі Львова (який, до речі, як і букові праліси Карпат входить до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО) адміністрація Карпатського біосферного заповідника спільно із Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) і Національним лісотехнічним університетом України провели міжнародну наукову конференцію «Букові праліси: модельні системи для менеджменту та збереження біорізноманіття, лісових ресурсів і екосистемних послуг». В роботі конференції взяли участь близько 170 науковців із 27 країн світу.

До учасників конференції з вітанням звернувся Міністр екології та природних ресурсів України Олег Проскуряков. Дослідників привітали також ректор Національного лісотехнічного університету України, академік НАН України Юрій Туниця та голова міжнародного організаційного комітету із проведення конференції Бригітта Коммармот (Швейцарія).

На пленарному засіданні заслухано доповіді: «Всесвітня спадщина букових пралісів Карпат як символ екологічного єднання Європи» (проф. Федір Гамор, Україна), «Пралісові заповідники в Українських Карпатах: історія створення» (проф. Степан Стойка, Україна), «Європейські регіони букових лісів та потенціал для розширення транснаціональної номінації Всесвітньої спадщини» (проф. Ганнес Д. Кнапп, Німеччина), «Глобальна перспектива відновлення старовікових лісів та запровадження сталого лісівництва: вивчення через обмін досвідом» (проф. Вільям Кітон, США) та «Популяційна динаміка у сильно фрагментованих ландшафтах» (проф. Отсо Оваскайнен, Фінляндія).

На конференції також представлено та обговорено близько 120 секційних та стендових доповідей із проблем збереження біорізноманіття букових пралісів, аналізу їх структури та динаміки, запровадження сталого управління лісами та майбутнього європейських лісових екосистем. Найбільше доповідей презентували швейцарські, німецькі, італійські та українські науковці. Чимало нових підходів запропонували дослідники Японії, Канади, Ірану та скандинавських країн. Приємно вразив високий рівень професіоналізму та знання англійської мови українських молодих науковців, зокрема з Ужгорода, Львова та Києва.

На організованих у рамках конференції семінарах та під час наукових екскурсій до найбільшого у світі Угольсько-Широколужанського осередку букових пралісів обговорено дослідницькі платформи, перспективні міжнародні та міждисциплінарні програми з дослідження букових пралісів, вивчено досвід роботи Карпатського біосферного заповідника з організації наукових досліджень та збереження об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО тощо.

Учасники конференції взяли участь в урочистому відкритті інформаційно-туристичного центру Карпатського біосферного заповідника «Букові праліси – Всесвітня спадщина ЮНЕСКО» у Малій Угольці.

ШАНОВНІ УЧАСНИКИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «БУКОВІ ПРАЛІСИ: МОДЕЛЬНІ СИСТЕМИ ДЛЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРИЗНОМАНІТТЯ, ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ І ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ»!

В Україні, яка володіє найбільшими в Європі осередками букових пралісів та з ініціативи якої створено транскордонний українсько-словацько-німецький об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», Президент та Уряд України приділяють значну увагу для їх збереження та сталого розвитку регіону, де знаходяться українські ділянки цього об'єкта.

Упевнений, що проведення вашого форуму за участю науковців 27 країн світу стане доброю нагодою для обміну досвідом роботи та ідеями, започаткує нові проекти, сприятиме поглибленню міжнародного співробітництва задля подолання глобальних екологічних викликів, адаптації до змін клімату, охорони біорізноманіття та удосконалення механізмів управління природоохоронними територіями.

Щиро вітаю учасників та організаторів конференції, бажаю плідної роботи та успішного втілення всіх задумів!

З повагою
Міністр екології
та природних
ресурсів України

Олег ПРОСКУРЯКОВ

30.05.2013 р., м. Київ

Під мелодію гуцульської трембіти та оплески численних гостей учасників урочистостей вітали та перерізували символічну стрічку новоствореного центру голова Тячівської районної ради Михайло Данилюк, заступник голови Тячівської районної державної адміністрації Федір Стан, голова оргкомітету конференції Бригітта Коммармот, представники Углянської територіальної громади та автор цих рядків.

До початку конференції побачила світ англійською мовою монографія про підсумки українсько-швейцарського проекту зі статистичної інвентаризації угольсько-широколужанських пралісів та ановані матеріали доповідей учасників конференції.

Конференція засвідчила надзвичайно великий міжнародний інтерес до вивчення і збереження букових пралісів та досвіду роботи України у цій сфері.

Федір ГАМОР

ВІДКРИТО ІНФОРМАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ЦЕНТР У СЕЛІ МАЛА УГОЛЬКА

7 червня 2013 р. у селі Мала Уголька Тячівського району Закарпатської області відбулося урочисте відкриття інформаційно-туристичного центру «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО».

Із включенням букових пралісів до переліку природного спадку людства гостро постала потреба посилення їх еко-

лого-освітньої та ековиховної ролі. В останні роки букові праліси Карпатського біосферного заповідника виступають природною лабораторією для досліджень європейських лісівників, студентів українських та закордонних навчальних закладів тощо. Та особливої просвітницької ролі інформаційно-туристичний центр повинен набути для школярів і місцевого населення. На цьому наголошував у вітальному слові при відкритті голова Тячівської районної ради М. Данилюк. Він також проінформував присутніх про екологічні проекти, які зараз реалізуються на території району і спрямовані на поліпшення екологічного середовища для проживання населення.

Інформаційно-туристичний центр «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» створено за ініціативи та під безпосереднім керівництвом професора Федора Гамора, який разом із групою фахівців заповідника розробив його тематико-експозиційний план, дизайн та інформаційне наповнення. Художні роботи на високому мистецькому рівні здійснив Михайло Понцір, якому допомагали працівники ремонтно-будівельної дільниці Карпатського біосферного заповідника. Для оформлення інтер'єру використані природні матеріали у всьому їх розмаїтті – деревина, камінь. В цю художню канву чудово вписано інформаційні матеріали, акцентом яких стали, звичайно, букові праліси, їх належність до спадщини усього людства, історія створення українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Особливою родзинкою виступає експозиційний зал, який створює ілюзію присутності в буковому пралісі. Банерні шпалери відображають віковічні буки, увітні гірляндами плюща, старезний ліс прорізає долина гірського потоку, з-поза дерев допитливо визирають тварини, що зустрічаються у карпатських пралісах. Знаменитий карстовий міст Угольки ніби нависає над відвідувачами у всій своїй величчю, а попід стелею, задекоровану під блакитне небо, ширяють птахи. Тут, у тиші імітованого букового пралісу, відвідувачі можуть переглянути відеофільми про прадавні букові ліси Карпат. З цього залу відвідувачі виходять причаровані таємничістю і величчю букового лісу, вражені і впевнені у необхідності його збереження.

Вікторія БУНДЗЯК

НОВИЙ УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ ПРИРОДООХОРОННИЙ ПРОЕКТ

27-28 червня 2013 р. У рамках угоди між урядами України та Федеративної Республіки Німеччини про співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища німецьким Банком реконструкції та розвитку (KfW), на підставі матеріалів міжнародного консультанта, який у минулому році вивчав роботу заповідників та національних природних парків в Україні, підготовлено і представлено до Мінприроди України техніко-економічне обґрунтування (ТЕО) для українсько-німецького проекту «Посилення системи природоохоронних територій України». Затверджено установу, яка буде забезпечувати виконання цього ТЕО. Нею став німецький консорціум «Österreichische Bundesforste AG (ÖBf)». А зараз завершується підготовка документів для реалізації проекту на конкретних територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України.

Важливим моментом у цьому процесі стало визначення природоохоронних установ (таких в Україні зараз створено 70), які візьмуть безпосередню участь у його впровадженні, тобто стануть суб'єктами отримання фінансової допомоги. Попередньо, для експертної оцінки, відібрано шість природоохоронних установ, в тому числі і Карпатський біосферний заповідник.

З 24 червня по 2 липня 2013 р. оціночна місія KfW провела в Україні остаточну експертизу цього проекту. В рамках програми роботи місії 27-28 червня делегація KfW відвідала Карпатський біосферний заповідник. Менеджери проєкту департаменту з енергетики та природних ресурсів KfW Франк Мьюрішель, Андреас Вайтцель та Сергій Горбачов, за участі заступника директора Департаменту заповідної справи Мінприроди України Ігоря Іваненка, проаналізували досвід природоохоронної, науково-дослідної, еколого-освітньої та рекреаційної діяльності біосферного заповідника, наявні тут проблеми. Обговорено із керівництвом установи, а також головами міста Рахів Ярославом Думином та села Кваси Василем Дімічем, директором Рахівського лісодослід-

У селі Мала Уголька Тячівського району Закарпатської області відкрито інформаційно-туристичний центр «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО». 7 червня 2013 р.

ного господарства Володимиром Приступою, представниками громадськості та трудового колективу заповідника найбільш актуальні аспекти використання очікуваної фінансової допомоги. Зокрема, йшла мова про будівництво Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат у Квасах, відновлення гірських лісових доріг, придбання для заповідника спеціальної техніки, наукового обладнання та спорядження тощо. Окремо обговорено участь проекту у розв'язанні соціально-економічних проблем населених пунктів, що розташовані у зоні діяльності біосферного заповідника, активізації співпраці із територіальними громадами.

Критично проаналізовано також потреби фінансового і матеріально-технічного забезпечення біосферного заповідника та зроблено загальний позитивний висновок про спроможність його адміністрації забезпечити впровадження заходів, передбачених цим проектом.

Експерти в цілому високо оцінили діяльність адміністрації Карпатського біосферного заповідника і висловили впевненість, що фінансування у рамках цього проекту допоможе розв'язанню наявних проблем, збереженню унікальних природних цінностей Карпатського регіону, що мають всесвітнє значення.

Федір ГАМОР

ФОТОВИСТАВКА У КАБІНЕТІ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Червень 2013 року. За ініціативи Мінприроди України у приміщенні будинку Уряду України демонструвалася фотовиставка Карпатського біосферного заповідника, яка ілюструє унікальні природні та культурні цінності Карпатського краю.

Як відомо, Карпатський біосферний заповідник утворений Указом Президента України у 1993 році. Розташований у Закарпатській області на площі 58035,8 гектарів. Охороняє ландшафтне та біологічне різноманіття від передгір'я до субальпійської та альпійської зон Українських Карпат. Має статус природоохоронної, науково-дослідної установи міжнародного значення, служить модельним об'єктом для впровадження стратегії сталого розвитку та підтримки традиційного господарювання у горах.

Входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, нагороджений Радою Європи Європейським дипломом, а його букові праліси, як єдиний природний об'єкт України, включено до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

На його території знаходяться найвища вершина України – гора Говерла, Географічний центр Європи, Долина нарцисів та багато інших непересічних природних та культурних цінностей.

Як засвідчують публікації закордонних експертів у науково-популярних виданнях (зокрема, фотоальманахи «Самые красивые места мира» і «Всемирное наследие. 100 самых известных мест на земле»), він належить до найкрасивіших та найвідоміших місць на нашій планеті, тут нагромаджено неабиякий досвід еколого-освітньої та просвітницької роботи, працюють висококваліфіковані спеціалісти у цій сфері.

На виставці експонується тридцять робіт наших фотомайстрів, зокрема Василя Зелінського, Мирослава Обладанюка, Івана Шелевера та ін., об'єднаних спільною темою: «Там, де гори, полонини...». Рубрики «Легендарний едельвейс», «Нарциси в Гуцульських Альпах», «Вікно» у Європу», «Букові праліси – єдиний в Україні природний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО», «Форель – риба царська», «Квітують полонини» «Рахів – екологічний Давос» у центрі Європи», «Карпати пахнуть сіном», «Традиційне полонинське господарювання», «Високогірні озера на Драгобраті» та ін. не тільки відкривають глядачеві незрівнянну красу Карпатських гір, але й ілюструють численний ряд заходів, здійснених КБЗ для популяризації туристично-рекреаційних атракцій, важливих для розвитку гірського краю.

Будемо сподіватися, що презентована фотовиставка, завдяки спільним зусиллям адміністрації біосферного заповідника та Департаменту заповідної справи Мінприроди України, залишить добрий слід у серцях відвідувачів і багатьох прихильників збереження унікальних природних та культурних цінностей Карпат.

Федір ГАМОР

Делегація Німецького банку реконструкції та розвитку (KfW) у Карпатському біосферному заповіднику.
27-28 червня 2013 р.;
Мить, зупинись... (роботи з фотовиставки у Кабінеті Міністрів України). Червень 2013 р.

7 липня – День працівника природно-заповідної справи України

ШАНОВНІ КОЛЕГИ, ДРУЗИ, ПРАЦІВНИКИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ!

Сердечно і щиро вітаю Вас з професійним святом – Днем працівника природно-заповідної справи!

Завдяки Вашій діяльності природно-заповідна галузь має значні досягнення. Природні та біосферні заповідники, національні природні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва та ботанічні сади, що є перлинами природної спадщини, зберігаються, динамічно розвиваються, створюються та організовується робота нових установ природно-заповідного фонду.

Ми пишаємося та надійно охороняємо унікальну природу України – зелені гори Карпат, мальовничі болота Полісся, різнобарвні луки Лісостепу, ковиловий Степ, акваторії Чорного та Азовського морів, казкові пейзажі Криму, кручі та могутню течію Дніпра.

Я високо ціную Вашу працю і сподіваюся на подальшу підтримку та ентузіазм, на ваше добре серце, енергію та відданість збереженню і розвитку природно-заповідної справи.

Бажаю Вам міцного здоров'я, життєвих радощів, завжди чудового настрою, сімейного щастя та благополуччя. Хай у вашому домі завжди панують мир і злагода, у серці – доброта, а у справах – мудрість та виваженість. Зичу вам невпинного руху вперед, здійснення всіх планів та задумів.

**З повагою
Міністр екології
та природних
ресурсів України**

О.А. ПРОСКУРЯКОВ

• • •

ШАНОВНІ КОЛЕГИ, ДРУЗИ, ПРАЦІВНИКИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ ГАЛУЗІ!

Сердечно вітаємо Вас із Днем працівника природно-заповідної справи.

Наше професійне свято дуже молоде, але ми вже багато років разом йдемо за покликом серця і охороняємо прекрасну та мальовничу природу України.

Завдяки Вашим зусиллям, наполегливій та самовідданій праці зберігаються найцінніші природні території, типові та рідкісні види флори і фауни. Ви бережете не лише природу, але й надію на майбутнє.

Щиро вітаємо всіх працівників природно-заповідної галузі з професійним святом і від всього серця бажаємо успіхів, міцного здоров'я, родинного щастя, оптимізму, наснаги та нових здобутків у професійній діяльності.

**Колектив Департаменту
заповідної справи Мінприроди України**

ПРОФЕСІЙНЕ СВЯТО ПРИРОДООХОРОННОЇ СПІЛЬНОТИ

*Віктор КАНЦУРАК,
директор Департаменту заповідної справи
Мінприроди України*

Ураховуючи вагомий внесок працівників природно-заповідної сфери у збереження та відновлення біологічного і ландшафтного різноманіття, розвиток територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, Президент України своїм Указом від 18 серпня 2009 № 629/2009 заснував День працівника природно-заповідної справи.

За роки незалежності в Україні створено 7 природних заповідників, 44 національні природні парки, оголошено низку інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення. Загальна площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду збільшилася приблизно втричі і сьогодні складає 3,65 млн. га.

Міністерство екології та природних ресурсів спільно з іншими науковими та природоохоронними установами сприяє організації екологічно та економічно зваженого управління заповідними територіями. Протягом минулого року здійснювалася розробка проектів організації територій природних заповідників «Казантипський», «Опукський», «Сланецький степ», «Горгани», національних природних парків «Бузький Гард», «Прип'ять-Стохід», Яворівського, «Деснянсько-Старогутський», Нижньодністровського, «Святі Гори», «Подільські Товтри», Гетьманського, «Синевир». Розроблено 136 Положень про території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, з них 82 затверджено. Підготовлено проекти розпоряджень Кабінету Міністрів України «Про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки» для національних природних парків «Верховинський», Гетьманський, «Гуцульщина», Карпатський, «Білобережжя Святослава», «Меотида», «Нижньосульський», «Черемоський», «Олешківські піски», «Хотинський».

Проводяться роботи щодо створення та удосконалення нормативно-правової документації. Зокрема розроблена, в установленому порядку погоджена та затверджена наказом Мінприроди від 25.02.2013 № 65 і зареєстрована в Міністерстві юстиції за № 404/2293 від 13.03.2013 Інструкція щодо оформлення охоронних зобов'язань на території та об'єкти природно-заповідного фонду. Знаходиться на стадії переподання проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних порушенням природоохоронного зако-

нодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України». Підготовлено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів».

Активною є природоохоронна діяльність України і на міжнародній арені. Ми прагнемо, щоб про нашу країну та її природні багатства знав увесь світ, тому плідна співпраця з сусідніми країнами та країнами Європейського союзу є важливим кроком до інтеграції України у міжнародну спільноту.

Міністерство екології та природних ресурсів активно співпрацює з Федеральним міністерством з охорони навколишнього середовища, охорони природи та безпеки ядерних реакторів Німеччини та Федеральним агентством з охорони природи Німеччини. Програма співпраці сторін включає питання удосконалення управління природно-заповідними територіями, надання методичної допомоги та матеріальної підтримки установам природно-заповідного фонду. Працівники українських парків і заповідників приймають участь у навчальних поїздках до заповідних територій Німеччини, обмінюються досвідом з колегами та переймають найкращий європейський досвід.

Протягом останнього року співробітництво між природоохоронними органами України та Франції отримало новий поштовх. Так, відповідно до рішень Міністра екології Франції та Міністра екології та природних ресурсів України було створено українсько-французьку робочу групу щодо природоохоронних територій і затверджено план її роботи. Серед пріоритетних напрямів спільної діяльності визначено такі, як удосконалення управління природоохоронними територіями на загальнодержавному та місцевому рівнях, організація роботи новостворених національних природних парків, збереження водно-болотних угідь, пошук та залучення фінансової підтримки спільної діяльності у природоохоронній сфері.

За останній час проведено значну роботу для подальшого розвитку природно-заповідного фонду. Так, на розгляд в Адміністрації Президента України знаходяться 3 проекти Указів Президента України про оголошення природних територій та об'єктів заказниками та пам'ятками природи загальнодержавного значення (всього щодо 14 заказників та 5 пам'яток природи загальною площею близько 7 тис. га), проект Указу Президента України «Про зміну меж національного природного парку «Голосіївський», яким планується збільшити територію парку на 6,463 тис. гектарів, та «Про створення національного природного парку «Мале Полісся» загальною площею 9,515 тис. гектарів.

У найближчому майбутньому планується завершити роботи щодо створення національного природного парку «Мале Полісся», розширення природного заповідника «Сланецький Степ», продовжити роботу над створенням національних природних парків «Нижньодніпровський», «Нобельський», «Соколіні Гори» (робоча назва «Надслучанський»), «Верхнє Побужжя», «Західне Побужжя», Чорнобильського та Канівського біосферних заповідників, зміни меж (розширення) національних природних парків «Чарівна Гавань», «Нижньосульський», «Джарилгацький», «Дворічанський», «Бузький Гард», «Дермансько-Острозький» та низки інших територій і об'єктів природно-заповідного фонду.

Все це досягнуто завдяки наполегливим зусиллям працівників Мінприроди, центральних та місцевих органів влади та самоврядування, співробітників установ природно-заповідного фонду, наукових та громадських організацій при-

родоохоронного спрямування, підтримці міжнародних організацій та фондів.

Високий професіоналізм та самовіддана праця працівників природно-заповідної сфери дозволяють не лише запобігати і зберігати природно-заповідні об'єкти, але й забезпечувати умови для рекреації та оздоровлення громадян, створювати нові робочі місця, підвищувати рівень добробуту місцевого населення та обізнаності громадян у природоохоронних питаннях.

Вітаємо всіх працівників природно-заповідної сфери з професійним святом і від щирого серця бажаємо міцного здоров'я та родинного благополуччя, оптимізму, невичерпної енергії та нових здобутків у професійній діяльності.

КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК МАЄ НОВОГО ДИРЕКТОРА

Згідно наказу Міністра екології та природних ресурсів України О.А. Проскуракова №344-0 від 12 липня 2013 р. директором Карпатського біосферного заповідника став **Василь Федорович ТЕЛИЧУК**.

В.Ф. Теличук народився 25 вересня 1962 року в селі Чорна Тиса Рахівського району Закарпатської області, у робітничій сім'ї.

Закінчив Чортотисянську середню школу, у 1976-1981 роках навчався у Сторожинецькому лісотехнікумі за спеціальністю «технік-лісовод». Свою трудову діяльність розпочав у 1981 році лісником Ясінянського лісокомбінату. Потім служив у Радянській Армії. Після звільнення у запас (1983 р.) три роки знову працював лісником, після чого навчався на стаціонарі у Московському лісотехнічному університеті, який закінчив у 1990 році, одержав кваліфікацію інженера лісового господарства. П'ять років трудився за фахом у Ясінянському лісокомбінаті. З утворенням на його базі Ясінянського держлісмисливгоспу з 1995 по 2009 рр. працював лісничим, а потім – головним лісничим підприємства. Наприкінці 2009 р. призначений директором ДП «Ясінянське лісомисливське господарство». Завдяки організаторським здібностям та умілому керівництву за доволі короткий період В.Ф. Теличук вивів колектив з відстаючого, з мільйонними боргами перед державою і трудівниками, у передове підприємство, яке у 2012-2013 роках входило у п'ятірку кращих держлісгоспів області.

Одружений. Разом з дружиною, Ганною Дмитрівною, виховують двох синів. Дружина і сини – теж фахівці лісового господарства, працюють за спеціальністю.

Нещодавно у Карпатському біосферному заповіднику на зборах працівників колективу відбулося представлення

нового керівника, яке здійснили директор департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА Юрій Шпонтак, перший заступник голови Закарпатської обласної ради Володимир Закурений та голова Рахівської райдержадміністрації Дмитро Андрюк.

У своєму виступі Василь Федорович подякував за високе довір'я бути керівником такої відомої в країні і за кордоном природоохоронної і науково-дослідної установи. Він запевнив, що докладе усіх зусиль, аби зростав її імідж, щоб ще більше згуртувати колектив, налагодити тісну співпрацю всіх його ланок, використати для цього досвід і вміння фахівців і науковців.

«ДЕРСУ УЗАЛА» У... ПІДНЕБЕССІ

17 липня – 4 серпня 2013 р. Завершилася зміна екологічного табору «Дерсу Узала» на базі Карпатського біосферного заповідника. Два тижні, що провели московські школярі у Карпатах, промайнули непомітно. За цей час діти дізналися чимало нового, відвідали практично всі гірські масиви заповідника.

Назву табору дав літературний персонаж та цілком реальний провідник російського топографа Арсеньєва, з яким науковець пройшов не один десяток кілометрів усурійської тайги. Тим логічнішим виглядає яскраво виражений освітній характер програми екологічного табору. Акцентом тематичних занять стали букові праліси та їх вивчення як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. З цієї метою діти відвідали Угольсько-Широколужанський масив – найбільший осередок букових пралісів в Європі. Вивчення різних типів лісу проходило в межах Черногірського, Свидовецького та Кузій-Трибушанського масивів заповідника.

Діти також здійснили сходження на українські «двохтисячники» Говерлу та Петрос. Мандруючи гірськими стежками, вони мали змогу познайомитись з природою високогір'я, особливостями висотної поясності, ландшафтною структурою гірського регіону, веденням полонинського господарства. Саме під час цієї гірської подорожі відбулось перше знайомство з найдовшим в світі духовим інструментом – трембітою. Згодом, в останній день табору, для дітей було проведено майстер-клас гри на трембіті, учасники якого зробили пам'ятну світліну в гуцульському строї.

Наметова романтика

Екотабір «Дерсу Узала»: підкорення карпатських верховин

Низка майстер-класів урізноманітвила програму екологічного навчання і ознайомила юних росіян з традиційними українськими ремеслами. Особливе захоплення викликало виготовлення стародавньої ляльки-мотанки. На занятті з бісероплетіння діти отримали навички роботи з бісером. Перші дрібні вироби, виготовлені власноруч, поїхали до Москви як сувеніри. Справжнім святом виявився майстер-клас з виготовлення вареників. Захід вийшов напрощуд веселим, цікавим, пізнавальним, а результат – смачним.

Надзвичайні враження подарувало знайомство із пам'ятками замкової та дерев'яної храмової архітектури Закарпаття. Не минули юні мандрівники й нещодавно включену до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО дерев'яну церкву Вознесіння Господнього у Ясіню (Струківську).

Полишаючи Закарпаття, москвичі захоплювалися природою, культурним надбанням краю та гостинністю його мешканців.

Вікторія БУНДЗЯК

УКРАЇНСЬКІ ТА НІМЕЦЬКІ ЕКОЛОГИ ОБМІНЯЛИСЯ ДОСВІДОМ РОБОТИ

29-30 серпня 2013 р. Відповідно до угоди між урядами Федеративної Республіки Німеччини та України у сфері охорони навколишнього природного середовища та співпраці із реалізації Національної програми розвитку національних природних парків в Україні на період 2012-2014 рр. на базі НПП «Яворівський», «Карпатський», «Гуцульщина» та Карпатського біосферного заповідника проведено міжнародний семінар «Удосконалення управління установами природно-заповідного фонду Карпатського регіону: досвід України та Німеччини».

У рамках цього семінару 29-30 серпня 2013 р. німецька делегація ознайомилась із досвідом роботи Карпатського біосферного заповідника як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У доповідях автора цих рядків та голови села – гірського курорту Кваси В. Дімиця розглянуто основні напрямки його діяльності, стан співпраці з територіальними громадами, перспективи будівництва Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат, порушено цілий ряд питань із поглиблення українсько-німецької співпраці. А на зустрічі за «круглим столом» із учасниками семінару перший заступник голови Закарпатської обласної ради В. Закурений детально проінфор-

мував про роботу органів місцевого самоврядування та виконавчої влади по організації виконання розробленого нами Доручення Президента України щодо збереження букових пралісів, сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів, що розташовані в зоні української частини українсько-німецько-словацького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Було наголошено, що цей документ є доленосним для Закарпатського регіону, тому місцева влада зробить все необхідне, щоб забезпечити виконання завдань, поставлених Президентом України, у повному обсязі. На це спрямовано також проект підготовленого плану заходів, який до 1 жовтня 2013 р. має бути затверджений Кабінетом Міністрів України.

Великий інтерес в українських учасників семінару викликали повідомлення керівників німецьких національних парків «Ясмунд» Інгольфа Штодіана та «Гартц» – Сабіни Моне, директора біосферного резервату «Шпревальд» Євгена Новака про досвід роботи із громадами, використання бренду природоохоронних територій для сталого розвитку прилеглих населених пунктів, розбудови на їх базі туристично-рекреаційної інфраструктури тощо. Директор середньо-азіатських програм Союзу охорони природи і біорізноманіття Німеччини (NABU) Борис Тихомиров дуже емоційно поділився враженнями від побачених під час поїздки до масивів біосферного заповідника автомобільних доріг. Звертаючись до представників місцевої влади, він наголосив, що для розвитку цього регіону відновлення доріг є основною проблемою. У зв'язку з цим ним запропоновано приступити до підготовки проекту із запровадження розроблених у Німеччині новітніх технологій будівництва автомобільних доріг, гарантований термін експлуатації яких без ремонтів не менше як 50 років, а вартість будівельних робіт на 30 відсотків є меншою, ніж по застарілих технологіях та із використанням традиційних для українських будівельників матеріалів.

Підсумував дискусію керівник німецької делегації Генріх Шмаудер, який є відповідальним у Федеральному міністерстві довкілля, охорони навколишнього природного середовища та безпеки ядерних реакторів Федеративної Республіки Німеччина за співпрацю із країнами Центральної та Східної Європи. Він насамперед підкреслив, що Німеччина вдячна Україні та особисто професору Федору Гамору за ті великі зусилля, яких докладала українська сторона для включення старовікових букових лісів Німеччини до складу Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Ця подія для Німеччини є надзвичайно

важливою, тому саме букові праліси та розвиток прилеглих територій в Україні є ключовою темою для майбутніх проєктів, які міг би фінансувати німецький уряд.

Генріх Шмаудер та Борис Тихомиров виявили готовність допомогти, уже найближчим часом, у пошуках джерел фінансування для реалізації запропонованого нами проєкту із збереження та сталого використання високогірних лук у буферній зоні букових пралісів Українських Карпат та для підготовки проєктів із залучення релігійних громад до формування у цьому регіоні екологічної культури населення, підвищення дієздатності українських установ природно-заповідного фонду та впровадження в Україні досвіду роботи німецьких природоохоронних інституцій тощо.

Гості відвідали Чорногірські праліси, ознайомились із українсько-швейцарським науково-дослідним стаціонаром із переформування монокультур смереки на природні за складом ліси, роботою демонстраційного форелевого господарства, Музею екології гір та історії природокористування Карпат, інформаційно-туристичних центрів «Високогір'я Карпат» та «Центр Європи».

Федір ГАМОР

ТРАНСКОРДОННА ПРИРОДООХОРОННА СПІВПРАЦЯ ПОГЛИБЛЮЄТЬСЯ

25-30 вересня 2013 р. Майже 80 років тому назад підписано вже мало кому сьогодні відомий так званий Краківський протокол, яким започатковано основи міжнародного співробітництва природоохоронних територій Карпатського регіону. І якщо цей документ задекларував транскордонну співпрацю урядів Чехо-Словаччини та Польщі щодо збереження природи лише у Високих Татрах, то після прийняття Рамкової Конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат та ратифікації законом України Протоколу до неї про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття, відповідно до якого формується Карпатська мережа природоохоронних територій, цей процес набуває значно ширшого звучання.

Поглибленню ж транскордонної співпраці у цій сфері у значній мірі посприяли проведена нещодавно, за підтримки

ЮНЕСКО, міжнародна науково-практична конференція із нагоди сорокап'ятиріччя заснування Карпатського державного заповідника та двадцятиріччя створення на його базі Карпатського біосферного заповідника (Україна, м. Рахів, 16-22 вересня 2013 р.) та організований нещодавно науковий форум з нагоди сорокаріччя Бещадського парку народowego (Польща, м. Устшики Дольні, 25-30 вересня 2013 р.).

Якщо конференція з нагоди ювілеїв Карпатського заповідника відіграла важливу роль у європейському процесі збереження букових лісів та стане відомою через формування Рахівського списку країн, за рахунок яких, відповідно до рішення Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (35 COM 8B.13), буде розширюватись українсько-словацько-німецький об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та кінцеве погодження відповідної українсько-словацько-німецької Декларації, то міжнародна конференція «40 років збереження Бещадського парку народowego в контексті історії досліджень і охорони біологічного різноманіття Східних Карпат» продемонструвала унікальний польський досвід роботи із вивчення та збереження природних і культурних цінностей цієї частини Європи. Конференція відбулася за підтримки польсько-словацького проєкту Євросоюзу «Партнерство для спільного розвитку (2007-2013)», Карпатського Євросоюзу та Європейського фонду регіонального розвитку. В роботі зібрання взяли участь близько ста провідних польських науковців та природоохоронців, делегацій з України та Словаччини.

У привітаннях, доповідях та повідомленнях, з якими виступили Головний консерватор природи Польщі Януш Залеський, керівники делегацій з України – Карпатського біосферного заповідника (професор Федір Гамор), Ужанського національного природного парку (Юрій Павлей), Інституту екології Карпат НАН України (доцент Оксана Марискевич), Державного природознавчого музею НАН України (професор Юрій Чорнобай), словацького національного парку «Полонини» (Мирон Бураль), представники великого ряду польських природоохоронних територій, відомі вчені – професори Ягелонського та Варшавського університетів, Інституту охорони природи Польської Академії наук та інших інституцій, дано високу оцінку багаторічної природоохоронної та наукової діяльності колективу Бещадського парку народowego, підбито підсумки ботанічних (професор Богдан Земанек), зоо-

Учасники міжнародного семіру «Удосконалення управління установами природно-заповідного фонду Карпатського регіону: досвід України та Німеччини» знайомляться з досвідом роботи КБЗ. 29–30 серпня 2013 р.

логічних (професор Іржі Павловський), гідробіологічних (професор Крістоф Кукула), геоморфологічних (професор Казимір Кжемєн), ґрунтознавчих (професор Штефан Шкіба) зусиль щодо включення Польських Бешад до переліку Всесвітньої природної та культурної спадщини ЮНЕСКО (професор Зігмунд Денисюк) та інших досліджень, проаналізовано стан моніторингу лісових екосистем (професор Крістіна Пшебільська), охорони природних цінностей (доктор Річард Предкі), еколого-освітньої роботи (доктор Гразіна Голлі) тощо. А в доповіді «Бешадський парк народовий – історія створення та збереження природних комплексів» один з найвідоміших природодослідників Польщі, професор Варшавського університету Штефан Міхалик та багаторічний директор Бешадського парку народового доктор Томаш Вінніцкі висловили велику вдячність тим людям, які зробили багато для створення та становлення Бешадського парку та збереження природи Східних Карпат загалом, серед них прозвучали прізвища й українських професорів Степана Стойка та Федора Гамора, доцента Оксани Марискевич, відомого лісівника Закарпаття Івана Печера. Крім того, об'єктивно проаналізовано природоохоронні та соціально-економічні наслідки створення трilaterального українсько-словацько-польського біосферного резервату «Східні Карпати», двадцятиріччя створення якого також припадає на цей час.

У цьому контексті варто нагадати про важливу роль України та Карпатського біосферного заповідника у процесі створення цього унікального транскордонного природоохоронного об'єкта у Європі. А найкращою ілюстрацією тут може послужити цитата із офіційних документів, зокрема листа Міністра охорони навколишнього природного середовища України Юрія Щербака від 4 листопада 1991 року до Ради Міністрів Української РСР. У цьому документі Міністр пише: «З метою збереження спільними зусиллями неповторних природних цінностей міжнародного значення на територіях, прилеглих до державних кордонів України, Республіки Польща і Словацької Республіки, ґрунтуючись на принципах рівності і незалежності та керуючись дорученням Ради Міністрів Української РСР від 27 грудня 1988 р. № 12041/23, Мінприроди України, разом з відповідними міністерствами і відомствами, Закарпатським облвиконкомом проведена

підготовча робота по створенню першого в Європі міжнародного біосферного заповідника в Східних Карпатах.

Міністрами охорони навколишнього середовища трьох країн 27.09.1991 р. в м. Устшики Дольні (Польща) підписаний Протокол про співробітництво в створенні заповідника, де передбачений механізм спільних дій з цього питання на завершальному етапі.

Зокрема, до підписання міжурядової угоди про створення спільного біосферного заповідника кожна із сторін спільно з національними комітетами по програмі ЮНЕСКО «Людина і біосфера» після погодження зі своїми урядами підготують необхідні матеріали по створенню на своїх територіях біосферних заповідників і самостійно звернуться до ЮНЕСКО для їх реєстрації і включення в міжнародну мережу біосферних заповідників.

Після цього на базі трьох національних біосферних заповідників буде створено міжнародний біосферний заповідник.

Для виконання цієї вимоги з боку України пропонується перетворити існуючий Карпатський державний заповідник в біосферний, з включенням до його складу республіканського заказника «Стужиця»...

Інформуючи про роботу по створенню міжнародного біосферного заповідника, який буде мати велике значення в справі розвитку міжнародного співробітництва незалежної України по охороні унікальної і єдиної екосистеми Східних Карпат, просимо Вас доручити: Держкомдеревпрому, Академії наук України разом з Мінприроди України та Закарпатським облвиконкомом підготувати і вирішити в установленому порядку виділення навколо заповідника, в т. ч. заказника «Стужиця», зони для проведення наукових досліджень і встановлення моніторингу із збереженням на ній традиційної господарської діяльності та охоронної зони із забороною на ній діяльності, що шкідливо може впливати на охорону екосистем заповідника. Встановлення зони проводиться без вилучення у землекористувачів.

Академії наук України внести до Секретаріату Організації Об'єднаних Націй з питань науки, освіти і культури (ЮНЕСКО) пропозиції про включення Карпатського державного заповідника до міжнародної мережі біосферних заповідників».

Суботник на центральній садибі КБЗ

11 листопада 1991 року Рада Міністрів Української РСР підтримала ці пропозиції і доручила відповідним міністерствам і відомствам та Закарпатському облвиконкому підготувати відповідні рішення. На підставі цього Указом Президента України «Про біосферні заповідники в Україні» від 26 листопада 1993 року було затверджено Карпатський біосферний заповідник, до складу якого увійшли і території нинішнього Ужанського національного природного парку. В цьому Указі Президента України було також записано: «Міністерству охорони навколишнього природного середовища України разом з Міністерством закордонних справ України і Академією наук підготувати матеріали, необхідні для підписання Угоди з Республікою Польща та Словачкою Республікою про створення міжнародного біосферного заповідника «Східні Карпати».

Важливу роль у створенні міжнародного біосферного резервату відіграла створена міністрами трьох країн Координаційна рада, до складу якої увійшли провідні науковці та представники природоохоронних міністерств України, Словаччини та Польщі. Перше засідання цієї Ради, яке розробило стратегічні напрямки створення та діяльності міжнародного біосферного резервату у Східних Карпатах, пройшло 10-11 грудня 1991 року на базі Карпатського державного заповідника у м. Рахів. Серед проблем, які тут обговорювалися, було і питання: а що принесе жителям Карпатського регіону створення міжнародного біосферного резервату?

Відповідь на це питання наочно могли побачити й учасники міжнародної конференції з нагоди 40-річчя Бещадського парку народового під час проведених екскурсій по території цього парку та прилеглого до нього словацького національного парку «Полонини», а також в адміністративних центрах природоохоронних територій – містах Устшики Дольні та Стакчин (Словаччина). Українці, на жаль, можуть лише щиро позаздрити своїм сусідам, які за останні роки зробили величезний крок у розвитку прикордонного регіону. У цих двох містах, до прикладу, чудово благоустроєні вулиці, площі, соціальна інфраструктура. В ідеальному стані автомобільні дороги, які ведуть до територій парків та і в їх масивах, з врахуванням природоохоронних вимог, розбудовуються туристичні об'єкти тощо.

В Україні ж ситуація із розвитком та благоустроєм гірських населених пунктів, розбудовою необхідної інфраструктури досить складна. Ці роботи, по суті, тут треба лише починати. І є велика надія, що ініційоване нами Доручення Президента України від 2 квітня 2013 р. щодо збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів, що розташовані у зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», серйозно допоможе розв'язанню цих проблем. Будемо також сподіватись, що критичне обговорення 11 жовтня 2013 р. на спільному засіданні колегій Міністерства екології та природних ресурсів України та Закарпатської обласної державної адміністрації стану виконання цього Доручення Президента України покладе край відвертому саботажу його реалізації багатьма чиновниками центральних та місцевих органів влади.

Федір ГАМОР

СЕМІНАР З ЕКООСВІТИ В ЯРЕМЧЕ

26-27 вересня 2013 р. Науково-практичний семінар «Інтерпретація природи в установах природно-заповідного фонду» відбувся на базі Карпатського національного природного парку в місті Яремче Івано-Франківської області. У ньому взяли участь понад 50 представників з установ природно-заповідного фонду з усієї країни, представники українських та міжнародних природоохоронних громадських організацій. Серед запрошених лекторів – авторитетні закордонні фахівці: Барбара Таушер – Голова програми «Освіта та сталий розвиток» Всесвітнього фонду природи (WWF) з Австрії та Джейт Беаті – досвідчений експерт з питань проведення екскурсій та інтерпретації природи з США.

Учасники семінару ознайомилися з новими підходами до екологічної освітньо-виховної діяльності в установах природно-заповідного фонду, розробки її стратегічної програми, методами проведення екскурсій в живій природі (інтерпретації природи), інтерактивними методами роботи з відвідувачами, громадськістю, а також з екоосвітніми елементами інфраструктури Карпатського національного природного парку: візит-центром, літнім класом, вольєрним господарством та екостежою, взяли участь в екскурсіях, проведених фахівцями Карпатського національного природного парку Лесею Гайдук та Любов'ю Косило.

Моніторинг у заповідних лісах

Семінар відбувся в рамках впровадження проекту «Нарощування потенціалу для збереження біорізноманіття в Україні: створення мережі та підвищення рівня освіти», що впроваджується Українським екологічним клубом «Зелена хвиля» спільно з Центром зі збереження біорізноманіття та охорони природи при Американському музеї природничої історії в Нью-Йорку (США) за підтримки фонду Mava Foundation Pour la Nature та сприяння Департаменту заповідної справи Мінприроди.

Юрій БЕРКЕЛА

СПІЛЬНЕ ЗАСІДАННЯ КОЛЕГІЙ МІНПРИРОДИ ТА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ ПІД ГОЛОВУВАННЯМ МІНІСТРА ОЛЕГА ПРОСКУРЯКОВА

11 жовтня 2013 р. В урочищі «Золота гора» (с. Барвінок Ужгородського району) під головуванням Міністра екології та природних ресурсів України Олега Проскураєва відбулось спільне засідання колегій Мінприроди та Закарпатської державної обласної адміністрації.

У роботі колегії взяли участь заступник Міністра – керівник апарату О. Сушко, народний депутат України І. Бушко, начальник відділу Головного управління з питань економічної політики та впровадження економічних реформ Адміністрації Президента України В. Кладієв, голова Закарпатської ОДА О. Ледида, голова Державної екологічної інспекції П. Жила, голова Державного агентства водних ресурсів В. Сташук, ректор Державної екологічної Академії післядипломної освіти О. Бондар, голова Громадської ради В. Савицький, директор Юридичного департаменту Мінприроди В. Бучко, директор Департаменту заповідної справи В. Канцурак, директор Департаменту екологічної безпеки та дозвільної системи Ю. Гірман та інші посадові особи.

На розгляд винесли наступні питання: забезпечення виконання доручення Президента України від 02.04.2013 № 1-1/749 та Кабінету Міністрів України від 13.04.2013 № 13626/1/1-13 щодо збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», благоустрою гірських населе-

них пунктів Закарпатської області, розташованих у зоні української частини цього природного об'єкта.

«Упевнений, що в ході спільної колегії ми підійдемо до завершального етапу виконання доручення Президента України, узгодимо спільні рішення з проблемних питань, проведемо конструктивні дискусії, обміняємось досвідом роботи в цьому напрямку», – сказав у вступному слові Олег Проскураєв.

З доповідями по питанню «Збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» виступили директор Департаменту заповідної справи Мінприроди В. Канцурак та директор департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА Ю. Шпонтан, які зазначили, що наразі активно впроваджуються заходи з облаштування екологічних стежок пралісами, створено інформаційно-туристичний центр «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» в с. Мала Уголька. Також у Рахівському районі заплановано створення мережі екотуристичних інформаційних пунктів. Тячівською райдержадміністрацією ініційовано будівництво нового мосту та міжнародного пункту-пропуску «Тячів-Течеу».

Вирішувалось також питання щодо збирання, складування та утилізації побутових відходів на територіях, прилеглих до об'єкта.

МІЖНАРОДНИЙ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР З ВИВЧЕННЯ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ БУДЕ!

11 жовтня 2013 р. Питання щодо створення названого центру обговорювалося на спільному засіданні колегій Міністерства екології та природних ресурсів України й Закарпатської облдержадміністрації, яке відбулося в Ужгороді.

Директор Департаменту заповідної справи Мінприроди Віктор Канцурак зауважив, що на виконання відповідного Доручення Президента України забезпечено розроблення та погодження проектно-кошторисної документації будівництва Міжнародного навчально-дослідного центру з вивчення букових пралісів на базі Карпатського біосферного заповідника. Кошторисна вартість проекту будівництва складає 22,5 мільйона гривень. Будівництво має здійснюватись протягом 2-х років, починаючи з 2014 року, за кошти Державного бюджету згідно з Планом природоохоронних заходів Мінприроди.

Директор департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської облдержадміністрації Юрій Шпонтак у своїй доповіді додав, що відповідно до проекту на базі КБЗ у с. Кваси передбачено будівництво цього Центру площею близько трьох тисяч квадратних метрів з інтерактивною експозицією букових пралісів тощо.

Міжнародний навчально-дослідний центр створюється з метою системного дослідження букових та інших лісових екосистем, зокрема недоторканих лісів Європейського континенту. Одним з важливих напрямків діяльності центру буде забезпечення практичної підготовки студентів – майбутніх природоохоронців з усієї Європи. Центр слугуватиме поширенню еколого-освітніх знань щодо пралісів, їх наукової, природоохоронної та культурно історичної цінності. Також Міжнародний навчально-дослідний центр матиме спеціальну тематику, присвячену реалізації концепції сталого розвитку в контексті використання сучасних альтернативних джерел енергії та інших природозберігаючих технологій.

НА ЗАХИСТ НПП «ГУЦУЛЬЩИНА»

15 жовтня 2013 р. В Національному природному парку «Гуцульщина» (Івано-Франківська область) відбулися збори трудового колективу.

У них взяла участь голова Косівської РДА Я. Шинкарук, перший заступник голови районної ради В. Жмендак, начальник УСБУ в Косівському районі В. Митрофан, начальник Косівської РВ УМВС М. Немцов, начальник управління юстиції Р. Філіпович та заступник керівника апарату – начальник оргвідділу райдержадміністрації М. Сусак.

Поштовхом для проведення таких представницьких зборів стало те, що більше десяти років окремими депутатами-підприємцями, посадовими особами органів місцевого самоврядування проводиться політика на зменшення території природно-заповідного фонду. Розгорнута широка, довготривала, підступна і незаконна кампанія, спрямована на дискредитацію НПП «Гуцульщина». Щоразу піддається сумніву законність його створення, хоча численними перевітками не знайдено будь-яких порушень щодо створення парку.

Представники незаконно приватизованих і орендованих земельних ділянок, в тому числі керівники деяких місцевих сільських рад і окремі депутати районної ради, здійснюють постійні спроби ліквідувати парк, понизити його статус, а також прибрати до своїх рук «Маєток Святого Миколая». Це, очевидно, пов'язано з тим, що парк став на перешкоді

суцільному вирубуванню лісів та розбазарюванню державного лісового фонду.

Пристрасті навколо НПП «Гуцульщина» не вщухають. Дійшло до того, що деякі працівники парку бояться виходити на роботу. Погрози йдуть звідусіль: через інтернет, по телефону, через різного кшталту «газетки».

Під час довготривалої зустрічі працівники парку В. Пророчук, Ю. Стефурак, І. Кашевко, І. Копчук, В. Голодовий, Т. Зеленюк, І. Михайлюк, Л. Держипільський, В. Палійчук, О. Зеленюк, О. Нерестюк, О. Герасим'юк, О. Копчук з боєм в душі розповідали про цькування, незаконні напади, зокрема і з боку Пістинського сільського голови Т. Бейсюка та обласної газети «За лаштунками».

Члени трудового колективу просили правоохоронні органи втрутитися у ситуацію, яка склалася навколо парку «Гуцульщина», зокрема «Маєтку Святого Миколая». Була пропозиція поновити розслідування кримінальних справ про підпал адмінбудинку парку, рейдерське захоплення маєтку, а також незаконне будівництво і користування землями на території парку деякими посадовими особами, в тому числі і депутатами районної ради, зокрема у Черганівці і Пістині.

Голова РДА Я. Шинкарук, підсумувавши всі виступи, наголосив, що колектив парку утвердив себе: працює ефективно і в правовому полі. «Прикро, що ми не можемо інколи вчасно дати відсіч тим людям, які паплюжать чесне ім'я трудівників. Тому сподіваюсь, – відзначив Ярослав Іванович, – що правоохоронні органи дадуть беззаконню праву оцінку. Адже є сотні судових рішень щодо парку. Отже, проблема існує. Тому у зв'язку з цим будуть розроблені відповідні заходи, відбудеться ще одна зустріч з правоохоронними органами вищого рівня і колективом. Будемо спільно працювати над вирішенням цих питань».

Готовність до співпраці з колективом у правовому полі висловив і начальник РВ УМВС М. Немцов. На жаль, на зустріч не прибули працівники районної та міжрайонної природоохоронної прокуратури, від яких, в основному, залежить, чи закони будуть діяти, чи буде процвітати корупція, безкарність, свавілля та всесдозволеність.

ЗДОБУТКИ ПРИРОДООХОРОНЦІВ ЛЬВІВЩИНИ

12 листопада 2013 р. на базі еколого-просвітницького центру Яворівського НПП, що у селищі Івано-Франковому Львівської області, пройшла міжнародна науково-практична конференція на тему «Природно-заповідний фонд Львівщини: стан та перспективи розвитку», на якій обговорено питання стану та перспектив розвитку природно-заповідної справи Львівщини.

Так, учасники конференції позитивно оцінили роботу щодо розширення площ природно-заповідних територій і об'єктів, адже протягом останніх років створено регіональний ландшафтний парк «Равське Розточчя», Національний природний парк «Північне Поділля». Розпочато роботи зі створення «Чайковицько-Дністровського» та Прикарпатського національних природних парків.

Зокрема, директор Розточанського парку народового із Республіки Польща Здіслав Струпенюк вів мову про ство-

рення польської частини міжнародного біосферного резервату «Розточчя», а заступник директора природного заповідника «Розточчя» Галина Стрянець порушила ряд проблемних питань, пов'язаних з управлінням українською частиною міжнародного біосферного резервату «Розточчя», яке в даний час не відповідає вимогам міжнародних стандартів.

У виступах учасників конференції порушувались важливі питання охорони, збереження і відтворення унікальних екологічних систем, дотримання вимог законодавства щодо забезпечення режиму заповідання. Працівники Яворівського національного природного парку висвітлили напрацювання у сфері природоохоронної, наукової, еколого-освітньої, рекреаційної та туристичної роботи, а також порушили проблемне питання щодо розширення території Яворівського НПП.

Конференція завершилась прийняттям резолюції, яка передбачає широку програму дій щодо розширення ПЗФ Львівської області, а також конкретизацію заходів стосовно створення міжнародного біосферного резервату «Розточчя».

Одночасно нагадаємо, що природно-заповідний фонд Львівщини нараховує у своєму складі 347 об'єктів та тери-

торій загальною площею 148 тис. га, що складає 6,8 % від загальної площі області. За цим показником Львівщина – в числі кращих в Україні.

За ініціативи департаменту екології та природних ресурсів Львівської облдержадміністрації 2 жовтня 2013 року в м. Турка відбулась робоча нарада щодо створення національного природного парку на території Турківського району.

У нараді взяли участь заступник директора департаменту екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації – начальник управління охорони природних ресурсів та моніторингу В. Стронський, науковці, представники Турківської районної державної адміністрації та районної ради, лісогосподарських підприємств району, громадськість.

У ході наради обговорено перспективу створення національного природного парку в Карпатському регіоні, порядок дій дотичних сторін та схвалено необхідність і доцільність подання відповідного клопотання до Міністерства екології та природних ресурсів України. Учасники наради активно підтримали ідею створення парку.

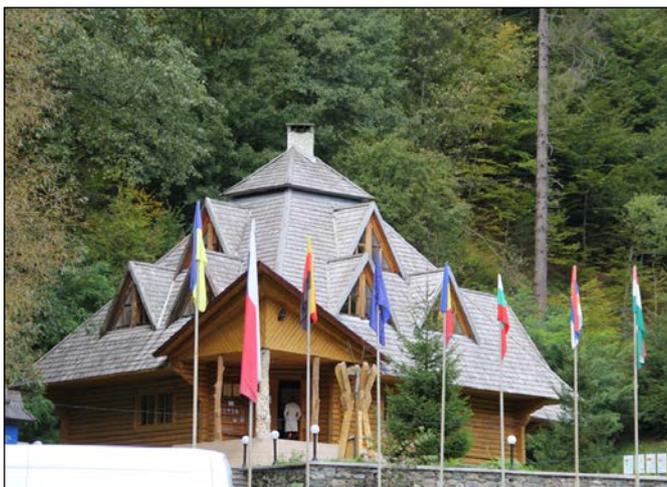
До складу парку пропонується включити як існуючі об'єкти природно-заповідного фонду так і, з метою забезпечення цілісності, нові території орієнтовною площею 15 тис. га. Зокрема, заплановано входження ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Пікуй» (найвища в межах області вершина висотою 1406 м над р.м.), загальнозоологічного заказника «Либохорівський» та регіонального ландшафтного парку «Надсянський» (який є складовою першого в світі міжнародного українсько-польсько-словацького резервату біосфери «Східні Карпати»), пам'ятки природи «Витік р. Дністер» та заказника «Розлуч».

У цих районах на значній площі збереглися природні лісові ландшафти з рештками природних букових, яворово-букових та ялицево-букових лісів. У віддалених місцях Карпат трапляються бурий ведмідь, вовк, рись, дикий кіт. За попередніми даними, на території росте понад 750 видів судинних рослин, з яких майже 50 рідкісні й підлягають охороні. Понад 30 видів, що ростуть у парку, занесено до Червоної книги України. Особливе бальнеологічне значення мають джерела унікальних мінеральних вод, зокрема, у Розлучі. В окремих населених пунктах збереглися церкви, побудовані у типовому бойківському стилі. Зокрема, церква Собору Пресвятої Богородиці, що у селі Матків, яка споруджена у 1838 року, входить до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Тут – природна колыска етнічної спільноти бойків, з властивою їм духовною і матеріальною культурою, прив'язаністю до рідної землі, своєрідним менталітетом. Завдяки цим характерним рисам бойки зберегли свою етнічну ідентичність.

З урахуванням цього учасниками наради підтримано назву проєктованого парку «Бойківщина».

Метою створення проєктованого національного природного парку є збереження, відтворення і раціональне використання ландшафтів західної частини Українських Карпат з типовими та унікальними природними комплексами, що мають важливе природоохоронне, екологічне, естетичне, освітнє і рекреаційне значення та сприяння збереженню етнокультурної спадщини бойків.

Географічний центр Європи. Село Ділове Рахівського району Закарпатської області

ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

18 листопада 2013 року в Києві Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи провів комітетські слухання на тему «Природно-заповідний фонд: проблеми та шляхи вирішення». В слуханнях взяли участь народні депутати України, відповідальні працівники центральних органів виконавчої влади, обласних державних адміністрацій, відомі науковці, громадські діячі та керівники установ природно-заповідного фонду, всього понад 130 чоловік.

Відриваючи засідання, голова Комітету, народний депутат України Ірина Сех говорила про великі проблеми у створенні та функціонуванні об'єктів природно-заповідного фонду. Ця природоохоронна галузь, на думку Комітету Верховної Ради, знаходиться на межі виживання та тримається здебільшого на ентузіазмі окремих людей, які присв'ятили цій справі своє життя.

Детальну інформацію про стан розвитку природно-заповідного фонду, забезпечення державного управління в цій сфері та про роботу Мінприроди України над вирішенням проблемних питань виголосив директор Департаменту заповідної справи Мінприроди України Віктор Канжурак.

Багато зауважень та пропозицій щодо збереження унікальних природних цінностей, організації наукових досліджень та моніторингу, еколого-просвітницької діяльності, роботи з кадрами, вдосконалення природоохоронного законодавства та про розв'язання інших проблем природно-заповідної справи висловили директори інститутів НАН України: географії – Леонід Руденко, ботаніки – Сергій Мосякін, зоології – Ігор Акімов та інші науковці. Про значний внесок громадськості аргументовано та критично доповідали Тетяна Тимочко – голова Всеукраїнської екологічної ліги та Національної екологічної ради України, Володимир Борейко – директор Київського еколого-культурного центру, Василь Шевчук – голова президії Всеукраїнської ради Українського товариства охорони природи, Олексій Василюк – заступник голови громадської природоохоронної організації «Національний екологічний центр», Сергій Шапаренко, представник екологічної групи «Печеніги» та інші.

До комітетських слухань Всеукраїнська екологічна ліга, Національна екологічна рада та Київський еколого-культурний центр провели «круглі столи» за участю народних депутатів України, представників центральних та місцевих органів влади, науковців та громадських природоохоронних організацій за темами «Діяльність органів державної влади щодо виконання стратегії національної екологічної політики у сфері природно-заповідної справи» (26 вересня 2013 р.) та «Національна екологічна мережа України та збереження біологічного та ландшафтного різноманіття» (16 жовтня 2013 р.), за результатами яких Центр екологічної освіти та інформації випустив збірники матеріалів «Виконання стратегії національної екологічної політики у сфері природно-заповідної справи: оцінка громадськості» та «Розвиток національної екологічної мережі». Крім того, Володимир Борейко презентував серію ліфлетів, в яких доводить, що рубки лісу, сінокосіння, екскурсії та інша господарська діяльність в заповідниках є смертю для дикої природи, і що ідея абсолютної заповідності має бути основною природоохоронною концепцією XXI століття.

Великий пласт проблем практичної роботи з управління установами природно-заповідної справи порушили ке-

Президія комітетських слухань на тему «Природно-заповідний фонд: проблеми та шляхи вирішення»: третя справа – Голова Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Ірина СЕХ. 18 листопада 2013 р., м. Київ

рівники біосферних заповідників «Асканія нова» (Віктор Гавриленко) та «Чорноморський» (Анатолій Юрченко), Національного природного парку «Буський Гард» (Владислав Артамонов), Національного дендрологічного парку «Софіївка» (Іван Косенко) тощо.

Виступаючи на слуханнях, автор цих рядків зосередився на найбільш болючих темах вдосконалення природоохоронного законодавства, виконання вимог Указів Президента України щодо створення та розширення територій установ ПЗФ, вдосконалення діяльності в Україні біосферних заповідників. Нами, зокрема, запропоновано розробити та прийняти закон України «Про біосферні заповідники», врегулювати правовий статус земель, які знаходяться у складі біосферних заповідників та національних природних парків без вилучення у землекористувачів, спростити процедуру передачі земель до складу природно-заповідного фонду, врегулювати питання оподаткування земель природно-заповідного фонду та сплати відповідного земельного податку до місцевих бюджетів, вдосконалити систему оплати праці персоналу заповідників та національних природних парків, підвищення повноважень працівників служби державної охорони установ ПЗФ та спеціальних адміністрацій з управління природно-заповідними територіями по забезпеченню господарських потреб місцевого населення тощо.

У зв'язку із зривом виконання Доручення Президента України від 2 квітня 2013 року щодо збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, розташованих у зоні цього природного об'єкта, ми попросили Комітет Верховної Ради звернутись до Прем'єр-міністра України Миколи Азарова щодо забезпечення виконання зазначеного Доручення у повному обсязі. Ми попросили також дати правову оцінку посадовим особам місцевих органів влади щодо переслідування представників Карпатського біосферного заповідника та Національного природного парку «Гуцульщина» за природоохоронну діяльність. Цього також вимагає голова Національної екологічної ради України Тетяна Тимочко.

Федір ГАМОР

• • •

Заступник Голови Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи С. ГЛАЗУНОВ: «ЗРОЗУМІЛО, ЩО СЬОГОДНІ У ЗАПОВІДНІЙ СПРАВІ, НЕ ДИВЛЯЧИСЬ НА ІСНУЮЧІ ПРОБЛЕМИ, ВСЕ Ж ТАКИ СПОСТЕРІГАЄТЬСЯ РОЗВИТОК І ПРОГРЕС»

18 листопада 2013 р. відбулися слухання у названому Комітеті на тему «Природно-заповідний фонд: проблеми та шляхи вирішення».

Після проведених комітетських слухань, як зазначає заступник Голови Комітету С. Глазунов, стало зрозумілим, що сьогодні у заповідній справі, не дивлячись на існуючі проблеми, все ж таки спостерігається розвиток і прогрес, як для такої молодої держави – Україна. Бо за часи незалежності «показник заповідності» збільшився більш ніж в два рази і становить 6,05% на 01.01.2013 року. Має у своєму складі 8032 території та об'єкти природно-заповідного фонду загальною (фактичною) площею 3650,91 тис. га в межах сухопутної території України і 402,5 тис. га в межах акваторії Чорного моря.

В Україні діє 644 території та об'єкти ПЗФ загальнодержавного значення: 19 природних і 4 біосферні заповідники, 47 національних природних парків, 309 заказників, 132 пам'ятки природи, 18 ботанічних садів, 7 зоологічних парків, 19 дендрологічних парків, 89 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», дорученням Адміністрації Президента України від 05.06.2012 № 03/01/1573 відповідно до міжнародних зобов'язань, взятих Україною в рамках участі у конвенціях «Про охорону біологічного різноманіття» та «Про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі», наближення стану довкілля до стандартів Європейського Союзу поставлено завдання у найближчі роки збільшити площу природно-заповідного фонду до 10-15 % від площі країни.

У Списку водно-болотних угідь міжнародного значення, що створений на виконання Рамсарської конвенції про водно-болотні угіддя, знаходяться 33 українські водно-болотні угіддя загальною площею близько 678 тис. га.

Україна бере участь у транскордонному природоохоронному співробітництві в рамках виконання заходів Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» і Конвенції про захист Всесвітньої культурної та природної спадщини шляхом створення транскордонних біосферних резерватів та об'єктів Всесвітньої природної спадщини відповідно.

Основною метою створення транскордонних біосферних резерватів є розвиток міждержавного співробітництва з

вирішенням питань спільного інтересу щодо забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій із збереженням в їх межах природних комплексів і об'єктів.

У червні 2011 року ЮНЕСКО прийнято рішення про включення біосферного резервату «Розточчя» (Україна) до Всесвітнього списку біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Комітетом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в ході 35-ої сесії у червні 2011 року прийнято рішення про розширення території об'єкта «Букові праліси Карпат» з включенням до його складу німецької частини у складі 5 ділянок та зміною назви об'єкту на «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Президент України своїм Дорученням від 02.04.2013 № 1-1/749 та Кабінет Міністрів України дорученням від 13.04.2013 № 13626/1/1-13 визначили пріоритетні завдання та встановили відповідальні центральні та місцеві органи виконавчої влади для збереження зазначеної природної спадщини. Доручення Президента України стосується всіх аспектів збереження букових пралісів: укладання міжнародного документа про співпрацю, підвищення кваліфікації з питань букових пралісів і сталого розвитку, забезпечення підтримки місцевих громад, розташованих у зоні впливу букових пралісів, виконання заходів із будівництва та відновлення інфраструктури.

Україна, Словаччина та Німеччина провели декілька міжміністерських зустрічей та опрацювали спільний документ, який визначає рамки співробітництва для менеджменту та збереження букових пралісів на міжнародному рівні. Проект Меморандуму з робочою назвою «Декларація про наміри між міністерствами довкілля України, Словацької Республіки та ФРН щодо співробітництва у сфері збереження та управління спільного об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» був розроблений та пройшов процедуру внутрішньодержавних погоджень в Україні, Словаччині та Німеччині. Проект розглянуто на засіданні спільного керівного комітету об'єкта Всесвітньої спадщини 21 вересня 2013 року та схвалено і рекомендовано для подальшого підписання, розглянуто пропозиції щодо часу та місця його підписання.

З метою приведення у відповідність до вимог Закону України «Про природно-заповідний фонд України» протягом 2010-2013 років затверджено 353 положення про новостворені території та об'єкти природно-заповідного фонду та у новій редакції положення для існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

У період з 2010 по 2013 роки затверджено 14 проектів організації територій національних природних парків, охорони, відтворення та рекреаційного використання їх природних комплексів і об'єктів (Азово-Сиваський, «Великий Луг», «Сколівські Бескиди», Ужанський, «Гомільшанські ліси», «Вижницький», «Подільські Товтри» (доповнення), Яворівський, «Десянсько-Старогутський», «Гуцульщина», Ічнянський, «Великий Луг», Мезинський, «Прип'ять-Стохід»), 5 проектів організації територій природних заповідників та охорони їх природних комплексів («Розточчя», «Дніпровсько-Орільський», Український степовий (відділення – Хомутівський степ), «Сланецький степ», Опукський), проект організації території Дунайського біосферного заповідника та охорони його природних комплексів.

Положення про наукову діяльність заповідників і національних природних парків України, яке затверджено наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 09.08.2000 №103 та зареєстровано в Мін'юсті 27.08.2000 №548/

4769В визначає основні напрями організації діяльності наукових відділів та науково-технічної ради установи, порядок ведення Літопису природи та взаємодії заповідників і національних природних парків з сторонніми науковими організаціями та спеціалістами з питань проведення НДР на природно-заповідних територіях.

Основною формою узагальнення результатів наукових досліджень та спостережень за станом і змінами природних комплексів, виконаних у природних заповідниках, біосферних заповідниках та національних природних парках, є їх Літописи природи, матеріали яких використовуються для оцінки стану навколишнього природного середовища, розроблення заходів щодо охорони та ефективного використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Протягом 2013 року в установах ПЗФ, що знаходяться у підпорядкуванні Мінприроди, працювало близько 192 наукових співробітників. За результатами їхньої роботи у 2012 році підготовлено 44 томи Літописів природи у середньому по 300 сторінок, опубліковано 407 наукових публікацій, серед них 5 монографій. За результатами наукової діяльності підготовлено 152 наукові рекомендації щодо здійснення природоохоронної діяльності, серед них розроблені плани заходів щодо відновлення популяцій рідкісних та мисливських тварин, збереження рідкісних видів флори та фауни, створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду, постійно здійснюються біотехнічні заходи.

Законом України від 16.10.2012 № 5456-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні» зміни у Закон України «Про природно-заповідний фонд України» не внесені.

Таким чином, питання щодо передачі повноважень, визначених Законом України «Про природно-заповідний фонд України», від територіальних органів центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям законодавчо не врегульоване. І, відповідно, не врегульовані питання, пов'язані з організацією, охороною і використанням територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення їх природних комплексів, управління на місцевому рівні у цій галузі.

Не завершено організацію діяльності нових національних природних парків в частині оформлення документів, що

посвідчують право користування земельними ділянками на площі 53 тис. га в межах лісового фонду.

Незважаючи на те, що під час розроблення проектів Указів Президента України про створення установ природно-заповідного фонду погоджено питання необхідності вилучення земельних ділянок, частина держлісгоспів відмовляється установам природно-заповідного фонду в наданні нотаріально засвідчених згод на вилучення з їх користування земельних лісових ділянок.

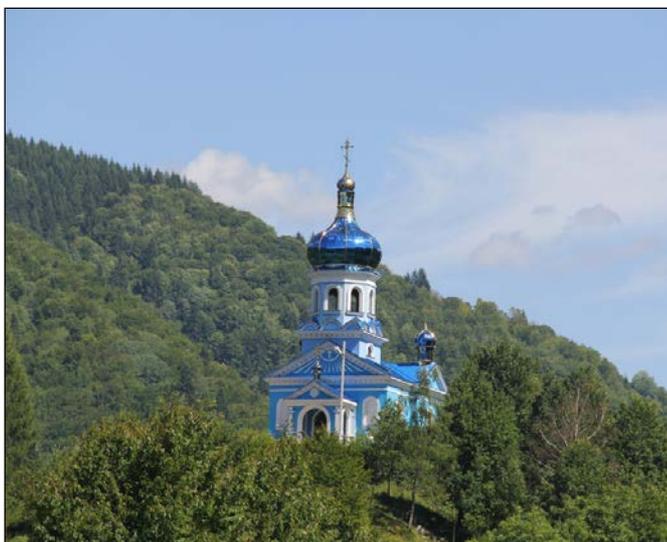
Враховуючи існуючу практику прийняття Кабінетом Міністрів України зазначених рішень, Мінприроди підготовлено проект розпорядження Кабінету Міністрів України, основною метою і завданням якого є надання дозволу Мінприроди, Мінагрополітики, Держжемагентству та Держлісагентству відповідно до законодавства на прийняття рішень про погодження питання щодо надання згоди установам природно-заповідного фонду на вилучення земельних ділянок орієнтовною загальною площею 53010,1 гектара із земель державної власності лісгосподарського призначення, що перебувають у постійному користуванні державних лісгосподарських підприємств, розташованих на територіях відповідних районів у областях, з подальшою передачею їх у постійне користування для збереження та використання земель установ природно-заповідного фонду.

Зазначений акт був прийнятий Урядом 09.10.2013, його реалізація дозволить установам природно-заповідного фонду отримати нотаріально засвідчені письмові згоди державних лісгосподарських підприємств на вилучення необхідних ділянок та в подальшому звернутися до Кабінету Міністрів України з метою отримання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо їх відведення.

Але, звичайно, проблеми є.

Це і проблема державного фінансування утримання установ природно-заповідного фонду та здійснення природоохоронних заходів, не дивлячись на те, що воно постійно збільшується, а все ж залишається недостатнім.

І проблема неузгодженості і недосконалості законодавства – земельного, лісового, природоохоронного та законодавства про місцеве самоврядування – у частині заповідної справи, що потребує внесення відповідних змін до чинного законодавства та розробки нових законодавчих актів. Необхідно врегулювати суперечності між різними законодавчи-

Європейський вектор

ми актами, що стосуються природно-заповідного фонду (Лісовий та Земельний кодекси України, Закон України «Про природно-заповідний фонд України», Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» тощо).

Під час слухань у виступах представників наукових кіл лунали вислови про те, що народні депутати України мало залучають їх до розробки законопроектів, а громадські ініціативи не завжди мають наукове обґрунтування.

С. Глазунов зазначає, що запорукою вирішення існуючих проблем у сфері природно-заповідного фонду може бути тільки єдність між законодавцями, виконавчою владою, науковими колами і громадськістю.

20 листопада 2013 року на своєму засіданні Комітет разом з Мінприроди та представниками громадських організацій підтримав та рекомендує Верховній Раді України прийняти за основу проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо охорони заповідних територій, реєстр. № 3400 від 10.10.2013 року), який повинен створити правове підґрунтя для ефективної охорони та розширення мережі та площі об'єктів природно-заповідного фонду обласними, Київською і Севастопольською міськими державними адміністраціями.

КОЛЕКТИВ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА УРОЧИСТО ВІДЗНАЧИВ СВОЇ ЮВІЛЕЇ

26 листопада 2013 р. Виповнилося 20-років із часу прийняття Указу Президента України «Про біосферні заповідники в Україні», яким затверджено Перелік біосферних заповідників в Україні, що включені Бюро Міжнародної координаційної ради з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» до міжнародної мережі біосферних заповідників, створеної з метою збереження природи і проведення наукових досліджень у найцінніших екосистемах Землі.

До цього надзвичайно престижного Переліку ввійшли, станом на листопад 1993 року, всього три українські об'єкти, а саме – Карпатський біосферний заповідник, біосферні заповідники «Асканія нова» та «Чорноморський».

А ще раніше, 12 листопада 1968 року, Рада Міністрів Української РСР прийняла теж історичну, з природоохоронної точки зору, Постанову «Про організацію нових державних заповідників в Українській РСР». Серед чотирьох із них першим названо Карпатський державний заповідник.

Ці події є важливими не тільки для трудового колективу заповідника, відзначалося у доповідях директора Карпатського біосферного заповідника Василя Теличука та автора цих рядків на урочистих зборах трудового колективу біосферного заповідника, які відбулися 26 листопада цього року у місті Рахові, але і для багатьох науковців, природоохоронців та любителів природи. Сьогодні – це флагман природно-заповідної справи в Україні, який, як зазначив у вітальному листі до колективу заповідника з цієї нагоди Міністр екології та природних ресурсів України Олег Проскураков, «...є гордістю не лише Закарпаття чи України, але й усього світу». З великою вдячністю говорилося про людей, які найбільше зробили для створення та розвитку цієї установи, зокрема про чеського природодослідника Алоїса Златніка, українського академіка Івана Підоплічка, професорів Степана Стойка, Василя Комендаря, першого виконуючого обов'язки ди-

ректора, доцента Івана Вайнагія та багаторічних директорів професора Федора Гамора, Дмитра Саїка та інших.

Виступаючи, перший заступник голови Закарпатської обласної ради Володимир Закурений, керівники Рахівського та Тячівського районів Дмитро Андріюк, Микола Беркела, Василь Буга та інші, щиро вітали колектив заповідника, особливо його ветеранів. Висловлено багато добрих слів та побажань трудовому колективу у справі збереження унікальних природних цінностей Карпат. Великій групі працівників установи вручено почесні грамоти Міністерства екології та природних ресурсів України, Закарпатської обласної державної адміністрації та ради, Рахівської та Тячівської районних державних адміністрацій та рад, цінні подарунки та премії. А дошкільнята та юні екологи Рахівських шкіл вітали природоохоронців театралізованим концертом та спеціальним відеокліпом.

Нагадаємо, що до цих дат нещодавно проведено також спеціальну фотовиставку в приміщенні Уряду України та велику Міжнародну конференцію «Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання».

Федір ГАМОРА

УРЯД ЗБІЛЬШИВ ШТРАФИ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД

Кабінет Міністрів України посилив відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд. Штрафи за незаконне вирубування дерев, знищення диких тварин і птахів та забруднення земель зростають у середньому у п'ять разів. Але екологи не вірять, що зростання штрафів виправить ситуацію.

Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про затвердження такс для обчислення розміру збитків від порушень законодавства про природно-заповідний фонд». Документ розроблений Міністерством екології та природних ресурсів. Він скасовує аналогічну постанову від 1998 року і значно збільшує штрафи за знищення флори і фауни, засмічення територій і несанкціонований в'їзд транспорту у заповідники. «Підвищення штрафів посилять збереження природно-заповідного фонду та збільшить надходження до бюджету», – цитує «Комерсант-Україна» директора Департаменту заповідної справи Мінекології Віктора Канцурака. Об'єктів природно-заповідного фонду – заповідників, ландшафтних парків в Україні нараховується 7600. Їх площа становить близько 7% загальної території країни.

За новими правилами, максимальний штраф за незаконно зрубане дерево складе 6066 грн (раніше – 1103 грн). Посилюється також відповідальність за незаконну косовицю: 18,2 тис. грн за 1 га (3 тис. грн) і самовільний випас худоби: 273 грн (30 грн). Незаконний збір грибів буде тарифікуватися по 27 грн за одиницю (5 грн/шт), а ягід – 137 грн за 1 кг (25 грн/кг).

Окрім того, багаторазово збільшуються штрафи за незаконне знищення тварин. Так, за вбивство лося доведеться заплатити 40 тис. грн (2 тис. грн), козулі – 8,8 тис. грн (860 грн), лисиці – 2,6 тис. грн (550 грн). Любителям несанкціонованого полювання доведеться заплатити 1824 грн штрафу (350 грн) за ондатру і 938 грн – за зайця (180 грн). Найменший штраф за знищення степової миші – 26 грн. Те ж стосується і птахів. Наприклад, штраф за фазана складе 939 грн, за дико-

го гусака – на 1 грн менше, а за перепела – 469 грн (раніше – 180 грн). При цьому покарання за незаконну ловлю риби складе, зокрема, за осетрових – 4513 грн/шт (раніше – 550 грн), сома – 752 грн (94 грн), шуку – 903 грн (55 грн). За мольосків доведеться заплатити по 2,5 тис. грн/т (480 грн).

Несанкціонований проїзд транспорту по об'єктах природно-заповідного фонду обійдеться у 208 грн за легковий автомобіль (40 грн) і 286 грн – за автобус (55 грн). Штраф за посадку вертольота складе 10,4 тис. грн (2 тис. грн). У документі вказується, що штрафи не застосовуються, якщо природі було завдано шкоди при рятуванні людей та в інших надзвичайних ситуаціях.

У Мінекології уточнили, що стан природоохоронних об'єктів контролюють Державна охорона природно-заповідного фонду України та Державна екологічна інспекція. «У 2012 році працівники служби охорони установ природно-заповідного фонду Мінекології склали 1383 протоколи про адміністративні правопорушення», – повідомив В. Канцурак. В.о голови Держекоінспекції Ігор Кошелєв додав, що у I півріччі цього року служба провела 1318 перевірок і притягла до адміністративної відповідальності 152 порушники.

Урочистості з нагоди ювілеїв Карпатського біосферного заповідника. У президії святкового зібрання (зліва направо) директор КБЗ Василь ТЕЛИЧУК, голова Рахівської районної ради Микола БЕРКЕЛА, перший заступник голови Закарпатської обласної ради Володимир ЗАКУРЕНИЙ, голова Рахівської районної державної адміністрації Дмитро АНДРІЮК та заступник голови Тячівської районної державної адміністрації Василь БУГА; за трибуною професор Федір ГАМОР; директор КБЗ Василь ТЕЛИЧУК вручає почесну відзнаку колишньому директору заповідника Дмитрові САЙКУ; фото на згадку. 26 листопада 2013 р., м. Рахів

Світлана ЗИМАН,
доктор біологічних наук,
професор,
Інститут ботаніки
імені М.Г. Холодного
НАН України,
м. Київ

БУКОВІ ЛІСИ ЄВРОПИ

Охорона лісів здійснюється переважно в національних природних парках, природних парках, але також у заповідниках. Сьогодні у Європі нараховується близько 350 таких установ, їх загальна площа складає близько 7 500 000 га.

За кількістю природних парків і заповідників перед ведуть Польща (58), Австрія (52), Італія (45), Німеччина (33), Іспанія (21), Франція (17) і Болгарія (16), а найбільш значні площі лісів охороняються на території Польщі (близько 4 300 000 га), Франції (близько 2 200 000 га), Німеччині (близько 1 800 000 га), Італії (1 600 000 га), Іспанії (440 000 га), Болгарії (близько 160 000 га). Найменша кількість природоохоронних закладів в Угорщині (4), Албанії, Швейцарії (по 4 у кожній), Сербії (3), Греції (2), Македонії, Норвегії, Словенії (по 1). Тим часом найзначніші лісові масиви під охороною знаходяться у Словаччині (Карпати), Болгарії, Албанії (Балкани), також Словенії й Чехії, найменші – в Чорногорії (Балкани), Іспанії (Піренеї) й Греції (Середземномор'я).

Ареал бука лісового (*Fagus sylvatica* L.) охоплює частину Північної Європи, майже всю Західну і Центральну Європу та частину Східної і Південної Європи. Території букових лісів (у тому числі пралісів і лісів, близьких до природних) займають у Європі площі близько 300 000 га, а ще майже 400 000 га – це території мішаних лісів з участю бука. Тобто сумарна площа таких лісів становить відповідно близько 700 000 га чи близько 4 % від усіх лісів у Європі. Ще слід додати, що в Україні ліси з участю бука вкривають території приблизно

100 000 га, що складає майже 7 % від усіх площ, зайнятих в Україні лісом.

У наш час інвентаризація природних лісів та аналіз їх стану на територіях низки країн Європи здійснюється (чи має здійснюватися) у межах Міжнародної програми управління природою PIN-MATRA, й це відноситься насамперед до Словаччини, Румунії та Болгарії, на території яких букові ліси чи ліси з помітною участю бука лісового займають значні площі (Parviainen, 2003, 2009 та ін.).

Зокрема, у Словаччині ліси з участю бука лісового примічені на території 8 національних і природних парків (Стужиця, Татранський, Буковські Верхи, Велика і Мала Фатра, Словацький Рай та ін., з загальною площею близько 200 000 га – Korpel, 1989, Voloscuk et al., 1999, 2003). Серед них чисті букові ліси (праліси) наявні лише в Стужиці (кластери Стужиця, Вигорлат і Гавешова займають територію близько 17 000 га), й саме ці ліси були важливою складовою частиною словацько-української номінації, яка у 2007 р. отримала статус Світового надбання ЮНЕСКО. Тим часом Татранський національний парк, розташований у Високих Татрах, займає площу близько 74 000 га і знаходиться переважно на території Словаччини, але частково в Польщі. У рослинному покриві тут переважають хвойні ліси, але є також змішані ліси з перевагою бука. Тому дуже важливим є включення парків Татранський і Буковські Верхи у 2002 р. до списку кандидатів на статус Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

На території Румунії, переважно на Трансільванському плато і у Півден-

них Карпатах, частково у передгір'ї, є понад 10 національних і природних парків (Ретезат, Семеник, Феґераш, Бучеджі, Домоглад-Валеа Черні, Мунті Роднеї та ін.). Їх загальна площа складає майже 300 000 га, у тому числі ліси з участю бука займають території близько 44 500 га. Важливим є те, що площі букових пралісів становлять майже 15 000 га в перших двох парках (Ретезат і Семеник), саме там наявні дерева заввишки близько 50 м, що мають вік 350-400 років (Virgin, 1984; Fratila, 2003).

Унікальною є кількість природних об'єктів під охороною в Польщі (58), й найбільш значущі парки (Татранський, Бещадський, Яслицький, Магурський, Волинський, Букова Пуща та ін.) охоплюють величезні території, близько 3 000 000 га. Тим часом ліси з участю *Fagus sylvatica* відмічені саме в Буковій Пущі, причому чисті бучини займають площу лише 470 га (Kweczlich, 2003 та ін.).

У Німеччині букові ліси займають площі близько 200 000 га у 8 національних парках і 25 природних парках (Баварський ліс, Гарц, Ейфель, Рейнленд, Мюнц, Шенбух та ін.), й частина з них вважається реліктовими. В результаті детальних багаторічних досліджень було виділено п'ять окремих масивів-кластерів букових лісів, близьких до природних, з загальною площею майже 4 400 га (Гайніг в Тюрінгії, Ясмунд і Мюріц на федеральних землях Макленбург-Померанія, Західний Грумзингер-Форст в Брандєбургу, Келервальд в Гессе), яким у 2011 р. ЮНЕСКО був наданий статус Світового надбання таким чином, що вони ввійшли в спільну но-

мінацію разом з Україною і Словаччиною під назвою «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Тим часом знаменитий гірський масив Чорний ліс (Шварцвальд) у південно-західній Німеччині (Баден-Вюртенберг) площею близько 600 000 га складається переважно з хвойних лісів, утворених *Picea abies* Karst., *Abies alba* Mill., and *Pinus sylvestris* L., хоча на схилах г. Фельдберг відмічені окремі ділянки чистих букових лісів.

У Чехії є 3 національні парки і 20 природних парків та заповідників (Кркноше, Бескиди, Шумава і Чеська Швейцарія, Білі Карпати, Єсеніки, Палава), переважно в Судетах і Моравії. Їх загальна площа складає близько 800 000 га, але дубові та грабові ліси з участю бука, також буково-ялинові й сосново-букові ліси займають площі лише близько 54 000 га. Крім того, природні букові ліси відзначені в національному парку Білі Карпати і заповіднику Палава із загальною площею близько 18 000 га, завдяки чому у 1968 і 1996 роках обидва природні об'єкти отримали статус біосферних заповідників під егідою ЮНЕСКО й таким чином увійшли до списку претендентів на статус Світового надбання.

На території Італії наявні 12 національних парків, 23 природні парки, 89 регіональних парків і близько 400 заповідних територій, які займають величезні площі (близько 1 000 000 га). Найбільш видатним є національний парк Гран-Парадізо, заснований ще в 1922 р. і розташований на північному заході країни (П'ємонт). Його територія охоплює близько 70 000 га, з яких 10 % припадає на змішані ліси, переважно з хвойних дерев, але є також ліси з участю бука лісового та фрагменти чистих букових лісів. Національний парк Чінке-Терре поблизу узбережжя Середземного моря важливий тим, що у 1997 р. був включений до Списку Світового надбання ЮНЕСКО. На жаль, букові ліси чи хоча б ліси з участю бука тут відсутні. Зате складовою частиною національного парку Аbruццо, Лаціо і Молісе є дуже крупний буковий лісовий масив, який займає майже 50 000 га. Тим часом найбільш цікавим з ботанічної точки зору є національний парк Гран-Сассе-і-Монті делла Лага з площею близько 150 000 га, розташований майже в центрі Італії. Гірські хребти тут досить часто вкриті дубовими лісами, а на висоті 1000-1800 м – і буковими лісами. Букові ліси є також в національних парках Полліно і Сила.

В Австрії наявні 4 національні парки і 47 природних парків, розташовані переважно у Внутрішніх Альпах, а також у Північних та Південних Вапнякових Альпах, із загальною площею близько 120 000 га. Серед них найбільш значними вважаються Гроссес Вальсертал, Калкалпен, Вайссбах, Грюнзеє, Ротвальд, Віденський ліс, Унтерсберг, Карвендель та ін., причому більшість територій під охороною (близько 92 000 га) припадає на Карвендель. Слід зазначити, що ліси є тут переважно змішаними, в основному з участю дуба, смереки і ялини та бука лісового. Ділянки чистих букових лісів, близькі до природних, займають на всій території країни площу майже 4 000 га. Один з природних парків, Гроссес Вальсертал, з площею 19 200 га, у 2000 р. було включено до Переліку біосферних резерватів під егідою ЮНЕСКО – завдяки тому, що саме на його території зосереджені змішані ліси з участю як хвойних дерев, так і широколистяних, у тому числі дуба й бука. Згідно з нещодавніми дослідженнями (Johann, 2003), близько 20 % площ австрійських лісів можуть бути віднесені до частково натуральних чи напівнатуральних лісів.

В Іспанії є чотири національні природні парки з площею близько 120 000 га і 17 природних парків і резерватів з загальною площею майже 320 000 га. Найцікавішим, з ботанічної точки зору, є національний парк Сельва Іраті, розташований на північно-східних схилах Піренеїв (Наварра), де поширені переважно буково-ялиново-смерекові ліси, також на площі понад 17 000 га зберігся дуже цінний лісовий масив з бука лісо-

вого (з площею понад 17 000 га), частина дерев у якому досягає висоти 40 м, тобто свідчить про їх вік більше 100 років. Проте заслуговують уваги також парки Пікос де Європа та Ордеса і Монте Пердідо (загальна площа понад 100 000 га).

У Франції ліси під охороною перебувають на території 3 національних і 14 природних парків із загальною площею близько 1 960 000 га, розташовані вони переважно у Північних Вогезах, Лотарингії, Нормандії-Мен, Хаут-Лангедоку, Шартрезі та ін. Проте ліси з участю бука лісового відзначені тільки у 4 національних парках (Піренеї, Севенні, Екрей та Вануа), загальна площа яких становить близько 58 000 га. Відомі дані (Gilg et Schwoehrer, 2003) про наявність у країні давніх букових лісів.

На території Угорщини є 7 національних і природних парків (Аггтелек, Гортобадь, Бюкк, Ершег, Дунай-Іппой, Дунай-Драва, Балатонський) з площею близько 200 000 га. Два перших парки включені ЮНЕСКО до Списку пам'яток всесвітньої спадщини, проте вони відомі своїми печерами чи птахами, а не рослинами. Тим часом цікавим з ботанічної точки зору є гірський масив Матра, який розташований на півночі країни й на території якого, переважно у середньогір'ї, близько 20 000 га припадає на грабово-букові та букові ліси.

У Словенії, в основному на території Словенського нагір'я, є один національний парк Триглав і 3 природні парки (загальною площею майже 80 000 га), на території яких відмічені змішані буково-соснові чи буково-дубові ліси і є ділянки букових пралісів, але невеликих розмірів.

Національний парк «Біоградська гора», Чорногорія

Букові ліси відмічені у двох національних природних парках Греції, Пінд і Вікос-Аоос, із загальною площею близько 20 000 га, але вони мають вигляд фрагментів невеликих розмірів.

Ще варто згадати масиви змішаних лісів з участю бука лісового у Великобританії (18 природних парків загальною площею понад 280 000 га), Швеції (29 національних парків і 12 заповідних територій – Стенсхувуд, Содерасен та ін., площею близько 54 000 га, переважно на півдні країни) та Швейцарії (один природний парк на площі близько 30 га). Великий науковий інтерес складає масив букового лісу площею майже 120 га на півдні Норвегії (Ларвик у Фюльке Вестфолл) як найбільш північне місцезростання бука лісового в Європі.

На території європейської частини Росії є декілька окремих ділянок букових лісів (Балтійська коса в Калінінградській області) та лісових масивів з участю бука, дуба і смереки (Ставропольський край та Ленінградська область). Фрагменти букових лісів наявні також на території Молдавії (Кодри, площа близько 12 000 га).

Значний науковий інтерес представляє визнаний у 1979 р. ЮНЕСКО у якості Світового надбання лісовий масив «Біловезька Пуща» (на території двох країн, Білорусії і Польщі), який складається значною мірою з природних лісових угруповань (переважно з липи, граба й дуба). Але бук лісовий в цих лісах відсутній.

На Балканах національні природні парки й інші природоохоронні території наявні в усіх країнах – Болгарії, Чорногорії, Хорватії, Сербії, Албанії, Боснії й Герцеговині, Македонії.

У Болгарії лісові масиви займають близько 30 % території й знаходяться переважно у 3 національних парках (Центральний Балканський, Рила, Пірін, всі під егідою ЮНЕСКО), 4 біосферних заповідниках і 13 природних парках (Странджа, Врачанські Балкани і Болгарка та ін.), загальною площею близько 200 000 га. Ліси з участю бука наявні в більшій чи меншій мірі на всіх територіях Болгарії, які знаходяться під охороною, але їх найбільші площі відмічено як в усіх національних парках, так і природних парках Странджа, Врачанські Балкани і Болгарка. З них найбільш важливим, з ботанічної точки зору, є Центральний Балкан, розташований в найвищій частині гірського масиву Стара Планина. Тут на площі понад 60 000 га наявні змішані смереково-букові й кленово-букові ліси з участю *F. orientalis* Lipski і *F. moesiaca* Czeczott, але також чисті букові ліси, значна частина яких – букові праліси, що займають площу близько 18 000 га. Частина дерев бука в цих лісах має вік понад 100 років. У зв'язку з вище зазначеним цей парк у кінці 2011 р. був представлений до ЮНЕСКО для отримання статусу Світового надбання. Чисті букові ліси різного віку і стану відмічені у парках Рила і Пірін (на площах 81 000 га і 26 000 га), причому дуже старі дерева бука наявні саме в парку Рила. Пірін у 1983 р. був включений до Списку природних об'єктів світового надбання ЮНЕСКО. Надзвичайно цінними є також стародавні букові ліси в природних парках Странджа, Врачанські Балкани і Болгарка. З них у Странджі, розташований у горах на південному сході країни, наявний найбільший у Болгарії (близько 100 000 га) масив широколистяних лісів, значну частину якого скла-

дають ліси з бука східного і трьох видів дуба. Природні парки Вітоша й Біласиця мають розміри 26 000 га і 12 000 га, на території обох з них є як змішані ліси з участю бука, так і ділянки чистих букових лісів.

У Чорногорії є два природні об'єкти під охороною – національні парки Дурмітор і Біоградська гора. Дурмітор розташований на північному заході Чорногорії і займає південну частину Динарського нагір'я й плато Комарниця, охоплює близько 50 гірських вершин з висотою більше 2000 м і має площу близько 40 000 га. На його території поширені переважно соснові, смерекові та широколистяні ліси з дуба й клена, але є також змішані буково-смерекові ліси (*Abieto-Fagetum*, *Aceri-Fagetum*, *Ostrio-Fagetum*) і чисті бучини з бука мезійського (*Fagetum moesiaca*), хоча лише у вигляді фрагментів. У 1980 р. цей парк було включено до Списку природних об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У парку Біоградська гора з загальною площею 5 400 га близько 1 600 га займають букові ліси, причому це переважно праліси. Фрагмент такого пралісу на площі майже 150 га був визнаний реліктовим, тому що включає багато вікових дерев близько 50 м заввишки. В наш час цей парк знаходиться під егідою ЮНЕСКО, тобто входить до числа кандидатів на статус Світового надбання ЮНЕСКО.

У Хорватії є 4 національні парки (Озера Плітвіце, Рисняк, Пакленіца і Північний Велебіт) і 3 природні парки (Медведниця, Учка, Біоково) із загальною площею до 110 000 га. Парк Озера Плітвіце знаходиться на території Динарського нагір'я й має площу майже 30 000 га, з яких незайманими є лише близько 100 га. Найбільша цінність парку – це 16 мальовничих озер та їх узбережжя, ландшафти яких були підставою для включення цього парку у 1979 р. до Списку світового надбання ЮНЕСКО. Проте у парку наявні ліси переважно з смереки, ялини і сосни, але є також ділянки бучин. Певний інтерес викликає парк Рисняк, що займає частину гірського масиву Котор між Альпами й Динарським нагір'ям і площа якого (близько 6 300 га) вкрита переважно лісами з *Abies*, *Picea*, *Pinus*, але наявні також ділянки букових лісів. Парки Пакленіца і Північний Велебіт із загальною площею близько 20 000 га знаходяться у південній частині країни, а їх рослинність має риси, притаманні Середземномор'ю, у тому числі тут зростають пальми. Незважаючи на переважання безлісних територій у Пакленіці,

тут наявні ліси з сосни та відзначені фрагменти букових пралісів. У північному Велебіті, розташованому переважно на узбережжі, також є ділянки лісу з участю бука.

У Сербії наявні 3 національні парки, Тара, Копаонік і Фрушка-Гора, з загальною площею близько 60 000 га. Найбільш цікавим є парк Тара, розташований на площі майже 20 000 га у західній гірській частині країни, поблизу кордону з Боснією і Герцеговиною, він вважається найбільш залісненим регіоном не лише в межах Сербії, але і всієї Європи. Тут переважають масиви змішаних лісів з домінуванням *Abies*, *Picea serbica*, але є також ділянки лісів з участю *Fagus orientalis*. Парк Копаонік розташований на гірському хребті, приналежному до Сербського нагір'я, займає площу близько 12 000 га, на його території відзначена значна кількість букових, дубових, соснових і ялинових масивів, причому частина дерев бука вважається реліктами. Третій парк, Фрушка-Гора, з площею близько 25 000 га, знаходиться переважно на березі Дунаю на території Паннонської низовини, тому тут більш поширені виноградники, але на схилах вище 300 м є також природні змішані ліси з домінуванням *Quercus saxatilis*, *Tilia* і *Fagus sylvatica*. З 1960 р. цей парк знаходиться під егідою ЮНЕСКО.

В Албанії, на заході Балканського півострова, є 4 національні парки (Лура, Тет, Ялина Хотова і Ялина Дренова) із загальною площею близько 6 000 га. Тут наявні переважно змішані хвойно-широколистяні ліси з переважанням *Pinus*, *Picea* та *Quercus*, але у вигляді фрагментів зустрічаються також фрагменти букових лісів.

У Боснії й Герцеговині є 3 національні парки і 3 природних парки загальною площею близько 20 000 га, у межах яких є буково-соснові і буково-дубові ліси, але лише у вигляді фрагментів. Проте на масивах Тисовац і Какань наявні чисті букові ліси, у тому числі праліси, у яких відмічені дерева бука трьохсотрічного віку (Ballian et al., 2003).

У Македонії, на схилах гір Пінда і Родос, наявний один національний парк Маврово, площею близько 73 000 га, причому у складі рослинності наявні як хвойні, так і букові ліси.

В Україні масиви природних букових лісів зосереджені переважно у Карпатах і на прилеглих територіях, але є також на Поділлі, у Розточчі-Опіллі, Придністров'ї і частково у Криму (переважно з *Fagus orientalis*).

Таким чином, перша група об'єктів з участю бука, включених до почесного Списку Світового надбання ЮНЕСКО, охоплює національні парки Озера Плітвіце (Хорватія, 1979), національний парк Дурмітор (Чорногорія, 1980), національний парк Пірін (Болгарія, 1983) й уже згадану номінацію «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» (Карпатський біосферний заповідник і Ужанський національний парк, Україна; національний природний парк Стужиця, Словаччина і 5 національних парків – Хайнінг, Ясмунд, Мюріц, Західний Грюмзінгер, Келервальд, Німеччина, 2011).

Друга група природних об'єктів включає кандидатів на статус Світового надбання ЮНЕСКО: Татранський національний парк, Буковські Верхи (Словаччина), Палава, Білі Карпати (Чехія); Гроссес Вальсергаль (Австрія); Центральний Балкан (Болгарія); національні парки Біоградська Гора (Чорногорія), Фрушка-Гора (Сербія).

Останнім часом до розгляду в ЮНЕСКО готується третя група об'єктів під назвою «Європейська весвітня спадщина букових лісів» (Гамор, 2012), до якої мають ввійти букові ліси на територіях Австрії, Болгарії, Греції, Іспанії, Італії, Румунії, Сербії, Словенії, Франції, Хорватії, Швейцарії та деяких інших країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамор Ф. Європейський процес збереження букових лісів. – Зелені Карпати, № 1-2, 2012. – Ужгород. – С. 9-10.
2. Ballian D., Cengic I., Visnjic S., Vojnikovic S., Kunovac S., Ibrahimspahic A., Trestic T. Comparison of the structures of the protection beech forests Tisovac and the primary beech forest Kakanj. In: Natural Forests in Temperate Zone of Europe. – Values and Utilization. Birmensdorf-Rakhiv, 2003. – P. 160-161.
3. Brzezicki B. Long-term dynamics of a natural stand's composition and structure: a case study in the Białowieża National Park, north-eastern Poland. In: Natural Forests in Temperate Zone of Europe. – Ibid., 2003. – P. 42-43.
4. Fratila E.-C. Structural characteristics of a virgin beech forests in south-western Romania. In: Natural Forests in Temperate Zone of Europe. – Ibid., 2003. – P. 184-185.
5. Gilg O., Schwoehrer C. Protection and conservation of old-growth forests. – Ibid., 2003. – P. 70-71.
6. Girgin V. et al. Les Forêts Vierges de Roumanie. Foret, Wellone, 1984.
7. Johann E. From forest utilization to forest conservation: historical development of natural forest reserves in the Southern Limestone Alps of Austria. In: Natural Forests in Temperate Zone of Europe – Values and Utilization. Birmensdorf-Rakhiv, 2003. – P. 80-81.

8. Korpel S. Pralesy Slovenska. Veda. – Bratislava, 1989. – 238 p.

9. Kweczlich I. Permanent sample plots in a case study in «Bukowa Gora» Forest Reserve in the Roztoczanski National Park, Poland: In: Natural Forests in Temperate Zone of Europe – Values and Utilization. Birmensdorf-Rakhiv, 2003. – P. 80-81.

10. Parviainen, J. Strict forest reserves in Europe – efforts to enhance biodiversity and strengthen research related to natural forests in Europe. 1999. In: Parviainen, J., Little, D., Doyle, M., O'Sullivan, A., Kettunen, M., Korhonen, M., (eds) Research in Forest Reserves and Natural Forests in European Countries – Country reports for COST Action E4: Forest Reserves Research Network. EFI Proceedings 16, 1999. – P. 7-33.

11. Parviainen J. Virgin and natural forests in the temperate zone of Europe. In: Natural Forests in Temperate Zone of Europe – Values and Utilization. Birmensdorf-Rakhiv, 2003. – P. 28-29.

12. Phillip's Concise World Atlas. Tenth Ed. Roy. Geogr. Soc. – 128 Photos, 223 p. – 2000.

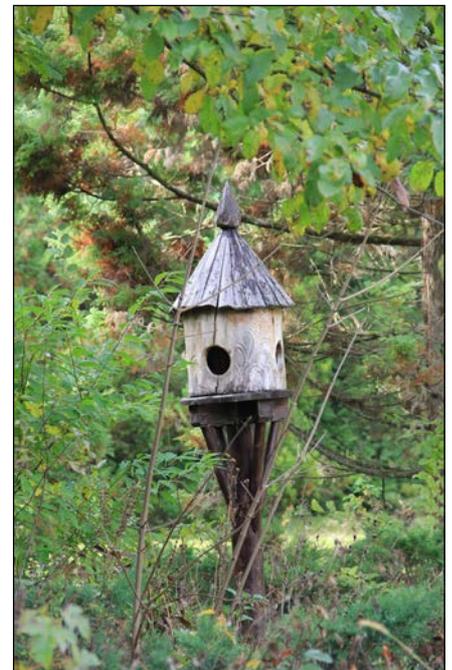
13. Voložuk, I. et al., High Tatras National Park – Biosphere Reserve, Gradus, Martin, 1994. – 554 pp.

14. Voložuk, I. National Parks and Biosphere Reserves in Carpathians – The Last Nature Paradises. ACANAP, Tatranská Lomnica, 1999. – 248 s.

15. Voložuk, V. I., The geobiocenological research in the natural forest ecosystems of the Carpathian protected areas. The monographical studies on national parks (3). State nature conservancy Banská Bystrica, 2003. – 122 pp.

16. Охраняемые леса с участием бука европейского. – Режим доступу: dic.academic.ru

17. Список объектов Всемирного наследия ЮНЕСКО. – Режим доступу: ru.wikipedia.org

УКРАЇНСЬКИЙ ВНЕСОК

У СПРАВУ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИВЧЕННЯ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ ЄВРОПИ

*Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук,
професор,
Карпатський біосферний
заповідник,
м. Рахів*

Лісистість в Україні у два рази менша, ніж середньосвітовий та середньоєвропейський рівень і становить лише трохи більше 15 відсотків її території. В три рази нижчим за середньоєвропейський рівень залишається тут і процент природоохоронних територій.

Але, займаючи менше 6 % площі Європи, в цьому регіоні зосереджується майже 35 відсотків європейського біорізноманіття, розміщено значний потенціал щодо його збереження та відновлення, тому Україна може розглядатись як один з потужних резерватів для відновлення флористичного та фауністичного різноманіття всієї Європи (Доповідь України..., 2012).

У зв'язку з цим урядові та наукові інституції докладають чимало зусиль для розвитку природоохоронної справи, збереження в цій частині континенту унікальних природних цінностей. Для цього, зокрема, законами України схвалено Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року, ініційовано ще у 1998 році прийняття Рамкової Конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, розроблено та ратифіковано Протоколи до цієї Конвенції про збереження і стале використання біологічного і ландшафтного різноманіття та про стале лісове господарство тощо.

У цьому контексті в Україні, яка володіє найбільшими в Європі осередками букових пралісів та з ініціативи якої створено українсько-словацько-німецький об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», приділяється значна увага їх вивченню та збереженню. Вагомий внесок у цю справу внесли багато українських природодослідників, насам-

перед професори С. Стойко, В. Комендар, В. Парпан та інші. Для цієї мети у 1968 році Постановою уряду України утворено Карпатський заповідник, а у 2009 році затверджено план заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат». Винятково важливим є прийняте Президентом України спеціальне Доручення про забезпечення сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів, які розташовані у зоні цієї унікальної природної цінності.

Для визнання букових пралісів Карпат на високому українському державному та міжнародному рівнях у значній мірі сприяла системна, багаторічна робота адміністрації Карпатського біосферного заповідника, якому у ці дні виповнюється 20 років із часу його затвердження Указом Президента України та 45-річчя організації першого в Українських Карпатах державного заповідника, на базі якого створено Карпатський біосферний резерват.

Чималий внесок у справу вивчення та популяризації букових пралісів зробили численні міжнародні науково-практичні конференції, які організовувались

в Україні, зокрема з ініціативи адміністрації Карпатського біосферного заповідника. Особливу роль у цьому процесі мала конференція «Природні ліси в помірній зоні Європи: цінності та використання», яка відбулася десять років тому і заклала підвалини європейського процесу збереження букових лісів.

Принагідно нагадаємо, що ця справді історична конференція проходила із 13 по 17 жовтня 2003 року у місті Мукачеві, під патронатом Ради Європи, Всесвітнього фонду природи (WWF), Міжнародного Союзу Охорони Природи (IUCN) та Міжнародної спілки лісівничих досліджень (IUFRO). В її роботі взяли участь близько 250 представників лісознавчої науки із 26 країн світу. Ініціатором конференції виступив автор цих рядків (Нагор, 2012), а безпосередніми організаторами – Карпатський біосферний заповідник та Швейцарський федеральний інститут лісових, снігових і ландшафтних досліджень (WSL).

Про важливість цього міжнародного наукового форуму говорить і той факт, що вітання його учасникам надіслав Голова Верховної Ради України Володимир Литвин, а спеціальну доповідь на ній

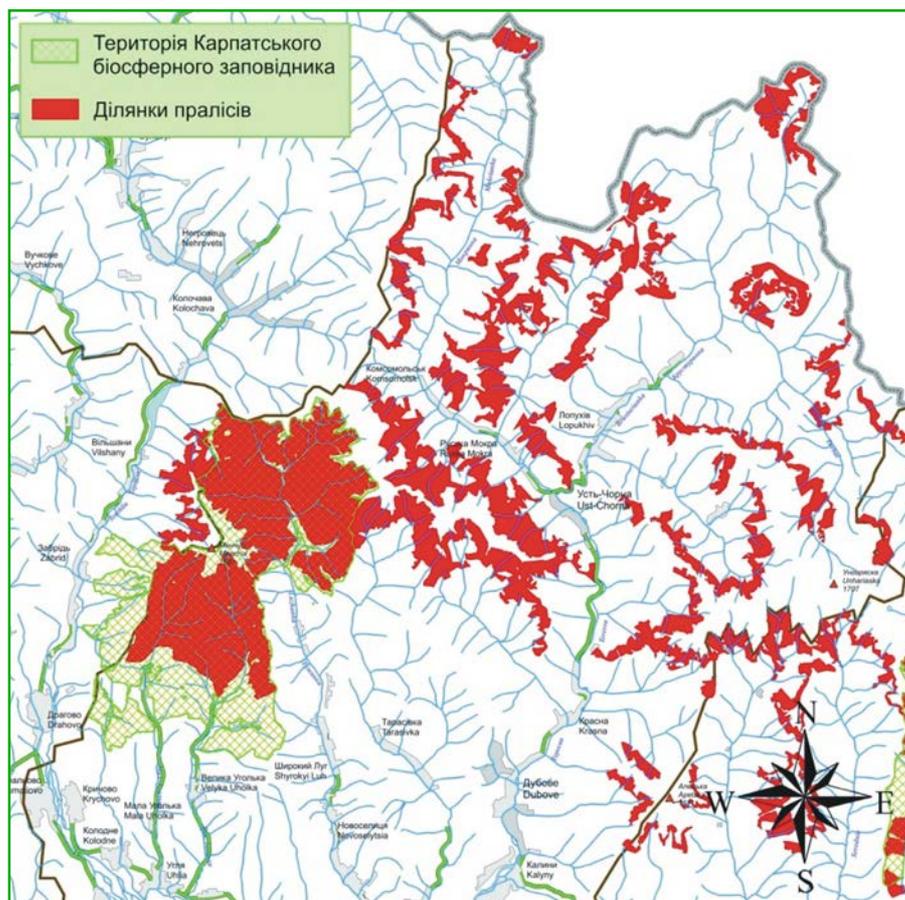
проголосив Голова Державного комітету лісового господарства України Микола Колісниченко (Гамор, 2004).

На конференції прийнято Мукачівську заяву та Звернення. У заяві зафіксовано загальну картину стану природних лісів у помірній зоні Європи. При цьому зазначено, що центральним завданням для науковців та природоохоронців мають бути питання вивчення їхньої структури, динаміки росту, біорізноманіття та суспільно-економічних цінностей, а також проблем їх захисту. У заяві особливо наголошувалося, що природні ліси є рідкісними та вразливими екосистемами. Тому вони важливі для формування пан'європейської екологічної мережі, використання їх як базових ареалів для апробації наближених до природного методів господарювання, а також для збереження «in situ» лісового генофонду та створення депозитарію лісової природи.

Конференція звернулася до всіх зацікавлених сторін із проханням провести інвентаризацію пралісів і природних лісів на основі уніфікованих методик, активізувати наукові дослідження та моніторинг з метою використання отриманих даних у практичному лісівництві та екологічній освіті тощо. Уряд України окремо рекомендовано передбачити у Лісовому кодексі України правові механізми збереження пралісів, вжити заходів щодо розширення мережі природно-заповідного фонду, забезпечити перехід до вибіркової системи ведення лісового господарства та порушити клопотання стосовно включення Карпатського біосферного заповідника, в межах якого зберігаються значні ділянки пралісів, до Всесвітньої мережі природної спадщини ЮНЕСКО.

Десять років – це невеликий проміжок часу, але зараз можна говорити, що рішення цього міжнародного наукового форуму зробили величезний вплив не тільки на вивчення та збереження букових пралісів та давніх букових лісів Європи, але й започаткували активні процеси міжнародної наукової та природоохоронної співпраці, стали, без перебільшення, справжнім каталізатором екологічного співробітництва на європейському континенті, сприяли реалізації в Україні багатьох наукових та соціально-економічних проектів.

В Україні чимало зроблено для створення транснаціонального українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». В складі цього унікально-

Розташування букових пралісів у межах Тячівського району Закарпатської області

го міжнародного об'єднання природоохоронних територій світового значення, загальною площею 96072,4 гектарів (ядрова зона 33670,1 га), яке охоплює природний ареал поширення лісів із бука лісового від передгір'я Українських Карпат до побережжя Балтійського моря на німецькому архіпелазі Рюген, Україна займає майже 70 відсотків його площі. А зараз, за рішенням Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, ведеться активна робота щодо розширення цієї номінації за рахунок залишків старовікових букових лісів інших біогеографічних регіонів Європи (Fichtner et al., 2012).

Важливим результатом багаторічної наукової роботи та природоохоронних ініціатив в Україні слід вважати включення до статті 85 Лісового кодексу України положення, яке гарантує збереження пралісів та лісового біорізноманіття, прийняття Указів Президента України «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника» та створення інших природоохоронних територій в Україні.

У результаті реалізації українсько-голландського проекту за програмою

ВВІ-Matra (2007-2008 роки) проведено інвентаризацію пралісів Закарпаття (Гамор і ін., 2008). Встановлено, що в Україні абсолютна їх більшість зосереджена в цьому регіоні, і складає близько десяти відсотків від його лісовкритої площі (61190 га). 99,9 відсотків – це природні насадження з участю бука лісового.

Найбільші ділянки букових пралісів в Україні зосереджені в межах Тячівського району (22582,9 га), який є справжнім європейським ядром їх розташування. Але, на жаль, значна частина із них все ще належить до категорії експлуатаційних лісів і їм загрожує вирубування. Наприклад, це стосується Мокрянського державного лісомисливського господарства, на території якого зосереджено значні площі (8829 га) букових пралісів. Нещодавно Міністерство екології та природних ресурсів України підтримало клопотання науково-технічної ради Карпатського біосферного заповідника щодо передачі цих унікальних ділянок до його складу. Є велика надія, що місцеві органи влади та місцевого самоврядування Тячівського району та Закарпатське обласне управ-

ління лісового та мисливського господарства теж виступлять за збереження цього унікального пралісу.

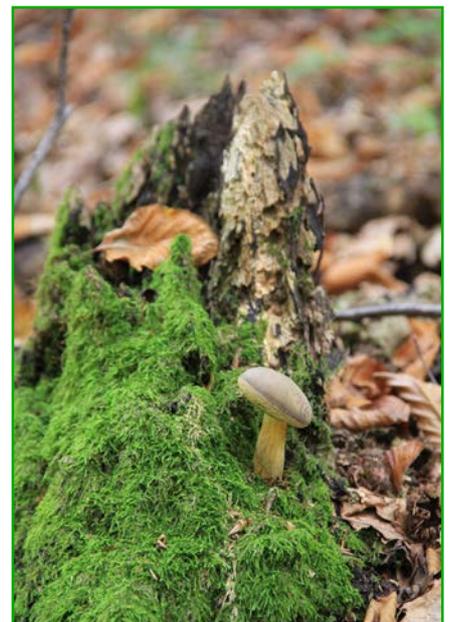
Завдяки активній роботі Швейцарського федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) здійснено широкомасштабні проекти спеціальних наукових досліджень в букових пралісах Карпатського біосферного заповідника. Зокрема, на закладеній десятигектарній пробній площі в Угольському масиві детально вивчено структуру та особливості функціонування букового пралісу, встановлено ряд закономірностей його розвитку, сформовано геоінформаційну систему «Буковий праліс», розроблено рекомендації щодо імплементації отриманих знань до практики сталого лісового менеджменту тощо (Шпарик і ін., 2010). Проведено ґрунтовні дослідження біологічного різноманіття, зокрема ентомофауни (Чумак і ін. 2000; 2003), мікоти бріофлори (Дудка і ін. 1997; 2007; Постоялкін, 2006; 2012). Цікавими виявились результати досліджень Угольсько-Широколужанських пралісів, де зафіксовано найстаріші у Європі дерева бука, вік яких може сягати 550 років (Троцюк, Регуш, 2012). А реалізація проекту із статистичної інвентаризації найбільшого букового пралісу Європи (Somparrot et al., 2013) та презентація його результатів на міжнародній науковій конференції «Букові праліси: модельні системи для менеджменту та збереження біорізноманіття, лісових ресурсів і екосистемних послуг» (Swiss..., 2013) засвідчили не тільки великий міжнародний інтерес до вивчення та збереження букових пралісів, але й виявили нові дослідницькі платформи та міждисциплінарні програми з їх вивчення та впровадження виявлених закономірностей у природоохоронну практику та методи сталого лісочористування.

Важливим внеском у збереження букових пралісів може бути досвід України щодо нетрадиційних підходів до вирішення соціально-економічних проблем розвитку прилеглих до них територій. У цьому контексті інноваційними є українсько-німецький проект «Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)» (Ibisch et al., 2011) та Доручення Президента України з питань сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів, які розташовані у зоні букових пралісів, від 2 квітня 2013 р., № 1-1/749 (Гамор, 2013).

Чимало зроблено для використання букових пралісів України як природної наукової лабораторії та для розвитку екотуризму, проведення на їх базі численних навчальних практик студентів та наукових екскурсій іноземних спеціалістів. Особливе значення для цього процесу має активна робота професорсько-викладацького складу німецького Університету сталого розвитку на чолі із професором П'єром Ібішем (м. Еберсвальде). Для сотень студентів із багатьох країн світу, які навчаються в цьому університеті, щорічні відвідування Карпатського біосферного заповідника вже стали невід'ємною частиною програми не тільки їхньої фахової підготовки, вивчення ними у пралісах закономірностей розвитку дикої природи та соціально-економічних процесів на прилеглих територіях, але й є яскравим прикладом народної дипломатії, реальним вкладом у поглиблення міжнародної співпраці та інтеграції України у світове співтовариство.

Слід окремо наголосити, що Україна зініціювала обговорення та прийняття на міжнародному семінарі в Міжнародній академії охорони природи (Німеччина, острів Вільм) у 2011 році стратегії розбудови мережі інформаційних центрів букових пралісів в Україні, Німеччині та Словаччині. Визначено, що ця мережа створюється для поширення наукових знань та підвищення поінформованості європейського суспільства щодо збереження букових пралісів – унікальних природних цінностей всесвітнього значення. Саме тому в Україні вже нині в Угольському масиві відкрито інформаційно-туристич-

ний центр «Букові праліси – всесвітня спадщина ЮНЕСКО», розпочинається будівництво Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат у гірському курорті Кваси.

До першочергових завдань цього центру має належати розробка та впровадження комплексного моніторингу пралісових екосистем, вивчення динаміки їх складу та структури, фаз і стадій розвитку та процесів природного поновлення, підготовка рекомендацій щодо збереження пралісів та ведення лісового господарства на природних засадах, організація використання пралісів як полігону з вивчення процесів змін клімату тощо. Його діяльність спрямовуватиметься також на

підвищення рівня екологічної освіченості управлінських та господарських кадрів, проведення досліджень та навчальних практик в галузі лісової екології та сталого розвитку студентами та науковцями. Тут лобіюватимуться природоохоронні ініціативи та проекти для сталого розвитку гірських територій, розроблятимуться заходи щодо запровадження альтернативних джерел енергії та використання енергозберігаючих технологій, організуватиметься обмін між спеціалістами, проводитимуться навчальні семінари та міжнародні науково-практичні конференції, впроваджуватимуться інші заходи щодо поглиблення міжнародної співпраці у сфері збереження європейської природної та культурної спадщини.

Дуже важливим є внесок України і в процес розробки, за Дорученням Президента України, проекту Меморандуму між Міністерством екології та природних ресурсів України, Міністерством довкілля Словацької Республіки і Федеральним Міністерством довкілля, охорони навколишнього природного середовища та безпеки ядерних реакторів Федеративної Республіки Німеччина, спрямованого на забезпечення збереження українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Прийняття цього документа має створити юридичну передумову для поглиблення європейського процесу збереження букових лісів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамор Ф.Д. Природні ліси в помірній зоні Європи: цінності та використання (Міжнародна конференція в Мукачеві, Закарпаття, Україна, 13-17 жовтня 2003 р.) // Укр. бот. журн., 2004, т. 61, № 4. – С.115-119.
2. Гамор Ф.Д., Довганич Я.О., Покинчерда В.Ф., Сухарюк Д.Д., Бундзяк Й.Й., Беркела Ю.Ю., Волошук М.І., Годованець Б.Й., Кабаль М.В. Праліси Закарпаття: Інвентаризація та менеджмент – Рахів, 2008. – 85 с.
3. Гамор Ф. Розвивати й оберігати букові праліси Карпат, а також забезпечити сталий розвиток гірських сіл Закарпаття // Голос України, 31 травня 2013 р., № 100 (5600).
4. Дудка І.О., Гелюта В.П., Гайова В.П. та ін. Флора і мікобіота. Гриби // Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – Київ: Інтерекосцентр, 1997. – С. 163-182.
5. Дудка І.О. Гриби карпатських лісів: легенди, міфи та наукові факти // Зелені Карпати, 2007. – № 1-2. – С. 51-60.
6. Доповідь України до Конференції ООН зі збалансованого (сталого) розвитку «Ріо+20: Майбутнє, якого ми прагнемо». – Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 20-22 червня 2012 р. Київ, травень 2012 р. – 56 с.
7. Ібіш П., Герр Ю., Шмідт Л., Покинчерда В., Губко В. Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна). – Аахен: Шейкер. – 242 с.
8. Постоялкін С.В. Лишайники Угольського масиву Карпатського біосферного заповідника: Автореф. дис. канд. біол. наук. – Київ: Ін-т зоології НАН України, 2012. – 21 с.
9. Постоялкін С.В. Рідкісні види лишайників Угольського масиву Карпатського біосферного заповідника, занесені до Червоної книги України // Матеріали VI міжнарод. новоріч. біол. читань, присвяч. 50-річчю фак-ту фізич. вихован. та спорту: Зб. наук. праць. – Миколаїв, 2006. – Вип. 6. – С. 144-146.
10. Троцюк В., Регуш Н. Золото Карпат // Зелені Карпати, 2012, № 1-2. – С. 23-26.
11. Чумак В., Дуеллі П., Гамор Ф., Обріст М., Вірц П. Порівняння багатства безхребетних тварин букових пралісів Карпатського біосферного заповідника та експлуатованого лісу Сільвальд у Швейцарії // Наук. вісник: Лісівницькі дослідження в Україні: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: УкрДЛТУ, 2000. – Вип.10.4. – С. 99-106.
12. Чумак В., Дуеллі П., Різун В., Обріст М., Вірц П. Біорізноманіття членистоногих пралісових та господарських лісових екосистем // Природні ліси в помірній зоні Європи – цінності та використання: Тези допов. міжнарод. конф. (Мукачево, 13-17.10.2003 р.). – Бірменсдорф-Рахів. – 2003. – С. 51.
13. Шпарик Ю.С., Коммармот Б., Беркела Ю.Ю. Структура букового пралісу Українських Карпат. – Снятин: Прут Принт, 2010.–143 с.
14. Commarmot, B., Brandli, U-B, Hamor, F., Lavnyy, V. (eds) 2013: Inventory of the Largest Primeval Beech Forest in Europe. A Swiss-Ukrainian Scientific Adventure. Birmensdorf, Swiss Federal Research Institute WSL; L'viv, Ukrainian National Forestry University; Rakhiv, Carpathian Biosphere Reserve. – 69 pp.
15. Hamor F. Conclusions of the international conference «Natural forests in the temperate zone of Europe–values and utilization», Mukachevo, Ukraine.//Knapp Hans D. and Andreas Fichtner (Eds.) Beech Forest Joint Natural Heritage of Europe (2). BfN-Skripten 327, 2012. – P. 53-57.
16. Fichtner A., Knapp H.D., Engels B. The potential for a finite serial transnational nomination of primeval and ancient beech forests of Europe to the World Heritage List // Hans D. Knapp and Andreas Fichtner (Eds.) Beech Forest: Joint Natural Heritage of Europe (2). BfN-Skripten 327, 2012. – P. 9-20.
17. Swiss Federal Research Institute WSL, 2013: International Conference Primeval Beech Forests Reference Systems for the Management and Conservation of Biodiversity, Forest Resources and Ecosystem Services. Forest Resources and Ecosystem Services. June 2nd–9th, Lviv, Ukraine // Abstracts. Birmensdorf, Swiss Federal Institute for Forests, Snow and Landscape Research WSL, 144 pp.

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЛІСОВИХ ГЕОСИСТЕМ У РЕГІОНІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ І ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

*М. ПРИХОДЬКО,
Н. ПРИХОДЬКО,
Івано-Франківський
національний технічний
університет нафти і газу,
Український науково-дослідний
інститут гірського лісівництва*

За останні 50-60 років суспільство усвідомило реальну небезпеку незбалансованого (виснажливо-го) ресурсокористування та необхідність реалізації стратегії екологічної безпеки з метою попередження (мінімізації) подальшого погіршення стану та втрати корисних функцій природних і антропогенних геосистем, які формують навколишнє природне середовище. Згідно із сучасною концепцією ландшафтно і екологічно нестабілізованого середовища, в умовах зростання антропогенного впливу, геосистеми характеризуються значними змінами їх структурної організації та міжсистемних взаємозв'язків, унаслідок чого виникають негативні осередкові процеси [4, с. 19] та екологічні ризики, найбільш небезпечними з яких є: значне зменшення площ природних геосистем, збіднення біотичного та ландшафтного різноманіття, а також пов'язане з цим руйнування природного механізму біотичної регуляції навколишнього середовища [15, с. 221].

Лісові геосистеми є компонентом (особливо у гірських умовах), який забезпечує природну рівновагу завдяки їх поліфункціональній ролі у навколишньому середовищі [2; 5; 6; 7; 12; 14; 17; 19-22; 24], саме вони формують природний каркас екологічної безпеки території [17, с. 34].

У регіоні Українських Карпат і прилеглих територій (у межах Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей) у первинних природних ландшафтах переважали ліси (лісові геосистеми), які покривали понад 95% території, за винятком субальпійського та альпійського поясів [19, с. 165].

У зв'язку з деструктивним антропогенним впливом на природні лісові

геосистеми відбулась глибока перебудова їх структурно-функціональної організації, знизилась стійкість і стабільність. Лісові геосистеми є складовою ландшафтних комплексів і, незважаючи на їх інтенсивне освоєння, формують близький до природного тип рослинного покриву, позитивно впливають на займані ними і суміжні території. Враховуючи важливість екологічних функцій лісових геосистем у досліджуваному регіоні (водоохоронна, водорегулююча, захисна, кліматорегулююча, середовищотвірна та ін.), проблема їх екологічної безпеки надзвичайно актуальна, особливо в контексті ролі лісових геосистем у стабілізації водних ресурсів, забезпеченні потреб у питній воді і регулюванні паводків.

Екологічна безпека лісових геосистем розглядається нами як стан, за якого не виникають негативні процеси і явища, не знижуються їх стійкість, стабільність та екологічний потенціал, забезпечуються сприятливі умови для життєдіяльності та здоров'я людей.

При цьому екологічний потенціал лісових геосистем – це сукупність речовинно-енергетичних ресурсів, що забезпечують їх структурно-функціональні параметри (енергетичні, водотрансформаційні, середовищотвірні) і корисні функції (ресурсні, продукційні, захисні, рекреаційні, естетичні), котрі може використовувати людина без негативних наслідків для лісових геосистем та навколишнього середовища [6, с. 15; 15, с. 222]. Екологічна безпека лісових геосистем є функцією факторів, які впливають на них: абіотичних (кліматичні, едафічні, геологічні, гідрологічні), біотичних (шкідники, хвороби) та антропогенних (лісогосподарські, урбаністичні, техногенні).

Природні лісові геосистеми функціонують як цілісні саморегульовані й самоорганізовані енергетичні системи з емерджентними властивостями, носієм організованості яких є жива (біотична) речовина [1, с. 71]. Біота не лише визначає динамічний стан геосистеми, але й механізми її розвитку. Лише в живій речовині та в органічних продуктах зафіксована вільна енергія, на-

явність якої дає змогу геосистемам (у тому числі і лісовим геосистемам) зберігати стійкість і стабільність, відновлюватися після руйнівних зовнішніх збурень, удосконалювати структуру і параметри [1, с. 24]. При цьому стійкість (властивість геосистем відновлювати свої структурно-функціональні параметри після зовнішнього впливу природних або антропогенних факторів) і стабільність (здатність геосистем зберігати стійкість протягом тривалого часу) є основними (визначальними) факторами екологічної безпеки геосистем, у тому числі й лісових [16].

Порушення стійкості і руйнування природних лісових геосистем унаслідок дії природних абіотичних і біотичних факторів супроводжується їх наступним природним відновленням – відбувається сукцесійна зміна старовікових деревостанів молодим поколінням.

Негативна дія антропогенних чинників на лісові геосистеми в регіоні Українських Карпат і прилеглих територій суттєво проявилася протягом останніх 300 років. Починаючи з XVI до середини XVIII століття площа лісових геосистем зменшувалася для збільшення площі сільськогосподарських угідь, створення поселень, розвитку промисловості, транспортних комунікацій тощо [7, с. 27; 19, с. 165]. Порівняно з початковою (95%), вкрита лісом площа в регіоні зменшилась до 36%. Лісистість території у Закарпатській області знизилась до 48,2%, Львівській – до 28,1%, Івано-Франківській – до 42,1%, Чернівецькій – до 29,1% (див. табл. 1, с. 48).

Екологічно необґрунтоване освоєння території призвело до значної фрагментації (руйнування цілісності) первинного (природного) рослинного покриву, який формували лісові геосистеми. Фрагментація перешкоджає міграції та розселенню видів рослин і тварин, ізолюючи популяції одну від одної і зменшуючи цим самим їх гетерозиготність та можливість самовідновлення. У результаті фрагментації лісового покриву збільшилась залежність лісових геосистем від кліматичних факторів (температура повітря, кількість

опадів, вітровий режим), у зв'язку з чим їм важче підтримувати свій гомеостаз. Фрагментарний лісовий покрив зазнає більшої дії зовнішніх факторів через збільшення площі негативного оточення. Виникає «крайовий ефект», ознакою якого є найбільша загибель рослин і тварин по зовнішньому периметру лісового масиву.

Фрагментація збільшується і внаслідок проведення суцільних рубок (при рубках головного користування та санітарних рубках), площа яких у досліджуваному регіоні щорічно складає понад 10 тис. га. Рівень екологічної безпеки лісових геосистем знижується, оскільки вони стають надзвичайно вразливими до дії природних і антропогенних чинників – вітровали, шкідники, хвороби [7]. Зменшення площі лісових геосистем негативно впливає на екологічну безпеку території, спричинюючи формування катастрофічних паводків, активізації і розвитку ерозійних та зсувних процесів [5; 7; 15; 19]. Після суцільних рубок повноцінне відновлення регулювання поверхневого стоку в ялинових лісових геосистемах настає через 40 років, у букових – через 25-30 років [7, с. 165].

Водночас і самі лісові геосистеми зазнали значної антропогенної трансформації. У ХІХ і першій половині ХХ століття через суцільні промислові руб-

ки у досліджуваному регіоні вирубано майже всі природні ліси, в яких переважали стиглі й перестійні деревостани і які ефективно виконували водоохоронні, водорегулюючі, протиерозійні та інші функції [21, с. 35].

Природні ліси (праліси) з натуральною ценотичною структурою збереглися окремими масивами лише у біосферних і природних заповідниках (Карпатський, Горгани), національних природних парках (Карпатський, Ужанський, Синевир) на площі всього 60 тис. га [20, с. 173], із них у Закарпатській облсті – 38,6 тис. га [13, с. 21].

Екологічна безпека лісових геосистем залежить від відповідності їх породного складу кліматичним і ґрунтовим умовам (типу умов місцезростання, типу лісу). Всі сучасні лісові геосистеми (за винятком пралісів) є антропогенно зміненими і мають синдром ценотичної неповноцінності [23, с. 172], ознаками якого є заміщення довговікових едифікаторів верхніх ярусів (дуба, бука, ялини, ялиці, сосни) на коротковікові (граб, березу, осика) і заміна полідомінантних складних мішаних різновікових деревостанів монодомінантними, переважно одновіковими деревостанами зі спрощеною ярусною структурою. На місці природних букових і ялиново-букових лісів на площі 185 тис. га створені

похідні ялинові монокультури. Вони мають низьку стійкість та захисну здатність і тепер інтенсивно всихають [24, с. 133; 19, с. 166; 24, с. 133]. У зв'язку з цим у антропогенно змінених лісових геосистемах втрачається біорізноманіття, вони мають значно менше біогеоризонтів матеріально-енергетичної трансформації, чим пояснюється зниження їх стійкості, водорегулюючої, ґрунтозахисної та інших функцій [6, с. 32], а отже, й зниження рівня екологічної безпеки.

Розподіл лісових геосистем у регіоні Українських Карпат і прилеглих територій за головними лісоутворюючими породами (див. табл. 1) свідчить, що із 2055 тис. га вкритої лісом площі 45% (925 тис. га) займають хвойні ліси (із них 600 тис. га – ялинові); 49% (1007 тис. га) – твердолистяні, переважно букові ліси, і 6% (123 тис. га) – деревостани із м'яколистяних порід (береза, осика).

У віковій структурі переважають молодняки і середньовікові деревостани, частка яких в середньому складає 70%. Пристигаючих деревостанів – 14%, стиглих і перестійних – 16%. Збалансованим (оптимальним) співвідношенням між віковими групами вважається: молодняки – 30%, середньовікові – 30%, пристигаючі – 20%, стиглі і перестійні – 20%.

Переважання у сучасних лісових геосистемах молодняків і середньовікових деревостанів погіршує їх екологічну безпеку внаслідок зниження екологічного потенціалу (продуктивності, ґрунтозахисних і водорегулюючих функцій), а зменшення площ стиглих і перестійних деревостанів (які переважали у первинному лісовому покриві) порушує рівномірність лісокористування і призводить до виснаження лісових ресурсів через необхідність вилучення деревини із середньовікових і пристигаючих деревостанів для задоволення потреб у деревині. Про це свідчать низькі середні запаси деревини у лісових геосистемах як у середньому по регіону (278 м³/га), так і в стиглих і перестійних деревостанах – у середньому 331 м³/га (див. табл. 2, с. 50).

Високий екологічний потенціал і, як наслідок, екологічна безпека лісових геосистем забезпечується функціонуванням різновікових, корінних за породним складом деревостанів [8, с. 175; 21, с. 9; 23, с. 172; 24, с. 133]. Тому для забезпечення і підвищення екологічної безпеки лісових геосистем необхідно формувати в межах певної території лісові геосистеми з різновіковими, близькими до корінних за породним складом деревостанами, відновити оптимальне співвідношення між віковими групами.

Екологічна безпека лісових геосистем пов'язана з необхідністю збереження і відновлення в них біотичного (видового і генетичного) різноманіття. Біотичне різноманіття забезпечує дублювання видів (функціональних аналогів), що підвищує стійкість лісових

геосистем (закон фізико-хімічної єдності живої речовини В.І. Вернадського) [18, с. 164]. Діяльність видів, що входять до складу лісових геосистем, спрямована на їх підтримання як середовища свого існування (правило внутрішнього непротириччя) [18, с. 385]. В умовах середовища, що швидко змінюється внаслідок антропогенної діяльності, не у всіх організмів встигають спрацювати фактори природного відбору і виробитися стійкість до нових умов існування. Як результат, зникає багато видів рослин і тварин, руйнуються взаємозв'язки, порушується рівновага і стійкість лісових геосистем. Зі зменшенням кількості видів «сітка життя», яку утворюють живі організми, стає грубшою, а енергетичні потоки – інтенсивнішими, внаслідок чого лісова геосистема може увійти у небезпечний коливальний стан, що загрожує їй руйнуванням.

Відповідно до закону еволюційно-екологічної незворотності [18, с. 166] в антропогенно змінених лісових геосистемах екологічно безпечно функціонування відновлюється дуже повільно і вони практично не можуть повернутися до первинного стану. Втрати складних за породним складом, ярусною будовою і віковою структурою природних лісових геосистем компенсувати неможливо. Тому до антропогенно змінених лісових геосистем потрібно підходити як до нового індивідуального утворення, на яке раніше з'ясовані закономірності слід переносити з урахуванням відповідних змін у геосистемі.

Для забезпечення екологічної безпеки антропогенно змінених лісових

геосистем необхідна їх ренатуралізація і відновлення механізмів біотичної регуляції. Ренатуралізацію ми визначаємо як систему заходів, спрямованих на відновлення «природності» антропогенізованих лісових геосистем з метою підвищення екологічного потенціалу, стійкості, здатності до саморегуляції та самовідновлення і, як наслідок, їх екологічної безпеки.

Теоретичною основою процесу ренатуралізації є теорія біотичної регуляції [3]. Біотична регуляція – це природний механізм підтримання біотою в геосистемах екологічної рівноваги (квaziстаціонарного стану), яка забезпечує стійкість і довготривале функціонування певної геосистеми. Прикладом механізму біотичної регуляції служать праліси (природні ліси), в яких протягом багатовікового функціонального процесу виробилися динамічні взаємозв'язки між блоками продуцентів, консументів, редуцентів і ґрунтом, що забезпечує природний механізм їх розвитку в часі і просторі. Завдяки його дії забезпечується екологічна безпека пралісів. Вони функціонують як стійкі геосистеми, здатні до саморегуляції і самовідновлення [20, с. 173].

У зв'язку з цим система ведення лісового господарства повинна забезпечувати максимальне збереження існуючих корінних лісових геосистем і формування в антропогенно змінених лісових геосистемах лісостанів, близьких до природних.

Таким вимогам відповідає наближене до природи лісівництво – система організації і ведення лісового господарства, за якої досягається безперервне

Таблиця 1

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІСОВИХ ГЕОСИСТЕМ В РЕГІОНІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ І ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ (станом на 01.01.2011 р.)

Адміністративні утворення (області)	Вкрита лісом площа		Лісові геосистеми						Породний склад, %			Вікові групи, %				загальний запас деревини, млн. м ³	середній запас деревини, м ³ /га	запас стиглих і перестійних деревостанів, м ³ /га
			природні		антропогенно змінені				хвойні	твердолистяні	м'яколистяні	молодняки	середньовікові	пристигаючі	стиглі і перестійні			
	праліси	природне відновлення	лісові культури	тис. га	%	тис. га	%											
								тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%					
Закарпатська	617	48,2	38,7	6,3	438	71,0	140	22,7	26	72	2	17	52	11	20	207	336	394
Львівська	615	28,1	0	0	369	60,0	246	40,0	48	41	11	23	49	17	11	145	236	306
Івано-Франківська	587	42,1	21,3	3,6	348	59,3	218	37,1	59	35	6	18	54	13	15	162	277	261
Чернівецька	236	29,1	0	0	165	69,9	71	30,1	50	47	3	24	43	16	17	63	266	364
Разом по регіону	2055	36,3	60	2,9	1320	64,2	675	32,9	45	49	6	20	50	14	16	577	278	331

відновлення і формування максимально подібних за структурою і розвитком лісостанів, близьких до потенційно природних [22, с. 139]. Визначальними принципами такої системи є: безперервне існування лісового покриву, відсутність суцільних рубок, вибіркові рубки (рубки переформування), збереження біотичного різноманіття, формування близьких до природних (корінних) за породним складом і структурою різновікових деревостанів, підвищення стійкості, водоохоронних, захисних та інших функцій лісів [10].

Стратегія управління лісовими геосистемами повинна базуватися на басейново-ландшафтному принципі. Річкова система загалом є відображенням сучасних морфолітодинамічних процесів у всій макросистемі, якою є річковий басейн. Цілісність і динаміка річкової системи цілковито залежать від впливу чинників середовища – як природних, так і антропогенних. Залежно від інтенсивності та масштабів такого впливу певною мірою змінюється її структура та основні характеристики функціонування. За інших рівних умов – чим менша річка, тим більшою мірою її «життєдіяльність» підпорядкована характеру й інтенсивності процесів на водозборі [9, с. 10]. Басейно-ландшафтний принцип управління передбачає планування заходів ведення лісового господарства по басейнах рік з урахуванням порядку водозборів, просторового розміщення і структурно-функціональної організації існуючих у межах річкового басейну лісових геосистем, а також урочищ і типів місцевостей [11].

Планування розвитку території і ведення лісового господарства у річковому басейні повинно базуватися на концепції зменшення фрагментарності лісового покриву шляхом мінімізації суцільних рубок і збільшення площі лісових геосистем (лісів).

Еколого-економічна доцільність збільшення площі лісів (за рахунок низькопродуктивних орних земель, сіножатей і пасовищ) зумовлена такими чинниками:

- близько 90% загального об'єму стоку рік Дністер, Прут, Тиса формується на території досліджуваного регіону; ліси забезпечують формування водних ресурсів високої якості і рівномірний розподіл стоку води в часі, підвищують водність річок у межений період;
- продуктивність лісових геосистем і вартість продукції з них значно вищі, ніж із сільськогосподарських угідь; у випадку заліснення певної їх площі під-

вищиться ресурсний (у тому числі ресурси відновлюваного біотичного палива) і економічний потенціал території;

- зменшиться ймовірність (ризик) формування повеней і паводків, виникнення та розвитку ерозійних і зсувних процесів, руйнування берегів річок;

- збільшиться депонування з атмосферного повітря парникового газу (CO_2); у досліджуваному регіоні щорічно викидається понад 8 млн. тонн CO_2 ; для зв'язування цієї кількості CO_2 площу лісів необхідно збільшити на 1,0 млн. га.

Отже, сучасний стан ведення лісового господарства і лісокористування в регіоні Українських Карпат і прилеглих територій не відповідає вимогам екологічної безпеки лісових геосистем. Надмірна експлуатація лісів, зменшення площі лісових геосистем, заміна природних лісів (пралісів) антропогенно зміненими (особливо монокультурами), зміна вікової структури деревостанів призвели до істотної втрати екологічного потенціалу лісових геосистем, дегресії енергетичної, водотрансформаційної, захисної та інших функцій, зниження рівня їх екологічної безпеки.

Основними принципами забезпечення екологічної безпеки лісових геосистем у регіоні Українських Карпат і прилеглих територій є:

- інтегральне управління природними ресурсами;
- зменшення фрагментарності лісового покриву шляхом збільшення площі лісових геосистем у басейнах річок (особливо водозборах I і II порядків): у гірських ландшафтах – до 70-90%; передгірських – до 40-60%, рівнинних – до 20-30%;

- формування в межах річкових басейнів оптимального співвідношення між віковими групами деревостанів (молодняки – 30%, середньовікові – 30%, пристигаючі – 20%, стиглі і перестійні – 20%);

- зменшення суцільних рубок;
- запровадження наближеного до природи лісівництва, за якого застосовуються вибіркові рубки, забезпечується формування близьких до природних мішаних різновікових деревостанів з багатоярусною вертикальною структурою, переважно за рахунок природного відновлення;

- збереження та охорона пралісів і старовікових лісів;

- застосування екологічно-безпечних технологій;

- розроблення і впровадження державного стандарту з цільовими показниками породного складу і продуктивності деревостанів у різних вікових групах певних типів лісу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубець М.А. Плівка життя /М.Ф. Голубець. – Львів: «ПОЛІП», 1978. – 186 с.
2. Голубець М.А. Екосистемологія / М.А. Голубець. – Львів: «ПОЛІП», 2000. – 316 с.
3. Горшков В.Г. Физические и биологические основы устойчивой жизни /В.Г. Горшков. – М.: ВИНТИ, 1995. – XXVIII. – 472 с.
4. Денисик Г.І. Мікросередкові процеси в дестабілізованому середовищі /Г.І. Денисик //Просторовий аналіз природних і антропогенних ризиків в Україні: збірник наукових праць. – Київ, 2009. – С. 18-21.
5. Екологічна ситуація на північно-східному макросхилі Українських Карпат / [М.А. Голубець та ін.]; за ред. М.А. Голубця. – Львів: «ПОЛІП», 2001. – 162 с.

ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ У РЕГІОНІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ І ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ (у 2010 році)

Адміністративні утворення (області)	Загальний запас деревини, млн.	Заготівля деревини						Використано від загального запасу деревини, %
		від рубок головного користування		від рубок формування та оздоровлення лісів		всього		
		тис. га	тис. м ³	тис. га	тис. м ³	тис. га	тис. м ³	
Закарпатська	207,5	1,0	530	24,4	720	25,4	1250	0,60
Львівська	145,5	2,8	534	18,1	573	20,9	1107	0,76
Івано-Франківська	162,1	1,4	318	21,3	605	22,7	923	0,57
Чернівецька	62,9	2,2	472	11,0	428	13,2	900	1,43
Разом по регіону	578,0	7,4	1854	74,8	2326	82,2	4180	0,72

6. Екологічний потенціал наземних екосистем / [М.А. Голубець та ін.]; за ред. М.А. Голубця. – Львів: «ПОЛІП», 2003. – 180 с.

7. Калущий І.Ф. Стихійні явища в гірсько-лісових умовах Українських Карпат (вітровали, паводки, ерозія ґрунту): монографія / І.Ф. Калущий, В.С. Олійник. – Львів: Камула, 2007. – 240 с.

8. Кічура В.П. Стратегічні підходи до господарювання в лісах Карпат на засадах стійкого розвитку / В.П. Кічура // Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи: матеріали міжнародної конференції (8-10 вересня 2010 р., м. Ужгород). – Ужгород, 2010. – С. 174-177.

9. Ковальчук І.П. Річково-басейнова система Горині: структура, функціонування, оптимізація: монографія / І.П. Ковальчук, Т.С. Павловська. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 244 с.

10. Наближене до природи лісівництво в Українських Карпатах / [М.В. Чернявський та ін.]; за ред. М.В. Чернявського. – Львів: ЛА «Піраміда», 2006. – 88 с.

11. Наукові основи басейнового управління природними ресурсами (на прикладі річки Гнила Липа): монографія / [М.М. Приходько та ін.]; за ред. М.М. Приходька. – Івано-Франківськ: [б.в.], 2006. – 270 с.

12. Парпан В.І. Концепція ведення лісового господарства в гірських умовах / В.І. Парпан // Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи: матеріали міжна-

родної конференції (8-10 вересня 2010 р., м. Ужгород). – Ужгород, 2010. – С. 136-138.

13. Праліси Закарпаття. Інвентаризація та менеджмент / [Ф.Д. Гамор та ін.]. – Рахів [б.в.], 2008. – 86 с.

14. Приходько М.М. Стан лісів та проблеми збереження і відтворення біорізноманіття лісових геосистем в Івано-Франківській області / М.М. Приходько // Лісове та мисливське господарство: сучасний стан та перспективи розвитку: збірник статей учасників міжнародної науково-практичної конференції (27-29 листопада 2007 р., м. Житомир). – Житомир, 2007. – Т. II. – С. 99-101.

15. Приходько М.М. Екобезпека природних і антропогенних геосистем: проблеми, цілі, пріоритети / М.М. Приходько // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: географія. Спеціальний випуск: сталі природокористування: підходи, проблеми, перспектива. – Тернопіль: СМП «Тайп». – № 1 (випуск 27). – 2010. – С. 219-225.

16. Приходько М.М. Стійкість як фактор збалансованого природокористування та екологічної безпеки геосистем / М. М. Приходько // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Спеціальний випуск до V науково-практичної конференції «Сучасні проблеми збалансованого природокористування» (листопад 2010, м. Кам'янець-Подільський). – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 36-39.

17. Приходько М.М. Ліси Українських Карпат: проблеми екологічної безпеки / М.М. Приходько // Матеріали науково-практичної конференції, присвячені 100-річчю з дня народження Юрія Юркевича. – К.: НТУ, 2011. – С. 34-35.

18. Реймерс Н.Ф. Природопользование: словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.

19. Стойко С.М. Екологічна безпека Українських Карпат в контексті сталого розвитку / С.М. Стойко // Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (8-10 вересня 2010 р., м. Ужгород). – Ужгород, 2010. – С. 163-168.

20. Ужанський національний природний парк. Поліфункціональне значення / [С.М. Стойко та ін.], за ред. С.М. Стойка. – Львів: Меркатор, 2007. – 306 с.

21. Фурдичко О.І. Карпатські ліси: проблеми екологічної безпеки і сталого розвитку / О.І. Фурдичко. – Львів: Бібльос, 2002. – 192 с.

22. Чернявський М.В. Наближене до природи лісівництво як стратегія ведення лісового господарства в Карпатах / М.В. Чернявський // Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи: матеріали міжнародної конференції (8-10 вересня 2010 р., м. Ужгород). – Ужгород, 2010. – С. 139-142.

23. Шевчик В.Л. Збереження ценофонду автохтонних лісів України – нагальна проблема сьогодення / В.Л. Шевчик, М.Г. Чорний // Лісове та мисливське господарство: сучасний стан та перспективи розвитку: збірник статей учасників міжнародної науково-практичної конференції (27-29 листопада 2007 р., м. Житомир). – Житомир: ПП «Рута», 2007. – Том II. – С. 172-174.

24. Шершун М.Х. Ліс як фактор збереження екосистем гірських регіонів Європи / М.Х. Шершун // Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи: матеріали міжнародної конференції (8-10 вересня 2010 р., м. Ужгород). – Ужгород, 2010. – С. 131-135.

Рододендрон миртолистий;
шафран Гейфеля;
таволжник звичайний;
білоцвіт весняний; еритроній
собачий зуб; підбіл звичайний

НА ПОКЛИК ЧОРНОГОРИ...

ГЕОГРАФО-ЕКОЛОГІЧНІ МАРШРУТИ

*І. РОЖКО,
В. МАТВІЙВ,
В. БРУСАК,
Львівський національний
університет
імені Івана Франка*

Гірські розділи практики студентів географічного факультету Львівського національного університету імені І. Франка традиційно реалізуються у межах гірського масиву Чорногора Українських Карпат, де як базовий табір використовується Чорногірський географічний стаціонар (ЧГС), розташований у долині р. Прут, 17 км на південний захід від залізничної станції Ворохта – у межах Карпатського національного природного парку (Івано-Франківська область). У межах Говерляньського заповідного лісництва (тепер – природоохоронного науково-дослідного відділення (ПОНДВ) простежуються основні природні закономірності висотної поясності Чорногори, які харак-

терні для Карпатської гірської країни загалом, а також зумовлені ними закономірності просторового розподілу різних типів природокористування, характерні для Гуцульщини, – самобутнього в етнографічному й історико-культурному плані регіону України.

Читачам журналу «Зелені Карпати» пропонуємо опис одного з багатоденних навчальних маршрутів, який, сподіваємося, прислужиться усім, хто любить мандрувати чарівними Карпатами.

**ЧГС – ХРЕБЕТ МАРИШЕВСЬКА –
УРОЧИЩЕ ГАДЖИНА – ГОРА РЕБРА
– ОЗЕРО БРЕБЕНЕСКУЛ –
ГОРА ПІП-ІВАН ЧОРНОГІРСЬКИЙ –
ГОРА ТУРКУЛ – ГОРА ГОВЕРЛА –
СПОРТБАЗА «ЗАРОСЛЯК» – ЧГС**

Навчальний маршрут №1 проходить через такі пункти: ЧГС – злиття Заросляцького і Данцерського Прутів – хребет Маришевська – урочище Гаджина – г. Ребра (2001 м) – оз. Бребенескул (1801 м) – г. Бребенескул (2036 м) – г. Мунчел (1999 м) – г. Дземброня (1877,7 м) – г. Піп-Іван Чорногірський

(2022 м) – оз. Бребенескул – г. Туркул (1933,2 м) – г. Данцер (1848,5 м) – г. Пожижевська (1822,2 м) – г. Брецул (1911,5 м) – г. Говерла (2061 м) – спортивна база «Заросляк» – ЧГС і є одним із найбільш використовуваних під час гірських розділів практики.

Вихідний пункт – ЧГС Львівського національного університету імені І. Франка. Маршрут першого дня починається дорогою Ворохта – спортивна база «Заросляк» до першого мосту (приблизно 40 хвилин руху).

На початку маршруту, одразу за мостом, пройшовши приблизно 40 м, потрібно звернути направо й оглянути наслідки паводку, який відбувся у липні 2008 р. Дамба, збудована на початку ХХ ст. для водовідведення на форельне господарство, внаслідок зміни напрямку водного потоку та значного збільшення витрати води у Пруті була повністю зруйнована. На правому березі р. Прут, на придолинних схилах хребта Озірний активізувався зсув значних розмірів. Сьогодні через врізання русла Пруту до корінних порід водовідвід до форельного господарства розміщений приблизно на 1,5 метра вище від урізу води за

Гірський потік;
пронурок (оляпка)

рахунок винесення пухких алювіальних відкладів і розмивання корінних порід.

Спочатку маршрут проходить місцевостями терасованих днищ міжгірських долин, давньольодовикового акумулятивного середньогір'я та крутосхилого ерозійно-денудаційного лісисто-го середньогір'я. Під час руху вздовж дороги увагу мандрівників слід звернути на характер русла річки, а також на процеси, які відбуваються на схилах по берегах Пруту. Біля нижнього моста варто зробити невеликий привал, щоб підігнати наплечники та інше спорядження, звернути увагу на взуття, за необхідності зробити перерозподіл вантажу серед учасників групи. Тут остаточно формують колону: попереду іде керівник, за ним – найслабші учасники групи, позаду – сильніші й замикає групу ще один керівник. Студентам потрібно засвоїти зазначене правило руху колони і дотримуватись його у поході протягом наступних днів.

За першим (нижнім) мостом треба звернути наліво, вийти на добре протоптану стежку, яка по морені плавно веде вгору. Це територія місцевості крутосхилого давньольодовикового акумулятивного середньогір'я зі зеленомохово-папоротево-смерековими і далі зеленомохово-чорницево-смерековими асоціаціями. На північно-західному схилі кінцевоморенного пасма внаслідок турбулентності вітру в долині Прута відбулися масові буреломи та вітровали в нижній частині схилу. Повалені дерева стали осередком розмноження шкідливої ентомофауни. Унаслідок цього почалося значне пошкодження живого деревостану вгору по схилу, на ділянці значної площі зафіксовано всихання смереки. У нижній частині схилу проходить інтенсивне природне відновлення смереки.

З місця зупинки відкривається мальовничий краєвид на природні комплекси головного Черногірського хребта: вершини Говерла, Брекул, Пожижевська, Данцер. На відрозі г. Пожижевська видно найвищу сніголавинну метеостанцію Державної гідрометеорологічної служби України з однойменною назвою, а також високогірний біологічний стаціонар Інституту екології Карпат НАН України.

Далі стежкою потрібно підніматися вгору. Частково маршрут проходить невеликим потоком, тому треба бути обережними і зважати на «живі» камені. Це відклади верхньо- і нижньошипотської світи. Через 10-15 хвилин починається крутий підйом схилом, який складається крутих відкладами черногірської світи.

Уздовж дороги лісові природні комплекси змінюються поступово за-

ростями малини (*Rubus idaeus*) і жовтозілля дібровного (*Senecio nemorensis*). Підйом займає приблизно 20 хвилин, після чого варто зробити короткий привал під час виходу на виголожену лучну ділянку. Це лука антропогенного походження, яка утворилась внаслідок ведення полонинського господарства на місці вирубування лісу біля її верхньої межі. Тут вже є покриття мобільного зв'язку (UA Kyivstar, MTC). На ділянці переважає трав'яна рослинність: кунічник волохатий (*Calamagrostis villosa*), щучник дернистий (*Deschampsia caespitosa*), білоус стиснутий (*Nardus stricta*), щавель альпійський (*Rumex alpinus*), кропива дводомна (*Urtica dioica*), осот Вальдштейна (*Cirsium waldsteini*), а також трапляється чорниця (*Vaccinium myrtillus*), дзвоники ялицеві (*Campanula abietina*), жовтець ідкий (*Ranunculus acris*).

Далі колона рухається дорогою до місця, де колись була колиба. Тут роблять тривалий привал з обідом, за 20 метрів є джерело з питною водою. З цього місця добре видно г. Гомул (1 787,6 м). Це одна з вершин, де проходить найвища у Черногорі верхня межа

лісу. Під час Першої світової війни на цій горі був розміщений штаб австро-угорської армії та артилерійська батарея, які вели бойові дії супроти російських військ, оборонні фортифікації проходили по гребеню хребта Маришевська. Сьогодні як на Гомулі, так і на Маришевській ще можна знайти залишки окопів та колючого дроту.

Гора Гомул цікава тим, що немає відрогів і, мабуть, тому на ній не велося полонинське господарство, що є причиною того, що тут збереглися смерекові праліси. Вершина гори кам'яниста, покрита криволіссям із сосни гірської (*Pinus mugo*) та ялівцю сибірського (*Juniperus sibirica*). На північно-східному схилі Гомула добре простежуються лавинні лотки, які порушують лінію верхньої межі лісу (ВМЛ) і поросли вільхою зеленою (*Alnus viridis*).

Під час зупинки звертаємо увагу на основні висотні ландшафтні місцевості головного Черногірського хребта. Найвищі абсолютні висоти займає пенепленізоване альпійсько-субальпійське високогір'я, нижче – давньольодовикове ерозійне високогір'я та крутосхиле ерозійно-денудаційне серед-

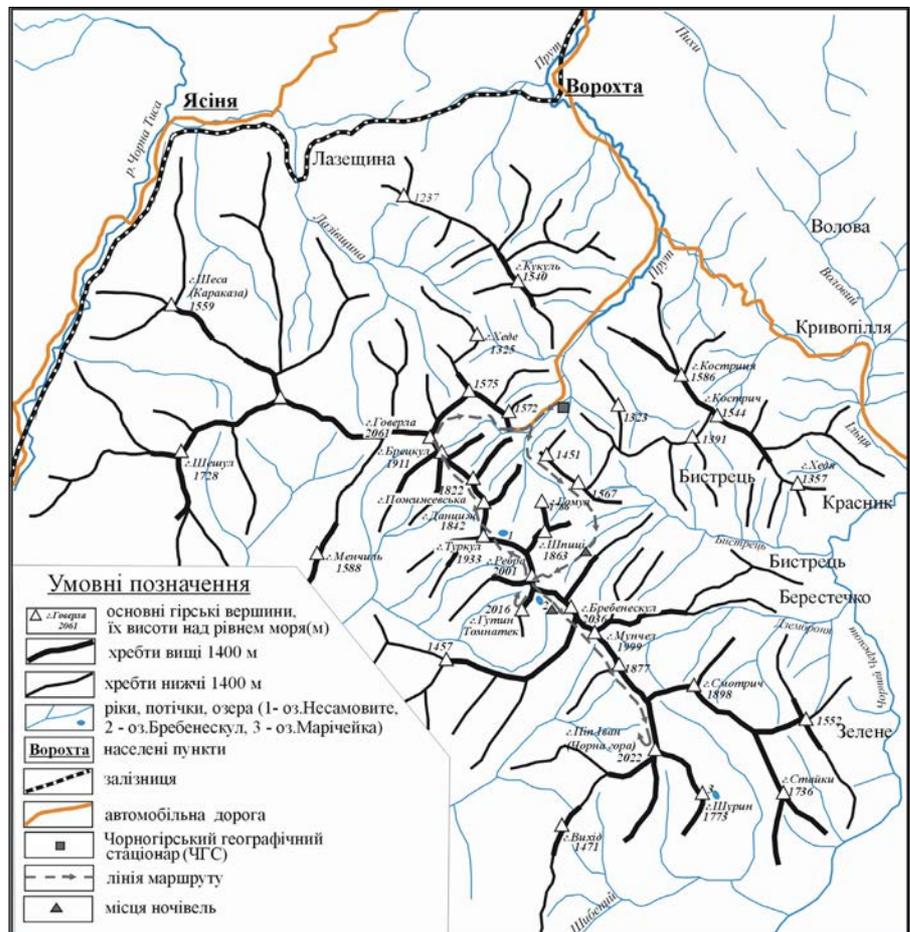

Схема багатоденного навчального маршруту

ньогогір'я. Чітко видно давньольодовикові цирки, нивальні ніші, які «вмонтовані» у головний хребет, на його відрогач – моноклінальне залягання і виходи пластів, які складають Чорногірський масив.

Залишаючи зліва вершини Мала Маришевська (1 452,1 м) і Велика Маришевська (1 567,3 м), маршрут продовжуємо дорогою через лісові комплекси місцевості крутосхилого ерозійно-денудатійного середньогогір'я, яка виводить на перевал (так звана перемичка) між г. Шпиці і г. Мариш, він є адміністративною межею між Надвірнянським і Верховинським районами Івано-Франківської області. Тут міститься пам'ятний хрест воїнам УПА.

На перемичці – вершове болітце, вкрите пухівкою піхвою (Eriophorum vaginatum). Вправо, вододілом, стежка виводить на гребінь хребта Шпиці, але маршрут потрібно продовжувати далі південно-західним схилом хребта Маришевська. З перевалу починається господарська зона Карпатського НПП, де випасають коней і корів. Дорогою (приблизно через 1 кілометр) потрібно подолати ще одне болото, за яким з лівого боку містяться залишки туристичного притулку, який функціонував у 30-тих роках ХХ ст. на кордоні між Польщею і Чехословаччиною. Маршрут продовжується вздовж вторинних полонин південно-західного макросхилу хребта Маришевська. Звідси відкривається панорама майже всього Чорногірського хребта, а також найвищогірніших поселень Українських Карпат – сіл Бистрець і Дземброня та смт Верховина.

З хребта Маришевська потрібно спускатися вниз крутим схилом до потоку у південно-західному напрямку. На цій території випасають корів та овець, тому слід йти вторинною лукою, яка збережена краще. Увагу подорожуючих варто зосередити на експозиційних відмінностях рослинного покриву на схилах Маришевської – південно-західні схили тепліші та зволоженіші, відповідно, у деревостані часто простежується бук, клен-явір (*Acer pseudoplatanus*) і ясен звичайний (*Fraxinus excelsior*). На схилах добре видно наслідки випасання – схили сильно порушені ратицями корів та овець, тому рухатися треба обережно, особливо на переправі через водні перешкоди.

Перейшовши потік, потрібно вийти на післялісову луку та, рухаючись у південному напрямку через невелику сідловину, стежкою дійти до стійбища вівчарів, яке є одним з найсамобутніших у Чорногорі. Тут випасають овець, корів, коней та свиней. У колибі можна

купити молоко, будз та вурду. Околиці стійбища зазнають значного впливу від ведення тваринницького господарства. Деякі ділянки схилів сильно еродовані внаслідок постійного витоптування, повсюдно великі площі заростають кропивою та альпійським щавелем.

Урочище Гаджина (Гаджина) за умовами рельєфу і доброю доступністю є сприятливим місцем для організації гірсько-лижного відпочинку. Це спричинило значну зацікавленість підприємців щодо формування потужного туристичного комплексу в місцях, які донедавна були «візитівкою» Чорногори. Це створює реальну небезпеку для місцевої раритетної флори.

Далі, пройшовши міст через потік Мрея, потрапляємо у вузьку коритоподібну долину – трог, яким у холодні епохи плейстоцену рухався льодовик. Узлісся густо вкриті високопродуктивними чорничниками. Варто звернути увагу на сліди руйнівної роботи лавинного потоку, який зійшов тут взимку 2006 р. з хребта Погорілка Кедрувата і знищив значну ділянку смерекового лісу (довжиною 1 200-1 300 м, шириною 80-100 м). Біля пам'ятного хреста – місця загибелі зв'язкової УПА – потрібно повернути праворуч на лісову стежку, яка поступово веде вгору до Довбушевого джерела. Народні повір'я стверджують, що ця вода цілюща і надає всім, хто її вип'є, сили Олекси Довбуша. За переказами, урочище Гаджина було улюбленим місцем таборування опришків. На схилах добре видно класичні моренні відклади з фрагментарними висячими ґрунтами, які вкриті мохами та бідним трав'яним покривом у чистому смерековому лісі. Деякі валуни і глиби є великими за розмірами, один з них – майже правильної пірамідальної форми – має назву «Стіл».

Приблизно за півгодини лісова стежка плавно виводить у нижній котел Гаджини. Тут раніше розміщувалися вівчарські стаї, але, очевидно, через підмивання потоком дороги їх покинуто. Урочище надзвичайно мальовниче. З лівого боку на хребті Погорілка Кедрувата збереглась популяція релікту пізнього плейстоцену-раннього голоцену – сосни кедрової (*Pinus cembra*), яка в Чорногорі збереглась лише тут. Одразу справа на бортах котла Верхньої Гаджини є відомі водоспади – Мрейки, які стікають по рігелю і створюють не повторний краєвид. Справа можна спостерігати стрімкі скелясті схили гір Шпиці (1 863 м) та Ребра (2 001 м). Рослинний покрив котла Верхньої Гаджини надзвичайно різноманітний. Тут зростають смерека, сосна кедрова, криво-

лісся із сосни гірської (*Pinus mugo*), чагарники ялівцю сибірського (*Juniperus sibirica*), верби сілезької (*Salix silesiaca*), чагарнички чорниці (*Vaccinium myrtillus*), брусниці (*Rhodococcum vitis-idaea*) та багате різнотрав'я [18].

На схилі Погорілки Кедрувата є скельні моноклінальні виходи масивних пісковиків. Вони добре простежуються знизу і в народі отримали назву «Довбушів сідець».

Нижня Гаджина, яка розміщена в господарській зоні Карпатського НПП, є затишним місцем для організації табору, який традиційно розбивають для ночівлі. Тут є достатньо вивірняного простору для розміщення наметів, дров для вогнища, чиста протічна вода, поряд розташована вівчарня (де можна придбати молоко, вурду і будз та по смакувати плодами праці вівчарів), а головне – не порушується природоохоронний режим національного парку. Окрім того, у випадку несподіваних затяжних дощів з Нижньої Гаджини можна досить швидко повернутись на ЧГС...

На другий день маршрут продовжується переходом у Верхню Гаджину. Для цього стежкою через потік Мрея і лівим берегом по крутому рігелю потрібно піднятися у верхній котел. У перезволожений місцях стежка важко помітна. Піднімається потрібно дуже обережно, оскільки трапляються «живі» камені. Підйом на рігель триває приблизно 40 хвилин. Незважаючи на важкість додання схилу, рекомендуємо не зупинятися на першій вивірняній частині, а пройти ще приблизно 200 метрів до одного з найнижчих карів цієї частини Гаджини. Тут треба зробити тривалий привал.

Після відпочинку доцільно візуально ознайомитися із системою польодовикових карів, які створюють складний природний комплекс урочища Гаджина. До кінця липня тут часто затримуються сніжники, поблизу яких є тимчасові озерця з талою холодною водою. Поступове танення снігу призводить до пізнього цвітіння рослин. У цей час тут ще можна застати цвітіння рододендрона східнокарпатського (*Rhododendron kotschyi*), шафрану Гейфеля (*Crocus heuffelianus*). Впродовж огляду суворо заборонено (!) зривати і пошкоджувати рослини та підніматися на круті стінки карів.

У межах урочища є чотири невеликих безіменних озерця льодовикового походження, які мають видовжену форму. Їхні береги переважно болотисті, місцями кам'яністі. Рослинність урочища – субальпійські луки та криво-

Прознакований Карпатським біосферним заповідником туристичний шлях №14 на гребені головного Черногірського хребта

Як і урочище Кізі Улоги, Гаджина – одне з найбагатших у флористичному сенсі місць у Черногорі. Тут зростають такі види, як шолудивник Гаккета (*Pedicularis hacquetii*), ломикамінь моховидний (*Saxifraga bryoides*) та айзовидний (*S. aizoides*), сверція альпійська (*Swertia alpestris*), левкорхіс білуватий (*Leucorchis albida*), тирлич безстебловий (*Gentiana acaulis*) та роздільний (*G. laciniata*) [48, 19].

З місця привалу потрібно піднятися в північному, а згодом у західному напрямку, яким порівняно легко по траверсу можна зійти на відріг г. Ребра. Це є найбезпечніший і найлегший підйом на головний хребет. На відтинку маршруту повністю відкривається панорама Гаджини, де зростають багато рідкісних рослин: сон білий (*Pulsatilla alba*), дзвоники альпійські (*Campanula alpina*), тирлич жовтий (*Gentiana lutea*) та тирлич крапчастий (*G. punctata*) [18].

Піднявшись на головний хребет, повертаємо в південному напрямку (наліво). Далі гарним орієнтиром вздовж всього маршруту є стовпці колишнього польсько-чехословацького кордону, на яких вказані сторони горизонту, а також прознакований Карпатським біосферним заповідником регіональний пішохідний туристичний шлях №14.

Приблизно через 300 метрів можна піднятися на вершину Ребра (2 001,1 м). На привершинних схилах зростає роговик вовнистий (*Cerastium lanatum*), анемона нарцисоцвіта (*Anemone narcissiflora*), первоцвіт

дрібний (*Primula minima*), рогачка роговикова (*Dichodon cerastoides*) [18].

Далі рух продовжують до розгалуження головного хребта (г. Бребенескул – г. Гутин Томнатик). Маршрут пролягає в південно-східному напрямку до сідловини перед вершиною Бребенескул. У цих місцях є одне з двох у Черногорі оселищ дріади восьмипелюсткової (*Dryas octopetala*). Не піднімаючись головною стежкою, траверсом в південному напрямку потрібно спуститись нижче від озера Бребенескул в нижній котел, де є зручне місце для розташування табору. Бребенескул є найвищою гірнішим озером Українських Карпат (1801 м н.р.м.), розміри якого становлять приблизно 146x67 м і глибиною до 3,2 м.

Озеро розміщене у верхньому котлі, стінки якого дуже круті, з кам'яними осипищами. Береги кам'яністі, фрагментарно трав'яністі. Заростання озера немає. Вода чиста, прозора. Схили кару здебільшого вкриті купинами щучника дернистого (*Deschampsia caespitosa*). Тут треба бути дуже обережним під час спуску, оскільки під травою не видно каміння, до того ж можна оступитися на купині. Пересуватися треба по стежках, де видно підстилаючу поверхню. Не варто рухатися вздовж потічків, оскільки тут дуже багато «живого» і мокрого каміння. До того ж їхні береги вкриті рослинністю, серед якої панує жеруха гірка (*Cardamine amara*).

Не рекомендують розбивати намети у верхньому котлі поблизу дзеркала озера з таких причин: 1) приозерні при-

родні комплекси, які мають статус пам'ятки природи в межах буферної зони Карпатського біосферного заповідника, потребують максимального збереження; 2) нижній котел є більш безпечним у разі негоди і не має суворого природоохоронного режиму. Тут треба звернути увагу на наслідки негативного антропогенного впливу. Це проявляється у засміченні, вирубуванні жерепу, витоптуванні трав'яного покриву туристами. Значної шкоди рослинному покриву завдає випасання овець – вибивається ґрунт на схилах, вівчарі періодично суттєво випалюють чагарники, чагарнички та криволісся, внаслідок чого знищуються інші рослини, зокрема ісландський мох (*Cetraria islandica*). Варто зазначити, що в межах кару майже немає ялівцю сибірського (*Juniperus sibirica*). Його випалили вівчарі для розширення пасовищних площ, а залишки використовують туристи для розпалювання вогнищ [22].

Між купинами щучника дернистого зростають щавель карпатський (*Rumex carpathicus*), шолудивник кільчастий (*Pedicularis verticillata*), чемериця біла (*Veratrum album*), рододендрон східнокарпатський (*Rhododendron kotschyi*), перстач золотистий (*Potentilla aurea*), у вологих місцях трапляються такі види, як лігустик мутеліновий (*Ligusticum mutellina*), пальчатокорінник серценосний (*Dactylorhiza cordigera*), жовтяниця альпійська (*Chrysosplenium alpinum*) тощо.

Цікавим для ботаніків є масив Бребенескула – другої за висотою вершини Українських Карпат. На його схилах і в сусідньому котлі Кізі Улоги збереглися фрагменти оселищ шолудивника Едера (*Pedicularis oederi*), уперше зазначені Гуго Запаловичем. Лише у 1991 р. під час мандрівки гребенем Черногори польський ботанік Пьотр Шуцький виявив єдине в Українських Карпатах оселище каліантемума коріандрolistого (*Callianthemum coriandrifolium*), яке протягом останніх років значно збільшилося з причини заборони випасання овець у тій частині Черногори [19].

Наступний (третій) день – радіальний вихід на г. Піп-Іван Черногірський з поверненням у табір, у якому залишаються чергові для приготування їжі основній групі. Північно-західним схилом виходять на вершину Бребенескул (2 036 м). Підйом цікавий тим, що проходить через ПТК з високогірними болотами та торфовищами (залишками давніх озер), кам'яними ріками (курумами) і характерними альпійськими луками. Схили покриті ситником трироздільним (*Juncus trifidus*), куничником волоха-

тим (*Calamagrostis villosa*), ісландським мохом (*Cetraria islandica*), вербою трав'яною (*Salix herbacea*), щавелем альпійським (*Rumex alpinum*), калужницею болотною (*Caltha palustris*), подекуди трапляється родіола рожева (*Rhodiola rosea*).

Стежка проходить попри ряд високогірних озерцях та калюж. Серед них найбільше озерце Ведмедиці, яке розміщене на висоті 1 873 м та займає площу приблизно три ари. Вище траверсу по південно-західному схилу г. Бребенескул є джерело, з якого туристи поповнюють запаси питної води під час маршрутів, не спускаючись до потоків у котел з озером Бребенескул. Схили вершини вкриті альпійськими луками, тут зростає низка рослин карпатського високогір'я, занесених до Червоної книги України.

З вершини Бребенескула відкривається панорама на урочище Кізі Улоги, а також високогірні населені пункти – Бистрець і Дземброня. У міжвоєнний час в Кізіх Улогах були виявлені єдині для України оселища ломикаменю супротивнолистого (*Saxifraga oppositifolia*) і верби сітчастої (*Salix reticulata*), яких теж пізніше не вдалося віднайти, очевидно, вони стали жертвою тривалого випасу овець у котлах [34]. У Кізіх Улогах зростають також свертія крапчаста (*Swertia punctata*), чихавка язиколіста (*Pteris linguata*), мітлиця альпійська (*Agrostis alpina*), ломикамень моховидний (*Saxifraga bryoides*), сон білий (*Pulsatilla alba*), дзвоники альпійські (*Campanula alpina*), родіола рожева (*Rhodiola rosea*), яку по-хижацькому викопують з огляду на цілющі властивості кореневища.

На північно-східному схилі г. Бребенескул міститься великий сніжник, який часто є перелітком (сніг не тоне повністю протягом теплого періоду року). Це місце навіть вважають елементом субнівального рослинного покриву в Чорногорі, оскільки тут майже зовсім немає чагарничків [19, 25].

Далі гребенем хребта стежка виводить на правий траверс до вершини г. Мунчел (1 999 м), на якій трапляється червонокнижний вид – молодило гірське (*Sempervivum montanum*). Потім маршрут продовжується досить нескладним рельєфом, серед якого дещо виділяється вершина г. Дземброня (1 877,7 м). Приблизно через 1 кілометр стежка розгалужується: у східному напрямку (наліво) – г. Смотрич (1 894 м); у південно-західному (прямо) – траверс гребенем головного хребта до г. Піп-Іван Чорногірський.

Піп-Іван і підходи до нього мають винятково атракційний вигляд завдяки моноклінальним виходам скельних порід чорногірської світи.

На горі розташована велична споруда колишньої обсерваторії, будівництво якої була завершено у 1939 р. Через початок Другої світової війни вона, по суті, не працювала. Телескоп англійського виробництва був вивезений, а після закінчення війни певний час будівлю використовували радянські військові. За свідченнями очевидців, стіни обсерваторії для термоізоляції були обшиті з внутрішнього боку корковим дубом, а на підлозі був паркет з червоного дерева. Сьогодні добре збереглися лише потужні кам'яні стіни, що створює перспективи відновлення будівлі для наукових чи рекреаційних потреб. Обсерваторія дуже атракційно виглядає у зимовий період, за що отримала назву «Білий Слон».

Під час перебування на вершині варто заборонити відвідування верхніх внутрішніх частин споруди. Це небезпечно, оскільки всі дерев'яні конструкції прогнили, і є реальна небезпека травматизму.

На вершині Попа-Івана зростає ломикамень карпатський (*Saxifraga carpatica*), трапляється надзвичайно рідкісний ломикамень висхідний (*Saxifraga adscendens*), а на схилах – низка інших видів, які є малочисельними в інших частинах Чорногори. Варто звернути увагу на місцезростання верби Китайбелевої (*Salix kitaibelii*), левкорхіса білуватого (*Leucorchis albida*), первоцвіту дрібного (*Primula minima*), жов-

тецю татранського (*Ranunculus tatrae*), ломикаменів моховидного (*Saxifraga bryoides*) та карпатського (*S. carpatica*). Біля вершини гори є невелика популяція дріади восьмипелюсткової (*Dryas octopetala*) [19].

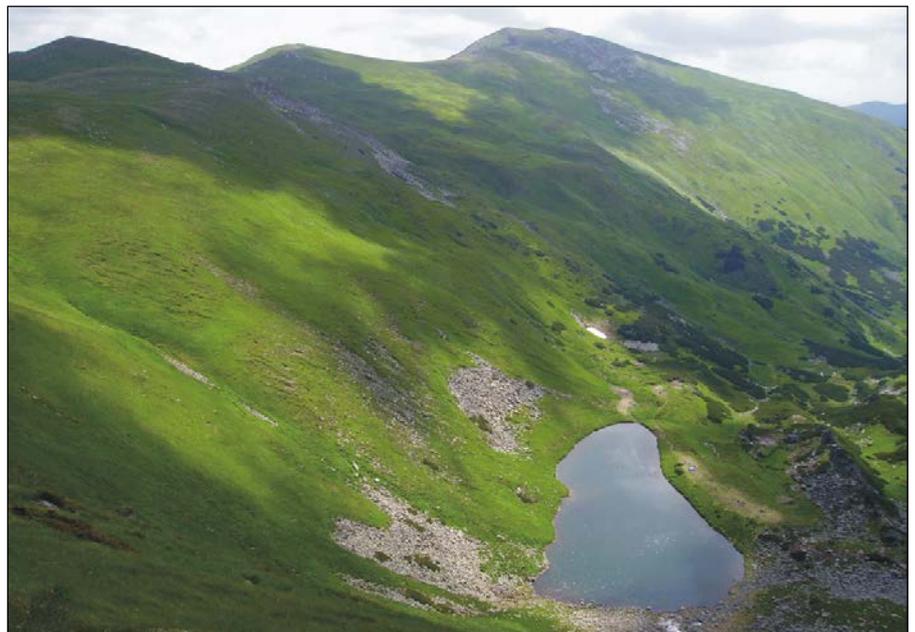
З вершини у разі хорошої погоди і наявності часу можна продовжити радіальний маршрут до озера Марічейка, яке розміщене у заповідному Високогірному ПОНДВ (лісництві) Карпатського НПП. Це третє за площею озеро (після Бребенескула і Несамовитого) у Чорногорі. Для цього потрібно з вершини гори Піп-Іван звернути в східному напрямку і старою дорогою спуститися до озера, яке міститься на межі заростів сосни гірської і смерекового рідколісся.

У хорошу погоду з Попа-Івана добре проглядаються хребти Мармароського масиву, Чивчин, Гриняв, Румунських Карпат (масив Феркеу).

Попом-Іваном закінчується найвища частина головного хребта Чорногори, після нього хребет суттєво втрачає висоту і простягається до гори Стіг на українсько-румунському кордоні, яка є південно-західною межею масиву.

Повернення в табір біля озера Бребенескул інтенсивним темпом триває близько 2 годин.

У четвертий (завершальний) день, після сніданку, потрібно зібрати табір і прибрати сміття. Перед підйомом на головний хребет слід звернути увагу на тильну стінку кару над озером Бребенескул, на якій добре помітне складчатоподібне залягання порід чорногірської світи. Також добре простежується

Озеро Бребенескул (1 801 м н.р.м.)

полонинська денудаційна поверхня вирівнювання, репрезентована гребенем головного хребта Черногори (у конкретному випадку – вирівняна ділянка відрог до г. Гутин Томнатик, яка «зрізає» складку). Особливості геолого-геоморфологічної будови цієї ділянки головного Чорногірського хребта можна також спостерігати з вершини г. Бребенескул чи повертаючись з вершини Попа-Івана.

Підйом на головний хребет триває близько 40 хвилин. Привал варто облаштувати на розгалуженні Гутин Томнатик – Бребенескул. Звідси доцільно зробити радіальний вихід (без напличників) на гору Гутин Томнатик (2 016 м), єдину з двохтисячників, яка розташована не на головному хребті, а в бік від гребеня, з якої відкривається панорама на кар з озером Бребенескул.

У південному напрямку, у польодовиковому карі, добре видно серед жерепи невелике озерце Ведмеже. За формою воно подібне до Бребенескула, проте значно менше за розмірами: 57 м завдовжки і 17 м завширшки та глибиною всього 0,8 м. Площа водного дзеркала і глибина озера значно зменшуються після завершення сніготанення. У серпні, коли зникає сніжник остаточно, озерце може навіть пересихати у найвужчому місці. Його берег кам'янистий, місцями порослий субальпійською лучною рослинністю і гірською сосною.

Продовжується маршрут легким траверсом під вершиною Ребра (2 001 м), за якою варто знову зробити привал і без напличників вийти на відріг головного хребта Шпиці з однойменною вер-

шиною (1 863 м). Назва вершини походить від прямовисних і гострих скель, складених вертикально залягаючими пісковиками чорногірської світи. За однією з легенд, саме тут був похований Олекса Довбуш.

На скелях зростає ряд рідкісних рослин, деякі з них збереглися лише тут. Зокрема, це наступні рідкісні для флори Гуцульщини й загалом Українських Карпат види – крупка карінтійська (*Draba carinthiaca*), соссюрея альпійська (*Saussurea alpina*), борщівник карпатський (*Heraclium carpathicum*), сугайник Клузія (*Doronicum clusii*), верба трав'яна (*Salix herbacea*), рогачка роговицюва (*Dichodon cerastoides*) та інші [18].

Лише на одній з вертикальних скель збереглося невеличке, єдине в Черногорі оселище білотки альпійської (*Leontopodium alpinum*), яка, як зазначав Антоні Реман, масово зростала на скелях під Шпицями, а пізніше найвірогідніше була знищена туристами й місцевими жителями. У минулому на цих скелях зростали також солодушка гірська (*Hedysarum hedysaroides*) і дріада восьмипелюсткова (*Dryas octopetala*), але в післявоєнний час ці рослини повторно виявити не вдалося [19].

Саме від місця з'єднання хребта Шпиці з головним Чорногірським хребтом спостерігаємо появу таких нових видів, як жовтозілля карпатське (*Senecio carpathicus*), сугайник Клузія (*Doronicum clusii*) і первоцвіт дрібний (*Primula minima*).

Варто зосередити увагу на розташованих в північному напрямку двох чітко виражених у рельєфі урочищах.

У геоморфологічному плані – це карлінги, які називаються Великий та Малий Кізел. Сформувались специфічні вузькі гребенеподібні форми рельєфу внаслідок руйнування з обох боків великими льодовиковими масами коротких відрогів головного хребта. Враховуючи складний для пересування рельєф та важливе природоохоронне значення цього об'єкта, вихід на Кізлі суворо заборонено.

Головним хребтом у північно-західному напрямку стежка поступово виводить до вузького місця на гребеневій ділянці, де з лівого боку міститься один з найпотужніших карів південно-західної експозиції, а з правого – широкий заболочений кар з озером Несамовите. До останнього можна зробити радіальний вихід без напличників. Озеро має серцеподібну форму розмірами приблизно 88х45 м, відкрите плесо займає приблизно дві третини озерного ложа, глибина – до 1,8 м.

Назва озера походить від постійної зміни відтінку води в ньому [22]. У цьому місці Черногори часто збираються громовиці й хмари, які тяжіють до Туркула. За гуцульським повір'ям, камінь, кинутий у воду, може викликати грозу. Несамовите ще називають озером кохання, оскільки його форма нагадує серце. Берегова лінія озера – чітка, з трав'яним покривом, подекуди кам'яниста, поросла лучно-болотною рослинністю з осоками (*Carex* sp.), сфагнумом (*Sphagnum* sp.), гірською сосною (*Pinus mugo*).

Приозерні комплекси, незважаючи на статус абсолютної заповідності, зазнають значного рекреаційного навантаження, що спричиняє суттєве засмічення прилеглої до озера території, вирубування гірської сосни та витоптування рослинності. Тут несанкціоновано зупиняються туристи, після яких можна нарахувати понад 20 місць від кострищ. Простежується зміна трофності водойми, що призводить до інтенсивного заростання озера [22].

У випадку негоди звідси можна за дві години вийти до головної дороги спортбаза «Заросляк» – Ворохта, яка без перешкод приведе на ЧГС. У деяких випадках у такий спосіб на ЧГС повертається частина учасників гірського розділу, які через різні причини не можуть продовжити рух основним маршрутом до г. Говерли.

З Несамовитого потрібно обійти правим траверсом гору Туркул (1 933 м) та вийти в сідловину між Туркулом і безіменною вершиною. На Туркул підніматись не рекомендовано, зокре-

Студентський табір

ма, для того, щоб зберегти популяцію горянки дворядної (*Oreochloa disticha*) від витоптування. Охорони тут потребує також місцевий ендемік приворотень туркульський (*Alchemilla turculensis*) [31].

Південно-західні схили-стілки між перемичкою хр. Шпиці – г. Туркул цікаві місцезростанням жовтецю татранського (*Ranunculus tatrae*), борщівника карпатського (*Heraclium carpathicum*) та скабіозі блискучої (*Scabiosa lucida*) та ін.

За Туркулом, на південно-західному макросхилі головного хребта відкривається панорама урочища Озірне. Тут міститься понад десять невеликих водойм, з яких найбільшими є озера Верхнє та Нижнє Озірне. Верхнє Озірне розміщене на висоті приблизно 1 630 м н.р.м., займає площу близько 0,25 га і є найглибшим озером Чорногори (глибина 3,3 м). Нижнє Озірне розташоване в межах лісового поясу на вторинній полонині, яку використовують для випасання худоби. Поряд з озером є два кострища, проте наслідків суттєвого рекреаційного впливу немає. Береги озера заболочені, зарослі осокою та сфагнумом. Площа водного дзеркала дещо більше 0,1 га. Купатися в озері категорично заборонено.

Далі добре втоптанною стежкою, рівним траверсом, обійшовши Безіменну вершину, Данцер (Данциж) (1 848 м), Пожижевську (1 822 м), наближаємось до Брецькула (1 911 м).

Брецькул варто здолати прямим підйомом, оскільки стара дорога заросла і губиться в чагарниках та високих травах. З вершини добре видно заторфоване урочище Цибульник, яке отримало назву завдяки великій кількості цибулі скороди (*Allium schoenoprasum*).

У західному напрямку видніється полонина Брецькул, з великою кількістю невеликих озер та озерець, яка перебуває під охороною Карпатського біосферного заповідника.

Перед підйомом на Говерлу (2061 м) потрібно зробити привал. У сідловині – джерело, яке, по суті, є витоком р. Прут. Підйом на вершину триває близько 30 хвилин, рухатись рекомендовано в помірному темпі, без прискорень.

Говерла (2 061 м н. р. м.) є не лише найвищою вершиною України, а й найвідомішою з-поміж усіх гір Українських Карпат. Вона розміщена в центрі Гуцульського краю з географічними координатами 24° 30' 07" сх. довготи та 48° 09' 40" пн. широти в масиві Чорногора.

На полонинах, прямовисних стінках і пологих днищах давньольодовикових котлів масиву Говерли зростає

Панорама урочища Озірне зі схилів г. Говерла

ряд рідкісних високогірних видів рослин. Зокрема, тут простежується одне з небагатьох в Українських Карпатах оселищ первоцвіту Галлера (*Primula halleri*), яке виявили майже одночасно угорський ботанік Леопольд Вагнер і польський – Гуго Запалович, а також, очевидно, єдина в Українських Карпатах популяція східно-південнокарпатського підвиду кортузи Маттіолі (*Cortusa matthioli*), яку виявив Гадеуш Вільчинський. Зазначені види є малочисельними й потребують абсолютної охорони. Окрім того, цікавими з ботанічного погляду є такі наявні види: шолудивник Гакетта (*Pedicularis haequetii*), леворхіс білуватий (*Leucorchis albida*) та інші [18, 19].

Назва «Говерла», вважає дехто, походить від румунського «hovirla» – важкопроходиме підняття, висока важкодоступна гора [22]. Існує версія про угорське походження назви вершини – від «hoverlo», що означає сніг. Та, напевно, найпромовистішим є санскритське тлумачення цього слова: «прямий поклик», тобто місце спілкування з Богом, молитви. Місцеве населення з покоління в покоління передає легенди як про появу Говерли, так і про походження її назви. Ці перекази тісно переплітаються з міфологічними уявленнями казкового характеру про легіна (парубка), який сміливо хотів піднятися по крутому схилу і впав. Гора ніби скинула із себе хлопця. «Го (його) вергла», – казали місцеві жителі, звідси і назва вершини. Говерла здавна стала своєрідною візитною картою Україн-

ських Карпат й найвищого їхнього масиву – Чорногори.

З давніх-давен гуцули піднімалися на Говерлу на Івана Купала, щоб відсвяткувати одне з найколеритніших літніх свят й зібрати полонинське зілля, яке у цей день має найбільш цілющу силу. Гуцули випасали овечі отари на нижчих гірських пляях, бо верхня частина гори з її кам'янистими розсипищами не могла дати доброї паші [5, 12].

Нині вершина і схили Говерли зазнають надмірного рекреаційного впливу. На самій вершині зовсім немає трав'яного покриву, проте є величезна маса сміття, битого скла. Багато туристів за належне вважають встановити на вершині, скажімо, символ своєї організації. У вересні 2007 р. на Говерлу навіть підняли легковий автомобіль, незважаючи на те, що такі дії – це пряме порушення природоохоронного законодавства України. Вершина та схили гори є яскравим прикладом рекреаційної дигресії природних комплексів за надмірної кількості відвідувачів.

З Говерли в східному напрямку сильно витоптанною стежкою потрібно спускатися до спортбази «Заросляк». Зійшовши з плеча гори, яку називають Говерляною, з правого боку побачимо каскадний водоспад Гук, загальна висота якого 84 м. Варто звернути увагу на надмірний рекреаційний вплив і стежкову ерозію на різних ділянках схилів Говерли, а також на сукцесійні процеси на місці вівчарських стійбищ, де після створення Карпатського заповідника у 1968 р. припинився випас і

Гора Говерла (2 061 м н.р.м.) – «королева» Українських Карпат

щавельники поступово заросли малиною (*Rubus idaeus*), їх витіснили іванчай (*Chamaerion angustifolium*), жовтозілля субальпійське (*Senecio subalpinus*) та дібровне (*S. nemorensis*).

Стежка виводить до спортбази «Заросляк», на місці якої ще у 1881 р. був заснований перший притулок для туристів. Околиці спортбази зазнають надмірного рекреаційного впливу, про що свідчать оголені коріння смекрек, які виходять на поверхню, та величезна кількість сміття. Дорога до географічного стаціонару проходить долиною річки Прут. Саме цією долиною у холодні епохи плейстоцену спускався з карів з-під Говерли найдовший у Чорногорі льодовик, довжиною близько 8 кілометрів.

ЛІТЕРАТУРА

- Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника /ред. рада: [Мовчан Я.І., Гамор Ф.Д., Шеляг-Сосонко Р.Ю., Дудка І.О. та ін.] – К.: ІнтерЕкоЦентр, 1997. – 711 с.
- Брусак В.П. Сучасний стан та перспективи розвитку природно-заповідної мережі в Українських Карпатах /В.П. Брусак: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат». – Рахів, 1997. – С. 261-266.
- Брусак В.П. Історія та географічні особливості охорони природи масиву Чорногора в Українських Карпатах /В.П. Брусак: матеріали міжнар. наук. конф. «Українська історична географія та історія географії в Україні». – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. – С. 41-42.
- Голубець М.А. Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні /М.А. Голубець, І.І. Козак, М.П. Козловський. – К.: Наук. думка, 1994. – 167 с.
- Гори Гуцульщини. Путівник, який об'єднує /за ред. Анджєя Вальохи; Центральний осередок гірського туризму ПТТК. – Краків, 2006. – 224 с.
- Гуль Н. Проблема сталого функціонування національних парків Карпатського регіону /Н. Гуль, Б. Сенчина, Б. Хомин //Вісник Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 2005. – Вип. 32. – С. 155-162.
- Життя в природі. Школа вовчентя. Пластовий курінь «Вовча Ліга». – Ч. 1, 2002. – 153 с.
- Закон України «Про природно-заповідний фонд (ПЗФ) України» //Екологія і закон. Екологічне законодавство України. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – К. 2. – С. 293-320.
- Карпатський національний природний парк: [монографія] /за ред. Приходька М.М., Киселюка О.І., Яворського А.І. – Ів.-Фр.: Фоліант, 2009. – 672 с.
- Клапчук В.М. Етапи розвитку річкових долин басейну верхнього Пруту: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. геогр. наук /В.М. Клапчук. – К., 1994. – 22 с.
- Кравчук Я.С. Геоморфологія Полонинсько-Чорногірських Карпат: [монографія] /Я.С. Кравчук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 188 с.
- Лаврук М. Гуцули Українських Карпат / М. Лаврук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 286 с.
- Лящук Б.Ф. Географічні назви Українських Карпат і прилеглих територій: [навч. посібн.] /Б.Ф. Лящук. – К.: ІСДО, 1993. – 204 с.
- Мельник А.В. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження / А.В. Мельник. – Львів: Логос, 1999. – 286 с.
- Мілкіна Л.І. Антропогенні зміни рослинності Чорногірського масиву Карпатського державного заповідника / [Л.І. Мілкіна, А.С. Мельник, С.М. Стойко та ін.] //Тези доповідей наук.-практ. конф. «Охорона природи та раціональне використання природних ресурсів у західних областях УРСР». – Львів, 1974. – С. 122-124.
- Міллер Г.П. Про четвертинне зледеніння Чорногори /Г.П. Міллер //Доп. і повідомл. Львів. ун-ту. 1961. – Вип. 9.
- Нестерук Ю. Історія охорони природи в Чорногорі /Ю.Нестерук //Праці Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 3, Львів, 1999. – С. 254-273.
- Нестерук Ю. Рослинний світ Українських Карпат: Чорногора. Екологічні мандрівки /Ю. Нестерук. – Львів: Бак, 2003. – 520 с.
- Нестерук Ю. Рослинний покрив / Ю. Нестерук //Гори Гуцульщини. Путівник, який об'єднує /за редакцією Анджєя Вальохи; Центральний осередок гірського туризму ЛФТК. – Краків, 2006. – С. 25-33.
- Нестерук Ю. З історії рекреаційного природокористування у Чорногорі та шляхи його оптимізації в сучасних умовах / Ю.Нестерук, І. Рожко //З історії вітчизняного туризму: зб. наук. пр. – К., 1997. – С. 182-191.
- Подорожі в Українські Карпати /упоряд. і вступна стаття М.А. Вальо: зб. – Львів: Каменярь, 1993. – 279 с.
- Рожко І.М. Екологічні проблеми рекреаційного використання Чорногірського масиву Українських Карпат //І.М. Рожко, І.Б. Койнова, В.П. Матвіїв //Наукові дослідження на об'єктах природно-заповідного фонду Карпат та збереження природних екосистем в контексті сталого розвитку: матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Карп. націон. природн. парку. – Яремче, 2005. – С. 157-161.
- Стойко С.М. Природа Карпатського національного парку /С.М. Стойко, Л.І. Мілкіна, Л.О. Тасенкевич та ін.]. – К.: Наук. думка, 1993. – 214 с.
- Стойко С. Заповідні екосистеми Карпат /С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон та ін.]. – Львів: Світ, 1991. – 248 с.
- Чопик В.І. Високогірна флора Українських Карпат: [монографія] /В.І. Чопик. – К.: Наук. думка, 1976. – 268 с.
- Kozij G. Wysokogorski torfowiska polnocno-sachodniego pasma Czarnogóry / G. Kosij. – Pamjetnik panst. In-tu Nauk Wiejskiego w Pulawach. – XIII, 1932.

РАЙ ЛІТНИСЬКОВИЙ І ЛЕЩАТАРСЬКИЙ...

ЯРЕМЧАНСЬКО-ВОРОХТИНСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНА СИСТЕМА НАПРИКІНЦІ ХІХ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТЬ

*М. РУТИНСЬКИЙ,
Львівський національний університет
імені Івана Франка*

Територіальним рекреаційним системам Українських Карпат (з огляду на природні особливості та тривалий час перебування у складі Австро-Угорської імперії, а згодом Польщі, Угорщини, Чехословаччини), притаманна низка специфічних історико-географічних рис розвитку. Особливої актуальності й ваги дослідження цих специфічних рис набувають зараз – у період відродження традиційних для даного терену форм природокористування, і передусім рекреаційного природокористування, та формування на цій основі пріоритетних завдань та дороговказів сталого геопросторowego розвитку регіону.

Злам ХІХ–ХХ ст. ознаменувався в Галичині активізацією масового туристичного руху. В цей період остаточно сформувалися два «піки» туристичної активності – зимовий (лещатарський) та літній (літницьковий). Суттєво ускладнилася і територіальна організація курортно-відпочинкових місцевостей Західної України. Уздовж основних залізниць, що ведуть в Карпати, з року в рік нарощували рекреаційний потенціал дві осі туристично-рекреаційного освоєння – Яремчанська та Сколівська.

Наприкінці ХІХ ст. й у міжвоєнний період ХХ ст. територіальним стрижнем і усталеною «візитівкою» курортно-відпочинкових місцевостей Галичини стала Яремчансько-Ворохтинська територіально-рекреаційна система. Відпочинковому «буму» вона не в останню чергу завдячує налагодженню зручної комунікації із основними центрами генерування рекреаційних потоків. Як зауважували дослідники, «...до гір з Кракова можна було дістатися за 12 год., зі Львова – за 5 год., із Чернівців – за 5 год., зі Станіслава – за 2 год. їзди потягом» [1, с. 116]. У межах названої ТРС сформувалися і тісно взаємодіяли між собою поліфункціональні курортно-відпочинкові центри Яремче, Ворохта, Дора, Микуличин, Татарів, Яблуниця.

Саме тоді містечко Яремче набуло статусу курортної столиці Галичини і Східних Карпат. За констатацією М. Орловича, Яремче «має величезну кількість вілл, пансіонатів, готелів, ресторанів, в довколишніх лісах численні паркові стежки, утримувані в гарному стані, а про приємності дозвілля дбає тут «Клуб Яремчанський» [4, с. 17]. Не відставали від «столиці» і сусідні Татарів («багато вілл і гостьових будинків, а також санаторій д-ра Жураковського») та Ворохта («ключ до виправ на Чорногорі, в якій розташований цілорічний санаторій д-ра Міхаліка»).

Свідчення д-ів С. Левицького, М. Орловича, Т. Працила: «Літницько нараховує 90 вілл і будинків, збудованих спеціально для літників, в них близько 500 покоїв, бездоганно облаштованих... функціонують в Яремче два пансіонати, один Граде-

ра – літній на 15 покоїв, другий суттєво більший – «Двір» – у власності Макаревичів на 26 чудово оснащених покоїв для зимового побутування, відкритий упродовж усього року...

Готелі і ресторани: готель Скрижинського навпроти залізничного вокзалу, має 14 номерів, щедро вмебльованих... Відкритий увесь рік. Готель Гануса... має 16 номерів... Готель Штейнграбера біля вокзалу. Ресторан Скрижинського... з просторою, дуже щедро декорованою залогою для харчування і просторою затіненою верандою. Щоденно ввечері концерт музикантів зі Станіслава...

Оздоровчі можливості: упродовж літнього сезону функціонує водооздоровчий заклад Граделя, де поряд з гідротерапевтичними процедурами застосовують масаж, електро(фізіо)терапію та сонячні ванни...

«Клуб Яремчанський» докладає зусиль для поліпшення гостьового побуту... буде зручні стежки і сходишки як в самому Яремчі, так і в навколишніх лісах, встановлює лавки в прогулянкових місцях, утримує оркестр, організує забави, концерти і театральні вистави, утримує бібліотеку з абонементом для книг і читацьким залом для газет і часописів, плац для командних ігор, тенісний корт, боулінг, човни для рибалки і т. д.

Піднесення Яремче датується шойно з 1895 р., в якому відкрито залізницю «Делятин – Вороненка». Зазвичай... чисельність доходить до 4 тисяч сталих гостей, не рахуючи кільканадцяти тисяч приїжджих і туристів» [1, с. 62-65].

Власниками найрозкішніших пансіонатів і вілл, збудованих наприкінці ХІХ ст. у Яремче, були як місцеві євреї, так і представники буржуазних кіл Відня, Львова й інших великих міст: пани Барауцевич, Бик, Чекалюк, Е. Фішлер, М. Фішлер, доктор Гелертер, доктор Градер (дві вілли), Гальперн, Гірш, Кавецький, княгиня Юліана Пужиніна, Козловський (дві), Келлер (дві), аптекар Крижановський, Лам (дві), радник Луцький, Медушинський, Карл Обст, радник Огірко, Перфещький, Рапацька, начальник збирачів податків Розенфельд, Шайнер, Скшинський, Скупневич, інженер Шпорек (сім),

Санаторій «Гірське повітря», смт. Ворохта

Дитячий санаторій «Прикарпатський», м. Яремче

радник Штенцель, Таллер, доктор Волянський, Збосід, Згігляр (дві), Зофалова (дві) та ін.

В адміністративному плані наприкінці XIX – на початку XX ст. Яремче залишається присілком Дори. Однак потужна рекреаційна розбудова вже тоді закріпила за цим присілком статус курортної столиці. Довкола цієї ідеї об'єдналися небайдужі; завдяки їхнім зусиллям 25 серпня 1896 року був створений згадуваний вище туристичний «Клуб Яремчанський», його головою обрано радника Зонненвенда. «Клуб Яремчанський» розробив комплекс заходів з рекреаційного упорядкування терену, щоб привабити відпочивальників і відділити Яремче від Дори. Під час літнього сезону відкрито поштову контору, налагоджено зручні транспортні під'їзди, облаштовано низку відпочинкових альтанок, лавиць, прокладено перші прогулярково-туристичні стежки тощо. В 1899 році видавець Леон Забалевиц організував випуск газети «Яремче», яка виходила раз на тиждень у відпочинковий сезон. У 1902 році станіславський фотограф Артиховський у своїх двох віллах відкрив фотосалони. Він також продав листівки з видами Яремчансько-Ворохтинської ТРС.

Таким чином, уже наприкінці XIX ст. усталилася рекреаційна спеціалізація Яремчансько-Ворохтинської ТРС як престижної курортної місцини для масового відпочинку й розваг мешканців Відня, Варшави, Кракова, Львова та інших міст. Завдяки масовим напливам рекреантів спеціальним урядовим рішенням від 28 вересня 1910 року хутір Яремче, що збільшувався з року в рік, перетворено на самостійну адміністративну одиницю – гміну під цією ж назвою. Вже через рік її населення зросло до 1000 осіб.

Попри те, що Яремче все ще не було відділене від Дори, в 1900 році відбулися перші вибори «літнього» в'їта. Ним став відставний радник крайового суду Владислав Луцький. Місцеві газети в 1902 році писали, що Яремче розвивається завдяки Луцькому, котрий не шкодує сил для його піднесення. Стараннями в'їта збудовані павільйони для відпочинку, проведено серпантинну дорогу до печер Довбуша, для Яремче відведено 250 моргів державного лісу.

У 1905-1906 роках в Яремчі відпочивало за сезон 1500 «літників», що приносило власникам вілл до 200 тис. корон щорічно. Затрати на будівництво вілл окупувались за 3-5 років.

У 1907 році випущено путівник по Яремчу. Для відпочивальників влаштовували фестини, концерти, ігри тощо. Такі фестини відбулися, наприклад, 11 серпня 1907 року в районі ресторану Ланкоча біля водоспаду. Зорганізовано багату лотерею (розіграно 500 призів), відбувся концерт військового оркестру зі Станіслава, небо заповнили повітряні кульки.

Ввечері облаштовано люмінацію водоспаду, підготовлено розмаїту програму забав. Загалом доходи «Клубу Яремчанського» щорічно сягали значної суми, наприклад, від фестин – 1048 корон, з квитків за відпочинок у спеціально відведених для прогулянок місцях – 513 корон, за продаж місць для риболовлі – 88 корон, з продажів листівок – 67 корон.

За розбудовою рекреаційної інфраструктури не відставали від «столиці» і сусідні центри цієї ТРС. Ось як характеризує рекреаційний потенціал путівник початку XX ст.: «Літнисько Дора нараховує 18 більших вілл і 35 будинків, спеціально збудованих для літників. Попри це легко можна отримати скромніше помешкання в місцевих гуцулів. Також є два пансіонати: один В. Левицького, відкритий увесь рік, і другий О. Гросікової, що функціонує лише влітку. Загалом, крім гуцульських хат, нараховується близько 300 добре облаштованих покоїв для винайму гостями. Їх чисельність зростає з кожним роком і пододала вже звичну цифру 2000 осіб... Прут, що плине через село, уможливило уживання якісних гірських річкових купань. На річці дві криті лазенки. Розваги: є тут «Клуб літніх гостей в Дорі», діяльність якого полягає в поліпшенні літникам побуту в літниську, закладає парк, розставляє лавки вздовж прогулянкових доріжок, які доглядає, також організовує збірні мандрівки мальовничими околицями...» [1, с. 46-47]; Микуличин: «Ресторан разом з гостьовим будинком Анни Бауерової (від 2 кор.), іше кілька вілл і пансіонат д-ра Глушкевича (від 6 кор./добу)... «Притулок друкарів» в Микуличині (ночівля для туристів 1 кор., повне добове утримання 2 кор. 70 г.)... Влітку прибуває сюди кількасот осіб – помешкання також в гуцулів... Крамниця Гуцульської спілки з виробами гуцульського мистецтва, далі парк, нещодавно закладений, в якому влітку виграють гуцульські оркестри» [4, с. 184-185]; «Готелів нема. Річна чисельність гостей понад дві тисячі осіб... Літнякі користуються освіжаючими річковими купаннями в Пруті. Курортне оздоровлення молочними продуктами. Місцевість має риси цілорічної кліматооздоровчої станції» [1, с. 114-116]. Уваги варте те, що 1901 року в Микуличині відкрито перший український курортний готель «Народна Гостинниця» на базі орендованої Львівським товариством вілли пароха о. Тадея Галайчука, зручно розташованої поблизу залізничного вокзалу. Вілла мала два поверхи, вісім покоїв і великий гостьовий зал; Підлешнів (присілок Микуличина, наступна після центру зупинка потяга): «Декілька двоповерхових вілл і кілька одноповерхових будинків для літників, збирається тут за сезон близько 100 осіб» [1, с. 143]; Ямна: «знаходиться тут декілька вілл приватних, зрештою – проживання в гуцулів... купелі в Пруті» [1, с. 60]; Татарів: «Влітку жваве (бл. 1000 осіб) літнисько... Біля вокзалу готель і ресторан Стжелецького «Ясна Поляна» (покої – близько 3 кор.), влітку музика. Кільканадцять вілл, oprіч них, помешкання в гуцулів. Високо над вокзалом санаторій д-ра Жураковського» [4, с. 185]; «...близько 120 покоїв, переважно з кухнями, у спеціально збудованих для літників будинках, з них дві будівлі є пансіонатами... Понад те близько 50 покоїв, які здають місцеві мешканці...» [1, с. 198]; Ворохта: «Поблизу вокзалу, за віадуктом над Прутом Черногірський будинок Татранського товариства з рестораном, ночівля 2 кор. Пансіонат Дудзікової «Лена» (відкритий увесь рік) з просторою залогою і рестораном, від 7 кор. за день. Господа Перкатюка, oprіч багато вілл приватних. Великий санаторій д-ра Міхаліка, Дім здоров'я священницький, вакаційна колонія для дітей працівників залізниці... Влітку бавиться тут близько 500 осіб, oprіч них – безліч туристів...» [4, с. 186].

Окремо слід виділити популярний серед галичан бальнеологічний курорт Делятин «з дуже сильним солянковим

джерелом і мінеральними лазнями» [4, с. 181], готелями Дріммера та Діцкера, ресторанами Румель і Стефанок. Приміське с. Любіжня з кількома гостьовими віллами урізноманітнювало нічліжну інфраструктуру цього курорту.

Обсяги рекреаційних потоків у ТРС щороку зростали. За статистикою 1912 р., лише в Яремчі відпочивало 2403 особи [3].

Той же М. Орлович наводить дані офіційної статистики за 1911 р., виходячи з якої можемо констатувати:

1) за обсягами рекреаційних потоків (на сталий побут від тижня до 1-3 місяців) у Галичині на початку ХХ ст. чітко виділилися і домінували три курортні ТРС з обсягами рекреантів на рівні 3-5 тис. осіб/рік: Трускавець, Великий Любін і Яремче;

2) на початку ХХ ст. гірські курортні ТРС Східної Галичини за обсягами рекреаційних потоків все ще суттєво поступалися курортам в околицях Кракова. Так, зокрема, за даними 1911 р. у Закопане оздоровилося 12911 осіб, тобто у 3,6 рази більше, ніж у Яремче.

Під час Першої світової війни рекреаційна інфраструктура Яремчансько-Ворохтинської ТРС зазнала нищівних руйнувань, оскільки даний терен був ареною запеклих боїв, його кілька разів перекроювала лінія фронту, тут громадилися австрійські, російські, румунські та польські війська.

З 1919 року зусиллями нової польської адміністрації та місцевих підприємців розпочинається масштабна відбудова рекреаційної інфраструктури Яремчансько-Ворохтинської ТРС. Місцева адміністрація та інвестори (Штрум, Ганус, Макаревич та ін.) плекали далекосяжні задуми з перетворення терену на модерну курортно-відпочинкову ТРС альпійського взірця.

Однак лише 22 березня 1928 року розпорядженням президента Польщі Яремчу надано статус курортної місцевості. 28 січня 1929 року воєвода Станіславський доктор Наконечніков-Клюковський підписав Статус курорту Яремче.

У міжвоєнний період ХХ ст. майже щороку у межах Яремчансько-Ворохтинської ТРС виростали нові вілли і пансіонати («Морське око», «Рай», «Варшав'янка», «Львів'янка», «Стокрутка», «Пристань», «Троянда», «Маритон», «Гуцулка», «Генеціана», «Вільгрот» та ін.). Станом на 30-і рр. столиця ТРС – Яремче – нараховувало 3 готелі, 44 пансіонати, 3 санаторії, 56 вілл та 53 гуцульські хати для відпочиваючих [3].

Великою популярністю користувався купелево-інгаляційний заклад доктора Йозефа Матушевського. В ньому було кілька десятків кабін для мінеральних і ароматичних ванн, інгаляторій, тераси для сонячно-повітряних ванн, відділ гідро-

патичних процедур. Заклад працював цілорічно. Лікування коштувало 7 злотих з особи денно без обмежень перебування. Державні службовці самоврядування, пенсіонери, військові та їхні родини отримували 35% знижки. Лікарі були звільнені від оплати.

Цінова політика закладів гостьового фонду Яремчансько-Ворохтинської ТРС стрибала від помірної – до найвищої у Галичині. За оренду однієї кімнати в пансіонаті чи віллі треба було платити 60-80 злотих на місяць. Медичне обслуговування в пансіонатах також було платним і здійснювалося в основному лікарями, які приїжджали з Варшави, Кракова, Львова, Станіслава і створювали сезонні лікувальні та діагностичні кабінети.

Рекреаційно-туристична інфраструктура Яремчансько-Ворохтинської ТРС у міжвоєнний період остаточно диференціювалася для обслуговування тих чи інших сегментів туристів. Поряд з водолічницями й пансіонатами для хворих упродовж 20-30 рр. ХХ ст. формується мережа туристичних притулків, гірськолижних (лещатарських) комплексів, дитячо-юнацьких пластових таборів та агроосель-літніськ для самодіяльних туристів з числа української інтелігенції.

Літній сезон відпочинку у віллах та пансіонатах Яремчансько-Ворохтинської ТРС тривав з 15 травня до 15 жовтня, а зимовий – з 15 грудня до 15 березня.

Взимку відпочиваючі займалися лижним і санним спортом. У Яремчі був трамплін, працювали курси катання на лижах.

У 20-30-і рр. щороку в межах Яремчансько-Ворохтинської ТРС займалися гірським активним (піші і лещатарські виправи) та етнокультурним туризмом, оздоровлювалися в курортних санаторіях і пансіонатах, відпочивали в численних оселях-літніськах і так званих «вакаційних колоніях» для шкільної і студентської молоді від 300 тис. до 1 млн. рекреантів. Для задоволення дедалі зростаючого напливу рекреантів була навіть запроваджена низка спеціальних туристичних сезонних (вакаційних і лещатарських) потягів з Варшави, Львова та Станіслава.

У вересні 1939 р. на терен Яремчансько-Ворохтинської ТРС вступили загопи Червоної Армії. 30 червня 1941 р. його окупували німецькі війська. За час Другої світової війни багато пансіонатів було пошкоджено, а вілли зруйновано. Значну кількість мешканців терену було вивезено на примусові роботи до Німеччини. У післявоєнний період бере початок наступна – соціалістична – епоха розбудови курортно-рекреаційної інфраструктури Яремчансько-Ворохтинської ТРС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dr. Stanislaw A. Lewicki, Dr. Mieczyslaw Orłowicz, Dr. Tadeusz Praszčil. Przewodnik po zdrojowiskach i miejscowosciach klimatycznych Galicyi... – Lwyw: Grafil, 1912. – 360 s.
2. Hoffbauer Henryk. Przewodnik na Czarnohoru i do Wschodnich Beskidow. Wycieczki ze stacyi kolejowych: Nadwyrna, Delatyn, Dora, Jaremce i Mikuliczyn. – Kolomya, 1898.
3. Jaremce. Wsch. Malopolska (Karpaty)... Kolomyja: Nakl. Zakladu, 1926. – 20 s.
4. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Galicji, Bukowinie, Spiszu, Orawie... – Lwyw: Grafil, 1919. – 510 s.
5. Клапчук В., Клапчук О. З історії Яремчанської курортної зони // Хрестоматія з гуцульщинознавства. – Косів; Снятин, 2011. – С. 242-251.
6. Круль В.П. Історична географія Західної України: навч. посіб. Вид. 2-ге, доп. /В.П. Круль. – Чернівці: Вид. ЧНУ, 2008. – 188 с.
7. Петранівський В.Л., Рутинський М. З історії галицького туристичного краєзнавства (друга пол. ХVІІІ – 1945 р.): розвиток мандрівництва /В.Л. Петранівський, М.Й. Рутинський // Історія української географії. – 2005. – Вип. 2(12). – С. 48-54.

Рай для лещатарів (лижників), смт. Ворохта

У БАСЕЙНІ ДНІСТРА

АНАЛІЗ ГІДРОЛОГІЧНОГО РЕЖИМУ

О. ГОНЧАР,
Чернівецький національний
університет
імені Юрія Федьковича

Басейн Дністра, другої за величиною і водністю річки України, розташований у межах трьох природних зон – лісової, лісостепової та степової. Він займає 8,7% від площі України, охоплює малі річки східних схилів Українських Карпат і річки південно-західної частини Подільської височини. У басейні нараховується 14886 малих річок сумарною довжиною 32,3 тис. км. Середня густина річкової мережі – 0,65 км/км². Площа водозабірної басейну перевищує 72 тис. км². За рахунок різноманітності кліматичних та орографічних умов ступінь розвитку гідрографічної мережі і характеристика річок в окремих частинах території досить відмінні.

За умовами живлення і відповідно до орографічних і кліматичних особливостей розрізняють три основні групи рік: гірські річки, які характеризуються проходженням паводків протягом усього року; річки височин із високою весняною повінню та серією літніх дощових паводків; рівнинні степові річки, які характеризуються високою хвилею весняної повені та невеликим стоком в іншу частину року; нерідко річки тут пересихають [7].

Карпатські річки примітні типовим гірським характером: у верхів'ях течуть під значними нахилами (до декількох метрів на 1 км), відрізняються швидкою течією, протікають у глибоких зрізаних та звивистих долинах; дно долин та русло річок кам'яністі. Витрати води та рівні карпатських річок сильно коливаються; протягом року характерні часті паводки, зумовлені як таненням снігу в горах, так і зливами. Саме карпатські річки відіграють домінуючу роль в утворенні паводків на Дністрі. Невеликі площі басейнів приток є результатом зрізаності хребтів Карпат та їх відрогів. Загальна площа басейнів цієї групи складає 14000 км².

Більша частина приток Дністра належить до подільських річок, які починаються з найвищих точок Волино-Подільського плато. Найбільші річні витра-

ти та рівні на річках Подолії спостерігаються зазвичай у період весняної повені. Літні дощові паводки досягають інколи висоти весняних, але на більшості річок унаслідок сильної зарегульованості значною мірою акумулюються в ставах-водосховищах.

Рівнинні степові річки (Бесарабські), з глибокими долинами в районі Кодру, мають малі нахили і незначну водність. Долини ясно виражені, широкі, з лучними, а місцями, на значних ділянках, заболоченими заплавами. В сухий період та взимку річки південної частини басейну пересихають.

На відміну від рівнинних рік, які мають зазвичай однорідні умови живлення, в басейні р. Дністер знаходяться декілька різних ландшафтних зон зі своєрідними умовами стоку. Тому основна характеристика водності річки – середній багатолітній стік або норма річного стоку – змінюється по території басейну Дністра в значних межах [2].

Карпатська частина басейну є головною областю формування стоку Дністра. Тут в середньому щорічно випадає 800-1000 мм опадів. Стік з цієї частини басейну більш або менш рівномірно розподілений протягом усього року, відповідно до режиму випадання опадів.

У лівобережній частині басейну Дністра випадає в середньому до 600-750 мм опадів. Дана область живлення – другорядна. Основна частина стоку з цієї частини водозбору проходить у весняний період, у зв'язку з таненням

снігових запасів. Протягом іншої частини року стік лівобережних приток Дністра незначний і відрізняється великою рівномірністю, що загалом теж пояснюється також природною зарегульованістю у верхів'ї басейну цілим рядом дрібних озер та штучною – в середній частині басейну – Дністровським гідрокомплексом.

Недостатня зволоженість, значне випаровування з поверхні території півдня визначають водність рік Причорноморської низовини. Більшість річок тут характеризується періодичним стоком, який спостерігається під час сніготанення та випадання інтенсивних дощів.

Неоднорідність характеристик стоку добре простежується за даними модуля стоку рік басейну, які змінюються від 14,9 до 32,7 л/с км² у гірській частині Дністра та від 7,46 до 11,3 л/с км² у Передкарпатті (виключаючи транзитні річки) [5]. На ріках західної частини лівобережжя Дністра (Щерек, Зубра, Свірж, верхів'я Гнилої Липи, Коропець, Серет) середні багатолітні модулі річного стоку змінюються від 3,52 (р. Коропець – м. Підгайці) до 5,33 л/с км² (р. Гнила Липа – м. Рогатин); у нижній течії цих рік вони знижуються і коливаються від 3,42 до 4,70 л/с км². Далі на схід середні модулі стоку ще знижуються і у верхів'ях рік складають 3,26 (р. Ушиця – с. Зиньків) та 3,85 л/с км² (р. Марковка – с. Марковка). До гирла вони відповідно зменшуються до 2,77 та 1,77 л/с км². В південній рівнинній частині Дністра се-

редні річні модулі стоку знижуються більш різко і складають 1,01 (р. Канар – с. Севірово) та 0,73 л/с км² (р. Реута – м. Бельци) [4, 7].

Такий діапазон багатолітніх коливань річного стоку зумовлений насамперед характером живлення річок басейну, в якому беруть участь талі, дощові та підземні води. Частка кожного зі складових джерел живлення в річному стоці значно змінюється в межах басейну залежно від рельєфу, геологічної будови та гідрологічних особливостей, які впливають на величину та розподіл кліматичних елементів, головним чином опадів [5]. У зв'язку з цим окремі частини басейну Дністра відіграють різну роль у його живленні. Найбільшу питому вагу мають карпатські притоки Стрий, Свіча, Лімниця та Бистриця, які дають майже 50% середньої витрати всього Дністра, займаючи лише 17% його площі. Близько 30% постачають лівобережні притоки, які стікають із північної, найбільш підвищеної частини Волино-Подільського плато та займають 20% площі Дністра, і лише дещо більше 20% стоку припадає на залишені 60% площі найбільш пониженої частини басейну (нижче від впадіння Серету).

Водночас встановлена значна різниця між стоком правобережних та лівобережних приток Дністра [2]. В той час як на лівобережжі у верхній частині басейну Дністра середні багатолітні модулі стоку змінюються лише в межах від 4 до 8 л/с з 1 км², на правобережних притоках середні багатолітні модулі досягають величини $M_0 = 23$ л/с (р. Опір – с. Сколе).

Значний вплив на природний стік досліджуваної території, особливо в її середній та нижній частинах, спричинює господарська діяльність, виражена в перерозподілі стоку протягом року внаслідок зарегульованості його численними водосховищами та ставами – як великими, так і малими [1].

Неперервне чергування паводків різної величини та інтенсивності є однією з головних особливостей гідрологічного режиму Дністра та його приток, які мають зону живлення в Карпатах. Лише на притоках із зоною живлення в рівнинній частині спостерігається різко виражений весняний паводок та стійка межень.

Аналіз щорічних гідрографів дозволяє виділити окремі фази, періоди, або сезони, в які характер коливання стоку, його величини та генези відрізняються від суміжних періодів. Для річок басейну Дністра особливо чітко виділяють такі періоди або сезони:

а) період стоку талих вод або період весняної повені – весна;

б) період переважання низьких температур повітря та наявності льодових явищ або зимовий період – зима;

в) період переважання додатних температур повітря та переважання дощового живлення або літньо-осінній період – літо.

Чіткою ознакою самостійного гідрологічного сезону «осінь» зазвичай вважають збільшення стоку в цей період порівняно з попереднім літнім. Однак, як встановлено, на річках басейну Дністра такого характерного підвищення стоку в осінній період немає і тому осінь не виділяється в самостійний сезон.

Через часті паводки в басейні Дністра майже зовсім не виражений межений період, і розподіл стоку по окремих місяцях у багатолітньому розрізі проходить порівняно рівномірно.

У середньому багатолітньому розрізі на Дністрі, а також на його карпатських притоках найбільші середньомісячні витрати припадають на квітень та березень (квітень дещо вище). Порівняно рівномірно розподіляється стік між літніми місяцями, витрати яких менші від середніх весняних витрат. Якщо на кожен весняний місяць припадає 13-15%, то середні витрати літніх місяців складають 7-10% річного стоку. З жовтня починається зниження середніх витрат, яке продовжується до весняного підйому наступного року. Найменші середньомісячні витрати припадають на лютий, складаючи 3-5% річного стоку [4].

За даними дослідників (Кононенко Н.І.), у гірській частині басейну Дністра зміна річного стоку залежить від коливання тало-дощової (весняної) складової атмосферних опадів. Виняток становлять верхів'я рік Бистриці Солотвинської та Надвірнянської, де зміна річного стоку визначається варіаціями літніх опадів. У рівнинній частині басейну Дністра вирішальну роль у коливаннях річного стоку відіграє закарстованість, яка визначає підземну складову стоку, і лише на півдні території зміна річного стоку повністю залежить від коливань талого стоку [6].

Враховуючи прояв вказаних факторів, всю досліджувану територію розділено на три зони, в межах яких режим стоку рік умовно можна вважати однорідним.

I. Гірська та передгірна зони – басейни правих (по р. Бистрицю) і лівих (по р. Стрв'яж) приток Дністра.

II. Зона рівнинних рік – басейні лівих приток р. Дністер нижче р. Стрв'яж.

III. Зона рік низовин – всі малі річки, які протікають у межах Причорноморської низовини. Це притоки р. Дністра нижче гирла р. Реута, всі малі річки півдня, які впадають у приморські озера та лимани.

Орографічні особливості будови басейну Дністра та своєрідність у розподілі опадів протягом року є причиною також своєрідного розподілу висоти рівня води протягом року.

У коливанні рівня Дністра в різних його пунктах відсутні які-небудь закономірності. Протягом всього року на Дністрі коливання рівня характеризуються майже безперервним чергуванням паводків із нетривалими періодами стояння відносно низьких рівнів. При цьому найбільший за висотою паводок може бути не лише весною, але і влітку, і навіть зимою. Протягом всього року, в багатолітньому розрізі, вірогідність стояння високих і низьких рівнів однакова. Навіть для засушливих років із загальним низьким стоянням рівня протягом всього року характерні різкі підйоми рівня, які досягають 50-100 см і більше за добу. Якої-небудь чіткої закономірності в розподілі паводків та коротких стоянь низьких вод на Дністрі не спостерігається.

Дослідження П.Ф. Вишневським аксимальних річних рівнів води за багатолітній період підтверджують, що коливання максимальних річних рівнів води на Дністрі та його притоках визначаються природними коливаннями кліматичних факторів, які змінюються з року в рік. Максимальні річні рівні зазвичай

пов'язані з проходженням паводків. В окремі роки вищі рівні під час весняної повені. Водночас трапляються випадки, коли підйоми рівня відбуваються через утворення заторів і загорів.

За характером розподілу коливань рівня протягом року на Дністрі можна виділити три категорії років:

1) роки з переважаючою весняною повинню та порівняно невеликими паводками протягом іншої частини року;

2) роки з відсутньою яскраво вираженою повинню, з переважаючими паводками в літньо-осінній сезон;

3) роки з неперервним чергуванням паводків, однаково великих як весною, так і в літньо-осінній період.

Річний хід рівнів на річках досліджуваного басейну неоднаковий. За класифікацією М.С. Каганера, в басейні Дністра виділяють 3 гідрологічні райони: Прикарпатський, Подільський, Причорноморський. Відповідно річний хід рівнів у межах зазначених територій відрізняється. Так, на річках Прикарпатського гідрологічного району (ліві притоки р. Дністер) залежно від температурних умов зими та характеру випадання опадів весною та влітку спостерігаються всі три рівневі режими (за трьома зазначеними категоріями). На річках Подільського району в річному ході рівня виділяється весняний максимум та низька межень, яка переривається літніми паводками, спричиненими опадами влітку, та зимовими паводками від танення снігу взимку. Річки Причорноморського гідрологічного району (нижче р. Кам'янки) характеризуються періодичним стоком під час весняного сніготанення та значного випадання опадів. У межах гирлової ділянки Дністра на рівневий режим впливають снігонагінні явища. На цій ділянці відбувається розпластання паводків, річна амплітуда коливання рівня значно зменшується (в межах 120-190 см), але примічаються часті невеликі (19-70 см) ко-

ливання рівня (зумовлені згонами та нагонами) [7].

Характерною є та обставина, що будь-який паводок, незалежно від величини та форми, відзначений на верхньому посту, простежується на всьому протязі річки, при цьому зберігаючи в більшості випадків на всьому протязі середньої течії річки ту ж форму і характер. На нижніх водомірних постах лише збільшуються амплітуди підйомів та пом'якшуються обриси гребеня.

За загальними кліматичними умовами досліджувана територія досить неоднорідна. Якщо верхня частина р. Дністер у районі Карпат та Передкарпаття належить до районів надмірного зволоження, то південні частини басейну Дністра відносять до районів нестійкого та недостатнього зволоження, а крайні південні (чорноморські частини і межиріччя Прут-Дністер та Дністер-Південний Буг) – до засушливої зони. Інша частина території, ліві притоки р. Дністер у межах Волино-Подільської височини, належить до району достатнього зволоження [7].

Паводки Дністра формуються на фоні стійкого підземного живлення річки. Найбільша величина підземного живлення спостерігається в період весняної повені (березень-травень), найменша – в період серпня-вересня. Із приходом осені частка підземного живлення набуває досить стійку величину.

У Карпатській (гірській) частині басейну літні паводки викликані дощами, з максимумом, який зазвичай перевищує висоту максимуму весняної повені приблизно на 0,5-1,5 м. У багатководні роки паводки безперервно проходять один за одним. Їх кількість тоді сягає 5-8 (інколи 10-12 та більше), тривалість на малих річках – 5-10 діб, на середніх та великих досягає 1-1,5 місяця і більше. На лівобережних притоках Дністра літні паводки зазвичай неодноразово переривають літньо-осінню межень. Тривалість таких паводків неоднакова: від 3-5 діб до

1,5 місяця (1955 р.). Найбільший підйом дощових паводків у більшості випадків близький до найвищих рівнів весняної повені даного року.

Здійснивши загальний огляд характеру водного режиму річок басейну Дністра, можна зробити такі висновки. Середній багатолітній стік або норма річного стоку змінюються по території басейну Дністра в значних межах – від 14,9 до 32,7 л/с км² у гірській частині Дністра та від 7,46 до 11,3 л/с км² у рівнинній частині басейну. Це зумовлено насамперед характером живлення річок басейну, в якому беруть участь талі, дощові та підземні води. Зміну річного стоку в гірській частині басейну Дністра визначають атмосферні опади у вигляді тало-дощової (весняної) складової. На коливання стоку в рівнинній частині досліджуваного басейну впливає закарстованість, яка визначає підземну складову стоку.

Неперервне чергування паводків різної величини та інтенсивності є однією з головних особливостей гідрологічного режиму Дністра та його приток, які мають зону живлення в Карпатах. Лише на притоках із зоною живлення в рівнинній частині басейну спостерігається різко виражений весняний паводок та стійка межень. Паводки Дністра формуються на фоні стійкого підземного живлення річки.

Отже, водний режим річок басейну Дністра потребує більш детального вивчення, аналізу багаторічних змін мінімальних та максимальних витрат води та складного паводкового режиму для більш продуктивного використання річкового стоку даного регіону і запобігання можливим негативним гідрологічним явищам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневський В.І., Косовець О.О. Гідрологічні характеристики річок України / В.І. Вишневський. – К., 2003. – 324 с.
2. Водные ресурсы реки Днестр. – Киев: Академия Наук УССР, Инст-т гидрологии и гидротехники, 1952. – 219 с.
3. Гончар О.М. Ретроспективний аналіз гідролого-гідрохімічних досліджень басейну річки Дністер / О.М. Гончар // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. – 2008. – Т. 14. – С. 123-131.
4. Днестр и его бассейн: Гидрологический очерк / Под ред. А.П. Доманицкого. – Л.: Гидрометиздат, 1941. – 308 с.
5. Кононенко Н.И. Гидрологические и геоморфологические условия формирования годового стока рек бассейна Днестра / Кононенко Н.И. // Пр. УкрНИГМИ. – 1970. – Вып. 88. – С. 88-98.
6. Кононенко Н.И. Колебания годового стока рек бассейна Днестра / Кононенко Н.И. // Пр. УкрНИГМИ. – 1970. – Вып. 93. – С. 117-127.
7. Ресурсы поверхностных вод СССР. Т. 6. Украина и Молдавия / под ред. М.С. Каганера. – Л.: Гидрометиздат, 1969. – 884 с.

Ю. ШЕВЧУК,
Чернівецький національний
університет
імені Юрія Федьковича

За даними ВООЗ, понад 80% усіх проблем здоров'я людини пов'язані з якістю питної води. Гігієнічне значення води не вичерпується лише її фізіологічною роллю [8].

У поверхневих водах водопостачання виявляють патогенні речовини й мікроорганізми, які частково знищуються при хлоруванні та інших методах знезараження, але останні, на жаль, також приховують небезпеку.

Скажімо, алюміній, солі якого використовують як коагулянт, має не лише мутагенний ефект, але й впливає на центральну нервову систему, сприяючи в ряді випадків розвитку хвороби Альцгеймера [12; 13]. Деякі дослідження показали, що знезараження води за допомогою хлору підвищує її токсичність у п'ять разів [2; 9].

Забезпеченість населених пунктів і населення України централізованим питним водопостачанням є одним з головних чинників здоров'я і благополуччя нації, розвитку народного господарства, збереження довкілля.

Стан якості питної води, яку споживає населення України, постійно привертає увагу дослідників, які відзначають такі основні фактори зміни її якості, як неналежний стан водних ресурсів України, негативний вплив речовин, що використовуються для обробки води, вторинне забруднення під час її транспортування та інше. Проблемам водних ресурсів та якості питної води окремих урбанізованих територій присвячено праці В.К. Хільчевського, В.В. Гребіня, О.Г. Ободовського, Н.С. Лободи, Я.О. Мольчака, Ю.С. Ющенко, В.Г. Явкіна та ін.

У 2005-2012 роках показник охоплення централізованим водопостачанням міст, загальна чисельність яких в Україні, за даними Держкомстату, складає 459, дорівнював 100%.

У сільських населених пунктах, яких в Україні нараховується близько 28,5 тис., цей показник був набагато нижчим.

Централізованим водопостачанням охоплено понад 75% населення України. За цим показником ми займаємо 36-те місце серед країн Європи [14].

ЦІЛЮЩИЙ КОВТОК СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ПИТНОГО ВОДОПОСТАЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Із 46 млн. громадян України централізованим водопостачанням користуються близько 30-35 млн., водою з криниць – 10 млн. Понад 800 тис. осіб у 13 областях України змушені споживати виключно привозну воду [5].

Важливим фактором є можливість доступу до послуг водопостачання цілодобово. У розрізі населених пунктів тільки дві області – Харківська і Полтавська (дані по Луганській та Волинській областях відсутні) – протягом останніх п'яти років мали цілодобове водопостачання.

Сумарні втрати води у системах питного водопостачання становили: у 2005 р. – 1167,5; у 2006 р. – 1163,3; у 2007 р. – 1162,5; у 2008 р. – 1179,7; у 2009 р. – 1057,5 млн. м³/рік, що по відношенню до обсягів піднятої води складало відповідно 28,7; 29; 30; 31 та 30,2% [5].

Проблема забезпечення населення якісною питною водою в Україні була й залишається надзвичайно гострою. Для поліпшення ситуації в країні розроблена Загальнодержавна програма «Питна вода України» на 2006-2020 рр., яка спрямована на реалізацію державної політики щодо забезпечення населення якісною питною водою відповідно до Закону України «Про питну воду та питне водопостачання» [3; 4].

Якість питної води, яку отримує населення України у централізованих

системах, залежить від багатьох складових: наявності водних ресурсів у регіонах, їх санітарного стану, ефективності водоохоронних заходів, технічного рівня та відповідності систем очистки та розподілу води, рівня лабораторного контролю за якістю води та іншими поставленими до них вимогами [10].

Питома вага досліджених проб води з водоєм I категорії, які не відповідали санітарним нормам у 2009 році за санітарно-хімічними показниками, становила 18,6%, за санітарно-бактеріологічними показниками – 22,9% [5].

Питома вага досліджених проб води з водоєм II категорії, які не відповідали санітарним нормам у 2009 році за санітарно-хімічними показниками, становила 22,9%, за бактеріологічними показниками – 16,4; [5].

Питома вага нестандартних проб питної води, відібраних з джерел централізованого водопостачання за санітарно-хімічними та бактеріологічними показниками у 2009 році, становила відповідно 12,9% та 3,1%.

Найбільша кількість нестандартних проб питної води з централізованих систем водопостачання реєструється, як і раніше, на сільських водопроводах, найменша – на комунальних.

Суттєвою проблемою є подача води за графіком або повне припинення її подачі впродовж доби і більше.

Сумарна довжина розподільних мереж систем водопостачання з 2005 по

2009 роки зросла в цілому по країні на 8100 і досягла 133400 км. При цьому протяжність аварійних ділянок, які потребують негайної заміни, збільшилася на 5600 і становила 45300 км; із них було замінено у 2005 р. – 700; у 2009 р. – 1100 км [5].

Найбільш зношеною на водопроводах державної власності є внутріквартирна та внутрідворова мережа.

Найменші за довжиною водопровідні мережі (менше 1 тис. км) – у Чернівецькій області: близько 860 км.

Аварійність на розподільних системах водопостачання за період з 2002 по 2009 роки у більшості областей не знизилася. В 2009 році найбільша кількість аварій у перерахунку на 1 км мережі траплялася у Львівській області – 4,5; у Севастополі – 3,5; Херсонській – 3,1; Закарпатській – 3; Донецькій – 2,2 та Луганській областях – 1,9 [5].

Враховуючи багатоконпонентність і мінливість складу природних вод та його коливання залежно від ряду природних, в тому числі сезонних, а також техногенних факторів, використання будь-якої з технологій підготовки питної води вимагає її комплексності й багатостадійності. Ця вимога однаковою мірою стосується й інтегрованих (гібридних) мембранних технологій очистки, опріснення та знезараження питної води [11].

Враховується її якість у джерелі водопостачання [7]. У новому ДСТУ 4808:2007 «Джерела централізованого питного водопостачання. Гігієнічні і екологічні вимоги і правила вибору» запропонована класифікація джерел за якістю води з поділом на чотири класи: перші три придатні для питного водопос-

тачання, а четвертий – обмежено придатний [2]. Практично на всіх станціях централізованого водопостачання використовують технологію, придатну лише для вод 2-го класу якості. Але аналіз стану поверхневих вод України як джерел централізованого питного водопостачання сільського і міського населення, проведений проф. Гірольом, показав, що загалом вони належать до 3-го класу, або за окремими домішками мають значення як 2-го, так і 3-го класів.

Аналіз ситуації дозволяє стверджувати, що діюча система контролю якості питної води надто далека від необхідної. По-перше, з великою натяжкою можна говорити про поняття системи, оскільки останнє передбачає впорядкованість і доцільність. Очевидна неузгодженість одержуваної інформації про якість води служить доказом її відсутності. По-друге, навряд чи можна говорити і про належний контроль, оскільки такий означає отримання повної і достовірної інформації про об'єкт, що контролюється, для керування ним [6].

Зміни якості води лише фіксуються, причому на останній стадії розподілу питної води, коли управління стає неможливим [6].

Очевидно, що оцінка наслідків можлива при врахуванні основних особливостей антропогенного навантаження на водні об'єкти досліджуваного регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державні санітарні правила і норми «Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізованого господарсько-питного водопостачання»: наказ від 23.12.1996 р. № 383 /МООЗ України.

2. Джерела централізованого питного водопостачання. Гігієнічні і екологічні вимоги щодо якості води та правила вибирання: ДСТУ 4808:2007. [Чинний від 2009-01-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2007. – 36 с. – (Національний стандарт України).

3. Закон України «Про Загальнодержавну програму «Питна вода України на 2006-2020 роки» від 03.03.2005 р. № 2455-IV //Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 15. – С. 243.

4. Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» від 10.01.2002 р. № 2918-III //Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 16. – С. 112.

5. Національна доповідь про якість питної води та стану питного водопостачання в Україні у 2009 році. – К., 2010. – 710 с.

6. Петросов В.А. Геоінформатика в управлінні якістю питної води /В.А. Петросов, В.Я. Кобилянський, О.О. Панасенко. – Харків: Основа, 2000. – 112 с.

7. Прокопов В.О. Хлорорганічні сполуки у питній воді та ризики для здоров'я /В.О. Прокопов, О.В. Зоріна, О.І. Волощенко //36. доп. міжнар. конгресу «ЕТВК-2007». – Ялта, 2007. – С. 21-28.

8. Современные проблемы технологии подготовки питьевой воды /В.В. Гончарук, Н.А. Клименко, Л.А. Савчина, Т.Л. Врубель, И.П. Козятник //Химия и технология воды. – 2006. – Т. 28, № 1. – С. 3-95.

9. Шевчук Ю.Ф. Вплив хлору на якість питної води міста Чернівці /Ю.Ф. Шевчук //Тези доп. другої міжнар. наук.-техн. конф. «Навоколишнє природне середовище-2007: актуальні проблеми екології та гідрометеорології; інтеграція освіти та науки» (26-28 вересня 2007 р.), присвяч. 75-річчю Одеського державного екологічного університету. – О.: Вид-во ОДЕУ, 2007. – С. 279.

10. Шевчук Ю.Ф. Проблеми якості питної води в Україні /Ю.Ф. Шевчук //Геополитические и географические проблемы Крыма в многовекторном измерении Украины: матер. междунар. науч. конф., посвящ. 70-летию географ. ф-та (Симферополь, 20-22 мая 2004 г.). – Симферополь, 2004. – С. 131-132.

11. Шевчук Ю.Ф. Якість питної води джерел водопостачання міста Чернівці /Ю.Ф. Шевчук //Наукові праці УкрНДГМІ. – К.: Ніка-Центр, 2006. – Вип. 255. – С. 134-138.

12. Grapper D.R. Brain aluminum distribution in alzheimer's disease and experimental neurofibrillary degeneration / D.R. Grapper, S.I. Krishnan, A.J. Dalton // Science. – 1973. – 180. – P. 511-513.

13. Rapinat M. Recent developments in water treatment in France / M. Rapinat // J. Amer. Water Works Assoc. – 1982. – 74, № 2. – P. 610-617.

14. Zehnder A. Wasserressource und Bevölkerungsentwicklung /A. Zehnder // Abhandlungen der Deutschen Akademie der Naturforscher Leopoldina/ – 2001. – № 323, bd. 85. – S. 400-417.

ЄВРОРЕГІОН «ВЕРХНІЙ ПРУТ»:

ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАВСЬКОГО ПОВІТУ РУМУНІЇ

*Д. ДУМІТРАШ,
Чернівецький національний
університет
імені Юрія Федьковича*

Сучавський повіт (Південна Буковина) розташований на північному сході Румунії, охоплюючи значну частину Східних Карпат. На півночі територія обмежена державним кордоном з Україною, на сході – річкою Сірет (Ботошанський повіт). Площа повіту 8553,5 км² (3,6% площі Румунії), населення нараховує 705730 осіб (на 01.07.2006 р.), з яких міського 305505 осіб, а сільського 400225 осіб. Адміністративна територіальна структура: 5 міст (муніципій), 11 міст (поселень міського типу), 97 сільських рад і 379 сіл.

Природні умови Сучавського повіту досить різноманітні. Виділяються тут різні типи і види ландшафтів: гірськолісові (з різновидами бурих гірськолісових ґрунтів, під хвойно-широколистяними лісами і полонинами); в рівнинній частині – лучнолісові підвищених розчленованих рівнин (з дерново-підзолистими ґрунтами, частково під ялицево-буково-грабовими лісами та вторинними луками) і рівнинно-терасові лісостепові (з сірими лісовими, чорноземами опідзоленими і дерновими ґрунтами, під луками, окремими масивами буково-дубово-грабових лісів та ін.).

У фізико-географічному плані на території Сучавського повіту виділяються (на основі переважання певних видів ландшафтів) два великі регіони:

Буковинсько-Карпатський гірсько-лісовий і Сучавське лісово-лучне передгірне плато. В межах останнього чітко представлено Радівецький субрегіон з переважанням напівгігморфних ландшафтів (глеєві ґрунти та ін.).

Природні ресурси краю досить різноманітні: родючі землі, багаті пасовища (що сприяє розвитку тваринництва), поклади металевих і неметалевих руд, ліси (цінні широколистяні і хвойні породи), мінеральні джерела термальних вод (придатні для лікування ревматичних хвороб), будівельні матеріали тощо.

Серед корисних копалин повіту слід відзначити поклади сірки, які утво-

рилися в гірській зоні Калімань (Гура Гаїті) в результаті взаємодії еруптивних вулканічних порід і підземних вод (останні насичені сірководнем). У цій зоні функціонував у 1990-1997 роках гірничодобувний комплекс «Калімань». Тут також представлені поклади марганцевих руд (долина р. Бістріця Ауріє), які розміщені вище ерозійного рівня основних річок, що сприяло їх виходу на поверхню. Вони розвідані та експлуатувалися в багатьох місцевостях (Чоканешть, Местіканіш, Аржестру, Шару Дорней та ін.). Залізна руда наявна в усіх зонах, складених кристалічними сланцями. Присутні й поліметалеві пок-

Таблиця 1

ЯКІСТЬ АТМОСФЕРНИХ ОПАДІВ НА ПУНКТАХ МОНІТОРИНГУ СУЧАВСЬКОГО ПОВІТУ

№ з/п	Пункт моніторингу	Водневий показник, рН	Електропровідність, м ³ /см	Хімічні показники, мг/дм ³			
				Нітрати NO ₃	Нітрити NO ₂	Сульфати SO ₄	Іон-амонію NH ₄
1	Кимпулунг Молдовенеск	6,5	0,086	1,113	0,057	6,42	1,29
2	Фалтичень	7,3	0,078	5,79	0,007	18,96	2,87
3	Гура Гуморулуй	5,6	0,048	2,09	0,07	3,21	1,39
4	Радауць	5,9	0,033	1,05	0,04	2,31	0,76
5	Сірет	5,6	0,042	2,12	0,04	7,46	1,27
6	Сучава	5,6	0,032	1,64	0,06	2,44	0,79
7	Ватра Дорней	6,6	0,034	1,37	0,06	1,56	0,932

лади – Cu, Pb, Zn (Фундул Молдовой та ін.). Функціонування підприємств з добування металевих руд (Fe, Mn, Zn, Cu, Cd, Ni) зупинилося в 1997 р.

Мінералізовані глибинні води виходять на поверхню у вигляді джерел, які мають важливі терапевтичні якості, особливо джерела Ватра Дорней, Дорна Кандрень, Негра Шарулуй, Пояна Стампей, Борка. (В зоні Ватра Дорней – понад 100 джерел у 30-ти місцевостях). В Передкарпатському прогині повіту відомі масиви кам'яної солі – біля с. Качіса та ін. (Вони осадового походження – результат випаровування в лагунах неогенового періоду).

Основна економічна діяльність, з якою пов'язані джерела забруднення, представлена тут такими галузями промисловості: енергетична; целюозна і

паперова; деревообробна; харчова; легка промисловість (взуттєва, швейна, текстильна); гірничодобувна; індустрія машин і устаткування тощо. Крім цього, в Сучавському повіті функціонують близько 24630 економічних агентств (комерційних, сімейних асоціацій та ін.). Важливе екологічне значення має структура землекористування: аграрні землі – 349787 га; ліси – 554263 га; інші площі – 59041 га.

Валове надходження забруднюючих речовин (полютантів) від стаціонарних джерел у Сучавському повіті оцінюється в програмі «CORINAR» для таких об'єктів господарювання: теплостанції (промислові і непромислові) та інші установи, де відбувається спалювання вугілля та нафти; фабрики скла; плавильні печі для сірого чавуну; знеш-

кодження медичних та інших типів промислових відходів. Основні забруднюючі речовини: енергетичної промисловості – SO₂, NO_x, пил, CO, важкі метали (Hg, Pb, Cd); індустрії целюлози і паперу – SO₂, NO_x, пил, CO, сполуки сірки (сірководень).

Щорічні коливання викидів важких металів (Hg, Pb, Cd) корельовано із загальною кількістю та якістю твердого й рідинного палива, використаного, головним чином, в енергетичному секторі, який має найбільший внесок до загального об'єму викидів, а також із кількістю спалених відходів, кількістю виробленого скла та сірого чавуну тощо.

Значним джерелом викидів важких металів, здебільшого Pb, є двигуни автомобілів, переважно ті, які використовують бензин зі свинцем. Відомо, що при спалюванні одного літра палива виділяються, мг/м³: 80 – Pb, 275 – CO, 13 – NO_x, 24 – канцерогенних сполук (діоксин, бензапірен), 1,5 – суспензій. (Найбільше забруднення дають двотактні двигуни). Забрудненість придорожніх смуг автомобільним транспортом сягає 100 м і більше від полотна дороги.

У 2005-2007 роках у Румунії створено національну систему моніторингу якості повітря – відповідно до вимог директив Європейського Союзу. Предметом дослідження є: SO₂, NO_x, O₃, CO, леткі органічні речовини (ЛОР), Pb. Кожна станція моніторингу включає метеостанцію. Крім стаціонарних автоматичних станцій, функціонують мобільні станції в містах Сучава, Радауць, Ватра Дорней, Гура Гуморулуй, Фалтичень. Автоматичні вимірювання якості повітря проводять щодобово.

Щоденні аналізи проб (усереднених) показали, що атмосфера м. Сучава, наприклад, у 2007-2008 роках була

Таблиця 2

ВМІСТ ХІМІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ГРУНТОВИХ ВОДАХ СУЧАВСЬКОГО ПОВІТУ (2009 р.)

Населений пункт	Глибина, м	pH	HCO ₃ ⁻	Cl	SO ₄ ²⁻	Ca ²⁺	Mg ²⁺	Na ⁺ +K ⁺	NH ₄ ⁺	NO ₂ ⁻	Заг. мінер., г/дм ³	Жорст., мг-екв/дм ³	Pb, мг/дм ³
м. Сірет (низькі тераси)	3,5	6,9	293	105	121	150	17	35	0,08	0,01	0,57	8,9	0,002
			4,8	3,0	2,6	7,5	1,4	1,4					
м. Сірет (високі тераси)	2,5	7,4	342	260	85	238	32	5	0,08	0,01	0,79	14,5	0,003
			5,6	7,3	1,8	11,9	2,6	0,2					
с. Балківці	2,0	7,5	403	95	125	158	39	20	0,08	0,01	0,64	11,1	0,005
			6,6	2,7	2,6	7,9	3,2	0,8					
с. Грапичени	4,5	6,9	268	50	76	114	17	8	0,2	0,15	0,40	7,1	0,003
			4,4	1,4	1,6	5,7	1,4	0,3					
с. Романешти	4,5	7,0	329	185	55	202	18	4	0,4	0,15	0,63	11,6	0,005
			5,4	5,2	1,2	10,1	1,5	0,2					
с. Дарманешти	5,0	7,2	232	40	72	108	12	11	0,08	0,01	0,37	6,4	0,002
			3,8	1,1	1,5	5,4	1,0	0,4					
м. Сучава (низькі тераси)	більше 10	7,0	281	35	68	126	13	5	0,08	0,01	0,41	7,4	0,002
			4,6	1,0	1,4	6,3	1,1	0,2					

слабко забруднена. Максимальна щоденна концентрація становила ($\text{мг}/\text{дм}^3$): $\text{SO}_2 - 0,75$; $\text{NO}_2 - 0,042$; $\text{NH}_3 - 0,031$; $\text{CO} - 0,4$, що не перевищувало лімітовані пороги.

Статистичні дані щодо якості опадів в 2008 р. на 7 пунктах моніторингу Сучавського повіту показані в таблиці 1 (див. стор. 67). Атмосферні опади мали нейтральний характер, їх електропровідність низька.

Критичні зони щодо забруднення поверхневих і підземних вод визначені для: р. Сучава – скид стічних вод від міської очисної станції «S.C. Acet S.A» через тронсон (трубопровід); р. Шомузул Марє – скид стічних вод від очисної станції міста Фалтичень (адміністрація «S.C. Acet S.A», Сучава); р. Потік Позен – скид стічних вод від очисної станції міста Радауць; зона Віковул де Жос – наявність нітритів у підземних водах; зона Пертешті де Жос – перевищення концентрації хлористих сполук у підземних водах.

Досліджено (спільно з Л. Р. Олару) гідрохімічні особливості і транскордонний перенос забруднюючих речовин річкою Сірет. Виявлено, що протягом досліджуваного періоду (2003-2007 рр.) концентрація основних іонів у воді р. Сірет на ділянці м. Сірет (Румунія) – с. Черепківці (Чернівецька область) загалом не перевищувала ГДК. Однак вміст нітратів (NO_3) у воді цієї ділянки не завжди знаходився в межах лімітованих порогів. Найбільший його показник ($12,0 \text{ мг}/\text{дм}^3$) зафіксований у січні 2007 р. і найменший ($0,8 \text{ мг}/\text{дм}^3$) у липні 2003 р. Концентрації нітрит-іонів (NO_2) часто перевищували ГДК, особливо в липні 2006 р. ($0,22 \text{ мг}/\text{дм}^3$), в період літньої межени. Найменша його концентрація припадала на період осінньої повені. Вміст іонів амонію (NH_4) теж показав перевищення ГДК, найбільше перевищення спостерігалось в листопаді 2004 р. ($1,8 \text{ мг}/\text{дм}^3$) і найменше, як правило, у вересні.

Аналізуючи вміст важких металів у воді р. Сірет за цей же період, можна відзначити, що концентрація ртуті зменшилась від $0,08 \text{ мг}/\text{дм}^3$ (у 2003 р.) до $0,014$ (у 2007 р.) і свинцю – від $0,06$ до $0,002 \text{ мг}/\text{дм}^3$, а цинку, навпаки, зросла від $0,017 \text{ мг}/\text{дм}^3$ (у 2003 р.) до $0,026 \text{ мг}/\text{дм}^3$ (у 2007 р.). Аналогічно збільшилась і концентрація СПАР – від $0,01 \text{ мг}/\text{дм}^3$ (2003 р.) до $0,07 \text{ мг}/\text{дм}^3$ (2007 р.).

Отже, за період 2003-2007 років спостерігались динамічні зміни в концентрації забруднюючих речовин у водах р. Сірет (на кордоні з Румунією) як по роках, так і по сезонах року. В цілому за вказаний період транскордонна міграція (в Румунію) сполук

нітритів, нітратів, амонію зменшилась. Подібне зменшення вносу мало місце й для важких металів – ртуті, свинцю та ін. Стосовно міграції синтетичних поверхнево-активних речовин (СПАР) слід сказати, що відбулося значне збільшення їх концентрації. У 2007 р. було винесено з водами р. Сірет в Румунію більше $13,3 \text{ т}$, тоді як в 2003 р. – тільки $3,4 \text{ т}$.

Ґрунтові води досліджувались нами на території повіту уздовж автошляху м. Сірет – м. Сучава. Хімічний склад (рН вміст HCO_3^- , Cl^- , SO_4^{2-} , Ca^{2+} , Mg^{2+} , $\text{Na}^+ + \text{K}^+$, біогенних речовин – сполуки азоту: NO_2 , NO_3 , NH_4 ; важкі метали) показано в таблиці 2 (стор. 68).

Критичні показники техногенно-перетворених ґрунтів визначені для таких ділянок: зона колишньої гірничодобувної промисловості Калімань, де протягом 1970-1997 років добували сірку; ставок седиментації Тернічоара – від збагачування неметалевих руд; ставок седиментації Дялул Негру – від збагачування мідної руди; кар'єр бариту Остра – Гребен – Алуніш (відстійник) – від добування бариту; відстійник органічного мулу і шламу – від виробництва целюлози і паперу («S.C. Ambro S.A», Сучава); території міських сміттєзвалищ.

Функціонування (до 1997 р.) гірничодобувних комплексів на північному заході повіту – в зоні Калімань, Якобень, Местіканіш, Фундул Молдовей та інших – призвело до забруднення ґрунтів та рослинності сіркою та важкими металами, зокрема Mn, Zn, Pb, Cu, Ni, Cd [4, 6]. В природних умовах відбулися ре-

акції окислення привнесеної сірки, ($\text{SO}_2 > \text{H}_2\text{SO}_4$) і, відповідно, підвищення кислотності ґрунту (рН – до 3-4). Це сприяло переходу токсичних металів у рухомі форми (які потім поглинаються корінням рослин). В зоні техногенного впливу спостерігалось висихання дерев на віддалі 2-5 км від джерела забруднення. В теперішній час відбувається процес санації (очищення) природних комплексів, показники концентрації хімічних елементів у ґрунтах та рослинності майже не перевищують встановлені для регіону екологічні нормативи.

У 2008 році виконано аналізи ґрунтів зони сміттєзвалищ і донних відкладів станції очисних споруд (м. Фалтичень). Результати показали, що концентрація важких металів (Cu, Zn, Ni, Mn, Cd, Co, As, Cr, Pb) в цих пробах ґрунту не перевищували ГДК; рН ґрунту – слаболужний; вміст сульфатів набагато нижче ГДК, ціаністих сполук – нижче порогових, крім окремих проб, у яких, завдяки стоку зі сміттєзвалища, ці показники вищі – до $80 \text{ мг}/\text{кг}$.

Рівень концентрації важких металів у мулі очисних споруд в цілому уклався в допустимі нормативи для його використання в агровиробництві, за винятком As, вміст якого в два рази перевищував допустимий ліміт в $10 \text{ мг}/\text{кг}$, і Pb, концентрація якого – до $450 \text{ мг}/\text{кг}$ (при ГДК в ґрунті $30 \text{ мг}/\text{кг}$). Порушується питання використання мулу в сільському господарстві, але при умові зниження його отруйного ефекту щодо ґрунтів, вод, рослинності, тварин і людини.

Сміттєзвалища створюють геохімічні аномалії і мають специфічний вплив на довкілля. На території повіту нараховується 13 сміттєзвалищ, але не всі улаштовані відповідно до вимог охорони природи (імперміабельність, збирання і очистка стічних вод, селективне колекціонування). Від цих звалищ, як і від складів індустріальних відходів, часто мігрують (водою, вітром) забруднюючі речовини в навколишні місцевості (особливо технічний попел і сучий мул).

Джерела забруднення тваринницьких ферм нами не досліджувались, оскільки ці комплекси розформувались, а на їх місці організувалися фермерські господарства.

Отже, геоекологічний аналіз свідчив, що визначальну роль серед забруднювачів ґрунтів тут відіграє «S.C. Ambro S.A. Suceava»; серед забруднювачів вод – «S.C. Acet S.A. Suceava», атмосфери – «S.C. Termika S.A. Suceava» і «S.C. Ambro S.A. Suceava». У зоні перерахованих об'єктів утворюються техногенні геохімічні аномалії з незначними ореолами їх поширення.

Загалом для території Сучавського повіту Румунії в цілому характерні сприятливі екоумови для життєдіяльності населення, особливо в гірсько-лісових ландшафтах. Цей край надзвичайно привабливий також для туристів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Berca M. Ecologia generala si protectia mediului /Berca M. – Bucuresti: Ceres, 2000.
2. Гуцуляк В.М. Ландшафтна екологія: Геохімічний аспект: навч. посібник / В.М. Гуцуляк. – Чернівці: Рута, 2002. – 272 с.
3. Gutsuleac V.N. The Influence of Demographic Aspect on the Properties of Bucovina Soils / Gutsuleac V.N., Brandus C. //Towards/Sustainable Land Use. ISCO, Bonn, Germania, 1996.
4. Ditoiu V. Modificari ale calitatii solului produse prin activitati miniere in judetul Suceava /Ditoiu V., Oscan V. //Analele Universitatii «Stefen cel mare», – Suceava, Anul XVI – 2007. – P. 195-203.
5. Iosep I. Studiul geografico-economic al Obcinelor Bucovinei (teza de doctorat) / Iosep I. Suceava: Universitatea «Stefen cel mare», 1999.
6. Popescu Liviu. Impactul exploatarilor miniere de mangan din Zona Dadu – Iacobeni (nord-vestul judetului Suceava) asupra mediului /Popescu Liviu, Popescu Daniela // Analele Universitatii «Stefan cel Mare» / – Suceava, 2007. – P. 203-215.

ТРАНСКОРДОННЕ ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ

ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

*Ольга ПИЛИПОВИЧ,
кандидат географічних наук,
доцент кафедри
конструктивної географії
і картографії
Львівського національного
університету
імені Івана Франка*

Основними шляхами проникнення на територію України небезпечних хімічних сполук (насамперед сильнодіючих отруйних речовин) є їхнє перенесення атмосферним повітрям і поверхневими водами. Найвизначальнішою в Україні численних річок, що протікають територіями кількох держав, сприяє перенесенню хімічних речовин через її територію.

На території України і суміжних з нею держав розташовані об'єкти, ймовірні аварії на яких створюють загрозу ураження населення й навколишнього середовища в межах прикордонних територій. До підприємств, надзвичайні ситуації на яких можуть мати

транскордонний характер, належать здебільшого радіаційно небезпечні об'єкти, а також підприємства хімічної та вуглеводородної промисловості.

Особливу небезпеку мають об'єкти атомної енергетики. Наприклад, при ймовірній аварії на Курській АЕС з викидом 10% забруднень у зону небезпеки можуть потрапити території Полтавської, Сумської, Харківської та Чернігівської областей загальною площею 10 тис. км² і з населенням майже 4 млн осіб. Смоленська АЕС має ризик для Чернігівської та Сумської областей, Ігналінська АЕС при 10% викидів забруднень створює ризик для Рівненської, Житомирської, Київської та Чернігівської, а при 50% – для Волинської, Черкаської, Полтавської та Сумської областей. Нововоронезька АЕС створює ризик забруднення Луганської області (всі перераховані вище об'єкти атомної енергетики розташовані на території Російської Федерації), а АЕС Болгарії, Угорщини і Словаччини – для Закарпатської, Львівської та Одеської областей [11].

Могильов – один з промислових центрів Білорусії

На територію України вражаючий хімічний вплив можуть здійснювати 36 хімічно небезпечних об'єктів, розташованих за її межами, у тім числі 12 білоруських, 7 російських, 7 польських, 3 словацьких, 7 румунських. Хімічні речовини, що можуть бути викинуті в атмосферне повітря внаслідок аварій на білоруських підприємствах і потрапити в Україну, використовують на 12-ти об'єктах, що розміщені у басейнах річок Дніпро, Прип'ять, Березина. Дніпро є транскордонним водотоком: 20% басейну ріки розташовано на території Російської Федерації, 23% – у Білорусії, а найбільша частина – 55% – в Україні. Декілька приток Дніпра також є транскордонними: Березина, Прип'ять, Десна, Псел, Ворскла та Інгулець. До цих об'єктів належать: хімічний завод пластмасових виробів, паперово-лісохімічний завод (м. Гомель), газопереробний завод і гідролізно-дріжджовий завод (м. Речина), нафтопереробний завод (м. Мозир), завод побутової хімії (м. Каліноівічі), завод штучного волокна й целюлозно-паперовий комбінат (м. Могильов), шинний завод (м. Бобруйськ).

У Російській Федерації до підприємств, які можуть завдати хімічного ураження території України, належать: завод фосфатних добрив (м. Брянськ), комбінат миючих засобів (м. Шебекіно), комбінат синтетичного волокна і завод гумотехнічних виробів (м. Курськ), завод хімічного волокна (м. Кам'янськ-Шахтинськ), шкірохімічні заводи міст Новочеркаська та Ростова-на-Дону. Значно підвищить хімічну небезпеку для території України будівництво Росією терміналу з перевалки аміаку в районі мису Залізний Ріг Краснодарського краю та будівництво підприємств з детоксикації хімічної зброї (м. Почеп Брянської області). Відповідно до Плану спільних заходів МНС України та МНС Росії з реалізації міждержавної угоди про співпрацю у галузі попередження промислових аварій, катастроф, стихійного лиха та ліквідації їхніх наслідків у червні 2006 року було затверджено План взаємодії між ГУ МНС по Курській області та ГУ МНС у Сумській області про співпрацю в галузі попередження промислових аварій, катастроф, стихійного лиха та ліквідації їхніх наслідків [11].

До хімічно-небезпечних підприємств у Польщі належать: газопереробний комбінат (м. Пулава), сірчанокислотно-суперфосфатний завод (м. Махув поблизу м. Тарнобжег), чотири коксохімічні заводи у містах Хожув, Битум, Забже, Кендзежин; у Словаччині – на-

Смоленська АЕС, Російська Федерація

фтохімічний завод (м. Воян), об'єднання з виробництва азотних добрив та синтетичних матеріалів «ЕМКО» (м. Стражське), об'єднання з виробництва синтетичних волокон «Хемлон» (м. Гуменне).

У Румунії – комбінат мінеральних добрив (м. Рознов), нафтопереробний завод (м. Георге-Георгіу-Деш), завод хімічного волокна, завод органічних барвників (м. Кодля). Так, з 2000 року на підприємствах Румунії трапилося 12 масштабних аварій, що завдали значної шкоди екологічному стану Українського Причорномор'я та Закарпаття. За результатами екологічних досліджень фахівців комісії ЄС, у Румунії виявлено 24 потенційні джерела забруднення річки Тиси, які спричиняють її систематичне забруднення небезпечними сполуками. Забруднення, здебільшого, відбувається під час аварійних скидів зі шламмосховищ гірничодобувних підприємств.

Аналіз ситуації у прикордонних з Україною районах Румунії свідчить, що стан дотримання заходів екологічної безпеки на румунських видобувних та гірничозбагачувальних підприємствах залишається незадовільним. Одним з найнебезпечніших об'єктів для України є рудний район Бая-Маре, де сконцентровано значну кількість застарілих, низькотехнологічних підприємств гірничодобувної промисловості. З метою контролю за якістю поверхневих вод річки Тиси в районі україно-румунського кордону встановлено 5 створів спостереження, з яких 2 – міжнародні. Всього по ріці Тиса облаштовано 8 створів спостереження, з яких 4 – міжнародні.

Найнесприятливіша ситуація склалася у Західних і частково Східних Карпатах та їхніх передгір'ях. З урахуванням ще й низького рівня технології переробки сировини та слабкого розвитку екологічної інфраструктури стає зрозумілим, чому цей район є чи не найбільш забрудненим в Європі. Наприклад, кислотність опадів майже повсюди, крім Південних Карпат, має рН < 4,5. За цим показником Карпатський регіон можна порівняти лише з районами Судет. Відомо, до яких сумних наслідків призвели кислотні дощі в Скандинавських країнах: це і всихання лісів, і загибель озер, і різке погіршення якості ґрунтів. На жаль, у Карпатах досліджень щодо наслідків випадання кислотних дощів поки що дуже мало, отож важко сказати, як саме вони впливають на стан довкілля. Вищими є показники випадання в регіоні сполук сірки, які становили в середині 80-х років на більшості території 250-500 мг/м³ за місяць, а в окремих регіонах – понад 1 000 мг/м³ за місяць [11]. Тепер зі зменшенням видобутку і спалювання вугілля в Польщі та Чехії, а також у близькій від Західних Карпат східній частині Німеччини ці показники дещо змінилися, проте залишаються найвищими в Європі. Виникнення цих проблем зумовлене природними умовами території. Західне перенаселення спричиняє надходження забруднених повітряних мас із промислових районів Південної Польщі на територію Західної України і, відповідно, випадання тут кислотних дощів [11].

З боку Польщі у безпосередній близькості до кордону є порівняно не-

Промисловий район м. Катовіце, Польща

значні джерела забруднення довкілля. У містах Холмі, Грубешові, Ярославі, Перемишлі (розташовані за 5-30 км від кордону) розвинені переважно машинобудування, харчова, легка і лісова промисловість, які не мають великих обсягів викидів. Однак шкідливі речовини можуть розсіюватись у повітрі на сотні і тисячі кілометрів. Тому на територію України можуть потрапляти викиди в атмосферу з міст Любліна, Тарнова, Пулав і промислового вузла Тарнобжег-Сандомир-Стальова Воля (розташовані за 80-120 км від кордону). Ця промислова зона, що простягається вздовж середньої течії Вісли, має підвищену частку нафтохімічної і хімічної промисловості, розвинену будівельну індустрію і теплоенергетику та навіть чорну металургію. По долині р. Сяну шкідливі речовини, зокрема з Тарнобжега і Стальної Волі, з потужними північно-західними вітрами можуть легко проникати на територію Львівщини.

Верхньосілезький промисловий район, розташований за 250-300 км від кордону, є одним з найбільших вугільно-металургійних районів не лише Європи, а й світу. Десятки величезних підприємств чорної і кольорової металургії, коксохімії і хімії, промислових будівельних матеріалів Кракова, Катовіц, Забже, Хожува, Битома, Кендзежина, Ченстохови та інших міст, низка ТЕС викидають у повітря сотні тисяч тонн шкідливих речовин, серед яких безліч сполук сірки й азоту, що, розсіюючись на значній висоті, у результаті фото-

хімічних реакцій перетворюються у кислоти, й разом з дощами випадають на територію Польщі та України [10, 11]. Прикладом впливу вугільно-металургійної діяльності Сілезії на довкілля є знищення кислотними дощами тисяч гектарів лісових насаджень у Судетах.

Також транскордонним переносом із Катовіце-Краківського регіону Польщі на територію Львівщини щорічно поставляється 30 тис. т сульфатної сірки, 20 – амонійного азоту, 10 – нітратного азоту, а разом з ними значна кількість інших хімічних елементів. За даними Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів (МСОП), Західний метеорологічний центр (Осло, Норвегія) свідчить, що з території Польщі в Україну щорічно переноситься і випадає 691 тис. т діоксиду сірки [10, 11].

Доказом цього є гідрохімічні дослідження атмосферних опадів у районі гори Говерли, які почав проводити Карпатський національний природний парк (КНПП) 1998 р. Упродовж 1998-2001 р. поблизу г. Говерли працівники КНПП відібрали і дослідили 32 проби дощу та снігу. Значення рН було в межах 4,0-6,9 одиниць; 56% проб – кислі. Хоча на території найвищої вершини Українських Карпат опади формуються у порівняно чистих умовах, однак зафіксоване помітне підвищення їхньої кислотності [10].

Сьогодні Україна є учасником багатьох міжнародних конвенцій, що стосуються транскордонного забруднення

довкілля, зокрема: Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті, що підписана у Еспо (Фінляндія); Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, укладеної у Женеві; Конвенції з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (Гельсінки); Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів і багато інших. Всі основні положення, що викладені у цих конвенціях, зобов'язують нашу країну здійснювати ефективний контроль за станом природних і техногенних об'єктів, а також забезпечувати екологічну безпеку не лише громадянам України, а й громадянам країн-сусідів.

Зокрема, положенням Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Еспо, Фінляндія) визначено перелік техногенних об'єктів, будівництво та експлуатація яких можуть мати потенційний транскордонний ризик для довкілля країн-сусідів, а саме:

1) нафтоочисні заводи та установки для газифікації та зрідження вугілля або бітумінозних сланців з продуктивністю 500 тонн або більше на день;

2) теплові електростанції та інші установки для спалювання горючих речовин тепловою потужністю 300 МВт або більше, а також атомні електростанції та інші споруди з ядерними реакторами;

3) установки, які призначені винятково для виробництва або збагачення ядерного палива, регенерації відпрацьованого ядерного палива або збору, видалення та переробки радіоактивних відходів;

4) великі установки для доменного та мартенівського виробництва і підприємства кольорової металургії;

5) установки для вилучення азбесту та переробки і перетворення азбесту і продуктів, які містять азбест;

6) хімічні комбінати;

7) будівництво автомагістралей, швидкісних доріг, трас для залізничних шляхів далекого сполучення та аеропортів;

8) нафто- і газопроводи;

9) торгові порти, а також внутрішні водні шляхи та порти для внутрішнього судноплавства, які допускають прохід суден водотоннажністю понад 1350 т;

10) установки з видалення відходів, спалювання, хімічної переробки або захоронення токсичних та небезпечних відходів;

11) великі греблі та водосховища;
12) діяльність з забору підземних вод у випадку, якщо річний обсяг води, яку забирають, досягає 10 млн м³ або більше;

13) виробництво целюлози та паперу з одержанням на день 200 або більше метричних тонн продукції;

14) великомасштабне видобування, вилучення та збагачення на місці металевих руд і вугілля;

15) видобування вуглеводнів на континентальному шельфі;

16) великі склади для зберігання нафтових, нафтохімічних та хімічних продуктів;

17) вирубка лісів на великих площах.

Найбільший ризик для сусідів України мають об'єкти атомної енергетики нашої країни. Наприклад, при викиді до 50% радіоактивних речовин (внаслідок ймовірної аварії на Хмельницькій АЕС) в зону радіоактивного забруднення можуть потрапити території Білорусі, Молдови та Польщі загальною площею понад 90 тис. км². При викиді до 50% на Південноукраїнській АЕС в зону радіоактивного забруднення потрапляють території Молдови та Румунії загальною площею близько 4,5 тис. км² і населенням у кількості 450 тис. осіб. При аварії на Запорізькій АЕС з викидом до 50% у небезпечну зону потрапляє територія Росії (Ростовська область та Краснодарський край) [11].

Щодо хімічних підприємств України, то лише деякі з них створюють

транскордонну загрозу ураження населення та природного середовища суміжних з Україною держав. Таке забруднення можливе в результаті надзвичайних ситуацій на підприємствах: Одеському припортовому заводі, Вінницькому ВО «Хімпром», Калуському ВО «Хлорвініл», Рівненському ВО «Азот», Стебницькому калійному комбінаті «Полімінерал», Сумському ВО «Хімпром», Шосткинському НВО «Свема», Первомайському «Хімпром», Рубіжанському «Зоря», Северодонецькому «Азот» [11].

Згідно з прийнятими Конвенціями про транскордонний вплив промислових аварій (ООН) сторони, які підтвердили необхідність сприяння активному міжнародному співробітництву між зацікавленими державами до, під час та після аварії (включаючи вплив аварій, спричинених стихійними лихами), країни-учасники Конвенції домовились про наступне:

- прийняття належних заходів щодо забезпечення та підтримки відповідної готовності до надзвичайних ситуацій з метою ліквідації їхніх наслідків;

- створення системи оповіщення про промислові аварії;

- забезпечення прийняття найбільш адекватних заходів щодо ліквідації наслідків;

- надання взаємної допомоги;

- розробку норм, критеріїв та процедур у сфері відповідальності;

- обміну інформацією, технологіями тощо [11].

З огляду на високі показники ризику виникнення транскордонних загроз як з територій країн-сусідів, так і з території України, доцільно забезпечити:

- створення єдиної наукової основи аналізу та управління техногенними і природними ризиками, аналізу і моделювання найнебезпечніших аварій і катастроф, аналізу систем діагностики стану потенційно небезпечних об'єктів;

- удосконалення організації управління та взаємодії сил реагування у районах можливих транскордонних надзвичайних ситуацій;

- розробки ПС як складових частин глобальних систем контролю за надзвичайними ситуаціями, створення спільної інформаційно-моніторингової мережі;

- аналізу транскордонних переносів забруднюючих речовин та екологічних наслідків катастроф;

- спрощення умов переходу кордонів аварійно-рятувальними підрозділами сусідніх країн;

- зближення законодавчих норм і формування узгодженого законодавства держав у галузі попередження та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

- відшкодування збитків за транскордонну шкоду стосовно сторони, з вини якої виникла надзвичайна ситуація.

Компенсацію збитків відшкодуватиме країна-порушник. Для вирішення цього питання розроблено та підписано 22 країнами-членами Європейської економічної комісії ООН у травні 2003 року в Києві в рамках Конференції «Довкілля для Європи» Протокол з відповідальності і компенсації за шкоду, спричинену внаслідок транскордонного впливу промислових аварій на транскордонні води. Основними заходами щодо реалізації цієї стратегії є [11]:

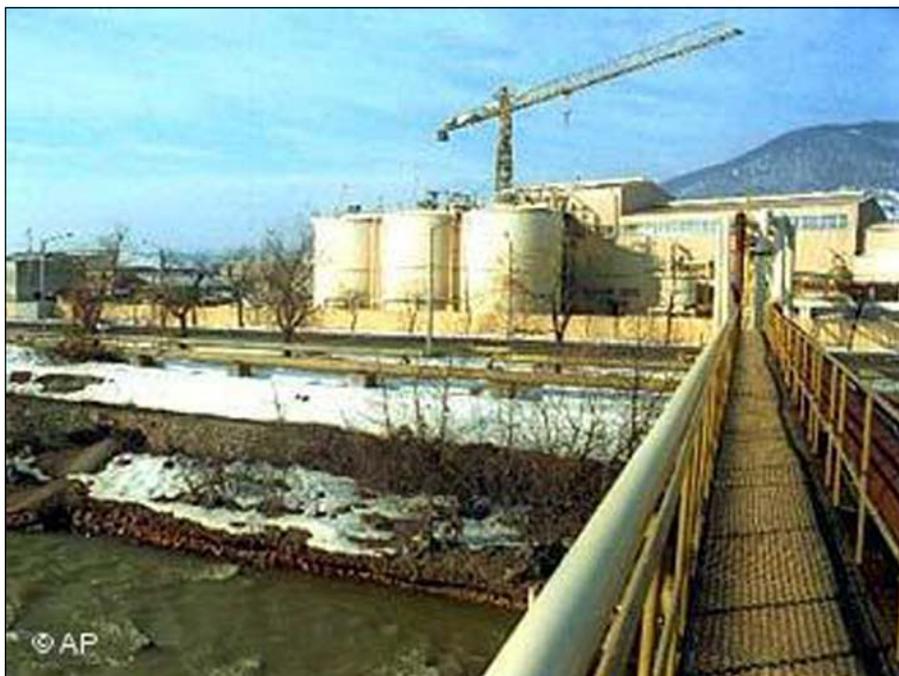
- життя належних заходів для забезпечення та підтримки відповідної готовності до надзвичайних ситуацій з метою ліквідації її наслідків;

- створення системи оповіщення про промислові аварії;

- забезпечення прийняття найадекватніших заходів з ліквідації наслідків;

- надання взаємної допомоги у випадку НС і транскордонних техногенних загроз;

- розробка спільних норм, критеріїв та процедур у сфері відповідальності, обмін інформацією, технологіями тощо.

Золотовидобувне підприємство у м. Бая-Маре, Румунія

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР зі змінами від 11.03.2010 р. № 8-рп/2010. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. – 45 с.

2. Закон України «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995 р. № 45/95-ВР зі змінами від 19.03.2009 р. № 1158-VI. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. – 15 с.

3. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 р. № 2708-XII зі змінами від 03.06.2004 р. № 1745-IV. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. – 15 с.

4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII зі змінами від 19.03.2009 р. № 1158-VI. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. – 40 с.

5. Закон України «Про перевезення небезпечних вантажів» від 06.04.2000 р. № 1644-III зі змінами від 24.09.2008 р. № 586-VI. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. – 11 с.

6. Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами» від 30.06.1995 р. № 256-95-ВР зі змінами від 17.09.2008 р. № 516-VI. – Режим доступу: proesco.visti.net. – 12 с.

7. Закон України «Про державний кордон України» від 04.11.1991 р. № 1778-XII. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. – 28 с.

8. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження Нормативів відбору проб зразків товарів для проведення досліджень митними лабораторіями» від 23.12.2002 № 719 зі змінами, внесеними згідно з Наказом Державної митної служби № 760 від 14.09.2007 р.

9. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України «Про затвердження Положення про екологічний контроль у

пунктах пропуску через державний кордон та в зоні діяльності регіональних митниць» № 204 від 08.09.99. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. – 23 с.

10. Адаменко Я. Оцінка впливів антропогенного навантаження на атмосферне повітря гори Говерла / Я. Адаменко, Л. Консевич, Т. Кундельська // Вісн. Львів. у-ту. Серія геогр., випуск 4. – Львів, 2004. – С. 3-8.

11. Данилишин Б.В. Наукові основи прогнозування природно-техногенної (екологічної) безпеки / Б.В. Данилишин, В. В. Ковтун, А.В. Степаненко. – К.: ЛексДім, 2004. – 520 с.

12. Величко О.М. Контроль забруднення довкілля: навч. посібник / О.М. Величко, Д.В. Зеркалов. – К.: Основа, 2002. – 256 с.

13. Вихор Б.І. Поширення високоінвазійних видів на території Закарпаття та оцінка їх впливу на довкілля / Б.І. Вихор // Матеріали студентської науково-практичної конференції «Захист навколишнього середовища. Збалансоване природокористування», Львів, 26-27 листопада 2008 р. – С. 15-17.

14. Гідрохімія України: підручник / Л.М. Горев, В.І. Пелешенко, В.К. Хільчевський. – К.: Вища шк., 1995. – 307 с.

15. Дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні: збірник матеріалів / Верховна Рада України, Комітет з питань екологічної політики. – К.: Знання, 2003. – 300 с.

16. Дубовіч І. Особливості та перспективи розвитку міжнародної екологізації економіки / І. Дубовіч // Ecological economics and sustainable forest management: developing a transdisciplinary approach for the Carpathian Mountains. Edited by I.P. Solovij, W.S. Keeton. – Lviv: Ukrainian National Forestry University Press, Liga-Press, 2009. – 432 p. – Statistics: fig. 28, tables 67, bibliography 686.

17. Дудкін О.В. Оцінка і напрямки зменшення загроз біорізноманіттю України / О.В. Дудкін, А.В. Сва, М.М. Коржнев, В.І. Крижанівська та ін. – К.: Хімджест, 2003. – 400 с.

18. Экологическое состояние трансграничных участков рек на территории Украины / А.Г. Васенко и др. Программа ПРООН – ГЭФ Экологическое оздоровление бассейна Днестра, Центр исследований международного развития. – К.: Академперіодика, 2002. – 355 с.

19. Забокрицька М.Р. Гідроекологічний стан басейну Західного Бугу на території України / М.Р. Забокрицька, В.К. Хільчевський, А.П. Манченко. – К.: Ніка Центр, 2006. – 184 с.

20. Заржицький О.С. Правові аспекти екологічної політики: монографія / О.С. Заржицький; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – 167 с.

21. Заставний Ф.Д. Україна. Природа, населення, економіка. / Ф. Д. Заставний. – Львів: Априорі, 2001. – 504 с., іл.

22. Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. – 2-е вид., доп. – Львів: Норма, 2002. – 416 с.

23. Зеркалов Д.В. Екологічна безпека: управління, моніторинг, контроль: посібник / Д.В. Зеркалов. – К.: КНТ, Дакор, Основа, 2007. – 412 с.

24. Клименко М.О. Моніторинг довкілля: підручник / М.О. Клименко, А.М. Прищепа, Н.М. Вознюк. – К.: Академія, 2006. – 360 с.

25. Пилипович О.В. Гідроекологічні дослідження транскордонного басейну річки Стривігор (столице Дністра) / О.В. Пилипович, О.М. Гузар // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Випуск 3. – Луцьк, 2010. – С. 18-23.

26. Пилипович О. Організація прикордонного екологічного контролю: навч.-метод. посібник / Ольга Пилипович; ЛНУ ім. І. Франка: Сполом, 2012. – 208 с.

27. Програма регіонального моніторингу поверхневих вод басейну вибраної ріки. Бібліотека моніторингу середовища. – Замость, 1996. – 78 с.

28. Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна 2007 – 2013 // Міністерство регіонального розвитку Республіки Польща, 00-926 Варшава.

29. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НДУ, НБУВ, 2009. – 687 с.

30. <http://www.lowua.info> – Сайт Правового порталу України.

31. www.wios.rzeszow.pl – Stan srodowiska w wojewodztwie Podkarpackim – Biblioteka monitoringu srodowiska. – Rzeszow. – 2006. – 328 s.

33. www.ecology.lviv.ua – сайт, присвячений роботі Державної екологічної інспекції у Львівській області.

Калушське ВО «Хлорвініл», Україна

Алла КОЗУРАК,
науковий співробітник ботанічної лабораторії
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

У високогір'ї Українських Карпат зростає багато цінних видів рослин, більша частина яких вже занесена до Червоної книги України. Деякі з них, завдяки своїм чудодійним лікувальним властивостям, стали рідкісними та опинилися на межі зникнення. Одним з таких видів є родіола рожева (*Rhodiola rosea* L.) з родини Crassulaceae, яка входить до третього видання Червоної книги України (статус – вразливий (VU) і на території України зрідка трапляється в альпійському та субальпійському поясах Карпат [6].

Назва роду походить від грецького «родіа різа» – червоний корінь, або «родіа родон» – червона троянда, оскільки свіжорозрізане кореневище рослини має запах троянди. Назву «золотий корінь» вид отримав також за кореневище, яке має колір бронзи або старої позолоти з перламутровим блиском. Народні назви: золотий корінь, омега, очиток рожевий, рожанка властива, олівник.

Родіола рожева – багаторічна сукулентна сизо-зелена рослина з веретеноподібним м'ясистим кореневищем. Стебел декілька, вони густо вкриті листками, 10-35 см заввишки. Восени листки разом зі стеблами відпадають. Листки чергові, еліптичні або ланцетні, у верхній частині зубчасті. Верхівкове суцвіття – щитковидне, густе. Квітки одностатеві, дводомні, жовті, із зеленкуватим відтінком. Пелюстки видовжені або лінійні, в чоловічих квітках – довжиною 3-4 мм (коротші за тичинки), в жіночих – недорозвинені. Плід – довгаста, спрямована вгору листянка з численними дрібними насінинами. Цвіте у червні-липні. Зростає на скелях і кам'янистих росли-

«ЧЕРВОНА ТРОЯНДА» ВИСОКОГІР'Я КАРПАТ

пах, берегах гірських потоків у субальпійському та альпійському поясах, на висотах від 1550 до 2030 м н.р.м. Розмножується переважно насінням, яке добре проростає на вогкому ґрунті. Молоді рослини швидко розвиваються, але цвітіння починається на 4-6 рік [4,6].

Вчені віднесли золотий корінь до адаптогенів, розмістили в один ряд з женьшенем, елеутерококом, лимонником, заманихою, левзеєю.

Загальний ареал поширення – Північна, Центральна (Альпи, Судети, Карпати) і Південна (Апенніни, Балкани) Європа, Урал, Монголія, Китай, Японія, Середня і Мала Азія та Північна Америка. В Українських Карпатах він зустрічається на Свидівці (гори Близниці, Драгобрат, Герешаска) та Чорногорі (г. Петрос і по всьому хребту – від г. Говерли до г. Піп Іван Чорногірський). Оскільки в Карпатах запаси золотого кореня незначні, промислово заготівлю проводити неможливо. Рослини, що залишились, можна використовувати тільки для вивчення. Тому значна частина місцезростань виду знаходиться під охороною Карпатського біосферного заповідника і Карпатського національного природного парку. В родіоли дуже розірваний ареал. Окрім Карпат, вона зростає в горах Південного Сибіру – на Алтай, Саянах, в горах Туви і Забайкалля, а також в рівнинних і гірських тундрах півночі Росії та на Далекому Сході, де є промислові її запаси. Але найперспективніший шлях збереження родіоли рожевої – введення її в культуру. Правильно роблять ті, хто вирощує золотий корінь на своїй присадибній ділянці. При дотриманні всіх правил агротехніки ця культура чудово росте на грядках.

Старовинне алтайське повір'я свідчить: той, хто відшукає золотий корінь, буде до кінця днів своїх щасливий і здоровий, проживе два століття. Однак той, хто викопав його у корисливих цілях або купить у корисливої людини, впаде в злидні. Можливо, тому його і назвали золотим. Протягом кількох століть китайські імператори споряджали спеціальні експедиції на пошуки золотого кореня. Корінне населення Алтаю ретельно приховувало місця зростання родіоли. Способи вживання цієї рослини були оточені таємницею, яка передавалася від батька до сина, а часто разом з господарем йшла в могилу. Навколо золотого кореня створювалися легенди, одна загадковіша за іншу. У легенді тувинців розповідається, що в горах Танну-Ола жив юнак Ховенмей з красунею сестрою Кизилкюль. Коли сестра підросла, захотів взяти її за дружину старий бай Кок-Олл. Але знав він, що брат цього не допустить і тому з приходом весни відправив його переганяти отари овець через далекий перевал. Тим часом бай оголосив свій задум. Перелякалася красуня Кизилкюль і ви-

рішила тікати далеко в гори. Далеко зайшла вона і, опинившись під горою Чурег-Таг, сіла відпочити. Незчулася, як побачила, що наздоганяють її слуги бая. Побігла від них красуня, все вище і вище піднімаючись на гору. Глибокі урвища оточували її. Не втрималася на скелях і, зірвавшись вниз, розбилася. Коли дізнався про це Ховенмей, то спробував відшукати тіло сестри. Довго блукав по урвищах, але ніде не знаходив її. Лише на північному схилі гори, у темній улоговині побачив незвичайну квітку. Юнак відкопав рослину і з подивом розглядав золотий корінь, який нагадував йому постать улюбленої сестри. Підніс він цей корінь до уст, щоб поцілувати, і відчув трояндовий аромат. Тоді зрозумів, що це була Кизилкюль, яка дуже любила троянди [5].

Спеціальні експедиції вчених, які відправлялися в місця, де, за переказами, ріс золотий корінь, поверталися ні з чим, хоча першим родіолу рожеву описав давньогрецький лікар Діоскорид, що жив у I столітті нашої ери.

Лікарською сировиною служать кореневища з корінням дикоростучої і культивованої родіоли рожевої, що використовуються для виробництва екстракту в офіційній медицині. В них містяться глікозиди, паратурозол, лактіони, ефірна олія, дубильні речовини, вітаміни та інші активні сполуки. Вивчення хімічного складу виду та його вплив на людину розпочалося в 1961 році у Томському медичному інституті і Біологічному інституті Сибірського відділення СРСР. Стимулюючі властивості препаратів родіоли були доведені експериментально на тваринах та при дослідженнях в клініках. Основною діючою речовиною, від якої залежать специфічні властивості виду, є фенольний глікозид родіолозид. З 1975 року Фармкомітетом Міністерства здоров'я СРСР дозволено до випуску «Екстракт родіоли рідкий» [3].

Раніше в європейській медицині препарати родіоли рожевої використовували рідко. Настій кореневищ застосовували зазвичай як втирання проти головного болю. Ескімоси Аляски вживають молоді пагони і кореневища рослини в їжу. На Алтаї золотий корінь застосовують при перевтомі, неврозах, статевих розладах, недокрів'ї, хворобах шлунка, захворюваннях печінки, туберкульозі легень і цукровому діабеті.

Екстракт з коренів використовують для стимулювання діяльності нервової системи і як тонізуючий засіб при перевтомі; рекомендують особам з нахилом до астенії (особливо

при роботі, що вимагає підвищеної розумового навантаження); хворим з астеничними станами після соматичних та інфекційних захворювань; при функціональних захворюваннях нервової системи, різних формах неврозів, вегетативно-судинної дистонії, гіпотонії.

Препарати золотого кореня мають також адаптогенні властивості: підвищують опірність організму до несприятливих факторів середовища (переохолодження, перегріву, стресів і т. ін.). Крім того, вони заострюють зір та слух, знімають психічну напругу, поліпшують травлення, збуджують апетит, прискорюють відновлення функцій організму після важких хірургічних операцій.

Використовують родіолу рожеву у вигляді готового аптечного препарату (екстракт родіоли рожевої рідкий). У домашніх умовах готують настоянку на 40%-му спирті чи водний настій кореневищ. Настій приймають при застуді, шлунково-кишкових недугах, неврозах, маткових кровотечах і серцевій слабкості.

Екстракт родіоли протипоказаний при різко виражених симптомах підвищеної нервової збудливості, гарячкових станах, гіпертонічних кризах. При застосуванні екстракту побічні явища спостерігаються рідко.

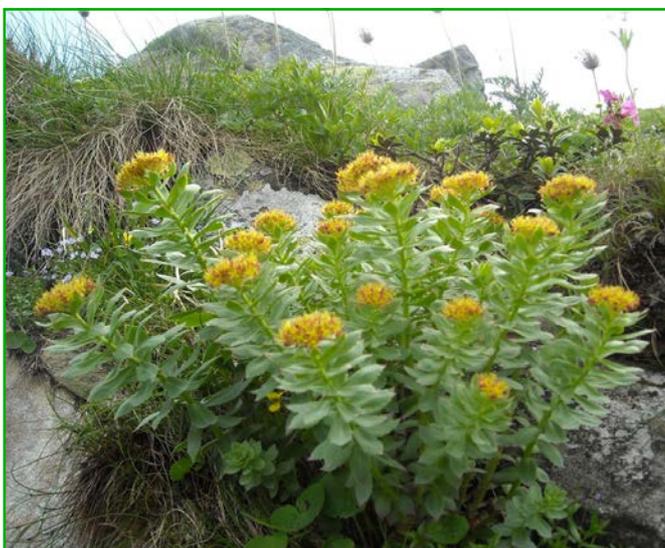
Така властивість родіоли призвела до хижацького знищення її в усіх відомих місцезростаннях та скорочення складу популяцій. Адже вона росте повільно і запаси відновлюються через декілька десятків років.

У роді родіоли понад 60 видів, поширених у високогір'ях Євразії та Північної Америки. В країнах колишнього СРСР зростає більше 20 видів цього роду, серед них на Україні – тільки один, про який, зокрема, і йде мова у цій статті [1]. Крім родіоли рожевої, не менш декоративні й інші види золотого кореня: родіола Кирилова (*Rh. kirilowii*) з Алатау і Тибету, родіола Семенова (*Rh. semenowii*) з Тянь-Шаню і Паміру, родіола Стефана (*Rh. stephanii*) з узбережжя Охотського моря.

Для підтримання здоров'я не слід зразу бігти в гори, шукаючи цю рослину, або купувати її у шахраїв. Готовий екстракт продається в аптеках. Але варто пам'ятати, що всі лікарські препарати можна приймати тільки за рекомендацією лікарів. Самолікування не завжди приносить позитивні результати. Тому перш ніж вживати золотий корінь, обов'язково відвідайте спеціаліста-фітотерапевта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Д.Н. Доброчаева, Б.В. Заверуха, Л.М. Сипайлова В царстве флоры. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 65-69.
2. Комендар В.І. Лікарські рослини Карпат. Дикорослі та культурні: Третє видання, доповнене і перероблене /Редактор О. Козоріз. – Ужгород: Мистецька лінія, 2007. – 504 с.
3. Курганская С.А. Полезные травы и редкие цветы на садовом участке. – М.: Наука, 1995. – 128 с.
4. Нестерук Ю. Рослинний світ Українських Карпат: Чорногора. Екологічні мандрівки. – Львів: БаК, 2003. – С. 160.
5. Терлецький В.К. Ботанічний сад удома. – К.: Реклама, 1983. – С. 113-115.
6. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

РІДКІСНІ ВИДИ ПТАХІВ У БУКОВИХ ПРАЛІСАХ УГОЛЬКИ

Богдан ГОДОВАНЕЦЬ,
Карпатський біосферний
заповідник,
м. Рахів

Протягом останніх десятиліть вплив людської діяльності на природні екосистеми зростає. Одним з найбільших чинників, що впливають на фауну Українських Карпат, є знищення середовища її існування. За даними І.І. Козака (Козак, 1990), освоєння територій регіону і лісоексплуатація призвели до зменшення лісистості в середньому на 40 % й різкого скорочення площ стиглих і перестійних лісів (до 14 %) та домінування молодняків (до 40 %). Пояс букових лісів займає більше половини вкритої лісом території Українських Карпат (Голубець, Милкіна, 1988). Найбільший осередок букових пралісів регіону зберігся на території Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника (Гамор та ін., 2008). Птахи – найбільша група хребетних тварин. Вони мають велике значення в екосистемах, беруть активну участь в кругообігу речовин, є досить чутливими і швидко реагують на зміни зовнішнього середовища.

Дослідження проводились нами на території Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника. Для характеристики статусу поширення птахів було прийнято наступні категорії: гніздовий (гніздиться на досліджуваній території), пролітний (регулярно в осінній або весняний періоди перетинає досліджувану територію), зимуючий (зустрічається на досліджуваній території в зимовий період), залітний (іноді залітає на досліджувану територію, але його гніздування і зимівлі, а також міграційні маршрути знаходяться поза її межами). Обліки птахів проводились на маршрутах без обмеження облікової смуги за максимальною віддаллю виявлення виду (Кузякин, 1962).

Букові праліси Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника добре репрезентують фауну птахів регіону. Тут зустрічається 141 (64,1 % орнітофауни регіону) вид птахів (Годованець, 2008). У

Лелека чорний

ХАРАКТЕРИСТИКА РІДКІСНИХ ПТАХІВ УГОЛЬСЬКО-ШИРОКОЛУЖАНСЬКОГО МАСИВУ КБЗ

Таблиця 1*

Вид	Охоронна категорія	Статус	Чисельність
<i>Ciconia nigra</i>	Рідкісний	Гн, Пр	Рідкісний
<i>Anas strepera</i>	Рідкісний	Пр	Дуже рідкісний
<i>Circus cyaneus</i>	Рідкісний	Пр	Рідкісний
<i>C. pygargus</i>	Вразливий	Пр	Дуже рідкісний
<i>Hieraaetus pennatus</i>	Рідкісний	Зал	Дуже рідкісний
<i>Aquila pomarina</i>	Рідкісний	Гн	Рідкісний
<i>A. chrysaetos</i>	Вразливий	Зал	Дуже рідкісний
<i>Falco peregrinus</i>	Рідкісний	Гн	Рідкісний
<i>Lyrurus tetrix</i>	Зникаючий	Зал	Дуже рідкісний
<i>Tetraster bonasia</i>	Вразливий	Гн, Зим	Рідкісний
<i>Grus grus</i>	Рідкісний	Пр	Рідкісний
<i>Numenius phaeopus</i>	Зникаючий	Зал	Дуже рідкісний
<i>Columba oenas</i>	Вразливий	Гн, Зим	Малочисельний
<i>Bubo bubo</i>	Рідкісний	Гн, Зим	Рідкісний
<i>Otus scops</i>	Рідкісний	Гн	Рідкісний
<i>Aegolius funereus</i>	Рідкісний	Гн, Зим	Рідкісний
<i>Glauclidium passerinum</i>	Вразливий	Гн, Зим	Дуже рідкісний
<i>Strix uralensis</i>	Недостатньо відомий	Гн, Зим	Малочисельний
<i>Picus viridis</i>	Вразливий	Гн, Зим	Рідкісний
<i>Dendrocopos leucotos</i>	Рідкісний	Гн, Зим	Малочисельний
<i>Picoides tridactylus</i>	Вразливий	Зал	Дуже рідкісний
<i>Lanius excubitor</i>	Рідкісний	Зал	Дуже рідкісний

* Гн - гніздовий вид; Пр - пролітний вид; Зим - зимуючий вид; Зал - залітний вид

фауні птахів масиву зареєстровано 22 види, які занесені до Червоної книги України (табл. 1). Серед червонокнижних видів птахів за природоохоронним статусом переважають рідкісні (12; 50,0 %) та вразливі (7; 31,8 %) види. Серед птахів, які занесені до Червоної книги України, на території масиву гніздиться 13, у зимовий період відмічено 8 та на міграціях 5 видів. Ще 6 видів – випадково залітні. За категоріями чисельності переважають рідкісні та дуже рідкісні види, відповідно 10 та 9 видів.

Як показують обліки (табл. 2), у букових пралісах створюються оптимальні умови для проживання деяких рідкісних видів птахів. Середня щільність популяцій голуба-синяка, довгохвостої сови, білоспинного дятла та інших найвища в регіоні. Щільність довгохвостої сови у букових пралісах Угольсько-Широколужанського масиву складає 0,9 пари на 1 км². Тоді, як середня щільність виду в хвойних пралісах КБЗ становить 0,15 пар на 1 км². А в цілому по Українських Карпатах на порядок нижче – 1 пара на 10 – 15 км². Подібна ситуація складається для голуба-синяка, білоспинного дятла, волохатого сича та інших видів. Окрім рідкісних видів, для букових пралісів характерна найбільша щільність населення дупло-гніздових птахів.

Білоспинний дятел

У букових пралісах Угольсько-Широколужанського масиву велика чисельність популяцій окремих червонокнижних видів. Тут гніздиться близько 60 пар голуба-синяка, 40 пар – білоспинного дятла, 30 пар – довгохвостої сови, 4 – пари пугача (20 % карпатської популяції сапсана, 13,3 % – білоспинного

дятла, по 10 % – пугача та волохатого сича, по 6 % – голуба-синяка та довгохвостої сови).

Отже, букові праліси КБЗ та в цілому Українських Карпат мають надзвичайно важливе значення для збереження рідкісних видів птахів.

З метою поліпшення охорони птахів регіону необхідно заповідати залишки букових пралісів Українських Карпат, проводити біотехнічні заходи, спрямовані на приваблювання та охорону окремих рідкісних видів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамор Ф.Д., Довганич Я.О., Покин'єреда В.Ф., Сухарюк Д.Д., Бундзяк Й.Й., Беркела Ю.Ю., Волошук М.І., Годованець Б.Й., Кабаль М.В. // Праліси Закарпаття: Інвентаризація та менеджмент. – Рахів, 2008. – 86 с.

2. Годованець Б.Й. Сучасний стан орнітофауни Карпатського біосферного заповідника // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Біологія. – 2008. – Випуск 23. – С. 33-39.

3. Голубець М.А., Милкіна Л.И. Растительность // Украинские Карпаты. Природа. – К.: Наук. Думка, 1988. – С. 51-63.

4. Козак І.І. Антропогенна трансформація рослинного покриву гірської частини басейну р. Прут (Українські Карпати) // Український ботанічний журнал. – 1990. – № 2. – С. 59-64.

5. Кузякин А. П. Зоогеография СССР / А.П. Кузякин // Уч. зап. Москов. обл. пед. ин-та им. Н. К. Крупской: Биогеография, 1962. Т. – 59. – Вып. 1. – С. 3-182.

Таблиця 2

СЕРЕДНЯ ЩІЛЬНІСТЬ ПОПУЛЯЦІЙ РІДКІСНИХ ВИДІВ ПТАХІВ У БУКОВИХ ПРАЛІСАХ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Види	Середня щільність (пар/км ²)
<i>Columba oenas</i>	4,9
Орябок	0,5
Довгохвоста сова	0,9
Білоспинний дятел	5,2
Зелений дятел	0,2
Пугач	0,08
Совка	0,02
Волохатий сич	0,05

Таблиця 3

ЧИСЕЛЬНІСТЬ ПОПУЛЯЦІЙ РІДКІСНИХ ВИДІВ ПТАХІВ

Вид	Чисельність популяції		
	місцевої	карпатської	%
Чорний лелека	3 пари	120 пар	2,5
Малий підорлик	2 пари	50 пар	4,0
Сапсан	1 пара	5 пар	20,0
Орябок	30 ос.	3,5 тис. ос.	0,85
Голуб-синяк	60 пар	1000 пар	6,0
Пугач	4 пари	40 пар	10,0
Совка	5 пар	100 пар	5,0
Волохатий сич	5 пар	50 пар	10,0
Сичик-горобець	2 пари	50 пар	4,0
Довгохвоста сова	30 пар	500 пар	6,0
Зелений дятел	5 пар	300 пар	1,6
Білоспинний дятел	40 пар	300 пар	13,3

Василь ГЕЦКО,
член Спілки архітекторів України,
голова Закарпатського осередку
Львівського регіонального відділення
Спілки дизайнерів України,
м. Ужгород

ЗАКАРПАТСЬКЕ СЕЛО: ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

Дитсадок у с. Середнє Ужгородського району. 1985р.

ВІД ДАВНИНИ – ДО СЬОГОДЕННЯ

Ще за доби Австро-Угорщини місцеві селяни знали справжню ціну родючих ґрунтів, і забудова в гірських та передгірських районах велася на пагорбах, а на луках вирощували хліб насущний. Будівельними матеріалами служили підручні камінь, дерево, глина, а пізніше і вапно.

Система розселення почала формуватися тут багато століть тому. Села розбудовувалися на базі окремих поселень. Вже на початку ХХ століття сформовано їх громадські центри. Архітектурними домінантами виступали церкви, побудовані на пагорбах – у комплексі з приходською школою, фарею, спорудою нотарського уряду. Поблизу розміщувались корчма, млин і кузня.

За чехословацької опінії в містах і селах при будівництві і розширенні діючих цехів чи заводів на кошти підприємців зводились також і невеликі житлові квартали.

Вони вміщували від чотирьох до десяти одно- або двоповерхових будинків, окремі громадські споруди – такі, приміром, були зведені в селищі Солотвині Тячівського району, містах і містечках – Хусті, Рахові, Сваляві, Іршаві.

Треба відзначити не лише достатні функціональні зручності для проживання робітників, – за своєю архітектурою чеські будівлі, можливо, кращі за подібні у робітничих кварталах Італії чи Німеччини. Скажімо, квартал «Колонія», поблизу солерудника у с. Солотвино (1926-1936 рр.). Тут розміщені двоповерхові 18-квартирні «малосімейки» та одноповерхові дво- і чотирьквартирні будинки. Зокрема, по нинішній вулиці Репіна – цегляні, покриті шифером, мають водопровід і пічне опалення, і тепер радують око, адже побудовані з врахуванням народних традицій, ландшафтних особливостей і кліматичних умов Закарпаття. А завершила забудову кварталу в 1936 р. триповерхова школа-горожанка. Крім того, згідно перспективного плану розвитку Чехословацької Республіки (1937 р.) із Солотвина передбачалось прокласти водний шлях (річкою Тиса) до м. Братислави у Словаччині.

У деяких гірських селах Закарпаття житло для лісників будували з фахверхових (фермових) дерев'яних конструкцій. Це одноповерхові дво- і триквартирні будинки з пічним опаленням. Подібні зводилися тоді в Чехії, Австрії і Польщі.

Як відомо, монастирі і церкви Закарпаття з давніх часів були центрами духовної культури. Пам'ятники дерев'яної церковної архітектури, власне, є одними з найцінніших сторінок народного мистецтва, яке розвивалось тут в безпосередньому зв'язку з архітектурою інших народів: чехів, угорців, румунів, словаків – наших сусідів не лише по колишній австро-угорській метрополії. Кам'яні сакральні споруди теж гідно репрезентують край у всій своєрідності та складності його історії. До найдавніших і найцікавіших у художньому плані пам'яток слід віднести, в першу чергу, храм Святої Анни в передмісті Ужгорода – Горянську ротонду (ІХ–ХІІ ст.)

На відміну від смерекових хат, у гірських районах, де дерев'яні бруси горизонтально укладались у стіну, у фахверхових конструкціях із брусів зроблений лише каркас. Ферма заповнювалась цегляною кладкою під розшивку швів і несла не лише фізичне навантаження, але й була декоративним елементом. Якщо розглянути народне житло, яке зводилося у 30-х роках ХХ ст., то в гірських районах переважали, отже, оселі з дерева, а в низинних – із саману. Вирозність забудови зв'язана з використанням різних архітектурних деталей, їх кольорового вирішення і фактури обробки фасадів залежно від району проживання українців, угорців, словаків, швабів та інших. У різних районах по своєму вирішувалися форми входних воріт, огорожі чи колодязя. Виростають нові кам'яні храми, а окремі дерев'яні церкви потрапляють у скансени Чехословаччини. Вони збережені і до сьогодні.

Забудова міст і сіл реалізується згідно ефективного містобудівельного законодавства. Крім того, значна увага приділяється збереженню природного середовища. Укріплення берегів річок, будівництво мостів і лісових доріг, – все це здійснювалося чеськими інженерами на науковій основі. До прикладу, австрійська фірма, яка купила в 1930 р. землю зі стиглим буковим лісом у гірській місцевості на Іршавщині (с. Кушниця), побудувала тут канатну дорогу (шодронь) з урочищ Синяк і Ожинний для доставки лісу на нижній склад, до вузькоколійки.

Вирубані ділянки лісу вже через рік засаджували молодими саджанцями.

НОВІ ЧАСИ – НОВИЙ СТИЛЬ?

Навернення Закарпаття у лоно СРСР, орієнтація на схід, колективізація значно вплинули на забудову сіл у 50-х роках ХХ ст.

Були націоналізовані церковні землі та споруди, житла священників (фари) стали колгоспними конторами. Боротьба з релігією і воєвничий атеїзм призвели до руйнування дерев'яних церков, значна частина яких складала архітектурно-художню цінність, – все в сукупності призвело до погіршення архітектурно-художнього рівня історично сформованої забудови.

У нових генпланах інколи дерев'яні церкви позначали як зношену забудову, малоцінну, а значить, на її території можна розміщувати інші громадські об'єкти.

Насильницька ліквідація Греко-католицької церкви та широка антирелігійна кампанія тільки на Закарпатті призвели до знищення 26 дерев'яних та 32 мурованих церков (з 1945 по 1985 рр.). Також було знищено більше 10 дзвіниць, десятки каплиць та сотні хрестів.

Подібна політика спонукала до занепаду української сакральної архітектури загалом, оскільки будівництво релігійних об'єктів насправді заборонялось. Як наслідок, архітектурна наука в цьому напрямі не розвивалась.

Як відомо, історичні міста і села в територіальному контексті складають істотну частину нашої універсальної спадщини і повинні сприйматись як цілісність, утворена з простору і об'єктів людської діяльності, що постійно перебуває в процесі еволюції і змін.

Усі міста Закарпаття, а також десятки сіл мають у своєму складі історичні центри. Серед селищ можна виділити такі: Колочава Міжгірського, Кольчино Мукачівського, Довге Іршавського, Середнє Ужгородського районів та ін.

Шляхи їх порятунку від наступу неблаганного тиску урбанізації та глобалізації, інших цивілізаційних викликів, які несуть тотальну уніфікацію і дегуманізацію навколишнього середовища, були непростими.

Характер і методика соціалістичної реконструкції в селищах Закарпаття, і особливо Хустського району, мають яскраво виражений радянський характер. Так, у с. Іза замість ремонту церкви – її зруйнували, заслонивши адмінбудинком. Це типовий приклад порушення історично сформованого ансамблю центру села.

У центрі с. Крайниково розміщена пам'ятка національного значення XVII-XVIII століть – Михайлівська церква. Наприкінці 70-х років ХХ ст. у її охоронній зоні (з одного боку) розмістили сільраду і пам'ятник воїнам-визволителям, з іншого боку – наприкінці 90-х років – збудували нову церкву, яка за масштабами не поступається дерев'яній споруді.

У с. Данилові, на пагорбі, височить пам'ятка національного значення – Свято-Миколаївська церква (1779 р.). Наприкінці тих же 70-х років недалеко від неї спорудили торгово-побутовий центр. Його висота – близько 12 м і він закриває вид на пам'ятку.

За часів СРСР поняття про єдину систему розселення теоретично базувалося на тезах Ф. Енгельса про злиття міста і села в соціальному суспільстві.

У це поняття включалося також раціональне використання ресурсного потенціалу країни і збереження, поліпшення природного середовища.

У 60-х роках ХХ ст. Закарпаття славилось своїми досягненнями в галузі сільського господарства та лісової промисловості. Передовики, себто ланкові, бригадири, доярки, голови колгоспів та лісоруби, нагороджувались високими урядовими нагородами. Про них знала вся країна. В цей час активно відбувався обмін досвідом не лише в межах України, але й з братніми соцкраїнами та їх прикордонними областями. Тож деякі закарпатські села стали несподівано «вітриною соціалізму». Високе керівництво Української РСР та СРСР неоднораз гостювало в передових колгоспах-мільйонерах. Скажімо, Микита Хрущов побував на кукурудзяних полях Героя Соціалістичної праці Ганни Ладані у с. Великі Лучки Мукачівського району.

Згадаймо ідилічну панораму, зображену пензлем художників тієї пори: біля дороги цвітуть сади, за селом – доглянуті колгоспні поля, через які на сотні кілометрів пролягла високовольтна енерголінія «Мир» (експорт електроенергії в країни соцтабору). Ця картинка, а ще вівчарі з трембітами на полонині та бокораші були рекламними заставками в кіножурналах про возз'єднане Закарпаття. Однак, крім деяких досягнень, були і значні упущення.

Наприкінці 60-х рр. ХХ ст. у гірських і передгірських районах колгоспи для збільшення площі під посіви по-варварськи викорчувували крутосхили, згрібаючи тонкий ро-

Горянська ротонда. IX–XII ст.; смерекова хата, с. Кушниця. 1940 р.

Передгірське село Рокосово Хустського району. 2012 р.

дуючий шар землі. Вирівнювались бульдозерами русла річок. Були затрачені мільйони карбованців з державного бюджету, однак віддачу землі не отримано, ґрунти піддалися ерозії і потім заросли «драчками».

Після осінніх і весняних повеней заливні луги покривались новими руслами річки. І тоді літніх майстрів у місяць прориву насипних дамб просили зробити з верби кашиці, як це чинили століттями наші діди. І це допомагало...

Якщо дивитись правді у вічі, то ставлення до лісу (і до екології) в 60-х роках ХХ ст. значно гірше, ніж за часів входження краю до складу Чехословацької Республіки.

Канатних трас не стало, весь вирубаний ліс не могли вчасно поставляти на нижні склади, сотні кубометрів деревини згнивало.

Позитивним явищем у гірських середніх школах стало проходження виробничої практики учнями 9-10-х класів у лісництвах під керівництвом лісових інженерів. Так здійснювалась підготовка майбутніх місцевих кадрів для роботи в лісовому господарстві.

У ті ж шістдесяті з'являються нові типи громадських споруд: правління колгоспу, восьмирічні школи, дитсадки, сільські будинки культури. Як правило, розташовувались вони поблизу історично сформованих центрів сіл. Генплани великих селищ розроблялися у Києві, Львові та Ужгороді. Треба наголосити, що виконані вони були на професійному рівні. В цих генпланах обов'язково був розділ «Екологія». В нижній частині села, на окремій ділянці, обов'язково запроєктовані типові очисні споруди. Однак відсутність коштів позбавляла можливість комплексно реалізувати забудову громадських центрів. Беру на себе сміливість сказати, що певної шкоди сільській забудові завдало створення показових населених пунктів у кожній прикордонній області республік СРСР. Бо мізерні кошти, які Держбуд виділяв, значною мірою осідали в цих селах, куди «за досвідом» возили численні делегації. Для невеликих – неперспективних – сіл кошти на нове будівництво не виділялись.

У нових центрах перспективних сіл планувалося розмістити весь соціально-культурний побут (дво-триповерхове житло для вчителів та лікарів), в тому числі і котельні та водопровід, каналізацію, очисні споруди, спортивні майданчики, бо ж якщо розтягнути цю інфраструктуру, то експерти проекту робили зауваження спеціалістам про перевищення кошторису будівництва.

На початку 70-х років село Білки Іршавського району було визначено експериментально-показовим. Генеральний план, а також проекти школи, дитсадка, відділення зв'язку, поліклініки на 350 відвідувачів за зміну були розроблені в Закарпатському філіалі інституту «Діпромід». Звичайно, такі проекти легше було фінансувати і втілювати в життя. На відміну від подібних сіл Східної України і Росії, де нове будівництво велось, як правило, на вільних територіях із панельних елементів, у Білках фактично проводилася реконструкція центру. Але архітектори зіткнулися з багатьма проблемами, в тому числі ідеологічними.

– Перед районним начальством треба було відстоювати ідею розміщення школи близько до центру, – згадує один із авторів проекту архітектор Г. Попов. – Керівники села вирішили знести малу реформаторську церкву, а на її місці побудувати поліклініку. Коли Держбуд України на початку 80-х років перестав фінансувати новобудови, колгосп «За нове життя» не мав коштів на зведення будинку культури власними силами.

І все ж реалізація проекту показового села Білки дала й певні позитивні результати. Річ у тім, що залучені до комплексної забудови замовники – колгоспи-мільйонери чи лісокомбінати – частково самі будували житло і громадські споруди за новими, часто індивідуальними проектами.

До прикладу, селище Тересва Тячівського району. Тут місцевий ДОК спорудив дитсадок на 320 місць, поліклініку на 350 відвідувачів, групи будинків (100 квартир) з черепичною покрівлею. Було продемонстровано якість, добротність і красу, використання народних традицій. Особливо це стоєть дитсадок, починаючи від огорожі і закінчуючи черепичною покрівлею та мозаїкою на стінах. На кошти ДОКу розроблено інтер'єри, перекроєно типовий проект. Для виконання робіт по оздобленню споруд були запрошені художники, скульптори і архітектори. Замовники вболівали за споруди, як за власні, співпрацювали з архітекторами і конструкторами. Слід додати, що ці новобудови зведені на місці старих хат, тобто в умовах реконструкції селища. Поруч – торговельний центр.

Тересву можна назвати одним з позитивних прикладів забудови робітничих селищ.

Невдалий приклад – забудова мікрорайону в селищі Солотвино цього ж району, поблизу автомагістралі Ужгород – Рахів. Той факт, що за панельними дев'яти- і п'ятиповерховими цегляними будинками вирости хліви, курники, гаражі, говорить сам за себе. Спотворено, зрештою, ландшафт, який вимагав зовсім іншого архітектурного вирішення. Для сіл і селищ Закарпаття неприйнятні зразки, за якими споруджуються міські квартали. Тут найбільш раціональною є малоповерхова забудова. У гармонії з нею – охайні двори, квітники, садки, чепурні огорожі. Якщо подивитись, які проблеми виникли в індивідуальних забудовників наприкінці 70-х років, то тут, в першу чергу, постає проблема з виділенням ділянок під забудову. Друга проблема – забудовнику вручали типовий проект квадратного будинку. Як наслідок – повсюди маємо нові «комсомольські» вулиці, з будинками-близнюками... Інколи ж люди зводили за власним проектом. Це найбільш помітно в румунських селах Тячівського району. Фасади набували виразності завдяки якісній теразитовій шпукатурці, обробці цоколя чи облицюванню природним каменем. Дизайн огорожі теж витриманий в одному стилі з фасадом будинку...

Із наступними вказівками «згори» щодо збільшення темпів будівництва саме за рахунок панельного будівництва

і введенням у дію Мукачівського панельного комбінату влада перестала виділяти кошти на ремонт і реконструкцію цегельних заводів на Закарпатті, ставлячи проєктантам і будівельникам завдання вводити не менше 60 % панельного житла з постійним повтором однієї блок-секції... Це не лише надзвичайно нудна забудова, але й з холодними стінами. Навіть в Угорщині чи Чехословаччині панельні заводи випускали не лише блок-секції, але й окремі елементи будівлі, а це дозволяло вибирати з десятка варіантів фасаду.

Вважаю, тут є упущення тодішнього управління архітектури, яке не відкрило очі обласному керівництву на майбутні результати такої «економії». Невдовзі, за ринкових умов, панельні заводи швидко стали банкрутами, а їхній конвейер – металобрухтом.

Щоб не казали про застійні 70–80-і роки ХХ ст., однак вже й тоді працьовиті закарпатці шукали добре оплачувану роботу – хай за межами краю, а зароблені кошти привозили і вкладали в житло для себе і своїх дітей.

Тож і не дивно, що Закарпаття, за їх рахунок, й надалі було «вітриною соціалізму». Смішно, але, скажімо, румуни, які приїжджали із-за Тиси, з Марамороського повіту, коли відкрили прикордонні переходи, хвалили радянського генсека Брежнєва і ганили пошепки свого Чаушеску, бо села в Румунії в післявоєнний період майже не розвивалися, всі кошти були кинуті на будівництво міст Румунії...

Історичний центр с. Довге Іршавського району. 2000 р.; санаторій у смт. Міжгір'я. 2008 р.

ДУМКА ФАХІВЦІВ

– У вісімдесятих роках ХХ ст., – розповідає архітектор Інституту «Закарпатпроєкт» Роман Хрущ, – в області було визначено 24 села (після Білок), які комплексно забудувувались. Бажано, щоб і нині продовжувалась реалізація генпланів. Хочеться виділити такі села, як Верboveць, Вари, Велика Паладь, Нижнє Селище, Нижні Ремети, Середнє, Верхні Ворота, Петрово, Великі Лучки, які комплексно забудовуються. Тут зведені нові адміністративні будинки, лікарні, торгові заклади, здійснюється благоустрій. При розробці генпланів проєктувальники бережно ставляться до збереження архітектурного надбання, оточуючого довкілля... У вісімдесятих роках, коли ще сильна була атеїстична пропаганда, ми намагались пристосувати закриті раніше культові споруди під музеї, вірили, що прийдуть кращі часи...

А тепер при розробці генеральних планів зберігаємо існуючі доміанти і резервуємо місця для нових церков. Ми готові продовжувати проєктні роботи по комплексній забудові громадських центрів, включаючи розробку індивідуальних проєктів. Нині основний тягар лягає на замовника – на сільські ради. Адже вони концентрують кошти підприємств, які ідуть на благоустрій сіл. Останнім часом, починаючи із 2004 року, майже всі села Закарпаття збільшили свою площу, однак через відсутність коштів у сільрад зменшилися замовлення на розробку генеральних планів сіл.

...Будімо економлячи кошти, районні відділи архітектури видавали сільрадам плани забудови окремих вулиць. У підсумку втрачаємо комплексність забудови. Ми вважаємо це тимчасовим явищем. Голови сільських рад ще не зважили на можливі негаразди, які виникнуть у результаті такої «економії». Адже наші села забудовуються століттями, а найцінніше тут – земля.

Соціальну перебудову села і пов'язане з нею нове будівництво житла, інженерних комунікацій, очисних споруд, раціональне розміщення громадських об'єктів, благоустрій під силу забезпечувати лише спеціалістам-професіоналам. Внаслідок інфляції, яку маємо нині, багато архітекторів і проєктувальників залишилися без роботи, є соціально незахищеними. І це в той час, коли у країнах Західної Європи на 10000 жителів припадає майже в два рази більше архітекторів, ніж у нас. Тепер, коли суспільство бажає розвиватись цивілізовано, проєктувальники повинні отримати соціальне замовлення на архітектуру, а не на метри квадратні загальної площі і вдавану економію. Цього вимагає час.

Закарпатські села повинні розвиватись на основі нових схем районного планування. На жаль, не у всіх районах області вони оновлені...

СВІТЛО В КІНЦІ ТУНЕЛЮ?

У зв'язку із знищенням економічних зв'язків з країнами СНД майже одночасно припинили своє існування не лише філіали військових заводів, але й цехи філій легкої промисловості у гірських селах Закарпаття, де була хоч і середня зарплата, однак за кошти галузевих міністерств спеціалістам будувались квартири, дитячі садки, амбулаторії, школи і т.п.

Тож для виходу із кризової ситуації у Києві була нашвидкоруч розроблена адміністративно-територіальна реформа, на основі якої з'явилася «Схема планування території Закарпатської області»; на цьому підмурівку розробляються і схеми районного планування.

Земля – на вагу золота

Однак у нас в Україні, як мовиться, рятування утопаючого – справа рук самого утопаючого...

Тож безробітні колгоспники знову стали лісорубами і будівельниками в Росії, як і їх діди, а також емігрували в країни Західної Європи на тимчасові роботи, привозячи в Україну мільйони долларів і євро, які вливаються в економіку України.

Ще на початку нового, ХХІ століття, перебуваючи у складі групи депутатів Ужгорода, що приїхала за досвідом в Угорщину, слухав я лекцію про розвиток сільського господарства за «капіталістичних умов».

Науковець, кандидат сільськогосподарських наук, який раніше працював в НДІ с. Бакта на Берегівщині, а відтак емігрував в Угорщину, коротко пояснив, що після розпаювання землі вона знову зібрана до купи в оренду крупними виробниками, і зараз ця галузь є процвітаючою.

Отже, і для рівнинних районів Закарпаття об'єднання земель крупними виробниками, з потужною технікою і переробними цехами та холодильниками, передовою логістикою забезпечить прорив на ринку і конкурентоздатність, а в гірських і передгірських районах майбутнє за розвитком фермерських відносин, гірським туризмом. Крім того, можливе будівництво малих ГЕС після екологічної експертизи.

Для регіональної системи розселення області характерна рухливість населення і його прагматична здатність адаптуватися до змін соціальної структури.

У нових умовах важливо при розробці генеральних планів куштових сіл мати науковий прогноз щодо перспективи розвитку даної території, і лише після цього приступати до розробки генеральних планів.

Програма розвитку Карпатського єврорегіону, прикордонне співробітництво, адаптація екологічного законодавства до європейського передбачає розвиток туризму, санаторно-курортних та відпочинкових територій з врахуванням специфіки місця.

Сьогодні говоримо про занепад села не лише на сході, але і на заході України. Як запобігти цьому страхітливому процесу?

Напевно, не варто повністю ігнорувати попередні досягнення закарпатських сільських трударів і спробувати повернути собі частку ринку збуту сільгоспвиробництва, а в гірських районах дати новий імпульс розвитку згадуваному вище туризму.

І в цьому напрямі вже є позитивні приклади. Почали відроджуватись великі тепличні господарства в Хустському районі, інтенсивно працюють мініферми по вирощуванню ранніх овочів в Іршавському, Виноградівському і Берегівському районах.

Адміністративно-територіальна реформа призводить до закриття закладів соціально-культурного побуту на селі, бо села дотаційні. Хоча запропонована згори реформа мала начебто добрі наміри – скорочення адміністративного апарату і заощадження коштів, однак в дечому вона подібна до соціалістичних укрупнень (раднаргоспи за часів М. Хрущова) тощо.

Сільради об'єднали і укрупнили, не давши основного – коштів на фінансування соціально-культурного побуту, і з'являються неперспективні села (немає коштів на нові генплани). І в той же час властимущі хочуть ліквідувати сільські поліклініки (наприклад, у селі Кушниця на Іршавщині була спроба районного керівництва закрити лікарню і виставити її на торги).

Однак активісти села виступили проти. Тут не працює радгосп – земля не розпайована, бездіють колишні філіали Ужгородського механічного заводу. В той же час без генплану роздали під забудову не одну вулицю, не врахувавши санаторно-лікувальний потенціал села, де є мінеральні води.

Здоровий глузд підказує безліч варіантів облаштування села. Скажімо, місцеву лікарню можна було б перепрофілювати на санаторно-курортний комплекс, адже розташована вона в мальовничому місці, на березі річки Боржава, неподалік є свердловина мінеральної води. А медзаклад варто розмістити у реконструйованих приміщеннях вже не діючого радгоспу «Кук».

І чи не пора нарешті відродити знищену вузькоколійну залізницю – «Кушницьку Андю», яка була неабиякою історичною родзинкою Закарпаття?..

Однак всьому першооснова – новий генплан села, на виготовлення якого в бюджеті, знову ж таки, немає коштів. Лише після коригування генплану сільська громада зможе в законодавчому порядку відродити економіку Кушниці...

Закарпатські села живуть з надією на майбутній сталий розвиток. І завдання спеціалістів допомогти відродити село. Дай Боже, щоб це трапилося чимшвидше...

ЛІТЕРАТУРА

1. Алиев Е.Б. Экономико-географическая терминология. – Москва: «Мысль», 1977. – С. 125-126.
2. Василюшин М. Білки – село над Боржавою. – Ужгород, 2007. – С. 219.
3. Вечерський В. Криза національної містобудівної культури. Архітектура України. – Київ, 1991. – Т. 4. – С. 40-43.
4. Гранчак І. Нариси історії Закарпаття. – Т.1. – Ужгород, 1993. – С. 183.
5. Гецько В. Закарпатське село: експеримент і практика // Новини Закарпаття. – №№54-55. – 1993 р. – С. 3-4.
6. Лаго І. Чехи вшановують сакральне мистецтво закарпатців // Карпатський Євроміст. – Ужгород. – 27.06.2002 р.
7. Лоїк Г. Основи проектування українських церков. – Київ, 2000. – С. 32
8. Литвинов А.В., Майборода И.И. Архитектура сел Украины и Белорусии. – Киев: «Будивельник», 1990. – С. 60
9. Краківська хартія: принципи консервації і реставрації архітектурно-урбаністичної (містобудівельної) спадщини // Вісник Інституту «Укрзахідпроектреставрації». – Львів, 2002. – С. 5.
10. Сирохман М. Втрачені церкви Закарпаття. – Торонто-Ужгород, 1999. – С. 7-10.

СОЛОМОНОВО – НАЙЗАХІДНІША ТОЧКА УКРАЇНИ

Якщо ви бажаєте побачити край української землі, а конкретніше – крайню західну точку України – село Соломоново, вам необхідно купити квиток до міста Чоп, що на Закарпатті. Попри те, що автомобіль домчить швидше, краще їхати потягом. Перевага потяга у тому, що на шляху до крайнього західного населеного пункту України ви зможете перетнути Карпати, і побачити надзвичайно мальовничі краєвиди, відчути зміну не лише відносних висот, але й клімату.

Наприклад, якщо їхати у березні зі станції Львівського головного вокзалу, коли погода за вікном – «осінь-весна», то вже у Сколе вас зустріне зима, замість дощу падатиме лапятий сніг, а за перевалом, неподалік від Мукачеве, стоятиме сонячна погода і на луках вже пастимуть корів... Крім цього, така подорож – це надзвичайно дешево задоволення, жоден турсоператор не запропонує подорожі через Карпати всього за 15 гривень (це ціна від станції Львів до станції Мукачеве у звичайному вагоні електрички Львів – Мукачеве). Їхати до Чопа можна з Києва, Львова, Харкова чи іншого населеного пункту. В Чопі краще взяти таксі, яке за 12 гривень відвезе вас у село Соломоново – крайній західний населений пункт України.

На перший погляд, це звичайне село: будинки, огорожі, садки, багато собак... Перше, що привертає увагу – табличка у центрі села з написом «Вітаємо в селі Соломоново!» українською, а поряд – угорською мовами. На інформаційному стенді можна розпізнати залишки пошматованих агітаційних плакатів з минулих виборчих перегонів, однак тексти, що на них збереглися, – лише угорською. Цікаво, що час, за яким живуть місцеві жителі, на годину відстає від київського, хоч офіційно всі розклади і години прийому вказано за

звичним для нас часом. Наприклад, на дверях кабінету сільського голови Соломоново Г. І. Малинич години прийому позначено за «к. ч.», себто за київським часом. Перше враження від знайомства з селом навіває приємні спогади про перебування у котрійсь з європейських країн. І це не дивно, адже більшість сторінок історії села присвячено оповідам про словацьких та угорських землевласників.

Матеріали з вільної Інтернет-енциклопедії свідчать, що перша письмова згадка про село датована 1281 роком. У джерелах XIII-XIV ст. село згадують під назвами «Salamun», «Solamun», «Salamon». У XII ст. ним володіли шляхтичі з Требішова (Східна Словаччина), які 1300 р. передали його Ужанському наджупану Петру Петуні. Цей сміливий чоловік, відомий своїм бунтарським характером, організував повстання проти Карла-Роберта Анжуйського, угорського короля з неаполітанським корінням.

З першої половини XIV ст. власниками Соломонова були графи Другети, рід яких протягом трьох з половиною століть володів також Ужгородом і всією Ужанською долиною. Джерела, датовані XVIII ст., відносять Соломоново до малярських сіл. У 30-х роках XIV ст. в селі існував католицький костел, який у період реформації переходив від католиків до реформаторів, і навпаки. Сьогодні в селі є два храми – православний та реформаторський, а католики у неділю їдуть на службу в місто Чоп. У селі проживає 1 355 жителів (станом на 01.01.2013 р.), з них 60% ідентифікують себе як угорці, 39% – як українці, 1% – інші національності (цигани, словаки та ін.).

Сільська дев'ятирічна школа розрахована лише на учнів, що навчаються угорською. Якщо старше покоління без проблем переходить у розмові з угорської на українську, і навпаки, то деякі молодші соломонівці на моє запитання: «Чи

Соломонівські школярі навчаються в угорськомовній школі; традиційна оселя

Плакат у центрі села з написом угорською мовою «Вітаємо в Соломонові!»; окраїнна вулиця Яблунова – далі Європа...

розумієте українську мову?» – заперечливо крутять головою. А де ж навчаються українські діти? Справа в тому, що донедавна тут була українська школа, проте сьогодні вона потребує капітального ремонту. Гроші на ремонт є: реставрацію школи спонсорує одне з найпотужніших підприємств України – «Єврокар», яке функціонує у цьому ж селі. Та поки що школярів-українців возять шкільним автобусом у місто Чоп. Школярі-першокласники навчаються у садочку в єдиному українському класі. Найменші, дошкільнята, проводять у садочку своє дозвілля спільно – угорці та українці.

Найстаршим жителем крайнього заходу України є Силва Олександрівна Лемке, що народилася у 1920 році. Цьогогоріч року вона вже відсвяткувала свій 93-й ювілей.

У розмові з колишнім депутатом Ужгородської районної ради Оленою Йосипівною Капраль (тепер вона власниця найзахіднішої крамнички в Україні) цікавився про життя людей сьогодні. Відповідь оптимістична: «Хто хоче знайти роботу, обов'язково її знайде». Хоча на землі люди працюють без особливого ентузіазму: всі землі у селі розпайовані, однак багато гектарів пустує. Для тих людей, що донедавна «човникували», тепер перешкодою стали дорогі угорські Шенген-візи. Здебільшого населення працює на підприємствах, яких тут достатньо, адже Соломоново оголосило «вільною економічною зоною». Найбільшим серед них є згадуване вище підприємство «Єврокар» – лідер на українському ринку за динамікою зростання обсягів виробництва автомобілів марки «Skoda».

Жодних проблем у стосунках соломонівців-українців та соломонівців-угорців немає. Найбільша гордість села – місцева футбольна команда «Тиса – Соломоново», яка часто перемагає у районних змаганнях. За складом вона інтернаціональна, українці та угорці разом відстоюють честь села.

Загалом жителі живуть дружно і у стратегічно важливих питаннях об'єднують зусилля заради своєї «малої батьківщини». Наприклад, 1998 року всі мешканці вдень і вночі злагоджено рятували село від катастрофічного паводка. Населений пункт розташований у межиріччі Тиси та Латориці, отож неодноразово підйом води у цих річках змушував владу готувати людей до евакуації.

Особливо дружно виглядає Соломоново на спільних урочистостях, присвячених Дню села. Різноманіття барв у витворах художніх майстрів, суцвіття мелодій українських та

угорських пісень і гамору дітлахів змушує повірити, що різниці у національному складі немає. На святі села виступали не лише творчі колективи та художні майстри, а й прикордонники. Їхні прийоми рукопашного бою та натренований пес Шелдок викликали у присутніх щире захоплення. Сільський голова Галина Малинич каже: «Коли проводила вперше День села, зрозуміла, що такі важливі заходи згуртовують та єднують громаду».

Територіально село складається з двох частин – самого Соломонова та частини, яка носить назву Стражі. Місцеві жителі кажуть, що колись це було окреме поселення, в якому проживали чехи. У 50-х роках ХХ ст. їх примусово виселили, а у їхні помешкання поселилися люди з Великого Березного. Цих подій ніхто у селі не хоче згадувати... Кажуть лише, що «великобerezнянці» надзвичайно працелюбні люди.

Хочеться розповісти про усіх жителів села якомога більше, адже такі охайні та прибрані зі смаком подвір'я, скажу чесно, я бачила лише за кордоном. Характерною рисою будівель є зовнішні жалюзі на усіх вікнах і, звичайно, – виноградники на кожному подвір'ї. Цікавим є те, що жалюзі з зовнішнього боку будинку відкривають лише на висоту квітки, яка стоїть на підвіконні...

А ще у селі багато котів і собак, яким, на мою думку, поталанило з кліматом більше, аніж їхнім родичам з інших регіонів України: домашні улюбленці сонно та безтурботно гріються на сонці тоді, коли їхні «родичі» мокнуть під дощем.

І ще одне зауваження: якщо ви готуетесь відвідати крайнє західне село України, то напис угорською «VIG YAZZ! AZ EB HAMIS», який побачите на брамі, означає «Обережно, у дворі злий собака». Дарма що він, забуваючи «тримати марку», дружелюбно махає кудлатим хвостом... Для того, щоб потрапити до крайньої західної хати України з координатами 48°26'18" пн. ш. та 22°09'29" сх. д., потрібно пройти вулицею Яблуновою, на якій ростуть лише сливи та виноград, і побачити вздовж дороги багатенько таких табличь...

Ольга ПИЛИПОВИЧ,
м. Львів – с. Соломоново на Закарпатті

ПРО ВОЛОДАРЯ СИРОГО ПОТОКУ І ТЕПЛОЇ ЯМКИ, або ЯК ЛІСІВНИК ПЕРЕМІГ У СОБІ ЧИНОВНИКА

Йдемо, не кваплячись, вдихаючи на повні груди свіже повітря, насолоджуючись красою лісу, що потає в багряних кольорах осені, яка змішала всі фарби і визолотила на деревах листя. Запитуюмо перехожих, чи далеко до Ужгородського лісового господарства, на що вони, посміхаючись, відповідали: а ви вже в ньому. А може, далі цікавилися люди, вам потрібна лісова штаб-квартира? Так вона – праворуч, ген, за містком...

Перейшли місточок і, піднявшись вверх сходами, потрапили на ошатне, чепурне подвір'я контори лісгоспу з різнобарв'ям саджанців, квітів, голосним щебетанням птахів, яке злітало до неба та поверталось на узлісся поміж деревами, на синю від роси траву – фантастична панорама. Тут і застали директора ДП «Ужгородське лісове господарство» Івана Костіва, який віддавав вказівки підлеглим: «Робім, що можемо, не журімося, що праця нелегка, бо вона того варта», – мовив він та, побачивши нас, посміхнувся. Поруч – чарівна дружина Світлана, яка кмітливо, але непомітно підтримувала чоловічу розмову. Ми також долучились до бесіди. Йшлося в основному про справи. А їх на господарстві, до складу якого входять чотири лісництва – Кам'я-

ницьке, Ужгородське, Великодоброньське, Анталовецьке та 25 майстерських дільниць, що розташувались на 17 тисячах гектарів лісової площі, насправду вистачає. Із них – 90 відсотків лісів охоронні, водозахисні, рекреаційно-оздоровчі та історико-культурного значення. Плюс ботанічна пам'ятка загальнодержавного значення в урочищі Тепла Ямка, сучасний інформаційний центр у Великодоброньському лісництві та ін. Усе це вимагає особливого підходу, часу, зусиль та доброї праці. До того ж це – одне з небагатьох господарств Закарпаття, яке може похвалитися водночас кількома унікальними науковопізнавальними стежками, що створювались фахівцями у співпраці з місцевою владою, науковцями, закладами освіти.

– Створюючи стежки, мали за мету виховувати екологічно грамотну поведінку людини у природі та ненав'язливо, але дуже чітко поширювати знання про ліси та пам'ятки, які зустрічаються на розроблених маршрутах. Це – з одного боку. З іншого – хотілось знайти альтернативу чаюванням, перекурам задля психологічно розвантаження жителів Ужгородщини, які щоденно працюють у приміщеннях, за комп'ютером, з дітками, з хворими тощо. Як

ПОКЛИКАННЯ

показав час, ми не помилися, – розповідає директор.

Так з'явилися в Ужгородському держлісгоспі унікальні стежини, серед яких – «Живі сторінки Червоної книги», де збережені рідкісні та зникаючі рослини у природньому стані. Інша стежина – «Рослини-індикатори типів лісу» – справжня колекція, що охоплює усі лісорослинні умови Закарпаття – від сухої нагірної судіброви до сирого чорновільхового грудю. Тут кожний едапот представлений рослинами, що є типовими і визначальними для нього.

Не менш цікавими є й нові стежки. Приміром, «Гірські породи та мінерали Карпат» та «До Невицького замку», де встановлено пам'ятний знак Карлою Вагнеру, видатному угорському вченому-лісівнику, що займався свого часу впорядкуванням згаданого замку. Він заклав тут алею лип і тепер це могутні, величні вікові дерева – справжня окраса місцевості – та посадив чимало інших дерев, у тому числі і північноамериканську дугласову ялицю, веймтову сосну, модрина. З його діяльністю пов'язано і спорудження біля замку оригінального фонтану (зберігся до наших днів), де вода прибуває самопливом.

До речі, за таким принципом цього року облаштовано фонтан на садибі лісгоспу в Кам'яниці. Проведено водопровід із урочища Сирий Потік для поливу лісового розсадника та для наповнення фонтану водою, а це – понад 1,5 км самопливу.

Усе це, кажуть працівники держлісгоспу, заради того, аби ліс міг спокійно та ефективно виконувати свої функції, починаючи з рубок догляду й санітарних рубок – до заготівлі харчів для диких тварин на зимовий період, облаштування підгодівельних майданчиків, залучення в район туристів.

– У своїй роботі ми орієнтуємось на завтрашній день, аби в ньому наші діти та онуки мали вдосталь безцінного зеленого скарбу – лісів, – каже Іван Васильович.

І то правда: плодами праці нинішніх працівників лісу користуватимуть-

Доглядати ліс вчаться вихованці Кам'яницького шкільного лісництва

Директор ДП «Ужгородське лісове господарство» Іван КОСТІВ з дружиною і колегою водночас Світланою; пам'ятний знак видатному угорському вченому-лісівнику Каролу Вагнеру на екостежі «До Невицького замку»

ся майбутні покоління, оскільки дерева, як діти, ростуть поволі. Прикметно, що зніційоване та створене ним Кам'яницьке шкільне лісництво є кращим в області та Україні.

– Наших юних лісівників, з якими досвідчені фахівці садять, сапають, доглядають за молодими саджанцями на лісових площах та інших майданчиках, створюють святкові композиції, навчаємо, що зелені рослини, зокрема ліс, – є основою життя на планеті, – далі розповідає Іван Васильович. – Це – джерело енергії, екологічної рівноваги, естетики, оздоровлення, кисню. Неспроста ліс називають артіллю свіжого, чистого повітря. До слова, у середньому один гектар деревостою виділяє за рік чотири тонни кисню й поглинає п'ять тонн вуглецю. Тому дуже важливо садити дерева разом з дітьми, це допоможе навчити їх добру і бережливому ставленню до природи...

Цього року в тутешніх лісових розсадниках вирощено більше 300 тисяч сіянців і саджанців близько 40 видів дерев і кущів основних лісоутворюючих, технічно-цінних і швидкоростучих порід. Це – дуб звичайний, дуб скельний, дуб червоний, карія, дугласія, модрина, ялиця, ялина, яблуня, груша, черешня, липа, горобина, гінго, каштан істівний та багато інших.

– Посадити молоді ліси – не так легко, як здається, – ділиться досвідом

пані Світлана. – Насправді, це – клопітна робота. Спочатку треба ретельно підготувати насіння до посіву та обробити ґрунт, вирівняти площу, утрамбувати, зробити борозенки, а тоді висіяти, аби сідці встигли пустити корінь до спеки. Не випадково наші словацькі колеги називають інженера лісовідновлення «пестователь лесас». Це ж справді потрібно віддати часточку тепла своїх рук, душі, щоб те маленьке насіннячко пробилось в новітні паростки. До речі, ми вирощуємо саджанці не тільки для своїх потреб. Тисячі саджанців різних видів для бюджетних установ Ужгородського району Іван Васильович з року в рік передає без оплати.

Отже, подумалось, це його вибір. Як дар, як завдання. Іван Костів, якого колеги називають фахівцем з великої літери, сповідує вічні лісові істини, які мали вагомое значення в господарській діяльності колись потужного об'єднання «Закарпатліс», де він починав майстром лісу, помічником лісничого, лісничим у мисливському господарстві «Нове село» Мукачівського лісокомбінату, потім – лісничим у Білківському лісництві Іршавського району, де про нього радо згадують донині. З 1987 року він – незмінний директор Ужгородського лісокомбінату, згодом – Ужгородського держлісгоспу.

– Ви – патріот лісу, – робимо Костіву заслужений комплімент, позаяк

присвятив галузі 40 років свого життя. Відповідь його, м'яко кажучи, вражає:

– Мені дуже подобаються, як на мене, прекрасні слова Івана Павла II: «Патріотизм означає любов до всього, що творить батьківщину: до її історії, традицій, до мови, навіть до її красивидів». Іншими словами, патріотизм – це великий обов'язок перед суспільством, колегами, родиною, прийдешніми поколіннями. Тому все, що я роблю – роблю з душею та відкритим серцем. Взагалі, коли любиш свою справу, то віддаєшся їй сповна. Тим паче, коли поруч прекрасний колектив, лісничі з великим досвідом роботи, мудра дружина.

Авжеж, іншої відповіді й не чекали. Позаяк Іван Васильович – людина, що обрала шлях пізнання життя через присутність Бога. Він відвідує недільні та святкові Літургії, сповідається, причащається, отже, розуміє, що слава, велич, успіх – з плану Божого та з участі тих, хто поруч. А поруч – рідні та колеги. Серед останніх – лісничий Великодоброньського лісництва Володимир Войтович, який 37 років працює в лісництві, із яких 32 роки – лісничим. Чи Михайло Куштан. Його керівник назвав високоосвіченим інженером лісового господарства із 40-річним стажем роботи – сьогодні очолює Ужгородське лісництво, 41 рік праці в лісовому

господарстві за плечима в Георгія Вербовського – лісничого Кам'яницького лісництва. Юрій Глаголич – лісничий Анталовецького лісництва, трудиться в лісгоспі майже 40 років. Про них директор говорить шанобливо та підсумовує: «Такі кваліфіковані, високопрофесійні кадри – великий здобуток колективу: їм цілком під силу будь-які завдання».

Працівники лісгоспу зі свого боку розповідають про шефа також з неабиякою повагою. Кажуть, що Костів ніколи не скаржиться на слабе фінансування з боку держави, на кризу, яка ніяк не закінчиться, на щоденні клопоти, які забирають чимало часу, сил і здоров'я. Можливо, тому і має визнання, авторитет і славу на різних рівнях...

...А тим часом йдемо далі. Тихий вітерець багатом б'є по деревах. Замиготіло обважніле листя. Сполохались птахи. Сідаємо на траву спочити. І бесідуємо про те, про се та ловимо себе на думці, що Костів до будь-якого питання має власний підхід, а це – зваженість, аргументованість. Гучні манери не для нього, бо вважає це справою політиків. Тоді запитуємо в лоб, мовляв, чому він не прийняв жодної високої посади, які пропонувались різними ідеологами у різні часи. Він, дивлячись нам у очі, посміхнувся і спокійно відповів:

– Усе залежить від мети життя і розуміння своєї ролі в ньому. Сказано ж: не місце красить людину...

І то правда. За сумлінну працю та високий професіоналізм Іван Костів

удостоєний почесного звання «Заслужений працівник сільського господарства», Почесної грамоти Кабінету Міністрів України, відмінника лісового господарства, ордена «За заслуги» III ступеня, різних відомчих нагород. Крім того, Лісовою наглядовою радою (FSC) «Ужгородському лісгоспу» видано сертифікат, який засвідчує, що господарство ведеться на високому рівні і відповідає міжнародним стандартам. Перед таким господарем, за Гете, хочеться з поваги зняти капелюха.

– Тільки гляньте – яка краса... Та треба йти, бо готуємось до прийому делегації колег з Татранського національного парку, зі Словаччини, з якими співпрацюємо багато років. До слова, ми досить плідно співпрацюємо також з угорцями, поляками, австрійцями, обмінюємось досвідом роботи, новинками. Та мріємо, щоб наші ліси стали також фентезійною казкою і для дорослих, і для малих, щоб кожен міг перервати на секунду стрімкий ритм життя і насолодитися красою й спокоєм лісу, що подарований нам Богом...

Відкланявся та через хвилику оглянувся і наче між іншим сказав: «Ми не тільки мріємо, а й не тратимо надію. З нею можна багато зробити і... все буде в нас добре. Бо це план Творця щодо України і кожного з нас. Я в це широк вірю!».

Соломія ЗАЛЕСЬКА,
с. Кам'яниця Ужгородського району
на Закарпатті

МУЗЕЙ ЕКОЛОГІЇ ГІР ТА БУКОВІ ПРАЛІСИ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА МОЖНА ПОБАЧИТИ В 3D ФОРМАТІ

3D-панорами і віртуальні тури – це сучасна та ефективна форма презентації простору. При цьому створюється враження присутності в центрі об'єкта. Такі віртуальні тури створюють найвідоміші музеї світу, популярні туристичні місця.

У Карпатському біосферному заповіднику також створено віртуальну екскурсію залами Музею екології гір та Угольськими буковими пралісами. Тепер усі бажаючі зможуть, не відходячи від моніторів своїх комп'ютерів, ознайомитися з унікальними експозиціями музею та єдиним в Україні об'єктом Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Для цього достатньо мати доступ до Інтернету та бажання відкрити для себе неймовірну природу Карпат.

З віртуальним туром
можна ознайомитися
на офіційному сайті КБЗ:
<http://cbr.nature.org.ua>

Зустріч з лісівниками Татранського національного парку (Словаччина)

ЗАКОН УКРАЇНИ

ПРО РАТИФІКАЦІЮ ПРОТОКОЛУ ПРО СТАЛЕ УПРАВЛІННЯ ЛІСАМИ ДО РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ОХОРОНУ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК КАРПАТ*

Верховна Рада України постановляє:

Ратифікувати Протокол про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаний 27 травня 2011 року в м. Братиславі, який набирає чинності для України після передачі на зберігання Депозитарію її ратифікаційної грамоти та у строки, передбачені статтею 27 цього Протоколу (додається).

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

*м. Київ
16 жовтня 2012 року
№ 5432-VI*

ПРОТОКОЛ

ПРО СТАЛЕ УПРАВЛІННЯ ЛІСАМИ ДО РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ОХОРОНУ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК КАРПАТ**

Сторони цього Протоколу відповідно до своїх завдань, визначених у Рамковій конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат від 22 травня 2003 року (м. Київ, Україна, далі – Карпатська конвенція), стосовно розвитку всеосяжної політики та співробітництва для охорони та сталого розвитку Карпат;

усвідомлюючи те, що людський тиск на Карпатські ліси постійно зростатиме;

маючи на меті збільшення обізнаності про багатofункціональність лісів і користь від сталого управління лісами в Карпатах, особливо з огляду на природний запас вуглецю, постачання води та біорізноманіття, а також внесок у розвиток сільської місцевості;

відповідно до своїх зобов'язань, зазначених у статті 7 Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат;

беручи до уваги, зокрема, Декларацію Ріо-де-Жанейро, юридично не обов'язковий інструмент ООН для всіх типів лісів, рішення Форуму ООН з лісів, Йоганнесбурзьку декларацію про сталий розвиток і План впровадження на Світовому саміті зі сталого розвитку, Рамкову конвенцію Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату й Кіотський протокол до неї, Конвенцію про біологічне різноманіття й, зокрема, її програму роботи та відповідні рішення стосовно лісового біорізноманіття, Резолюції Міністерських конференцій з питань захисту лісів у Європі, Конвенцію про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини, Європейську ланд-

NOTA BENE

шафтну конвенцію, процеси з правозастосування та управління в лісовому секторі;

відзначаючи, крім того, те, що більшість Сторін як держави – члени Європейського Союзу беруть до уваги стратегію Європейського Союзу стосовно лісового господарства та план дій ЄС стосовно лісів;

маючи на меті забезпечення ефективнішого впровадження таких існуючих інструментів і ґрунтуючися на інших міжнародних програмах;

будучи переконаними, що зусилля з охорони, підтримки та сталого управління лісами Карпат потребують регіонального співробітництва;

а також усвідомлюючи додаткову важливість транскордонного співробітництва в досягненні екологічної цілісності; вирішивши співробітничати для сталого управління Карпатськими лісами та їхньої охорони, домовилися про таке:

ГЛАВА I

Загальні зобов'язання

Стаття 1

Загальна мета та принципи

1. Метою Протоколу про стале управління лісами (далі – Протокол) є сприяння сталому управлінню Карпатськими лісами та їхній охороні в інтересах нинішнього та прийдешнього поколінь.

2. Для досягнення зазначеної вище мети Сторони вживають заходів і співробітничать з:

- підтримки або збільшення лісового покриву;
- забезпечення продуктивних функцій лісів та їхньої ролі в розвитку сільської місцевості;
- сприяння раціональному використанню деревини як екологічно безпечного та відновлювального матеріалу;
- сприяння сталому використанню недеревних лісових продуктів;
- поліпшення загального стану та життєстійкості лісів;
- поліпшення збереження й сталого використання компонентів біологічного різноманіття лісів;

* Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 43, с. 621

** Протокол ратифіковано Законом № 5432-VI від 16.10.2012

- г) визначення та охорони природних лісів, особливо пралісів;
- h) сприяння відновленню лісів, наближених до природних;
- і) посилення ролі лісового сектора в пом'якшенні наслідків зміни клімату;
- j) поліпшення охоронних лісових функцій, як-от: недопущення повеней, зсувів землі, а також загального циклу водної регуляції;
- к) підтримка культурної спадщини лісів;
- l) посилення соціальної функції лісів;
- м) сприяння участі регіональних і місцевих органів та громад в управлінні лісами;
- п) визначення, розробки та застосування відповідних схем плати за екологічні товари та послуги, які надаються завдяки лісам;
- о) посилення управління та правозастосування в лісовому секторі з особливою увагою до боротьби з нелегальною заготівлею лісу та пов'язаною із цим торгівлею;
- р) визначення, розробки та використання практичного досвіду в управлінні лісами та наближеному до природи веденню лісового господарства;
- q) сприяння та координації наукових досліджень та обміну інформацією з питань Карпатських лісів.

Стаття 2

Методики, спрямовані на стале управління Карпатськими лісами

Сторони розробляють і впроваджують на своїй національній території методики та стратегії, спрямовані на стале управління Карпатськими лісами, беручи до уваги методики та стратегії, розроблені й впроваджені іншими Сторонами. Для цього Сторони обмінюються відповідною інформацією з іншими Сторонами.

Стаття 3

Інтеграція в галузеї політики цілей сталого управління та збереження Карпатських лісів

1. Сторони враховують цілі цього Протоколу у своїй політиці, зокрема стосовно збереження біорізноманіття, охорони ґрунтів, розвитку сільської місцевості, управління водними ресурсами та басейнами річок, зміни клімату, туризму, промисловості й енергетики, охорони культурної спадщини й традиційних знань, просторового планування, транспорту та інфраструктури.

2. Сторони співробітничать з інтеграції цілей сталого управління Карпатськими лісами та їхньої охорони в інші галузеї політики та стратегії, прийняті на регіональному та (або) глобальному рівнях, які могли б мати вплив на стале управління лісами Карпат.

Стаття 4

Участь регіональних і місцевих органів та громад

1. Сторони визначають у межах своїх існуючих інституційних рамок найліпший рівень координації та співробітництва між національними інституціями та регіональними й місцевими органами для заохочення спільної відповідальності в процесі впровадження цього Протоколу.

2. Сторони вживають заходів для залучення або сприяння залученню громад і власників лісу та менеджерів, безпосередньо заінтересованих у різноманітних етапах підготовки та впровадження цих політик і заходів.

Стаття 5

Міжнародне співробітництво

1. Сторони підтримують активне міжнародне співробітництво серед компетентних інституцій стосовно сталого управління Карпатськими лісами та їхньої охорони.

2. Сторони сприяють співробітництву між регіональними й місцевими органами в Карпатах на міжнародному рівні та шукають вирішення спільних проблем на найбільш прийнятному рівні.

ГЛАВА II

Географічна сфера застосування та визначення

Стаття 6

Географічна сфера застосування

1. Цей Протокол застосовується до Карпатського регіону (далі – Карпати), визначеного Конференцією Сторін Карпатської конвенції.

2. Кожна Сторона може поширити застосування Протоколу на додаткові частини її національної території, зробивши заяву Депозитарію.

Стаття 7

Визначення

Для цілей цього Протоколу:

а) «Стале управління лісами» означає управління лісами й лісовими землями та їхнє використання в спосіб та в кількості, що підтримує їхнє біорізноманіття, продуктивність, життєстійкість, відновлювальні властивості та потенціал виконання зараз й у майбутньому відповідних екологічних, економічних і соціальних функцій на місцевому, національному та глобальному рівнях і що не завдає шкоди іншим екосистемам;

б) «наближене до природи ведення лісового господарства» означає систему управління лісами, яка забезпечує безперервне відновлення, розвиток деревостанів, подібних за породним складом, структурою та динамікою до природних лісів відповідних умов місцезростання, а також догляд за такими деревостанами;

в) «екологічна мережа» означає систему територій, які екологічно пов'язані, складаються з ключових територій, коридорів та буферних зон;

д) «схеми лісової сертифікації» – схеми сертифікації сталого управління лісами, у тому числі чіткі цілі, вимірювані критерії, незалежна оцінка та залучення основних заінтересованих груп, які заслуговують на довіру;

е) «природні ліси» – ліси, які складаються з корінних видів у місцевості з основними характеристиками та ключовими елементами природних екосистем, як-от: комплексність, структура та різноманітність;

ф) «Сторони» означає Сторони цього Протоколу;

г) «охоронна територія» означає географічно визначену територію, яка призначена та управляється для досягнення спеціальних цілей збереження;

h) «охорона лісів» означає аспект збереження природи, який стосується охорони, утримання, відновлення й сталого використання лісових ресурсів для забезпечення екосистемних послуг лісу;

і) «відновлення лісів наближених до природних» означає управління на лісових територіях для сприяння природним процесам лісового оновлення в такий спосіб, щоб структура деревостанів, біорізноманіття, функції, процеси та, зокрема, породна структура відновленого лісу підходила якнайбільше до первинних лісів завдяки поступовій заміні похідних деревостанів;

j) «раціональне використання деревини» є інтегрованим підходом до обробки та кінцевого використання споживачами деревини, отриманої з лісів, які стало управляються.

к) «праліси» означає природні ліси, які не зазнали безпосереднього впливу людської діяльності людини в ході свого розвитку.

ГЛАВА III Особливі заходи

Стаття 8

Підтримка та збільшення лісового покриву

1. Кожна Сторона вживає заходів на своїй національній території для підтримання за допомогою сталого управління лісами та просторового планування існуючого лісового покриву як головної складової Карпатського ландшафту.

2. Кожна Сторона вживає заходів на своїй національній території для розширення лісового покриву в Карпатах, за необхідності, з метою досягнення цілей, зазначених у статті 1, звертаючи увагу на високоекологічну важливість природних та напівприродних лукопасовищних угідь, а також інші цілі Карпатської конвенції та її Протоколу.

Стаття 9

Забезпечення продуктивних функцій лісів та їхньої ролі в розвитку сільської місцевості

1. Кожна Сторона вживає заходів на своїй національній території для забезпечення продуктивних функцій лісів та посилення їхньої ролі в розвитку сільської місцевості за допомогою відповідних політик, адаптованих до структури власності, а також раціонального використання деревини.

2. Сторони підтримують і забезпечують джерела доходу від лісових ресурсів та у зв'язку із цим повинні надавати

підтримку лісовим власникам, менеджерам, а також їхнім асоціаціям для зменшення проблем, пов'язаних із фрагментацією земельної власності, стимулювання ринкових ініціатив, у тому числі схем лісової сертифікації, застосування лісового законодавства з особливою увагою до боротьби з нелегальною заготівлею лісу та пов'язаною із цим торгівлею, сприяння сталій заготівлі та маркетингу недеревних лісових продуктів та для розвитку та поширення використання систем плати за екологічні послуги.

Стаття 10

Визначення та охорона природних лісів, особливо пралісів

1. Кожна Сторона вживає заходів на своїй національній території для визначення та охорони природних лісів, особливо пралісів Карпат шляхом створення охоронних територій достатніх розмірів й у достатній кількості та виконання інших спеціальних заходів охорони.

2. Кожна Сторона вживає заходів для включення до охоронних територій достатніх територій усіх типів визначених природних лісів зі свого Карпатського регіону.

3. Зокрема, кожна Сторона повинна вживати спеціальних заходів для збереження генетичних ресурсів природних лісів, особливо пралісів.

4. Кожна Сторона вживає спеціальних заходів для відшкодування витрат або економічних втрат, які є результатом заходів, ужитих відповідно до пунктів 1, 2 й 3 цієї статті.

Стаття 11

Управління лісами на охоронних територіях

1. Кожна Сторона вживає заходів для забезпечення зв'язку між планами управління охоронними територіями та планами управління лісами в межах охоронних територій.

2. Сторони співробітничать у створенні принципів управління лісами, у тому числі наближеного до природи ведення лісового господарства на охоронних територіях й у відповідних випадках на ділянках Natura 2000.

Стаття 12

Поліпшення захисних функцій лісів

Кожна Сторона вживає заходів на своїй національній території для забезпечення захисних функцій лісів, як-от: ліпшого запобігання повеням, ерозії ґрунтів, зсувам, лавинам і каменепадом шляхом заохочення методів сталого управління лісами, які підвищують стабільність і протидію природним та антропогенним порушенням.

Стаття 13

Сприяння відновленню лісів, наближених до природних

1. Кожна Сторона вживає заходів на своїй національній території для сприяння відновленню лісів, наближених до природних.

2. Сторони розглядають у відповідних випадках питання створення програм захисту й реінтродукції рідкісних природних деревних порід у їхній природній екосистемі.

Стаття 14

Лісове господарство та зміна клімату

1. Кожна Сторона проводить політику, спрямовану на посилення ролі лісового сектора в пом'якшенні змін клімату, з особливою увагою стосовно пошуку правильного балансу між збільшенням запасів вуглецю в лісових екосистемах, сприянням використанню поновлюваної енергії з деревини та раціональним використанням деревних продуктів як замінників сировини, отриманої з непоновлюваних ресурсів.

2. Кожна Сторона, враховуючи наслідки змін клімату, здійснює політику адаптації та вживає заходів, спрямованих на зростання стабільності й життєстійкості Карпатських лісів.

3. Кожна Сторона, враховуючи підвищену вразливість лісів до пожеж та інших стихійних явищ унаслідок змін клімату, вживають відповідних заходів для зменшення ризику й пом'якшення наслідків.

Стаття 15

Соціальні функції лісів

1. Кожна Сторона визначає в межах існуючих інституційних рамок ефективні схеми координації та співробітництва між інституціями та регіональними й місцевими органами, у компетенції яких управління лісовими ресурсами, із залученням інших місцевих заінтересованих сторін для посилення соціальної функції лісів.

2. Кожна Сторона, враховуючи високу значущість лісів для розвитку туризму, бере до уваги політику сталого туризму під час планування управління лісами.

3. Кожна Сторона розглядає практику сприяння культурній спадщині й традиційним знанням стосовно управління лісами, у тому числі освіти на всіх рівнях.

Стаття 16

Лісове господарство, дика природа та екологічні мережі

1. Кожна Сторона застосовує методи сталого управління дикою природою, особливо шляхом ужиття заходів координованого регулювання в прикордонних регіонах, приділяючи спеціальну увагу контролю розміру популяції копитних тварин, для уможливлення природного відновлення лісів та моніторингу та управління великими хижачками в межах можливостей лісових екосистем.

2. Сторони співробітничать з гармонізації своєї політики стосовно екологічних мереж та цілей і заходів управління лісами.

Стаття 17

Сумісні моніторингові та інформаційні системи

1. Сторони співробітничать у рамках існуючих міжнародних ініціатив з гармонізації моніторингу лісів у Карпатах, що сприяє досягненню цілей цього Протоколу.

2. Сторони співробітничать для розвитку спільної інформаційної системи про стан лісів у Карпатах відповідно до статті 12 Карпатської конвенції.

3. Сторони співробітничать з гармонізації баз даних і забезпечення того, що національні результати лісового моніторингу інтегруються в спільну інформаційну систему.

Стаття 18

Скоординовані наукові дослідження та обмін інформацією

1. Кожна Сторона координує та співробітничать в проведенні наукових досліджень на своїй території або її дослідними інституціями стосовно загальних цілей цього Протоколу.

2. Сторони сприяють міжнародному співробітництву серед наукових інституцій стосовно сталого управління лісами в Карпатах, зокрема виконання спільних дослідних програм і проектів у Карпатах.

3. Сторони сприяють організації симпозіумів та конференцій для обміну науковою інформацією та практичним досвідом.

4. Кожна Сторона здійснює обмін інформацією та досвідом з іншими Сторонами про методи стосовно діяльності, зазначеної в пункті 2 статті 1.

Стаття 19

Спільні програми та проекти

Відповідно до своїх потреб і можливостей кожна Сторона бере участь у спільних програмах і проектах стосовно діяльності, що здійснюється Сторонами в Карпатах.

ГЛАВА IV

Впровадження, моніторинг та оцінка

Стаття 20

Впровадження

1. Кожна Сторона вживає відповідних правових та адміністративних заходів для забезпечення впровадження положень цього Протоколу.

2. Кожна Сторона вивчає можливості підтримки впровадження положень цього Протоколу завдяки фіскальним та (або) фінансовим заходам.

3. Кожна Сторона призначає відповідний національний орган, який є відповідальним за впровадження цього Протоколу, та повідомляє про це іншим Сторонам. Відповідні національні органи є відповідальними за моніторинг наслідків ужиття заходів, зазначених у пунктах 1 та 2 цієї статті.

4. Сторони розробляють і приймають Стратегічний план дій з впровадження цього Протоколу.

Стаття 21

Освіта, інформування та громадська обізнаність

1. Сторони сприяють освіті, інформуванню та підвищенню громадської обізнаності стосовно цілей, заходів та впровадження цього Протоколу.

2. Сторони забезпечують доступ громадськості до інформації про впровадження цього Протоколу.

Стаття 22

Нарада Сторін

1. Конференція Сторін Карпатської конвенції виступає як нарада Сторін цього Протоколу.

2. Сторони Карпатської конвенції, які не є Сторонами цього Протоколу, можуть брати участь як спостерігачі в Конференції Сторін, яка виступає як нарада Сторін цього Протоколу. Коли Конференція Сторін виступає як нарада Сторін цього Протоколу, рішення за цим Протоколом приймаються лише тими, хто є його Сторонами.

3. Коли Конференція Сторін виступає як нарада Сторін цього Протоколу, будь-який член бюро Конференції Сторін, що представляє Сторону Карпатської конвенції, але водночас не є Стороною цього Протоколу, замінюється членом, який обирається Сторонами Протоколу з-поміж Сторін цього Протоколу.

4. Правила процедури Конференції Сторін застосовуються *mutatis mutandis* для наради Сторін, якщо іншого не визначено консенсусом Конференції Сторін, яка виступає як нарада Сторін цього Протоколу.

5. Перше засідання Конференції Сторін, яка виступає як нарада Сторін цього Протоколу, скликається Секретаріатом разом з першим засіданням Конференції Сторін, проведення якої заплановано після набрання чинності цим Протоколом. Подальші чергові засідання Конференції Сторін, яка виступає як нарада Сторін цього Протоколу, проводяться разом із черговими засіданнями Конференції Сторін, якщо Конференція Сторін, яка виступає як нарада Сторін цього Протоколу, не прийме іншого рішення.

6. Конференція Сторін, яка виступає як нарада Сторін цього Протоколу, у межах свого мандату приймає рішення, необхідні для сприяння його ефективному впровадженню. Вона виконує функції, покладені на неї відповідно до цього Протоколу, та:

a) надає рекомендації з будь-яких питань, необхідних для впровадження цього Протоколу;

b) створює такі допоміжні органи, які вважаються необхідними для впровадження цього Протоколу;

c) розглядає та приймає в разі необхідності зміни та доповнення до цього Протоколу, які вважаються необхідними для впровадження цього Протоколу, а також

d) виконує такі інші функції, які можуть бути необхідними для впровадження цього Протоколу.

Стаття 23

Секретаріат

1. Секретаріат, заснований статтею 15 Карпатської конвенції, слугує як Секретаріат цього Протоколу.

2. Пункт 2 статті 15 Карпатської конвенції стосовно функцій Секретаріату застосовується *mutatis mutandis* до цього Протоколу.

Стаття 24

Допоміжні органи

1. Будь-який допоміжний орган, заснований Карпатською конвенцією або в її рамках, відповідно до рішення Конференції Сторін, яка виступає як нарада Сторін цього Протоколу, може слугувати меті Протоколу, у такому разі нарада Сторін визначає функції, які повинен виконувати цей орган.

2. Сторони Карпатської Конференції, які не є Сторонами цього Протоколу, можуть брати участь у роботі засідань будь-яких таких допоміжних органів як спостерігачі. Коли допоміжний орган Карпатської конвенції виступає як допоміжний орган цього Протоколу, рішення в рамках Протоколу приймаються лише Сторонами Протоколу.

3. Коли допоміжний орган Карпатської конвенції виконує свої функції у зв'язку з питаннями, що стосуються цього Протоколу, будь-який член бюро такого допоміжного органу, що представляє Сторону Карпатської конвенції, але водночас не є Стороною Протоколу, замінюється членом, який обирається Сторонами Протоколу з-поміж Сторін Протоколу.

Стаття 25

Моніторинг дотримання зобов'язань

1. Сторони регулярно звітують на Конференції Сторін про заходи, що стосуються цього Протоколу, та результати вжитих заходів. Конференція Сторін визначає строки та формат, згідно з якими подаються звіти до розгляду.

2. Спостерігачі можуть надавати інформацію або звіт про впровадження та дотримання положень цього Протоколу Конференції Сторін та (або) Виконавчому комітетові Карпатської конвенції (далі – Виконавчий комітет).

3. Виконавчий комітет збирає, оцінює та аналізує інформацію, що стосується впровадження цього Протоколу, а також здійснює моніторинг дотримання Сторонами положень цього Протоколу.

4. Виконавчий комітет дає Конференції Сторін рекомендації стосовно впровадження та необхідних заходів відповідно до цього Протоколу.

5. Конференція Сторін приймає або рекомендує необхідні заходи.

Стаття 26

Оцінка ефективності впровадження

1. Сторони регулярно перевіряють й оцінюють ефективність виконання положень цього Протоколу. Конференція Сторін може розглядати прийняття відповідних змін та доповнень до цього Протоколу, якщо це є необхідним для досягнення його цілей.

2. Сторони сприяють залученню регіональних і місцевих органів та інших заінтересованих сторін до процесів, викладених у пункті 1.

ГЛАВА V Прикінцеві положення

Стаття 27

Зв'язок між Карпатською конвенцією та Протоколом

1. Цей Протокол є Протоколом до Карпатської конвенції відповідно до пункту 3 статті 2 та інших відповідних статей Карпатської конвенції.

2. Положення статей 19, 20, пунктів 2–4 статті 21 й статті 22 Карпатської конвенції стосовно набрання чинності, внесення змін та доповнень, виходу із цього Протоколу та вирішення спорів застосовуються *mutatis mutandis* до цього Протоколу. Стороною цього Протоколу може стати лише Сторона Карпатської конвенції.

Стаття 28

Підписання

1. Цей Протокол відкритий для підписання в Депозитарії з 27 травня 2011 року до 27 травня 2012 року.

2. Для Сторін, які висловили свою згоду бути зобов'язаними цим Протоколом пізніше, цей Протокол набирає чинності на дев'яностий день після дати передачі на зберігання ратифікаційної грамоти. Після набрання чинності будь-якими змінами та доповненнями до цього Протоколу, будь-яка нова Сторона зазначеного вище Протоколу стає Стороною цього Протоколу з внесеними змінами та доповненнями.

Стаття 29

Повідомлення

Що стосується цього Протоколу, Депозитарій повідомляє кожній Стороні про:

- а) будь-яке підписання,
- б) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження,
- в) будь-яку дату набрання чинності,
- г) будь-яку заяву Сторони або підписанта,
- д) будь-яку денонсацію, про яку повідомила Сторона, у тому числі дату набрання нею чинності.

Стаття 30

Застереження

Жодні застереження до цього Протоколу не допускаються.

Стаття 31

Депозитарій

Депозитарієм Протоколу є Уряд України.

Учинено в м. Братислава 27 травня 2011 року в одному оригінальному примірнику англійською мовою.

Оригінал Протоколу зберігається в Депозитарії, який надішле засвідчені копії всім Сторонам.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те вповноважені, підписали цей Протокол.

За Уряд Чеської Республіки	(Підпис)
За Уряд Угорської Республіки	(Підпис)
За Уряд Республіки Польща	(Підпис)
За Уряд Румунії	(Підпис)
За Уряд Республіки Сербія	(Підпис)
За Уряд Словачької Республіки	(Підпис)
За Уряд України	(Підпис)

• • •

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

від 3 січня 2013 р.

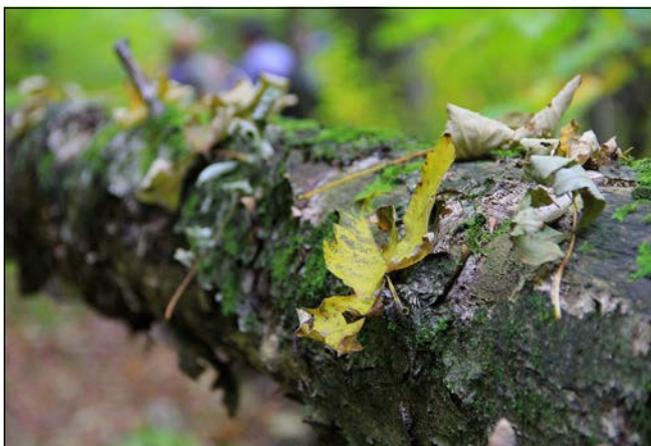
№ 2-р

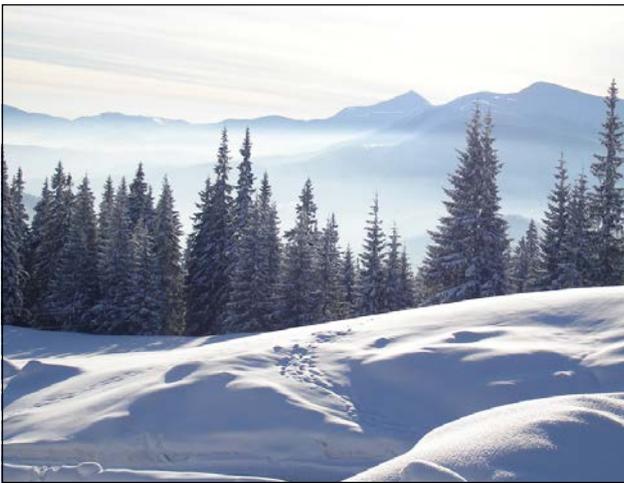
Київ

ПРО НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА РОЗРОБЛЕННЯ ПРОЕКТУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО ВІДВЕДЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Відповідно до статей 92, 123 і 149 Земельного кодексу України надати дозвіл Карпатському біосферному заповіднику на розроблення з урахуванням вимог державних стандартів, норм і правил у сфері землеустрою проекту землеустрою щодо відведення земельних ділянок загальною площею 7371,8 гектара (землі лісогосподарського призначення (ліси), що перебувають у постійному користуванні державних підприємств «Рахівське лісове дослідне господарство», «Великобичківське лісомисливське господарство» та «Ясінянське лісомисливське господарство» згідно з додатком, розташованих за межами населених пунктів на території Рахівського району Закарпатської області, з подальшим наданням їх заповіднику у постійне користування для збереження та використання земель Карпатського біосферного заповідника.

Прем'єр-міністр України М. АЗАРОВ
Інд. 70

ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ,
розташовані за межами населених пунктів на території
Рахівського району Закарпатської області,
на які Карпатському біосферному заповіднику
надається дозвіл на розроблення
проекту землеустрою щодо їх відведення

Для яких потреб надається земельна ділянка	Площа земельної ділянки, гектарів	З яких земель вилучається земельна ділянка	Умови надання земельної ділянки
Усього у тому числі:	7371,8		
Рахівська міська рада			
Для збереження та використання земель біосферного заповідника	1093	землі лісогосподарського призначення, що перебувають у постійному користуванні державного підприємства «Рахівське лісове дослідне господарство»	у постійне користування
Відричанська сільська рада			
—“—	356	—“—	—“—
Лугівська сільська рада			
—“—	1038	—“—	—“—
Ясінянська селищна рада			
—“—	1137	землі лісогосподарського призначення, що перебувають у постійному користуванні державного підприємства «Ясінянське лісомисливське господарство»	—“—
Лазещинська сільська рада			
—“—	1160,8	—“—	—“—
Косівсько-Полянська сільська рада			
Для збереження та використання земель біосферного заповідника	1406	землі лісогосподарського призначення, що перебувають у постійному користуванні державного підприємства «Великобичківське лісомисливське господарство»	у постійне користування
Ділівська сільська рада			
—“—	829	—“—	—“—
Костилівська сільська рада			
—“—	352	—“—	—“—

ДЕРЕВ'ЯНІ ГРЕБЛІ ЧОРНОЇ ТА БІЛОЇ ТИСИ

Микола КОЗУРАК,
старший науковий
співоробітник
Львівської національної
академії мистецтв

На території закарпатської Гуцульщини, яка знаходиться в межах Рахівського району Закарпатської області, збереглося чимало пам'яток народного будівництва – культових, житлових та господарських. З кінця XVIII ст. до середини XX ст. у верхів'ях річок Чорної і Білої Тиси функціонували унікальні технічні споруди – дерев'яні греблі (гаті). Вони використовувалися для сплаву лісу. На той час це був найдешевший спосіб транспортування. Оригінальне і водночас складне технічне та архітектурне вирішення базувалося на багатих традиціях народного будівництва, вигоди яких беруть початок ще в Київській Русі. Це, зокрема, пустотілі зруби-кліти та зруби, запов-

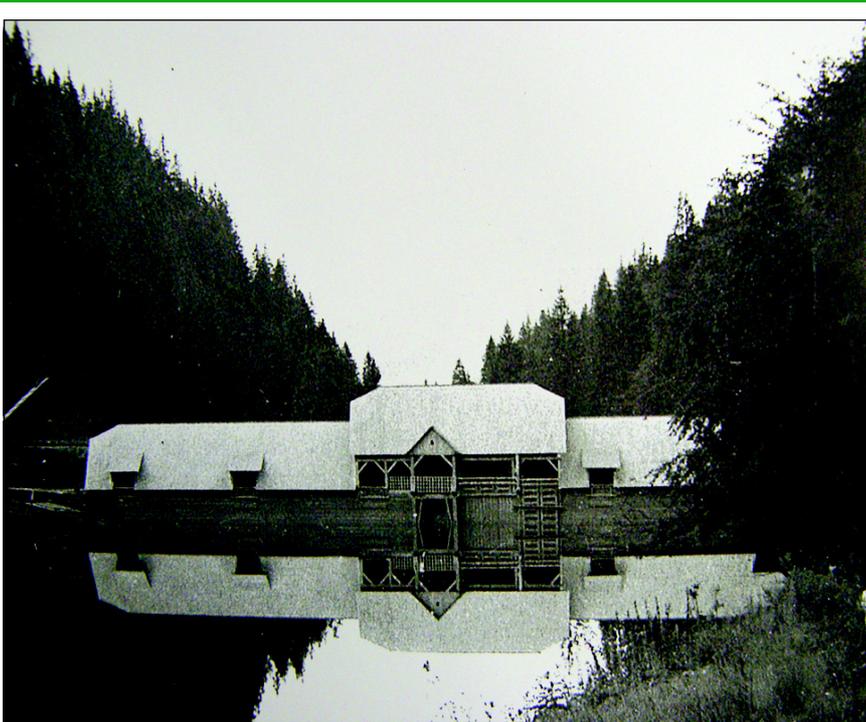
нені камінням, – городні. Пустотілі зруби-кліти використовувались для спорудження верхніх ярусів [1] та виносних галерей-заборол [2]. Як і в оборонних спорудах минулого, так і в греблях, зруби-кліти, заповнені камінням, використовувалися для зведення найвідповідальніших і найміцніших дерев'яних конструкцій. Це, зокрема, спорудження перших ярусів, підпорних стінок і кашиць.

У верхів'ях річок Чорної та Білої Тиси діяло 12 гребель, а саме в таких урочищах: Апшинець, Балцатул, Говерла, Довжана, Квасний, Лазіщина, Рогнеска, Стебний, Стіг, Шаул.

Греблі складали цілісний комплекс будівельних конструкцій, вузлів та механізмів. Довжина греблі, залежно від природних умов, коливалася від 25 (в урочищі Довжана) до 85 метрів (в урочищі Балцатул), ширина складала від 4,5 до 8 метрів. Найдовша – Говерлянська – гребля споруджена в 1892-1894 рр., реконструйована в 1938-1940 рр., функціо-

нувала до 1953 р. Площа, яку займала гребля, становила 5 гектарів, а об'єм водоймища сягав 94 тис. м. куб. На глибині від 3 до 5 метрів був викладений з колод і заповнений камінням фундамент греблі. Середня частина споруди із зовнішнього боку укріплювалася двома потужними, перпендикулярними до греблі опорами та ступінчастими клітями, які для посилення конструкції заповнювалися камінням. Опори зводилися по обидва боки від основних воріт, крізь які випускали плоти-дараби. Вони не тільки укріплювали греблю, але й спрямовували плоти у потрібному напрямку. На греблях невеликих розмірів, з об'ємом води 15-20 тис. куб. м води, в урочищах Богдан, Шаул, Квасний, вони були відкритими. На більших греблях, з об'ємом води близько 100 тис. куб. м. і площею понад 5 га, в урочищах Говерла, Балцатул, Стіг опори, як і основна конструкція греблі, мали дахи, накриті гонтою. Конструктивно і пропорційно вони відрізнялися, залежно від величини греблі. Наприклад, конструкції Говерлянської греблі були накриті двохсхилими дахами, конструкції греблі на потоці Квасний – односхилими. Відразу за опорами греблі дно ріки вимощувалося дерев'яними настилами з колод, у вигляді двох-трьох сходинок, які приймали перший напір води і пом'якшували силу удару плотів по дну ріки. Поряд з основними воротами функціонували й менші, крізь які регулювався рівень води під час сплаву. Підйомний механізм воріт мав вигляд своєрідної драбини, яка з'єднувалася з воротами. Довгими дерев'яними важелями шаблі драбини підважували і ворота підіймалися на потрібну висоту. Поблизу греблі береги річки укріплювалися вузькими дерев'яними клітями-зрубами, заповненими камінням та відбійними і підпорними дерев'яними стінками.

Поперечні колоди-перев'язки стінок з'єднувалися з повздовжніми врубками у «ластівчин хвіст», з інтервалом близько 1 метра. Перев'язка верхніх колод стосовно нижніх зміщувалася на

Гребля в урочищі Балцатул

Греблі в урочищах Довжана і Говерла

половину відстані, що забезпечувало міцність конструкцій і можливість створювати криволінійні профілі. Такі дерев'яні конструкції мали ще одну перевагу – на відміну від городень, де глинопіщане заповнення сприяло швидкому загниванню колод [2], кліті, заповнені камінням, не затримували воду і, відповідно, довго зберігалися. Про це свідчать залишки підпорних стінок на берегах Білої та Чорної Тиси, а також залишки греблі в урочищі Говерла.

Існувала чітка, взаємопов'язана система сплаву лісу. Сезон сплаву тривав з квітня по листопад, два рази на тиждень – у середу та суботу, з 8 до 14 години. За один раз з усіх гатей сплавлено близько 150 плотів. З лісосік до гаті деревину спускали по ризах – жолобах, які встановлювали на схилах гір і продовжували в міру зростання площі зрубу. Переважно робили це одразу після дощу, або перед спуском змочували ризи водою. Деякі ризи будували вздовж струмка, щоб не просихали і могли слугувати в будь-який час. Щоб між деревом, яке спускали, і ризами не було великого тертя, з нього знімали кору. Перед транспортуванням наглядчі-варташі вигуками «клай-го» попереджували про небезпеку. Траплялися трагічні випадки, коли стовбури на великій швидкості вискакували з жолобів і травмували лісорубів. Вигук варташа «га-бо» сповіщав про закінчення спуску. В урочищі Чорного схили гір, на яких

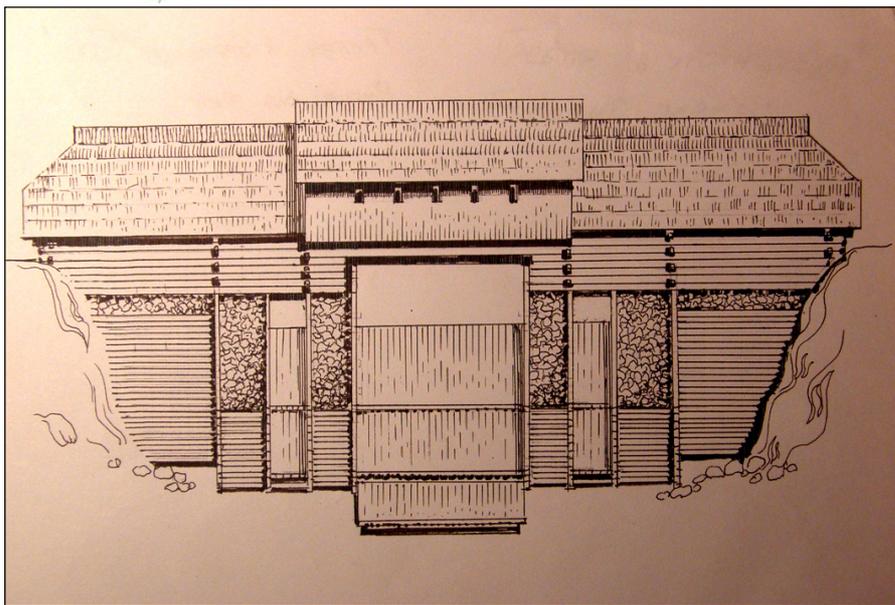
розміщувалися ризи, були настільки стрімкими і довгими (близько 500 м), що дерево від великої швидкості і тертя в деяких випадках загоралося.

Перед сплавом і формуванням плотів деревину сортували. Тонші стовбури використовували для передньої частини плотів, більші в діаметрі – для середньої і задньої. Ширина передньої частини дараби коливалася в межах 4-5 метрів, задньої – була вдвічі більшою. Сформовані плоту випускали з кожної греблі у чітко визначений час, з інтервалом 10-20 хвилин, залежно від величини плотів. Більші плоту пливли повільніше, менші – швидше. За кожною греблею був закріплений працівник – гатяр, який слідкував за порядком на греблі. По вівторках і п'ятницях гатярі визначали розміри плотів та обстежували плинність води в потоках, а також звіряли свої годинники. За 40-60 хвилин до початку сплаву лісу випускали певну кількість води, тому що швидкість плотів випереджала плин води. Для сповільнення швидкості використовували своєрідне гальмо – закріплене в задній частині плоту дерево з гілками, яке мало назву «волоцюга». В урочищі Довжана спуск був настільки стрімким, що керманічі в цілях безпеки вискакували з плотів і пробігали складний проміжок берегом, після чого знову застрибували на пліт і «вели» його далі. В урочищі Усте-Ріки знаходилася перша по течії

пристань з назвою Ловачка, де плоту зупинялися на деякий час, щоб пропустити певну кількість води. Наступні пристані по течії Тиси знаходилися в м. Рахові, урочищах Красне Плесо, Берлибаш і с. Великий Бичків. У Великому Бичкові керманічі виходили на берег і поверталися назад, а плоту сплавлилися далі в Угорщину та інші країни.

Як відомо, на початку ХХ ст. праця керманіча, враховуючи всю її складність і ризик, оцінювалася високо. Так, наприклад, за одноразовий сплав лісу з урочища Балцатул до кінцевого пункту в с. Великий Бичків керманіч міг отримати зарплату, рівноцінну вартості корови. На той час це були великі гроші.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на Рахівщині сформувалися вже цілі родини керманічів. Зі спогадів місцевого краєзнавця В.М. Катеринока, серед керманічів були такі родини: Беркелі, Богуняки, Варцаб'юки, Веклюки, Вечернюки, Ворохти, Гав'юки, Годвани, Горбачі, Грапінюки, Гусарі, Данюки, Данилюки, Дем'яни, Дикуні, Зваричі, Звінчуки, Лавські, Катериноки, Котлани, Косівські, Кудричі, Лазоряки, Манзюки, Мартиші, Никірки, Остащукі, Попенки, Попенчуки, Пріци, Попи, Ретізники, Рибаки, Романюки, Сірегі, Сухани, Струтини, Титори, Чічаки, Шемоти, Штенюки, Штефури, Штодлери, Філтюки, Фирлюки, Ягнуки та ін. Од-

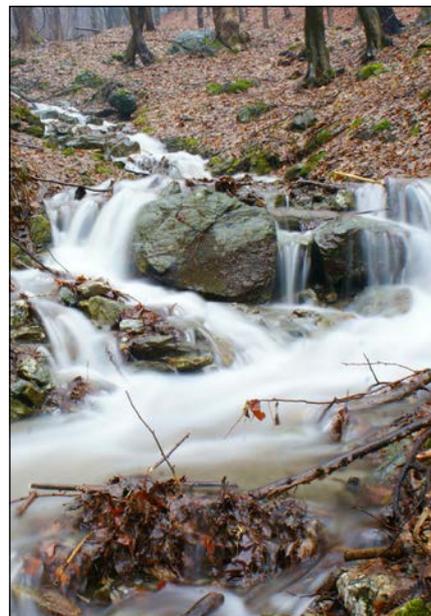
ним з найдосвідченіших плотогонів закарпатської Гуцульщини вважався Микола Шорбан з Красного Пlesa (Рахів).

Про масштабність лісосплаву на початку ХХ ст. свідчить той факт, що тільки шість гребель, розміщених на Білій Тисі, щорічно пропускали по 500 тис. м куб. деревини. Один пліт містив близько 130 м куб.

За радянських часів з впровадженням автомобільного транспортування лісу греблі почали занепадати. Останні греблі в урочищах Говерла, Балцатул, Стіг функціонували до середини ХХ ст.

Рахівчанин В.М. Катеринюк власноручно виготовив макет греблі, який міг би бути гідним експонатом краєзнавчого музею.

Автором цих рядків ведеться обстеження залишків гребель та робота над їхньою графічною реконструкцією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Раппопорт П. Очерки по истории военного зодчества X-XIII вв. // Материалы и исследования по археологии СССР. – Москва, 1956, № 52.

2. Рожко М. Тустань – давньоруська наскельна фортеця. – Київ, 1996. – С.137.

Один із найдосвідченіших плотогонів закарпатської Гуцульщини Микола ШОРБАН (1881 – 1950); реконструкція греблі на потоці Квасний; краснавець Василь КАТЕРИНЮК з дружиною Марією, м. Рахів, 1955 р.; залишки греблі в урочищі Говерла, 2012 р.

«ВОНИ ПОМРУТЬ У БІЛОМУ ПОТОЦІ...»

ІТАЛІЙЦІ СХІДНИХ КАРПАТ

Микола ТКАЧ,
історик-краєзнавець;
Микола ВОЛОЩУК (БУЦЦІ),
кандидат біологічних наук,
м. Рахів

У центральній частині Європи, серед Східних Карпат, знаходиться закарпатська Гуцульщина. Територіально цей край розташований у гірській частині Закарпаття, що є найзахіднішим регіоном України [1].

Археологічні дослідження стверджують, що сліди людської діяльності у цій місцевості відносяться до початку I тисячоліття до н. р., тобто майже 3 тисячі років тому [2].

Упродовж багатьох століть тут мирно живуть горяни різних національностей і народностей. Значно переважають українці – до 70% (основна етнічна група – гуцули), решта – румуни та угорці, німці, росіяни, чехи, словаки та інші. У таких населених пунктах, як Ділове (історична назва Трибушани, Білий Потік) та Рахів можна зустріти людей з італійськими прізвищами: Бузі (Буцці), Корадіні, Делізоті, Манфреді, Мартиглоні (Марціглоні), Зондонелло (Сондонелло), Монті [3]. Яким чином їх предки потрапили в Східні Карпати?

Історичні дослідження свідчать, що вперше італійці з'явилися в Східних Карпатах у другій половині XVIII ст., коли Галичина, Буковина, як і територія сьогоденішнього Закарпаття, були в складі Австрійської імперії. Тодішня імператриця Марія-Терезія запросила сюди італійських спеціалістів для будівництва мостів, підпірних стінок, виконання інших робіт під час прокладання через головний Карпатський хребет шосейної дороги, яка з'єднала міста Сігет у Мараморському комітаті і Станіслав (тепер Івано-Франківськ) у Галичині через Яблуницький перевал.

На той час місцеві люди не знали справжньої вартості лісу, який після зру-

Будівництво тунелю на залізничній гілці

бу спалювали, звільняючи землю від нього під сінокоси і орні ділянки й використовуючи як матеріал для будівництва житла та обігріву. Ось італійці і навчили: рубаючи дерева для мостів через річки, потоки й ущелини, можна заробляти гарні гроші. Також вони показали, як треба вірно зрубувати ці дерева, зокрема, спрямовувати при падінні – товстим кінцем донизу, а тонким – вверх, як ставити ризи для спуску зрубаних і оброблених дерев з гір до низини, як будувати загати (кляузи, водозбірні, гаті), як зв'язувати гужвами дерева (тонким кінцем вперед) у плоти і сплавляти їх по течії річок. Вони принесли в гори ціну лісам, ціну праці, чим частково змінили тутешній спосіб життя [4]. Однак жодних документальних підтверджень того, що хтось з італійців тоді залишився тут для постійного проживання, знайти не вдалося, хоча таке могло статися.

Вдруге італійці у Східних Карпатах з'явилися в 70-х – 90-х роках XIX століття. Після революції в Австрії та Угор-

щині 1848-1849 років та утворення дуалістичної Австро-Угорщини, з 1867 року у державі досить інтенсивно почався розвиток промисловості й будівництво міст, що й спричинило зростання потреб у багатих лісових ресурсах цього гірського краю. Для того, щоб краще використовувати природні багатства, імператор Франц Йосиф I дав уряду доручення побудувати залізничну дорогу, яка б з'єднала два згадані міста. Залізниця мала пролягти вздовж гірських річок Тиса та Прут.

Щоб здійснити цей задум у складній гірській місцевості, потрібні були кваліфіковані спеціалісти. Саме тому, на державному рівні, прийнято рішення запросити таких фахівців з Італії, переважно з північних гірських земель, які частково тоді входили до Австро-Угорщини. Там вони у свій час добре зарекомендували себе при будівництві залізничних доріг, зокрема мостів, тунелів, підпірних стінок та акведуків з тесаного каменю у схожій гірській місцевості Альп. Італійські май-

стри на той час славилися як найкращі у Європі каменотеси, володіли технологією так званої чистої кам'яної кладки, що застосовували при будівництві аркових кам'яних мостів, тунелів, підірних стінок та інших інженерних споруд [5]. Все це, як і багато інших робіт, вони виконували, прибувши у Східні Карпати.

Письмових джерел про будівництво залізної дороги у згаданій місцевості досить мало, але якщо до них додати спогади старожилів, розповіді нащадків італійців, то вони разом дають можливість достатньо повно висвітлити цю історичну подію.

Так, ще у далекому 1870 році у Віденському парламенті була розглянута імператорська ідея будівництва Транскарпатської залізниці. Згодом представлено і затверджено проект проміжної ширококоліїної залізничної гілки Сігет Марамароський – Трибушани – Ясіня, яка би мала з'єднатися з

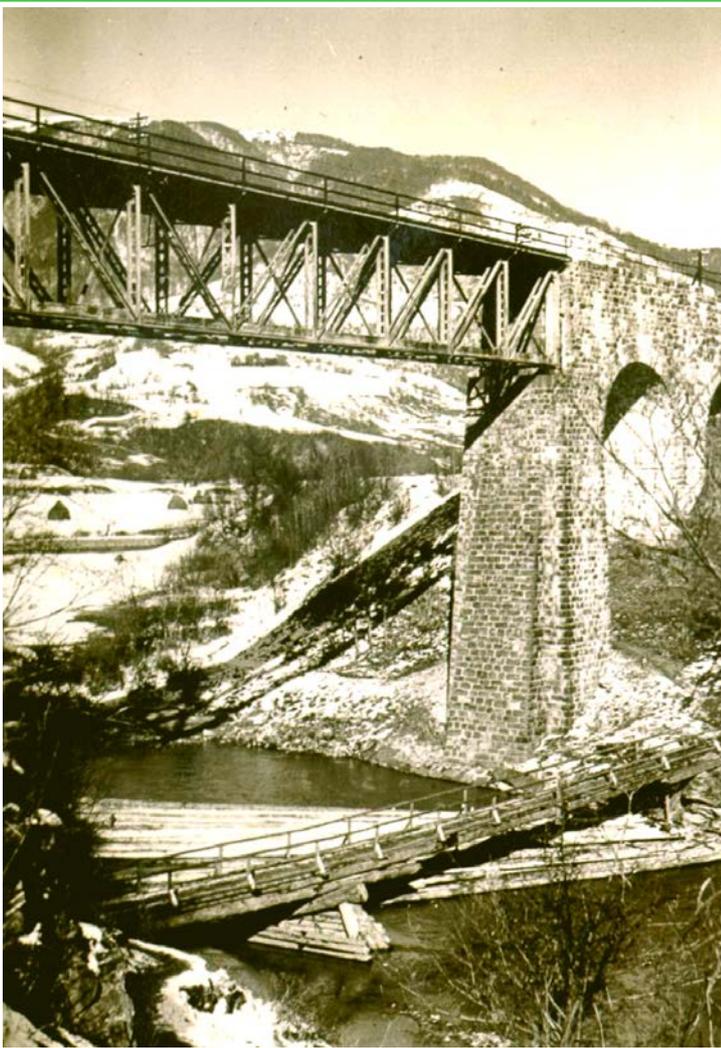
гілкою Вороненка – Надвірна – Станіслав у Галичині, яку тоді теж проклали [6]

Будівництво залізниці взяла на себе компанія «Г. Грегенсен і сини» [7]. Прокладати цю гілку розпочали від м. Сігет, яке на той час було центром Марамароського комітату (жупи), до складу якого входив і Рахівський або Тисодолінянський округ – Тісовилдь. Щоб її збудувати, необхідно було провести великі підготовчі роботи, зокрема, насипати земляні насипи з високими схилами в ущелинах, розрити землю в гористих місцях, в окремих з них за допомогою вибухівки підривати скелі тощо. Як відзначає Р. Ede, в цілому земляних і скельних робіт було проведено в кількості 2608800 м³, викладено з тесаного каменю підірних прибережних стінок 392700 м³. Загальний кошторис будівництва складав 13500000 форинтів [7].

Під час прокладання залізниці були споруджені численні мости, п'ять

тунелів та інших інженерних споруд. Збудовано 13 залізничних станцій і проміжних зупинок, серед яких найбільшими є Ясіня, Рахів, Трибушани, Вішовилдь (тепер у Румунії). Вздовж колії також збудували чимало кам'яних будинків (так звані «бохтарні»), більшість з яких і сьогодні служать житлом для працівників залізниці. Шпали виготовляли на встановлених пилонах тільки з твердолистих порід дерев. Поблизу станції Берлибаш знаходився склад з костилями (цвяхами) для прикріплення рельсів до шпал, які, можливо, і подарували сучасну назву селу.

Італійські фахівці були також задіяні і на будівництві численних мостів і тунелів суміжної залізничної гілки за перевалом Вороненка – Надвірна – Станіслав. Зокрема, у Ворохті в 1895 році ними побудовано кам'яний арковий міст через річку Прут, довжиною близько 130 метрів, протяжність центральної арки – 65 метрів [8].

Василь КУХТА

**Лишилися мостів легкі портали,
Важкі роти тунельних кам'яниць...
О таліяни... Як вони співали!
І як чужих кохали молодичь...**

**Горіла ватра і дудніла корчма,
Лилось вино імбирне на столи...
Ох, як вона його благала: «Хлопче...
Ану ж мені тірольської утни...»**

**Він гордий був, ачей не шитий з лика,
Покірний перед Богом і людьми:
Ковтнув вина – зродилась коломийка...
Висока – заболіло під грудьми.**

**У ній розпуки ватра стугоніла,
Мольфарський дух нескорений палав,
А жінка... полотніла, даленіла,
Допоки він гуцульської співав...**

**Любові скалка у болющім оці,
Багатства нерозгадане лице...
Вони помруть у Білому Потоці,
Італіє, простиш його за це!**

**Їх душі – цих небес дзвінки портали,
Тіла їх – тлін смерек, що впали ниць.
Їх голоси гарячі не розтали –
Відлунюють з підземних кам'яниць...**

За розповідями старожилів та інформації, почерпнутої з деяких історичних праць, зокрема авторів P. Ede [7], F. Horváth [9] та ін., відомо про трагічні сторінки будівництва залізниці. Окрім загибелі окремих працівників, тут зафіксовані спалахи епідемії холери, тифу й кору, від яких робітники колії масово гинули. Лікарні були переповнені, кількість захворювань серед працюючих не розголошувалася. Згідно офіційних даних, які подає F. Horváth, у 1893-94 роках на будівництві залізничної гілки Сігет – Трибушани – Ясіня було зафіксовано 1847 хворих [9]. За інформацією, яка представлена P. Ede, згідно поданого звіту урядовій комісії і дирекції держзалізниці трапилися два спалахи епідемії:

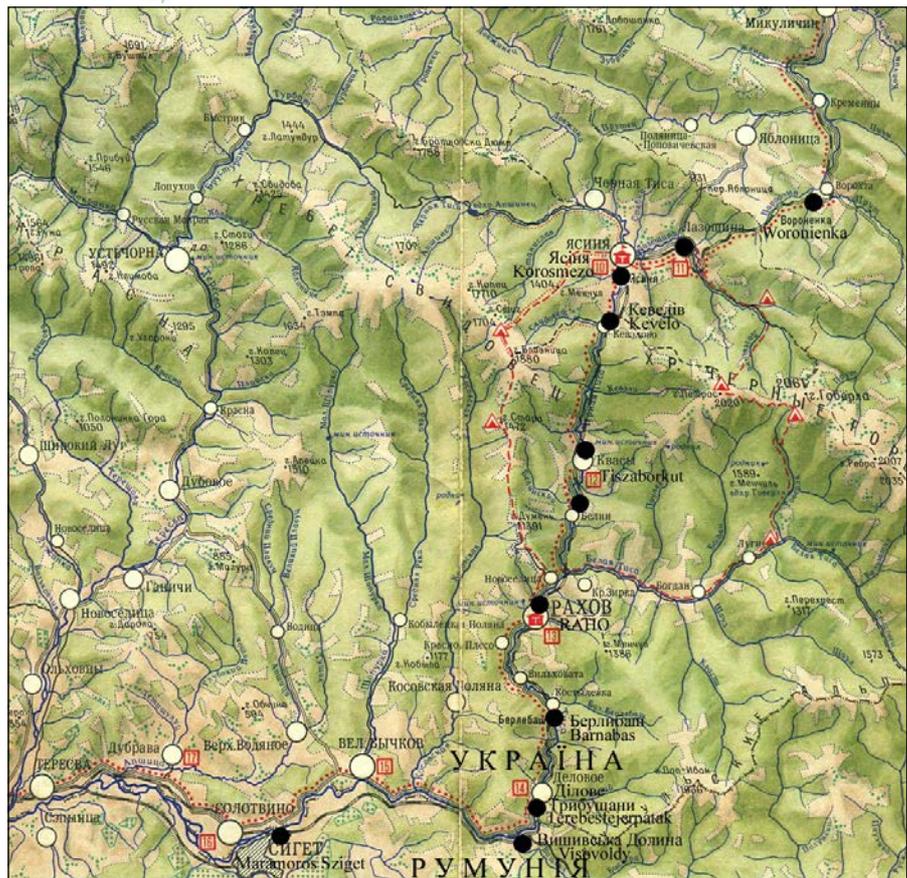
- під час першого спалаху холери (з 22 липня по 19 жовтня 1893 року) протягом 89 днів захворіло 1481 працюючий, з яких 434 померло (28%), в середньому протягом одного дня фіксували захворювання у 16-17, а помирали 4-5 людей;

- під час другого спалаху холери (з 7 серпня по 23 листопада 1894 року) протягом 109 днів захворіло 366 працюючих, з яких 128 померло (35%), тобто в середньому протягом одного дня фіксували захворювання у 3-4, а помирали 1-2 людей.

Разом протягом двох спалахів епідемії (тобто за 198 днів) захворіли 1847 осіб, з яких 562 померли (32%) [7].

Особливо лютували хвороби, за спогадами старожилів, серед будівельників у межах залізничної станції Берлибаш, де змінено русло річки Тиса, що призвело до підмивання водою місцевого цвинтаря, в якому були окремі поховання померлих на різні інфекційні хвороби. Перед очима робітників поставало страхотливе видовище, коли тоді ще повноводною Тисою час від часу починали пливти домовини із залишками людських тіл, що також могло стати однією з причин спалаху епідемії [10]. І по нинішній час ця місцевість називається Чумак, від слова «чума».

Щоб запобігти новим спалахам хвороб, фірма почала будувати (для підсилення б діючих) ще 16 лікарень, переважно не в зоні робіт та й із великим запізненням. Примножували і кількість лікарень. Проте робітники більше боялися лікарень, ніж самої хвороби, але госпіталізація була примусовою. Хворі скаржилися на погане харчування, неякісну питну воду і незадовільні санітарні умови як житлових, так і лікувальних приміщень.

Ширококоліїна залізнична гілка Сігет Марамороський – Трибушани – Ясіня

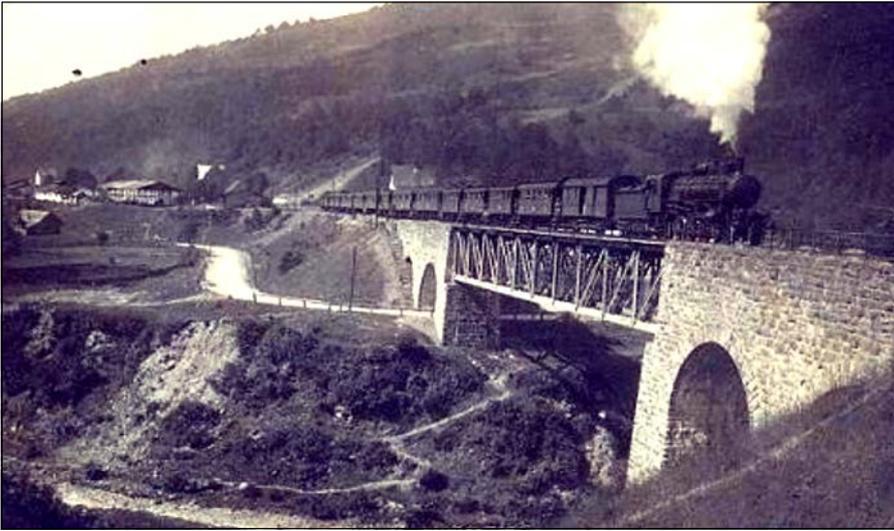
Фірма «Г. Грегенсен і сини» висловила претензії до замовника, пов'язані з витратами на локалізацію хвороб. Виділені кошти були спрямовані на будівництво згаданих лікарень, пекарень, м'ясних крамничок, спецприміщень, допоміжних будівель, моргів, закупівлю ліків та дезінфекційних засобів. Переконавшись у реальному стані справ, Міністерство доріг і дирекція залізниць Австро-Угорщини ще додатково виділили фінансову допомогу при строгому контролі авансових коштів на конкретні цілі.

Були закуплені земельні ділянки для поховання померлих, оскільки місцеві громадяни не дозволяли їх ховати у діючих кладбищах. Сім'ям померлих виділили одноразову матеріальну допомогу. За розповідями місцевих жителів, померлих під час епідемії ховали у братських могилах, присипаючи вапном. Такі братські могили є в Діловому (Білопотіцьке кладбище), у Рахові (за залізничною станцією), у Квасах (в урочищі Чопаш), у Лазещині (в урочищі Депо) тощо. В них поховані люди різних національностей, серед яких найбільше італійців.

За наказом цісарської влади заражені дерев'яні бараки, які стояли у виз-

начених місцях уздовж всієї залізничної гілки, спалили, а кам'яні житлові будинки продезінфікували. Робітників переселили у нові приміщення і всім їм були виділені черевні пов'язки, спальну соломку, теплі ковдри та інше. За ними постійно вели медичне спостереження. Але боячись захворіти, люди часто втікали з будівництва із виділеними авансами. Фінансові перевитрати фірми виростили до 4000000 форинтів [7].

До нинішніх днів дійшли перекази про те, як італійці будували найдовший тунель через головний Карпатський хребет у межах Зиміро – Вороненківського перевалу, довжиною 1300 м. Для того, щоб швидше завершити цю прокладку, його рили одночасно з двох боків. Керуючий роботою інженер, імені якого, на жаль, не збереглося в людській пам'яті, спрямував роботу двох бригад робітників так, щоб вони не розминулися і своєчасно зустрілися під землею. Але у визначений ним день такої зустрічі не відбулося і проєктант від ганьби застрелився. Але роботу продовжували і наступного дня ця зустріч таки відбулася. Керівник, складаючи проєкт, не врахував, що тунель потрібно прокласти дугою, як це дик-

Перший потяг проїхав по новозбудованому мосту у с. Ясіня в 1894 р.

тував гірський рельєф, що збільшило його довжину.

Через епідемії хвороб уряд тимчасово заборонив заготівлю деревини і сплав плотів (дараб, бокорів) по Тисі. Великі перешкоди будівничим завдавали досить часті паводки, у зв'язку з чим фірма знову вимагала від держави коштів на непередбачувані витрати.

Із поступовим призупиненням епідемії компанія поновила будівництво залізниці. Але для того, щоб вчасно закінчити її, з квітня по вересень 1894 року тут були задіяні 14289 робітників на 76 564 км (на 1 км – 186 чоловік). Для порівняння: в той же період на будівництві суміжної гілки Вороненка – Надвірна – Станіслав на одному кілометрі працювало тільки 66 робітників [7]. Проте доводилось примножувати не тільки кількість робітників, але і конторських працівників, спеціалістів і перекладачів, котрі керували і наглядали за будівництвом. Було збільшено й кількість кар'єрів для видобутку каміння, яке переробляли на щебінь. Найбільший із кар'єрів функціонував на Климпуш-горі біля села Ясіня. Збільшено також площі рубок твердолистяних порід дерев для виготовлення шпал [7].

Як бачимо, залізниця споруджувалася за вкрай важких умов. Складний гірський рельєф, численні скельні виходи, швидка течія річки Тиси та її численних приток-потоків значно ускладнювали будівництво. Досі вражає міцність підірних прибережних стінок і акведуків, викладених вручну з тесаного каменю, що за століття витримали не один паводок бурхливих, часто-густо грізних гірських вод. Роботи тут, в основному, вели сезонно, з квітня до

листопада. Очевидно, робітників весною привозили, а восени відвозили назад. І лише окремі з них залишалися тут на круглорічне проживання, оберігаючи житлові будинки та знаряддя праці.

Достовірно відомо, що компанія «Г. Греггенсен і сини» докладала всіх зусиль для того, щоб завершити будівництво залізничної гілки вчасно, але без допомоги держави, тобто Австро-Угорщини, яка була замовником робіт, не обійшлося. І як наслідок, перший пробний потяг тут проїхав влітку 1894-го, що викликало неабияку цікавість серед місцевого населення. Офіційно залізнична гілка була здана в експлуатацію 15 серпня 1895 року [7, 9]. Відкриття суміжної залізничної лінії Вороненка – Надвірна – Станіслав відбулось майже на дев'ять місяців раніше, а саме 19 листопада 1894 р. [6].

Залучали до цих робіт і місцевих жителів Рахівщини, які виконували нескладні роботи, зокрема насипали земляні вали, транспортували шпали і каміння, рубали ліс тощо. Людська пам'ять їх прізвища в абсолютній більшості не зберегла. До нашого часу дійшло, що на залізниці працювало багато жителів Ясіня, які брали також участь у плануванні залізничної станції, що стала вузловою, та двоповерхового вокзалу, які були одними з найбільших у краї. Головним радником і організатором робіт тут виступав місцевий гуцул Василь Попадюк-Базь, знання якого перевірила й утвердила на цій посаді урядова австро-угорська комісія [11]. Працювали також на спорудженні залізниці Дмитро Семенюк з Берлибаша, Іван Прокоп'юк з Рахова та інші [11].

Завершення будівництва залізниці закінчилося урочистостями у м. Коши-

цах (тепер у Словаччині), куди приїхав сам цар Франц Йосип I Габсбург. За його розпорядженням залізницею туди прибула також делегація аборигенів на чолі з В. Попадюком-Базем. Тут гуцульська делегація була в центрі уваги і отримала багато подяк за добру роботу [11].

Але, як наголошувалося вище, основну кваліфіковану роботу виконували італійські фахівці. На жаль, збереглося небагато історичних джерел з іменами тих італійців, хто будував, проектував і керував будівництвом залізниці. За даними Рахівської райдержадміністрації, на залізничній гілці працювали близько 16 тисяч італійців та спеціалістів з інших країн Європи [12].

Після завершення будівництва залізниці, в силу тих чи інших причин, не всі італійці повернулися додому. Австро-угорська влада була зацікавлена в тому, щоб окремі молоді фахівці залишилися обслуговувати новозбудовану залізничну гілку.

За віднайденими документами та розповідями нащадків вдалося встановити імена десятих з тих, що залишилися жити у селі Трибушани (Ділове). Достовірно відомо про трьох італійців, що приїхали з регіону Фріулі – Венеція – Джулія, який знаходиться на півночі Італії: Буцці Джованні Андреа – народився в 1856 році у гірській комуні Понтебба, що знаходиться поблизу міста Удіне; Корадіні Луїджі Анджело – народився у 1857 році у місті Сопраменто; Піціні (Корадіні) Марія – народилася 1861 року біля міста Тренто. Щодо семи інших італійців – вдалося встановити тільки їх прізвища та імена, зокрема: Мартіглони Стефано, Пішто; Делізотті Джузеппе, Йосип, Ічі; Делізотті Едуардо, Едік; Манфреді Карло, Карой; Мартін Луїджі, Людвіг; Зондонелло Марта. Виявлено також, що в пізніший період приїхав працювати на залізницю і оселився тут ще один італієць – Монті Карло, Карой. Більшість італійських імен для зручності було перекладено на німецьку, угорську та українську мови, наприклад: Джованні – Йоган, Янош, Іван; Джузеппе – Йосип, Ічі; Луїджі – Лойчі і т. д.

Встановлено кількість тих, що залишилися проживати у Трибушанах (Діловому) і їх прямих нащадків, які народилися, проживали, померли та поховані на сільських місцевих цвинтарях (33 чол.). Ще 11 людей, які народилися тут, але проживали і померли в інших місцях, зокрема, в містах Прага, Бухарест, Будапешт, Кривий Ріг, Ужгород,

Рахів та селах Солотвино, Костишівка (колишнє Берлибаш). Загальна їх кількість становила 44 чоловік.

Зі спогадів нащадків відкрилися деякі сторінки життя італійців, зокрема Корадіні Луїджі Анжело та Буцці Джованні Андреа.

Корадіні Луїджі Анжело приїхав і поселився у Трибушанах в 1885 році разом з жінкою Піціні (Корадіні) Марією, мав ще й прізвище Гарібальді. За легендою, це було дівоче прізвище його матері, яка була із роду відомого історичного героя, борця за об'єднання Італії другої половини XIX століття Джузеппе Гарібальді. Луїджі Анжело проживав у Трибушанах (у верхів'ї потоку Бредецел) в спорудженому власноруч будинку. У підніжжі пагорба господар спорудив досить довгий кам'яний мур, щоб ґрунт не зсувався. Був освіченою людиною, знав 12 мов: угорську, німецьку, українську, чеську, словацьку, румунську, польську, турецьку, англійську, російську (перебував у полоні в Росії під час Першої світової війни), французьку і, звичайно, рідну – італійську. Ще за Австро-Угорщини певний період був головою (бировом) села.

Буцці Джованні Андреа приїхав на будівництво залізниці молодим спеціалістом у 1885 році. Відомо, що у його батьків – Буцці Джованні Пьетро та Буцці Катаріні було 9 дітей: Аддео, Клотільде, Лючія, Санта, Роза, Метільде, Джованні Андреа, Луїджі, Еудженія Тереза. В північних регіонах Італії, звідки родом був Джованні, в кінці XIX століття люди жили не дуже заможньо. Для того, щоб прогодувати сім'ю, чоловіки часто виїжджали на заробітки в інші країни Європи. Коли з'явилися оголошення про будівництво залізниці у Карпатах, молодий Джованні зібрався в дорогу. Був хорошим спеціалістом, виконував складні математичні розрахунки по будівництву мостів. З батьківщини він привіз бджоли і мав у Трибушанах досить велику пасіку, яку у майбутньому продовжили доглядати нащадки.

Саме італійці у 1886 році провели певні математичні розрахунки і припустили, що саме тут знаходиться географічний суходільний центр Європи. Нами встановлено, що розрахунки для визначення вказаного пункту були проведені під час будівництва залізничного мосту поблизу села Трибушани групою італійських спеціалістів, зокрема, інженером на ім'я Джованні (прізвища якого нам не вдалося встановити) та його помічником, проектантом мосту Джованні Андреа Буцці.

Згодом цю інформацію оприлюднено у Віденській пресі. Для підтвердження правдивості розрахунків було відряджено експедицію учених з Віденського Імператорсько-Королівського військово-географічного інституту [13]. Після ретельних досліджень австрійськими і угорськими науковцями підтверджено первинні розрахунки італійців і навесні 1887 року тут встановлено кам'яну стелу, висотою 1,5 м, на березі річки Тиса (притоки Дунаю), що уже понад 125 років символізує Географічний суходільний центр Європи [15]. На нижній частині стели латинським шрифтом викарбувано напис: «LOCUS PERENNIS DILICENTISSIME CUM LIBELLA LIBRATIONIS QUAE EST IN AUSTRIA ET HUNGARIA CONFECTA CUM MENSURA GRADUMMERIDIONALIU ET PARALLELORUM QUAE EUROPEAM MDCCCLXXXVII», який у перекладі українською мовою звучить так: «Дуже точними вимірами, приладом, виготовленим в Австрії та Угорщині, визначене постійне осередне місце, що відповідає європейській широті та довготі, встановлене при вимірах 1887» [1].

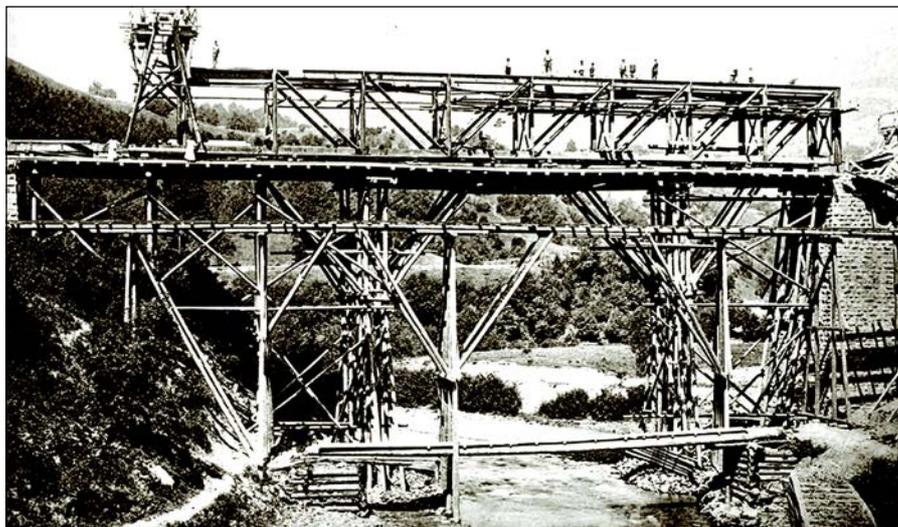
Але яким «приладом, виготовленим в Австрії та Угорщині», це зроблено? Напевно, це могла бути тільки астролябія – астрономічний прилад для встановлення широти і довготи, адже у той час тільки ним можна було точно визначити прямі кути двох суходільних ліній і чотирьох їх кінцевих точок, за допомогою яких і визначався центр Європи. Очевидно, згадані італійці вміли користуватися астролябією, приладом у першу чергу для моряків, які, плаваючи, встановлювали своє місцезнаход-

ження на водних просторах, починаючи із III ст. до н. р. Адже Австро-Угорщина у той період була морською державою, мала вихід у Адриатичне море, де розташовувався її флот, й тому такі прилади цілком могли виготовлятися і у названій державі [15].

Географічну широту і довготу суходільного центру Європи було важко визначити до другої половини XIX ст., бо у різні історичні часи нульовий меридіан проводили у різних місцях. Єдиний початковий меридіан через Гринвіцьку обсерваторію, що близько Лондона, і було затверджено на конференції Європейської комісії з вимірів, яка відбулася у Римі 1883 року. І ось уже через три роки після цього італійські фахівці визначили точне місце вказаного центру і його координати. Однак сучасні виміри координат є трішечки іншими, адже, окрім градусів, з'являються уже і хвилини, можуть бути також і секунди. Це можна пояснити тим, що з часу встановлення пам'ятного знака води Атлантичного океану, ряду морів могли розмити або намити ґрунти, на берегах яких є крайні точки Перехрестя, або в свій час ці координати були не зовсім точно визначені.

Багатьом європейцям відомо, що подібних стел, які символізують центр Європи, є декілька у різних країнах. Але всі вони для того, щоб бути згаданим центром, мусять охоплювати острови, що біля берегів Європи, а то й далі від неї, з водними просторами. І як не крути масштабною картою, як не вимірювати будь-якими приладами, але вони не можуть бути суходільними, бо охоплюють води низки морів і навіть океанів. Тому поняття «суходільний» до них

Спорудження мосту

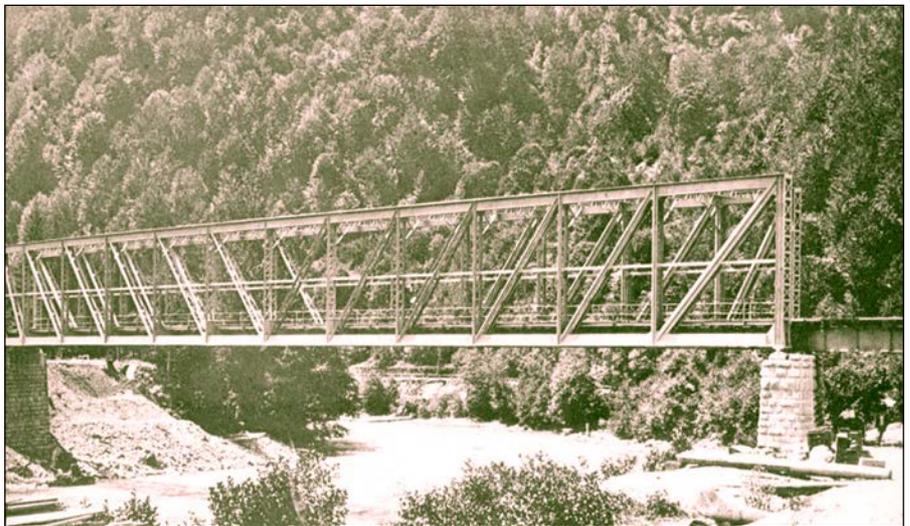
не підходить, звичайно, крім того, який визначили італійські спеціалісти, серед яких перебував і Джованні Андреа Буцці: в межах с. Ділове (колишні Трибушани), на закарпатській Гуцульщині, на Рахівщині, на території держави, яка зветься Україна [15].

Будівництво залізниці у цій гірській місцині, як і через інші перевали, без сумніву, стало своєрідним «вікном у Європу», що сприяло соціально-економічному розвитку Карпатського регіону. Але це призводило також до більш інтенсивного пограбування місцевих природних ресурсів, особливо деревини, перетворюючи цей край у сировинний придаток до імперії. Та й заробітки місцевих жителів на лісорозробках та сплаві лісу по Тисі були мізерними і про значне зростання їх добробуту говорити не доводилося. Тут почали курсувати товарні потяги, а також і пасажирські, – від Ясіня, де була залізнична станція, що мала 10 колій, до Будапешта, Праги, Відня, Львова, Чернівців та деяких інших міст.

У неспокійні роки ХХ ст., після розпаду Австро-Угорщини 11 листопада 1918 року, гірський край перебував у межах різних держав: зокрема, за Сен-Жерменським договором від 10 вересня 1919 року, у складі Чехословаччини (1919-1939 рр.), з 1939 по 1944 роки тут перебували війська Угорщини, які придушили Карпатську Україну з центром у м. Хусті. Після Другої світової війни за радянсько-чехословацьким договором від 28 червня 1945 року Закарпаття відійшло до Радянського Союзу. Угорським і радянським режимами італійці переслідувалися, вважалися неблагонадійними. Так, за збереженими документами, до 1943 року вони були підданими Італії, але з вересня 1943 року угорська влада їх змусила прийняти громадянство Угорщини [16]. Як угорська, так і радянська влади забороняли розмовляти рідною мовою, співати на весіллях італійські народні пісні. Під час війни чоловіків насильно забирали в угорську армію. В угорський період їх звинувачували в непокорі, в радянський час – у фашистській пропаганді та шпигунстві, а окремих з них за доносами навіть арештовували і тримали в тюремних камерах. За таких обставин абсолютна більшість італійців та їх нащадків почали приховувати своє походження, поступово забуваючи рідну мову, пісні, традиції і звичаї. Вони втратили зв'язок з рідною на своїй історичній батьківщині, і з часом асимілювалися з угорською та українською місцевими громадами. І крім робіт на

Залізнична станція у с. Ясіня, зруйнована за часів Другої світової війни

Залізничний міст через ріку Тиса поблизу с. Трибушани (нині – Ділове), зруйнований під час Другої світової війни

Нашадками італійців у с. Ділове збудовано римо-католицьку церкву. 2013 р.

залізниці та по обробці деревини, особливо у післявоєнний період, частина з них, здобувши належну фахову освіту, працювали і сьогодні працюють інженерами, вчителями, бухгалтерами, медиками, директорами промислових підприємств та шкіл, науковцями.

Але, як свідчать співбесіди з ними, не забувають того, що зробили їх предки, внісши великий вклад у розвиток цього гірського регіону. Сучасні нащадки італійців гордяться своїми предками, які створили собі рукотворний пам'ятник – залізницю. І в пам'ять про них у новій римо-католицькій церкві у Діловому, що побудована за активної допомоги місцевих нащадків італійців й освячена 23 вересня 2013 року, відправляють панахиди як за трагічно загиблими під час робіт на залізниці й епідемії у 90-х роках XIX ст., так і за померлими вихідцями з Італії, які знайшли вічний спочинок у землі Східних Карпат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікентій Шандор. Закарпаття. Історико-правовий нарис від IX ст. до 1920 р. – Нью-Йорк, 1993. – С. 37.
2. Лессек Ф. Правек Подкарпатской Руси. – Ужгород, 1922.
3. Волошук М.І. Нашадки італійців на Гуцульщині // «Голос України», № 88, за 15.05.2013 р. – С. 14.
4. Станіслав Вінценз. На високій полонині. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 120-121.
5. Эльвира Каменщикова. Итальянцы на берегах Байкала // Библиотека журнала «Камень». – Иркутск, 2003. – 128 с.

6. Клапчук В. Транспорт та зв'язок на Гуцульщині XIX – першої третини XX ст. // Історична панорама: збірник наукових праць (частина 2). – Чернівці, 2009. – 200 с.

7. Perl Ede. A márámoros-sziget-körszemesz-határszéli vasút. XXX. Kötet III. füzet. 1896. Évfolyam. – S. 84-115. (<http://www.findthatpdf.com/search-105202300-hPDF/download-documents-1896-84-115.pdf.htm>).

8. <http://www.karpaty.ua/ua/vyznachnistmysya/item/1196-viaduk.html> (Віадук у Ворохті).

9. Horváth Ferenc. Vasúti alagútépítés // Mélyérito túrkerék magazine. Augusztus, 2004/4. (www.mtm-magazin.hu).

10. Ткач Микола. Залізниця на закарпатській Гуцульщині // Гуцульщина: історія та культура. – Рахів, 2005. – С. 55 (9).

11. Попадюк Василь. До історії селища Ясіня // Домашевський Микола. Історія Гуцульщини. Т. III. – Чикаго, 1986. – С. 265-266 (9).

12. <http://rakhiv-adm.org.ua/rahiv-schyna/istoriya/istoriya-rajonu/> (Рахівська районна державна адміністрація).

13. Бредлі Урс-Без, Довганич Ярослав. Праліси в центрі Європи. Путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника. – Бірменсдорф – Рахів, 2003. – 192 с.

14. Микола Ткач. Географічному суходільному центру Європи 125 років // Українознавство, №3. – 2013 р. – С. 47.

15. Микола Ткач. Як встановили точні координати географічного суходільного центру Європи // «Зоря Рахівщини», № 59-60. – 2013. – С.7.

16. Лист міграційної служби Угорщини від 6 вересня 1943 року.

Див. стор. 106-107

1. Польсько-українське пограниччя.
2. Керівники польських, словацьких та українських природоохоронних установ підписують угоду про поглиблення співпраці у рамках Міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати» (листопад 2013 р.).
3. Під час міжнародної конференції з нагоди 40-річчя Бешадського парку народowego (Польща).
4. Правління Фонду збереження біорізноманіття Карпат обговорює проблеми охорони природних екосистем в національному парку «Полонини» (Словаччина), жовтень 2013 р.
5. Голова Закарпатської обласної ради Іван Балога (другий справа) та Генеральний консул Польщі у Львові Ярослав Дрозд (третій справа) знайомляться із Ужоською дерев'яною церквою, яка разом із Струківським храмом (селище Ясіня) (15) у складі українсько-польської номінації включені до переліку об'єктів Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО (2013 р.).
6. Міністр екології та природних ресурсів України Олег Проскуряков (четвертий справа) та голова Закарпатської обласної державної адміністрації Олександр Ледида (третій справа) обговорюють з директором Ужанського національного природного парку Василем Копачем (другий зліва) перспективи розвитку установи як складової частини українсько-польсько-словацького біосферного резервату «Східні Карпати».
- 7, 8, 12. Туристи та гості у захопленні від мальовничих ландшафтів та дорожньої інфраструктури в словацькому національному парку «Полонини».
9. Фестиваль «Молочна ріка» єднає прикордонне населення.
10. Томаш Вінніцкі, багаторічний директор Бешадського парку народowego (Польща), радо приймає гостей.
11. Доктор біологічних наук, професор Світлана Зиман (Інститут ботаніки НАН України) (четверта справа) проводить міжнародний тренінг з молодими науковцями біосферного резервату «Східні Карпати».
13. Зимові фєсрія (Ужанський національний природний парк).
14. Зліва направо: багаторічні керівники Бешадського парку народowego (Польща) та Карпатського біосферного заповідника (Україна) Воймир Войцеховський, Леопольд Беккер та Федір Гамор провели чергову дружню зустріч (вересень 2013 р.).

Кам'яний арковий міст через ріку Прут у смт. Ворохті

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ
УКРАЇНА-ПОЛЬЩА-СЛОВАЧЧИНА:
ТРАНСКОРДОННА СПІВРАЦЯ
ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КАРПАТ
Світлини з архівів Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку

ПРО ЄГИПЕТСЬКЕ РІЗЬБЯРСТВО ПО КАМЕНЮ

СВІТ ЙОГО ЗАХОПЛЕНЬ

Найпристрасніший натураліст Закарпаття наприкінці XIX – початку XX століть Іштван Лаудон, окрім рідного краю, зокрема тасманичних марамороських полонин, для улюблених мандрівок вибирав... увесь світ! Відомими є його подорожі в Єгипет, по узбережжю Адріатичного моря, в Боснію і Герцеговину. Звідусіль привозив не тільки поповнення натуралістичних колекцій, але, насамперед, яскраві враження, які виливалися у рядки захоплюючих праць. Він, зокрема, є автором статей «На острові Ява» (1908, вперше українською мовою опублікована у попередньому випуску журналу «Зелені Карпати»), «Дорожні замітки про Боснію та Герцеговину» (1892), «З руїн Древнього Риму» (1887), «Замітки з казкової подорожі до Єгипту» (1895), «Флора Єгипту» (дата написання встановлюється) та ін. Сьогодні (у черговий раз) вперше українською мовою друкується стаття доктора Іштвана Лаудона «Про єгипетське різьбярство по каменю», яка побачила світ 15 січня 1897 р. на сторінках угорськомовної газети «Ung» (Ужгород).

Михайло БЛАНІЧ,
співробітник зоологічного музею
Ужгородського
національного університету,
науковий співробітник
відділу природи Закарпатського
краєзнавчого музею

Єгипетське мистецтво різьбярства та будівництва є справді чудовим. Єгиптяни зуміли використати пісок, граніт та вапняк таким чином, як жоден інший з древніх народів. Без перебільшення, єгипетські різьбярі були найбільш успішними серед інших різьбярів того часу; адже створені ними залишалися неповторним протягом багатьох тисячоліть.

Ми, звичайно, не можемо применшувати заслуг сьогодення (науково-технічний прогрес – **перекладачі**), що у багатьох аспектах перевершують древні часи; створено таке, про що в той час навіть не мріяли. Але якщо сьогодні різьбярю скажуть, щоб із цілої гранітної скелі зробив стовп триповерхової висоти, відполірував поверхню, аби стала гладкою, вирізьбив на ній відомі постаті богів, переніс її на 50-100 миль, установив на вказаному місці перед церквою, – йому, безперечно, стане ніяково, як і тоді, якби йому дали завдання зробити лежачого лева з величезної скелі заввишки з будинок, що для єгиптян було легкою справою.

І ми дивуємося, коли споглядаємо ці витвори мистецтва. До них, у першу чергу, відносяться обеліски, зроблені з однієї частини, чотиристоронні, симетрично звужені доверху у формі піраміди, які розміщували справа та зліва при вході до храмів та палаців. Менші обеліски без надписів, на більших – ієрогліфи, де описано, який король спорудив палац, для якого божества збудована церква та фрагменти з життя тогочасного правителя.

Такі обеліски будували до правління Птолемеїв. Римські імператори особливо полюбляли облаштовувати цими обелісками Рим. Три обеліски з Єгипту перевіз Октавіанус, також Калігула, Клаудіус, Каракалла та інші. Це залишається популярним і понині. Так, розташований у Парижі на площі Конкордія обеліск подарований «заступником» короля – Мохамедом Алі, який таким чином хотів висловити вдячність перед французьким народом. У 1831 році корабель вирушив за цим дорогим подарунком, але із-за перешкод повернувся до Шербурга лише у 1833 році, і лише в 1836 році вдалося обеліск встановити. Перевезення та встановлення цього кам'яного велетня коштувало 2 мільйони франків; парижани протягом багатьох років хвалилися перед іноземцями тим, що кожен фунт цього кам'яного велетня коштував 4 франки; весь обеліск вагою 500 000 фунтів.

Більшість обелісків 15-30 м заввишки, але є і вищі. Найбільший обеліск Константин II (Constantius II) переніс у Рим, установив на арені цирку, він заввишки 51 м, вагою 13 000 центнерів, зараз знаходиться перед Латеранської церквою.

Як можна було такий камінь вирізьбити зі скелі, вага якого більше ніж мільйон фунтів? Як повертали його, коли відшліфовували з усіх чотирьох боків, гравірували зображення богів; як транспортували з шахти на 100 миль? Такий камінь-велетень і сьогодні можна побачити біля «Асуана» в гранітній шахті, його вже не встигли підняти на

поверхню. На камені видні видовбані сталевими предметами продовгуваті отвори, в які вбивали дерев'яні клинки; їх старанно поливали водою, в результаті чого вони набухали, камінь давав тріщину і розколювався. Транспортували на плотах, коли розливався Ніл; але яким чином встановлювали – залишить-ся таємницею назавжди.

Сфінкси – величезні кам'яні статуї у вигляді в основному лежачих овнів, подекуди – лежачих левів із головами людей. Вони утворювали цілі ряди перед входом до храму. Бог Неф – представник Вічного Духу. Божий дух супроводжує вірника в церкву, а представники Божого Духу охороняють церковний вхід. Кажуть, що тіло лева-сфінкса символізує силу, а його людський образ – мудрість.

Статуї, що вціліли, зображують богів, богинь, королів, королев (стоячих або сидячих, для яких характерний однаковий вираз обличчя).

Руки у стоячих статуй прилягають до тіла, у сидячих – знаходяться на колінах. Тому можемо сказати: хто бачив єгипетські статуї, бачив їх різновиди; вони відрізняються тільки тим, що в одних на голові корона, в інших – шолом або характерна для єгиптян перука.

Дві найбільші єгипетські статуї, які збереглися, хоч і в пошкодженому стані, відомі як колоси Мемнона. Насправді колосами Мемнона є сидячі статуї Аменхотепа III та його нащадка Тутанхамона IV; вони отримали свою назву за грецькою легендою про колоси Мемнона. Це великі статуї, ноги яких 18 футів, ширина плечей – 19, середній палець – 4, сама статуя заввишки 16 м, вагою 1,5 мільйона кг. Одна з цих статуй на світанку видавала резонансні дивні звуки, поки не була повалена землетрусом. Ці резонансні звуки підтвердили впливові люди; про це чув і Страбон, який відвідав Єгипет приблизно в часи народження Ісуса Христа; він порівнював звуки статуї зі звуком порваної струни. На п'єдесталі та нозі статуї можна було прочитати напис 72 людей, які чули ці звуки. Найдревніший напис звучить так: «Ми, Юстутеріус Тенакс, перший капітан XII легіона, С. Валеріус Пріскус, центуріон XXII легіона, та Л. Квінтус, декуріон, – 12 квітня 11 року правління нашого імператора Неро чули, як колоси Мемнона видавали звуки».

Це рідкісне явище могло утворюватися так: коли вранішнє сонце нагрівало камінь статуї, яка була виготовлена з дуже пористого матеріалу, то

велика кількість повітря, що знаходилася в порах, інтенсивно виходила крізь щілинки, і це спричиняло вже характерний звук.

Не тільки згадані вище величезні витвори мистецтва викликають захоплення, але і труни, в яких розміщували мумії (забальзовані тіла), своєю художньою вартістю гідні подиву.

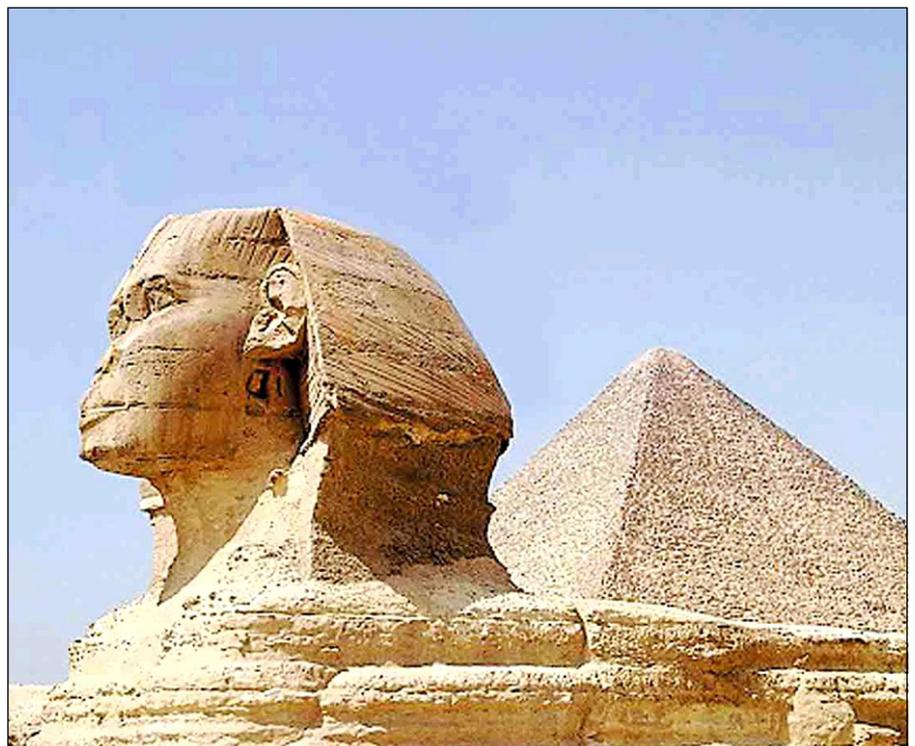
Торгівля трунами була найприбутковішою в Єгипті, і тому їхнє виготовлення було помпезно виконувало. Хто тільки міг дозволити собі, ще за життя купував труну, не покладаючи надії на своїх дітей. Кожний вибирав собі труну сам – останнє місце власного перебування. Зменшений варіант – як згадку про краще загробне життя, Memento mori, – зберігав удома, а другу труну – у склепі.

Єгиптяни не боялися смерті; про земне життя говорили презирливо, а про потойбічний світ – із захопленням. Тому навіть заможні люди були помірними в будівництві і облаштуванні житла. Але на оздоблення своїх склепів жертвували нечувані гроші. Це все коштувало дуже дорого. Ще при житті, хто міг, споруджував собі склеп з улюбленими речами, і нащадкам вже залишалося тільки помістити предка в готову маленьку оселю, де він міг займатися улюбленою справою. Мисливець продовжував далі своє ремесло, як і воїн або священик. Душа щоразу навідува-

ла тіло, щоб продовжувати ремесло, і для того, щоб під час блукання вона знайшла його, тіло бальзамували, тим самим захищаючи від розкладання.

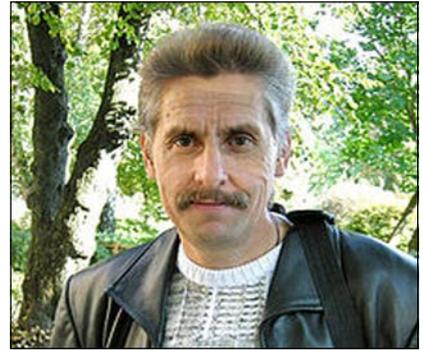
Труна бідних людей була зроблена з простого дерева і строкато зафарбована. Забальзоване тіло заможних людей поміщали в потрійні труни. Внутрішня, в якій знаходилося забальзоване тіло, була зроблена з гіпсу, їй надавали форму померлої людини; лице було виділене і зафарбоване в іржаво-червоний колір. На других частинах тіла видно ієрогліфи, які відображають життєвий шлях цієї померлої людини. Гіпсову оболонку разом з людиною поміщали в дерев'яну труну, а далі в третю – кам'яну. У музеї міста Гіза можна побачити труну, виготовлену із кедрової деревини. На ній зображені гравюри богів, птахів, фігури тварин; усе настільки детально, що чітко можна побачити оперення птахів, луски змій, волосся, нігті та інше. Кам'яні труни виготовляли з граніту, каменю порфіру, вапняку та базальту. Найдорогоцінніша труна стародавнього Єгипту знаходиться в Лондоні в British Museum (Британський Музей). Вона виготовлена з алебастра триметрової довжини і оздоблена великою кількістю фігур.

Переклад з угорської
Олександри ФОГОШ
та Михайла БЛАНІЧА

Сфінкс – символ мудрості і сили

*Петро СОРОКА,
член Національної спілки письменників України,
лауреат літературно-мистецьких премій
«Слово України», «Тріумф», імені В. Сосюри,
імені братів Лепких, імені Г. Сковороди, імені Р. Федоріва,
м. Тернопіль*

ЛІСОВІ ПСАЛМИ

* * *

Нема мені над ліс оцей держави,
Немає неба і нема крила.
А всі дерева, звірі, птахи й трави –
Це мій народ, якому несть числа.

Нема мені над ліс оцей вітчизни
І охорони над зелену рать.
І всі його утрати, рани й близни
Мені, як власні, ниють і болять.

Нема мені над ліс оцей любові.
Ми з ним одне єство. Одна сім'я.
Допоки натшесерце, натшекрові
Співають в кронах птахи.
Доти я.

* * *

Я мову лісу вивчити хотів,
Я брав уроки в білки і синиці,
Та тільки із перебігом років
Мені відкрились перші таємниці.

Я поселився в нетрях,
де Яга,
Де все на світі знає мудра тиша,
Де так природно й лагідно ляга
Зелений шум на партитуру вірша.

Позбулася душа суетних пут,
Пошезло все мізерне і дволике.
І шепче дуб мені, що тільки тут
Я напишу щось вічне і велике.

* * *

І ось вона прийшла ота хвилинка,
Коли зима звелася нанівець.
На повні груди дихають ліщина,
Береза,
бук,
сосна
і ялівець.

За обрій відмело, відшаленіло,
Віддаленіло у мигтінні днів,
І тихо тане,
тане,
тане тіло

Шагреневих приречених снігів.

Усе тепер у лісі по-новому,
Але до сліз розчулила мене
Кульбабка снігу у гнізді старому,
Немов шедевр Сезана чи Мане.

* * *

Я читаю те,
що пише вітер,
Те, що пишуть літо і зима.
І нема на світі кращик літер,
І нема тривкішого письма.

Це мої зелена й біла книги,
Де усяк філософ і поет.
Тут і кульмінації, й інтриги,
І лінійний
нешвидкий сюжет.

Тут герої –
вільхи і горіхи,
Літній ворон і мале пташа.
Тут усе божественно й навіки
Світова озорує душа.

Вітер пише
і зоря зітхає.
І ромашка просить: «Не порань».
Навіть найбуденніше тут має
Незліченну кількість прочитань.

* * *

Я учень лісу.
Жрець його краси.
Я вчуся тут щодня і щогодини.
Але мені відкрились лиш ази
Прозірника,
метлиці
та ліщини.

Я тільки зазирнув у таїну,
Що не підвладна логіці та слову,
Коли я мудрість лісу осягну,
То зрозумію всю світобудову.

Усі закони –
горні та земні, –
Всі сокровенні істини глибокі.
Й відкриється гармонія мені,
Чи іншими словами – мир і спокій.

* * *

Тут усе важливе, тут усе значуще.
Всевадно так зворушує мене.
І голос сойки, що озвалася з пущі,
І вивірка, що вогником майне.

Тут забуваєш про печаль і втому,
Тут вічність озивається сама.
І бачиш, що у царстві лісовому
Нічого випадкового нема:

Зустрінеш дятла – випаде удача,
Зозулю – довголіття накує.
А ще, бува, від щастя аж заплачеш,
Що ліс цей є
і ти у ньому є.

Друже-вовче, ти – сама відвага,
Посиди зі мною просто так.
Я такий же,
як і ти, бродяга –
Лісовий відлюдник і дивак.

В нас обох є ліс – велике щастя,
Більшого, напевно, не знайти.
Тільки тут, я знаю,
нам удасться
Від оцього світу утекти.

Хай чатують пастки і погрози,
Наростає дихання погуб,
Та не скрізь проїдуть лісовози
І не все понищить лісоруб.

Прямо в душу залітає вітер,
І п'янить, як вересковий мед,
І нема, здається, сили в світі,
Щоб порвати сіті цих тенет.

* * *

З кожним днем гостріше відчуваю,
Що пишу не тільки для людей,
Для дерев,
що небеса тримають
І для трав,
які тримають глей.

Для птахів, які не жнуть, не сіють,
Та несуть божественний вогонь,
Скажете, вони не розуміють,
Та чомусь їдять з моїх долонь.

Це від них мої співучі рими,
Що співзвучні лісовій красі.
Божим словом створені усі ми,
Боже слово розуміють всі.

* * *

Як добре потрапити в смуту ситчастих
дощів,
Забитись в сторожку і слухати
довго вночі,
Як пес твій сопе і як миша ненатло
гризе,
Немов посилає у вічність уперте
мишине
морзе.

І думати: Боже, цей шум і безсонність
оця –
І є репетиція вічності, повна відсутність
кінця.

І повна відсутність початку, який ти
безпечно забув,
Коли лісову порцеляну творив
всемогутній
склодув.

Тут пишеться легко і думка природно
тече,
Тут можна обпертись на янгола тепле
плече.

Тут книжка росте так, як папороть в лісі
росте,
І віриш, і бачиш, що слово твоє золоте.

І всякий, хто вухо до нього колись
прикладе,

Почує і трави, і мишу, і листя руде.
Побачить як дощ прочиняє
склепіння небес,
Щоб кожен, хто любить, для іншого світу
воскрес.

* * *

Знаю, що марно – благай, не благай –
Але благаю:
Не віднімай в мене, Боже, цей рай,
Що я собі маю.

Шепіт трави і зітхання сови
З бору нічного.
Знаю, не скажеш: не бійся, живи,
Не думай нічого.

Знаю: усе, що я маю, мене.
Сміло пророчу.
Та хоч спитайся, мій Пане, мене,
Чи я цього хочу.

Знаю, що небо – це доля для нас
Благословенна.
Тільки душа так із лісом зрослась,
Що стала зелена.

Хай не втекти від агоній і сліз,
Смертного болю.
Та чи тоді не засохне і ліс
З туги за мною?

* * *

Я з цього лісу не піду нікуди,
Я маю тут, як лис, свою нору.
Мені дерева кривніші, ніж люди.
Я тут живу.

І тут колись помру.

Мені тут болу не завдав ніхто ще,
І я нікому не бажаю зла.
Зорянка горло піснею полоще,
Пливуть духмяні пахощі зела.

І Бог за те, що я люблю свободу,
Що в мене друзі дятли і сичі,
Після мого сумного переходу
Від цього раю передасть ключі.

Бо я – Петро. Апостол цього лісу,
Його слуга і сторож, і орфей.
Єство дерев, їх душі непогрішні
Я зрозумів, як мало хто з людей.

ФОТОПРИЦІЛ

СКАРБИ ЛІПТОВСЬКОГО КРАЮ

Фотохудожник Ярослав Макар народився в древньому Ужгороді. Навчався в школі №1 імені Т. Г. Шевченка. У 1988 році проходив строкову військову службу в Прибалтиці (м. Ліпая), де вперше і почав займатися фотографією.

У 1990 році став студентом історичного факультету Ужгородського національного університету. Водночас влаштувався на роботу в фірму побутових послуг «Смерічка», де працює й донині. З 1993 року – завідувач фотосалону.

У 1995 р. відбулася перша персональна виставка «Місто у фарбах» (Ужгород). В основному тут були представлені роботи Ярослава Макара на міську тематику.

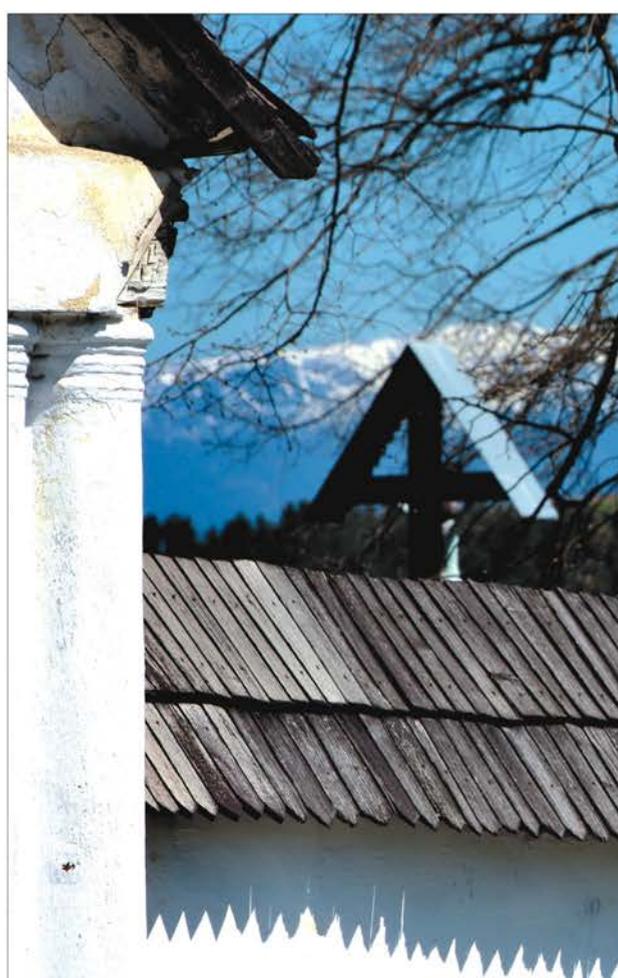
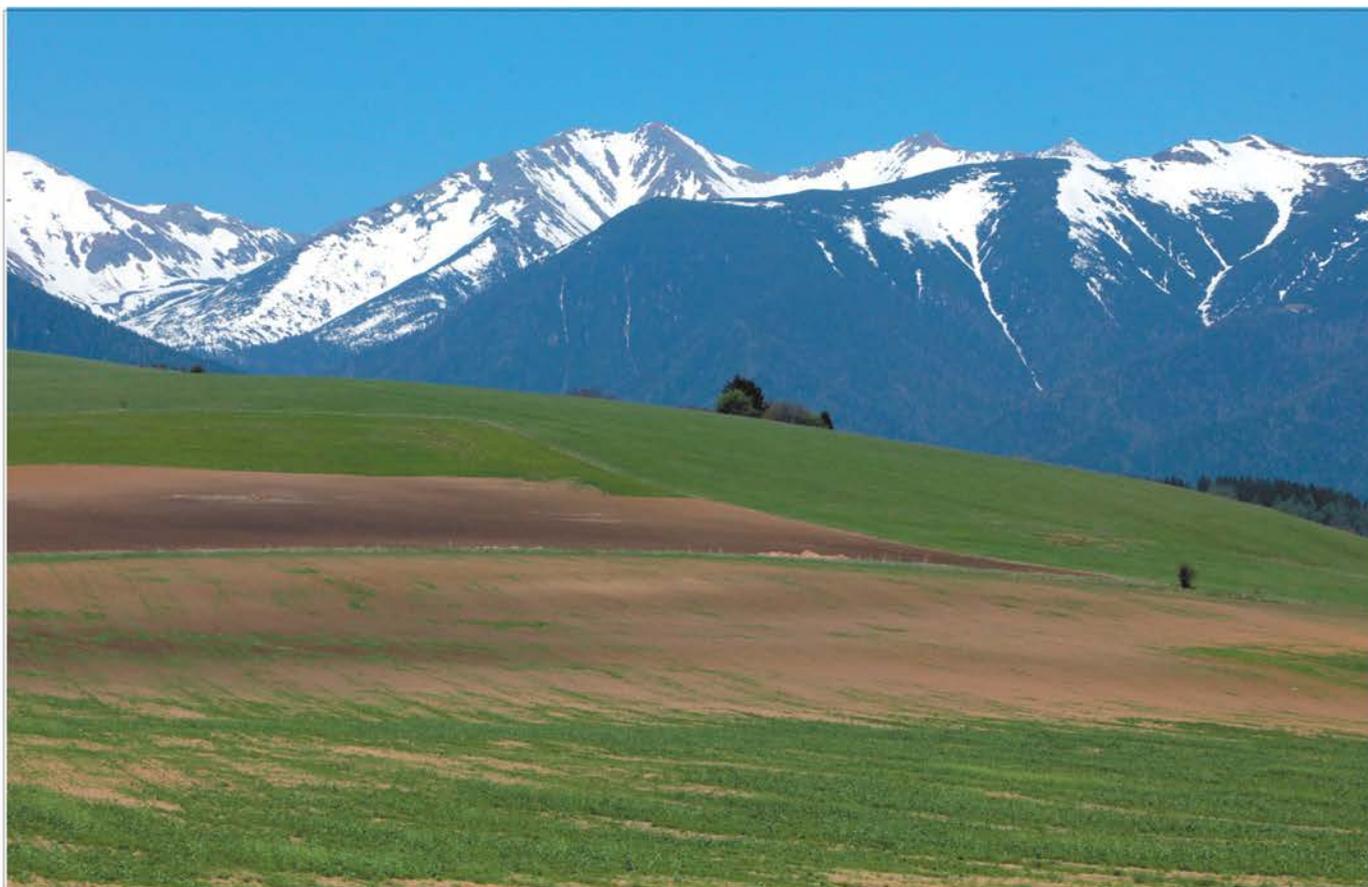
У грудні 2008 року – друга персональна виставка «Гра світла», де виставлялися майже 100 різнопланових робіт фотохудожника.

Нещодавно делегація Спільки фотохудожників Закарпаття повернулася зі Словаччини, де брала участь у міжнародному фотофестивалі «IX. INTERfotoPLENER LIPTOV 2013».

98 фотохудожників зі Словаччини, Чехії, Угорщини, Польщі та України протягом кількох днів проводили фотосесії, майстер-класи та підписували угоди про співпрацю.

З читачами журналу «Зелені Карпати» Ярослав Макар нині ділиться своїми фотовраженнями зі Словаччини.

Ліптовські краєвиди
(історико-географічний регіон
Ліптов, Жилінський край,
Словаччина).

Василь КУХТА,
член Національної спілки письменників України
та Асоціації українських письменників,
лауреат літературних премій імені П. Тичини;
імені Б. Нечерди; «Князь Роси» імені Т. Мельничука;
імені Ф. Потушняка; «Лицар слова» (Румунія),
м. Ужгород

ПЛАЧ ПО ВТРАЧЕНІЙ ВЕЛИЧІ, або ЧИ СЛІД ВЕЛИЧАТИ РАХІВ «ГУЦУЛЬСЬКИМ ПАРИЖЕМ»?

Борсаючись в чіпкій і-нетівській павутинці, несподівано натрапив я на рефлексії молодого мандрівниці після відвідин мого рідного Рахова. Майже все сподобалось їй тут: високогірні вулички-осідки, збудована ще за австрійської опінії римо-католицька церква св. Яна Непомука, пам'ятник Гуцулові в середмісті, стели Географічного центру Європи – «постійного, точного, вічного місця», встановленого вченими Віденської цісарсько-королівської академії Австро-Угорської імперії у 1887 році. І тільки «ідіотська самоназва «гуцульський Париж» (цитую дослівно) викликала іронічну посмішку. Мовляв, чим би провінціали не тішилися... І справді, конкурувати зі славнозвісним Нотр-Дамом де Парі не «в формат» ні скромній (за європейськими мірками) святині місцевої угорської громади, ні, тим паче, «аляпувато-му» (теж цитата!), зведеному на початку 1990-их православному храму із золотими банями – результату голосних міжконфесійних суперечок. Тож чому все-таки, даруйте за нахабність, «гуцульський Париж»?..

Здавалося б, відповідь на це запитання відома усьому світу – принаймні її ціна складає якихось п'ятдесят американських доларів: саме за стільки продають книгу віршів «Гуцульський Париж», автором якої є ваш покірний слуга (без будь-якої домовленості з останнім), на веб-сайті «East View». Але

тим, хто не встиг, чи не має наміру її придбати, таки не обійтися без деяких гео-, етнополітичних, скажемо так, екскурсів... Уперше Рахів «гуцульським Парижем» нарекла людина, про котру можна б, за бажання, написати карколомний, сповнений найнесподіваніших колізій роман. Тішуся, що до реабілітації її доброго імені довелося докласти рук, себто пера, й мені. Доля випробувала Степана Клочурака у різних іпостасях – навчений гірким досвідом, любив повторювати прислів'я: «Не той сильний, хто б'є, а той, хто витримає!». Був він (все – у свій час) очільником гуцульської сотні, що охороняла в Кам'янці-Подільському Директорію С. Пет-

люри та уряд ЗУНРу С. Петрушевича (1919), президентом Гуцульської республіки в Ясіню (1919), засновником соціал-демократичної партії на Закарпатті (1920) головним редактором газети «Вперед» (1921-1926), міністром в уряді Карпатської України (1937-1938), в'язнем концтабору у Воркуті (1945-1956), чорноробом геологорозвідки у Чехословаччині (1956-1969)... У 1937 р. на сторінках газети «Нова Свобода» С. Клочурак опублікував коротеньку статтю про ті відрадли зміни, що відбулися в Рахові з часу приналежності останнього до новоствореної масариківської республіки. Туристи – худорляві довготелесі англійці, чорняві балакучі

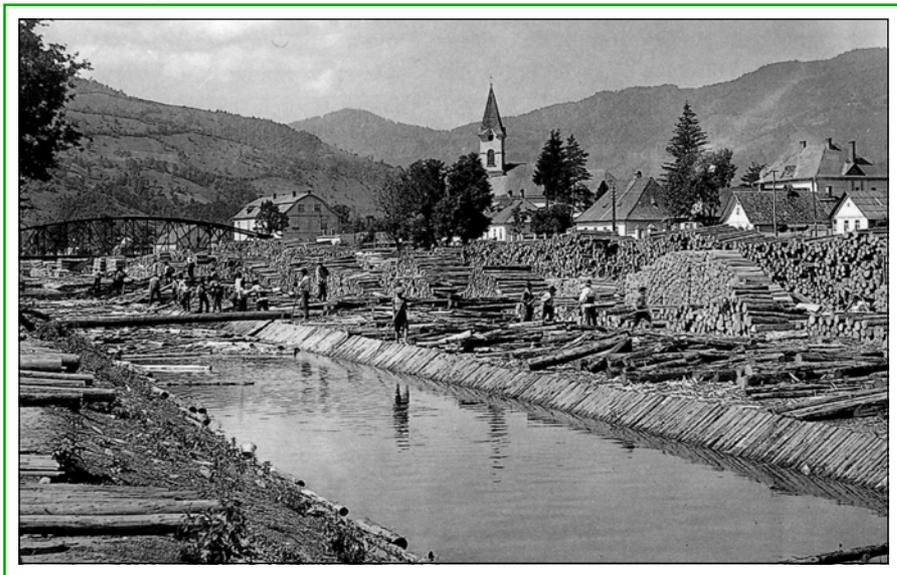
«Гуцульський Париж», 30-і роки ХХ ст.

Ліптовські краєвиди
(історико-географічний регіон
Ліптов, Жилінський край,
Словаччина).

Гуцульська «Венеція»; середмістя (поштові листівки з краєвидами Рахова), 30–40-і рр. XX ст.

французи, мовчазні педантичні німці... – хто б не завітав у Рахів, «гарне, чисте кліматичне місто», всі називають його, зауважував автор, «гуцульським Парижем». Обґрунтування Ключуракової метафори, однак, на цьому вичерпується. І це не дивно, адже був він професійним політиком, правником, навіть військовиком, але аж ніяк не журналістом і літератором. Щоб доказати спорідненість тодішніх рахівчан з парижанами, доведеться по багатьох роках «відписуватися» мені...

...Істинним, не для красного слівця, а за глибинною суттю, «гуцульським Парижем» був Рахів десь до початку сімдесятих років минулого століття. Заплющую очі й опиняюся у ласкавому дитинстві: сиджу на різьбленому, залитому полуденним сонцем ганку бабусиної смерекової хати. Перед моїм зором – обшири родинного маєтку. Від нього, як жартує старша генерація гуцулів, нас щасливо «визволили» у жовтні 1944-го, але й досі він (хай не весь і за десяту копицю) у користуванні кривих. О, то далеко не простий собі маєток! Ні в кого з сусідів немає ні повних риби заплав-чоторень, ні криничок і потоків, ні кількагектарного «райського» саду з грушами-бергамотами, «банськими» черешнями, яблунями-сколоздрівками, закладеного у тридцять років моїм прадідом Шорбаном, – талановитим садоводом і потомственим плотогоном на додачу. У світлиці – поцятковані геометричними візерунками скрині, пухнасті «парткати» ліжники, проткані золотим дротиком червоні і чорні запаски, пишно гаптовані кептарі й сердаки. А постолі, а череси!.. Та особливо мене, малого, вабить гуцульська «зброя» – мосяжні, щедро оздоблені інкрустацією топірці і келефи. Начитавшись Федьковича й Хоткевича, я стиха запитую бабусю, де наші пістолі, і вона розуміюче посміхається у відповідь... Суспільні деформації давно кровоточать по всій країні, але тут, у закарпатській Гуцульщині, ще всі вперто тримаються за «своє»: і далі облаго-роджують загарбану до міського колгоспу землю, пишуть зірчасті писанки до Великодня, виставляють дванадцять страв на вишиваний обрус різдвяного стола. Тобто, незважаючи на зусібні кпини і заборони, ревно бере-

жуть плекану упродовж століть духовну і матеріальну культуру...

Саме такими, власниками й творцями дорогоцінного скарбу-спадку, й постали рахівські гуцули перед туристами з Європи у двадцять-тридцять роки XX століття. Пришельці сподівалися застати на terra incognita (невідомій землі) пелехатих карпатських «ведмедів», дикунів без роду-племени, а зустрілися з шляхетністю, автономністю духу. Європейськість закарпатських гуцулів не викликала жодного сумніву! Особливо вразило мандрівників ставлення рахівчан до... свого гардеробу. Жоден зі слов'янських народів (за словами самого президента Чехословаччини Томаша Гарика Масарика) не возніс на таку мистецьку висоту власну, як говорять у Рахові, ношу. З широко відкритими очима, невтомно клацаючи цейсівськими фотокамерами, годинами тупцювали мандрівники побіля «туристичного дому»; на хідниках ажурних мостів, попід якими мальовничо пропливали дараби; на базарах, вщерть виповнених коновками і гелетами, пасківниками і рахвами, тайстрами і бесагами; біля церков, кам'яних і дерев'яних, з брам яких урочисто впливав святковий натовп, заповнюючи простір фейерверком фантазмагоричних кольорів. «Париж... істинний Париж!» – вигукували захоплені іноземці. – Місто-музей під відкритим небом... І там, і тут – справжні законодавці мод...». А гуцули й не сперечалися. Щороку справно до Великодня зодягали родину в новий одяг: довгими зимовими вечорами ткали, пряли, вишивали, гаптували, морщили шкіру, плели з бісеру гerdани, виливали з бронзи згарди-обереги. Гу-

цульський етикет – теж «паризька» загадка для зайжджих поціновувачів екзот. Зустрічаючи будь-кого з незнайомих в середмісті чи на «Єлісейських полях», себто в дендропарку «Лери», закладеному колись з наказу австрійської імператриці Марії-Терезії, рахівчани чемно знімають капелюха (крисаню), приязно вітаються, навіть поступаються місцем в «гостиницях»-кав'ярнях. У їх лексиконі немає лайки, окрім найекстремальнішої: «кров би те нагла заллела», а коли вже припече, то вивільнять душу угорською чи румунською. Спокійні, врівноважені, толерантні до чужої думки, з глибоким розумінням власної місії на Богом даній землі. Але спробуйте зачепити гонор аборигена, і ви одразу відчуєте присмак опришківської вдачі. До кінця світу вам не забудуть страшної образи (в тому числі й «ідіотської самоназви!»), більше ніколи не відкриють для вас ні власної душі, ні гаманця. Справжні гуцули на дух не виносять хитромудрих (росіяни в цьому сенсі вживають красномовніше слово) і лукавих. Рахівчанина, як і парижанина, теж можна обдурити лишень раз. Але більше він не випустить вас до свого Нотр-Даму...

У тому, що «гуцульському Парижу» настає фін, себто кінець, я пересвідчився у пору студентства, коли, приїхавши зі Львова на вакації, зустрів літнього гуцула у вишиванці і... куфайці. На той час наш родинний маєток новітні розпорядники гуцульської долі «перепрофілювали» у смітник районного масштабу: промисловим брудом засипали кришталеві чаші заплав-чоторень, «списали» божественний сад в урочищі «Черешні» на дрова для ветеранів

колгоспу «Верховина». Тверді... тверді гуцули, але надто страшна кувалда гамселить по накувальні! Зникли гуцульські різьби і металеві прикраси, газдині перестали писати писанки, газди – морщити шкіру, гаптувати кептарі... «Не вмирай, Гуцульщино!» – так назвав я по часі, б'ючи на сполох, книгу есеїв, але земляки не повірили моєму діагнозу і прохання: відновити занедбаний або ж створити новий міський (чи районний) історичний музей. Бо

спробуй без нього тепер здогадатися про давню «паризьку» славу! За часів Чехословаччини на закарпатську Гуцульщину курсував з туристичною метою «ріхлик» (швидкий поїзд) Прага-Ясіня. У радянську добу довколишні гори рясніли псевдоготию туристських притулків («Пристане шкіра до кісток від тих туристок!») – любили жартувати збитошні легіні). Нинішньої пори, як не прикро, Укрзалізниця намагалася зняти з графіка руху поїздів

рейс Львів-Рахів. Як мріяли закарпатці за недружелюбних режимів про пряме сполучення з братами-галичанами, з котрими розділяли їх упродовж віків чужі кордони, і ось... дочекалися! У рідній державі хтось, зловорожий, заповзвся вкотре руйнувати і розділяти! Хто і коли, через кілька десятиліть чи століть, з яких держав і кресів, якими битими шляхами прийде чи приїде у Рахів знову, щоб відродити колишню велич «гуцульського Парижа»?!

Й собі мандруючи чужими містами і столицями, я виявив ще одну ментальну рису, що єднає гуцулів з європейцями (зрештою, духовно вони не виписувалися з цієї спільноти ніколи). І ті, й інші бояться високих слів, не кидають їх на вітер, цураються дешевого самопіару. І доки над ейфелевими вежами карпатських верхів світить горде гуцульське сонце, нікому й ніколи не викрасти моєї Європи, не зодягнути вкотре «гуцульський Париж» у засмальцьовану азійську куфайку... Чи є для мене найдорожчим вірш «Гуцульський Париж», написаний з десяток років тому? – Не знаю. Принаймні, він є для мене надто важливим і написати його я просто не міг. Вірніше, не смів. Хоча з сімнадцяти літ живу в інших містах і вимірах і не вступити мені вдруге в бистроплинну Тису далекого дитинства...

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ПАРИЖ

О Рахове, ти був колись Парижем...
Нехай гуцульським, але, кажуть, був!
Про тебе вищий світ давно забув –
Ув інший бік модерні гострить лижі!

І досі тасмничий і знадливий –
Кров голуба випорскує з аорт...
Блукають тіні: австрійяк, мов хорт,
І тлустий чех, по вінця повен пивом,

Смуглявий угр з імперською манюю,
З кокардою на лобі московит,
Із крамом в пелені рудий хасид...
Непорожньо у тебе за спиною!

Жерці торгів, безжурних
променадів...
Видіння проганяєш геть чужі:
Легкий до тіла доступ. Та душі
Твоєї не збороти барикаду!

Корону гір насунувши на очі,
Ти чулим серцем міряєш углиб –
І буркутів бездонних чуєш схлип...
І фраз медових слухати не хочеш!

...Латинська церква. Візантійські
храми.

Картоноробня. Комбінат. Завод –
Колоніальних залишки щедрот...
Стоїть народ в задумі на майдані

І мріє з одержимістю естета,
Впадаючи в благоговійний транс,
Про розбудову гірськолижних трас –
Наповнення місцевого бюджету.

І я стою, тамую насолоду
І вдячність (і тремчу од млосних

бриж)
Тому, хто відрядив колись в Париж
Гуцульську вдачу і гуцульську
моду.

А ти смієшся дрібно, мов дитина...
І руки відігрівши у золі,
Смішне словечко зронив:
«Гайналі...»*,
Зневажливо охрестиш ним долину.

Гуцульським носом крутиш
на манежі –
Не скоро в горах одізнеться гук...
І проростають крізь шербатий брук
Смерек столітніх ейфелеві вежі.

І час несе мот астральне тіло –
Шпарка твоїх обіймів течія...
Дивлюсь з-під хмар: невже той,
сивий, – я...
І Рахів – одчайдух помолоділий?!

І ти, і я не боїмося впасти...
У нас торги завжди не «на мазі»,
Бо ми з тобою, наче два князі,
Одної крові... однієї касти.

Ген, край душі пасеться
сива хата...
Як і торік, мене ти, брате, взриш –
Щасливий, повернуся у Париж...
До гір... до зізд... Тобі
колядувати!

* Так закарпатські гуцули називають жителів долини.

Дитинство. Папір, авторська техніка, 2010 р.

Скупю розповідаючи про власне життя, вона звично повторювала фразу: «Все було, як у казці...». І я раптом зрозумів, що ці слова з її вуст не випадкові, а глибоко осмислені й пережиті. Й саме тоді жанр казки вмить увібрав у свої рамки майбутню оповідь про неї.

... Жила-була дівчинка і звали її Тетянкою. Народилася в сім'ї людини, закоханої у громохке залізо. З досвітку до пізньої ночі тато дівчинки, Михайло Пилипович Дрига, будував, як мовиться, з кілка, а відтак керував машинобудівним заводом. Директорами крупних підприємств були і два його рідні брати. Словом, усі в родині, в тому числі і мама Надія Максимівна, і старший брат Юрій, сповідували технічну віру. І тільки Тетянка, хоч і називали її домашні «дитям заводу», виявляла свою особливу окремішність... Зрештою, росла вона, як і вся дітлашня тодішніх сільських інтелігентів: окрім загальноосвітньої, відвідувала музичну школу, різні гуртки, засиджувалась допізна в бібліотеці. От тільки її читацькі захоплення, на думку наставників були, м'яко кажучи, «не актуальними». У той час, як однокласники зачитували до дірок книги з пригодами шпигунів і героїв-комсомольців, Тетянка навіть у старшому шкільному віці перевагу віддавала... казкам. Чим вабила її казка? Нині непросто відповісти на це запитання. У першу чергу, тим, що в ній, навіть за найскладніших життєвих обставин, добро завше вивершується над злом, і щасливий кінець не забариться. Але історії з-під пера Ганса Крістіана Андерсена чи Шарля Перро, як і народні українські оповідки, хвилювали не тільки драматичними колізіями, а насамперед можливостями візуалізації. Кожен персонаж, кожна сюжетна скрутка, відшліфовані народним генієм, оживали в кольорі, будили в юній душі бажання творчості. І дівчина твердо вирішила, що стане художником. І проілюструє улюблені книжки...

У будь-якій казці життя не стелиться скатертиною, а на героїв обов'язково очікують випробування. Не стала у цьому плані винятком і Тетянка. По закінченні десятилітків з душевним трепетом виказала свою щемку мрію рідним і була прикро вражена їхнім бурхливим спротивом. Батькове категоричне: «Тільки політехнічний інститут!» дещо зм'якшувало мамине компромісне: «Можливо, харчовий?...». Але раптом виявилось, що характер ніжної і співчутливої донечки, татової улюблениці, викувано з надтвердого сплаву. Таке залізо не піддається обробці навіть на машинобудівному заводі... Вона, на знак протесту, так і не поїхала того року всту-

МИТЕЦЬ. ПРИРОДА. ЧАС

Василь КУХТА,
м. Ужгород

КАЗКА, ЯКА НЕ ЗАКІНЧУЄТЬСЯ НІКОЛИ

пати до жодного зі столичних вузів, влаштувалася малярем у будівельній бригаді на «татовому» підприємстві...

Як відомо, часто-густо казкові персонажі у пошуках вдатливішої долі відправляються за тридев'ять земель, тобто у «світ за очі». Цього класичного варіанту не змогла оминати і героїня моєї оповіді. Наступного, себто 1974 року, вчитися «на художника» подалася з рідної Черкащини, як здавалося тоді, на край землі – в Ужгородське училище прикладного мистецтва. Вибрала «нежіночий» відділ художньої обробки металу. І справа вже не в характері чи уподобаннях. Просто тут, згадується, був найнижчий конкурс, а повертатися додому невдахою вона не мала права... «Наче в казці, – згадує Тетянка Сопільняк, – проминули роки навчання. Я буквально насолоджувалася, прилучаючись до азів професії. З трепетом вивчала зразки народного мистецтва в красназвочому музеї. Стала завсідницею музею художнього... Закарпаття відкрило для мене, наче в казці, свої потаємни. Тут жили і творили митці, як на мене, світового рівня: Федір Бокшай, Адальберт Ерделі, Федір Манайло... Тут я зустріла своє кохання; разом із новонародженим сином, маючи 32 роки за плечима, й собі прийняла таїну хрещення...». У 1983 році Тетянка вдруге стане студенткою – на цей раз художньо-графічного факультету Одеського педагогічного інституту імені К. Ушинського. А між тим, як і водиться в казці, доводилося долати перепони. Нерідко вони видавалися нескінченними... По закінченні училища залишилася працювати тут же, в альма-матер: її вроджена сумлінність, основна риса батькового характеру, не могла бути не зазримчена дирекцією. Посада завідувача музею і водночас пересувної художньої виставки вимагала повсякчасних відряджень, чималих організаторських зусиль. Часу на власну творчість, на живопис, яким марила, майже не залишалося. Траплялося, фарби вже на палітрі, в руках пензель, – аж тут прибувають екскурсанти, – давай переймайся, Тетяно, своїми першочерговими обов'язками... А відтак настали зовсім непрості часи – економічна криза, безгрошів'я, девальвація мистецьких вартостей. Проте вона не опустила руки; сім'я виживала здебільшого за рахунок її творчої праці в якості художника-кераміка. Тисячі туристів, що гостювали на Закарпатті, повезли додому малу пластику Тетянки: декоративні тарілки, плакети, писанки, жіночі й чоловічі прикраси, пам'ятні сувеніри. Чоловік, скульптор від Бога, вихованець Київського державного художнього інституту Василь Сопільняк до її живописних апробацій ставився вельми строго. Радив і далі перейматися керамікою, не витратити часу на зайві пошуки. А потім, у 1977 р., і його не стало – трагічно загинув під колесами авто-

мобіля... Але справжня казка не сміє закінчитися печально. І мова далі піде не про те, як давала собі ради у повсякденній круговерті, виводила в люди дітей, а як довгими зимовими вечорами міркувала над концепцією запізнитого мистецького самовираження, вибиралася на пленери, годинами стояла за мольбертом у неопалюваній майстерні... В Ужгородському училищі прикладного мистецтва, як згадувалося вище, її навчили над усе цінувати народне, декоративно-ужиткове мистецтво з його акцентованою виразністю лінії, силуету, ритму, кольору, пропорцій, форми, простору, де художньо-образне рішення зумовлене властивістю матеріалу; Одеса, стараннями професора Віктора Єфіменка, привідкрила таїну імпресіоністів: за допомогою кольору будувати метафору, розкласти його на весь спектр з тим, щоб окремі мазки злилися в живописний образ, відтворювати на полотні, за висловом великого Вінсента ван Гога, рух і об'єм. Саме тоді Тетяна Сопільняк зрозуміла, що у малярстві не піде легким шляхом, шукатиме себе в різних іпостасях, у тому числі в самоосібній авторській техніці. І хоча до щасливого кінця було ще ой як далеко, здобутки таки не забарилися. Перша персональна виставка відбулася в Києві у 2000 році, у галереї «Ірена». Всі представлені картини виконані в авторській техніці. Глядачі відзначали їх самобутність, сучасність. Мозаїчність, калейдоскопічність, що проступає на полотні, не розділяє його на окремі фрагменти, не розсипається, образно кажучи, на кольорові друзки – навпаки, робить динамічнішим, фактурнішим. Взяти, до прикладу, роботу «Дитинство» (2010 р.). Вона написана, звісно, за дитячими спогадами. Колись погостювати до сімейства Дриг в Україну приїхала тітка з Камчатки. Вона так переконливо розповідала про свою другу домівку, що малим Тетянці й Іринці захотілося туди й собі потрапити. Вкинули якось у торбу шматок хліба і подалися в далеку дорогу. Добре, що старші, вчасно спохопившись, відшукали втікачок. Отож на картині, де калейдоскопічно спалахують кольори, й зображено двох україночок з віночками на головах та з коником у човні, яким так нечekanо запахло мандрівочкою... В авторській техніці виконано чималий ряд робіт: «Крила» (2000 р.), «Натюрморт з маками» (2000 р.), «Натюрморт з годинником» (2001 р.), «Невицький замок» (2011 р.) та ін. Особисто я спостерігав, як народжувалися у цій серії графічні мальовидла на гуцульську тематику – «Вечеря» та «Весілля» (2013 р.). Гуцульщина – це той багатющий духовний материк, який манить художницю своєю містичною нерозгаданістю. Там і досі живе казка з най-

**Продовження творчого вернісажу
Тетяни СОПІЛЬНЯК
див. на 3-4 стор. обкладинки**

романтичнішим сюжетом! По суті, це дві багатофігуральні композиції, де рух і простір злиті в єдине ціле, де воляють до глядача активні кольори, творячи мінливий вернісаж. Олійний живопис з-під пензля Тетяни Сопільняк теж не залишає нікого байдужим. «Весняний натюрморт» (2003 р.), «Натюрморт з мушлею» (2001 р.), «Літо на Буковелі» (2011 р.), «Кольєрники йдуть» (2011 р.), «День святого Духа» (2011 р.) та ін. – це ті роботи, де в повній мірі проявляються професійні можливості художниці, оригінальний хід її мистецького мислення. Широко відкритими очима дивиться вона на довколишній світ, закріплюючи його багатоглибини, багатовекторність. Зрештою, від цього залежить і різноманітність (освітування славних традицій рідного народу, єднання людини і природи, агресивні виклики сучасної урбанізації), і філософське підґрунтя її композицій: якщо хочеш бути щасливим, будь ним! Набутком Тетяни Сопільняк, без сумніву, є також акварелі «Весна на Гуті» (2003 р.), «Осінній натюрморт» (2010 р.) та ін. Зрештою, завдячуючи багатьом з названих робіт, що експонувалися на двох персональних виставках у галереях Ужгорода (2006 р.) та Мукачева (2007 р.), Тетяна Сопільняк стала у 2008 р. членом Національної спілки художників України...

З 2003 р. вона – вільний художник (вільний від грошей – жартує Тетяна), тобто живе за рахунок творчої праці. Але часу, як і колись, в тому числі і на творчість, знову вперто не вистачає. Але тепер йдеться про ті щасливі повороти долі, які, за ознаками жанру, обов'язково мали настати. І вона, часто-густо відкладаючи пензля, потрапляє в казку, яка для неї не закінчувалася ніколи. Донька Олена Комишна та син Олександр Сопільняк, професійні, дипломовані художники (обидвоє займаються керамікою, Олена, до того ж, – гобеленами) подарували їй внуків: сімнадцятилітнього Артура, трьохлітнього Микитку, однорічну Дарійку. Є кому, отже, дарувати казки з щасливим кінцем, прилучати до малювання. Спостерігаючи за облаштованим Тетяною домашнім театралізованим дійством, де вона у ролі Кози-Дерези, Оленка та Сашко, трапляється, кажуть: «Мамо, нам здається, що це ти наша дитина...». Щирість і безпосередність – визначальні риси її характеру. Зрештою, справжній художник бути іншим просто не може... Творчих планів у Тетяни Сопільняк – нескінченний ряд. Іпостась художника книги, намріяна в далекому дитинстві, і досі видається актуальною. Вона виконала її тільки частково, проілюструвавши «Лісову пісню» Лесі Українки у рамках дипломної роботи в інституті. Окрім українських авторів, воліла б запропонувати власне художнє оформлення для славнозвісного роману «Майстер і Маргарита» улюбленого Михайла Булгакова. Викристалізувався ще один творчий задум: написати тематичну серію «Ужгородські дворики». Древнє місто цікаве своєю історичною забудовою, де архітектура, безперечно, впливає на людей. Вона спонукає їх озиратися в минуле, щоб здійснити поступ уперед. Бо життя – це казка, яка не закінчується ніколи...

Все, наче в калейдоскопічному мареві її полотен, переплелось у житті ужгородської художниці Тетяни Сопільняк: м'яка податливість глини, обпаленої до хрусткої скоринки і розфарбованої у небесні кольори, дзвінкий блиск металу, який скоряється ніжним рукам, міць характеру, що не піддається жодній обробці, беззахисна відкритість довколишньому світу чутливої жіночої душі. І ще: вірність образу колись шляху і вміння боротися за власний талант.

Осінній натюрморт. Полотно, олія, 2010 р.

ЗМІСТ

Гордість і слава Карпат	1
ГАМОР Ф. На шляху до майбутнього, якого ми прагнемо	2
ГАМОР Ф. Міжнародний форум за підтримки ЮНЕСКО	8
Вітання Міністра екології та природних ресурсів України	9
О. Проскурякова учасником Міжнародної науково-практичної конференції «Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання»	10
Резолюція Міжнародної науково-практичної конференції «Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання»	10
ЗЕЛІНСЬКИЙ В. Природна спадщина Європи	12
Екосвіт у подіях	14
У Карпатському біосферному заповіднику (КБЗ) засідала науково-технічна рада	14
Віктор Янукович доручив забезпечити благоустрій сіл Закарпаття в зоні букових пралісів і відновити сполучення Рахова з Кисвом	14
Доручення Президента України Віктора Януковича № 1-1/749 від 2 квітня 2013 р.	15
ГАМОР Ф. Змінимо наш край на краще!	16
БУНДЗІЯК В. Команда КБЗ на екологічному форумі	18
популяризувала букові праліси	19
ГУБКО В. День європейських парків	19
ГАМОР Ф. Про букові праліси – в історичному центрі Львова	19
Вітання Міністра екології та природних ресурсів України	20
О. Проскурякова учасником міжнародної наукової конференції «Букові праліси: модельні системи для менеджменту та збереження біорізноманіття, лісових ресурсів і екосистемних послуг»	20
БУНДЗІЯК В. Відкрито інформаційно-туристичний центр у селі Мала Уголька	21
ГАМОР Ф. Новий українсько-німецький проект	22
ГАМОР Ф. Фотовиставка у Кабінеті Міністрів України	22
Вітання Міністра екології та природних ресурсів України	23
О. Проскурякова та Департамент заповідної справи Мінприроди України з Днем працівника природно-заповідної справи	24
Кандурак В. Професійне свято природоохоронної спільноти Карпатський біосферний заповідник має нового директора	25
БУНДЗІЯК В. «Дерсу Узала» у... піднебесі	25
ГАМОР Ф. Українські та німецькі екологи обмінялися досвідом роботи	26
ГАМОР Ф. Транскордонна природоохоронна співпраця поглиблюється	27
БЕРКЕЛА Ю. Семинар з екосвіти в Яремче	29
Спільне засідання колегій Мінприроди України та Закарпатської обласної адміністрації під головуванням Міністра Олега Проскурякова	30
Міжнародний навчально-дослідний центр з вивчення букових пралісів буде!	30
На захист НПП «Гуцульщина»	31
Здобутки природоохоронців Львівщини	31
ГАМОР Ф. Для збереження природно-заповідного фонду	33
ГЛАЗУНОВ С. Зрозуміло, що сьогодні у заповідній справі, не дивлячись на існуючі проблеми, все ж таки спостерігається розвиток і прогрес	34
ГАМОР Ф. Колектив Карпатського біосферного заповідника урочисто відзначив свої ювілеї	36
Уряд збільшив штрафи за порушення законодавства про природно-заповідний фонд	36
ЗИМАН С. Букові ліси Європи	38
ГАМОР Ф. Український внесок у справу збереження та вивчення букових пралісів Європи	42
ПРИХОДЬКО М., ПРИХОДЬКО Н. Екологічна безпека лісових екосистем у регіоні Українських Карпат і прилеглих територій	46
РОЖКО І., МАТВІЙ В., БРУСАК В. На поклик Чорногорі...	51
РУТИНСЬКИЙ М. Рай літницький і лештарський...	59
ГОНЧАР О. У басейні Дністра	62
ШЕВЧУК Ю. Цілющий квоток	65
ДУМІТРАШ Д. Євроregion «Верхній Прут»: геоecологічний аналіз Сучасного повіту Румунії	67
ПІЛІПОВИЧ О. Транскордонне забруднення довкілля як передумова для міжнародної співпраці у сфері охорони навколишнього середовища	70
КОЗУРАК А. «Червона троянда» високогір'я Карпат	75
ГОДОВАНЕЦЬ Б. Рідкісні види птахів у букових пралісах Угольки	77
ГЕЦКО В. Закарпатське село: особливості просторового розвитку	79
ПІЛІПОВИЧ О. Соломоново – найзахідніша точка України	84
ЗАЛЕСЬКА С. Про володаря Сирого Потoku і Теплої Ямки, або Як лісник переміг у собі чиновника	86
Музей екології гір та букові праліси Карпатського біосферного заповідника можна побачити в 3D форматі	88
Закон України «Про ратифікацію протоколу про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат» № 5432-VI від 16 жовтня 2012 р.	89
Протокол «Про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат»	89
Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельних ділянок №2-р від 3 січня 2013 р.	94
КОЗУРАК М. Дерев'яні грелі Чорної та Білої Тиси	96
ТКАЧ М., ВОЛОЩУК М. «Вони помруть у Білому Потокі...» (Італійці Східних Карпат)	99
КУХТА В. «Лишилися мостів легкі портали...»	100
Україна – Польща – Словаччина: транскордонна співпраця зі збереження Карпат	106
БІЛАНІЧ М. Світ його захоплень	108
ЛАУДОН І. Про єгипетське різьбярство по каменю	108
СОРОКА П. Лісові псалми	110
Скарби Літвського краю	112
КУХТА В. Плач по втраченій величч, або Чи слід величати Рахів «гуцульським Парижем»?	113
КУХТА В. Гуцульський Париж	115
КУХТА В. Казка, яка не закінчується ніколи	116

CONTENTS

	P.
Pride and Glory of the Carpathians	1
<i>Polish and Ukrainian wooden churches in Carpathian region are included in the UNESCO World Heritage List in 2013.</i>	1
HAMOR F. On the way to the future that we want	2
<i>As it is stated by the Honored Conservationist of Ukraine Prof. Sc.Dr. Fedir Hamor in his article, in Ukraine we still don't have an official implementation of the Concept for Sustainable Development of settlements, which has been approved by the Parliamentary Decree in 1999. The ecological and social-economic situation at the Carpathian region of Ukraine is extremely difficult still. The latest is now famous only as a forest-material source. In the upper part of extremely dangerous in terms of floods Tisza River Basin there are tends to increase logging. Moreover, the majority of wood harvested by clear cutting, and there's a strong decline in forest planting; «blacks» forestry industry growing today. Local authorities ignore the concept of sustainable development of the Carpathians, adopted in 2002 by the Transcarpathian Regional Council. A positive course of development of the Carpathian region largely depends on the implementation of developments that have been created and tested in the Carpathian Biosphere Reserve. Formulated (by the suggestion of CBR administration) in the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the development of mountainous Rakhiv district (1998) conceptual positions on the need to «stabilization of the socio-economic situation in the region, preservation of unique natural ecosystems, development of a strong recreational potential, the creation of the basis of area environmentally oriented tourism and recreation complex national importance», now can serve as a roadmap for the Carpathian region, consistent with the decisions of the UN Conference «Rio + 20: The future that we want» for the development and adoption of the State program for sustainable development of the Carpathian region, Ukraine's integration into programs of the European Union Program «The Carpathian space».</i>	2
HAMOR F. International Forum Supported by UNESCO	8
<i>On September 16-22, 2013 in Rakhiv, Zakarpattia region, the administration of CBR with the support of UNESCO held an international scientific conference «Primeval Beech Forests and ancient beech forests in Europe: problems of conservation and sustainable use». The Conference was devoted to the 45th anniversary of the Carpathian State Reserve and the 20th anniversary of the foundation of CBR. The resolution of the conference marked a significant role of CBR in the preservation of Ukraine primeval beech forests and ancient forests of Europe, expressed gratitude to the staff of the CBR and personally to Professor F. Hamor for many years of hard work and research aimed to preserve the unique natural values of the Carpathians, the contribution to the process of the Ukrainian-Slovak-German UNESCO World Heritage Property «Primeval Beech forests of the Carpathians and the ancient beech forests of Germany» designation, and for contributing to the renovation of ecological cooperation in Europe. The innovative projects of CBR administration as for adoption of special Decisions of the President of Ukraine and the Ukrainian Government on the issues of sustainable development as for maintenance of the settlements adjacent to the aforementioned WH Property were highly appreciated. It has been recommended to use this experience in other countries.</i>	8
Greetings from the Minister of Ecology and Natural Resources of Ukraine	9
O. Proskuryakova the participants of the International Scientific Conference «Primeval Beech Forests and ancient beech forests in Europe: problems of conservation and sustainable use».	9
Resolution of the International Scientific Conference «Beech forests and ancient beech forests in Europe: problems of conservation and sustainable use».	10
ZELINSKYI V. Natural Heritage of Europe	12
<i>Photo-report from the International Scientific Conference «Beech forests and ancient beech forests in Europe: problems of conservation and sustainable use».</i>	12
Events in the World of Ecology	14
Meeting of the Scientific-Technical Council in the Carpathian Biosphere Reserve (CBR) a meeting of Scientific-Technical Council was held on February 21, 2013.	14
<i>The following issues were considered: strengthening of scientific research, environmental education and recreational activities of the institution and participation in development of the spatial planning scheme in Transcarpathian region, etc.</i>	14
Viktor Yanukovich delegated to ensure maintenance of Zakarpattia region's	14
villages that are located close to beech primeval forests, and to restore the railway connection between Rakhiv and Kyiv	14
<i>Based on the developed by Sc.Dr. Professor Hamor F., the Honored conservationist of Ukraine, scientific studies, through the efforts of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, the Transcarpathian Regional Council and personally Mr. Ivan Baloha, the National Commission of Ukraine for UNESCO, the newspaper «Voice of Ukraine» (Holos Ukrainy), people's deputies of Ukraine Viktor Baloha and Vasyl Petivok, on April 2, 2013 the President Viktor Yanukovich issued a Task Order № 1-1/749 aimed to preserve unique natural ecosystems, to ensure sustainable development and conservation of the Ukrainian part of the Ukrainian-Slovak-German UNESCO World Heritage Site «Primeval Beech forests of the Carpathians and the ancient beech forests of Germany», improvement of mountain settlements in the Transcarpathian region, located in the zone of the Ukrainian part of the given natural site.</i>	14
Task Order by the President of Ukraine Viktor Yanukovich № 1-1/749 dated	15
on April 2, 2013	15
HAMOR F. Lets Change Our Region For Better!	16
<i>In the context of solving the tasks set by Task Order by the President of Ukraine Viktor Yanukovich № 1-1/749 dated on April 2, 2013 before the bodies of the executive power, states the author of this article Prof. Fedir Hamor, it is necessary to fully use the possibilities, rules and regulations provided in the following legal-normative acts adopted by the Verkhovna Rada (Parliament) of Ukraine «On the Concept of Sustainable Development settlements» of 24 December 1999, the Law of Ukraine «On improvement of human settlements», «On the status of mountain settlements in Ukraine», «On the resorts», «On the roads», the Concept of Sustainable Development of the Carpathians, which the Transcarpathian Regional Council approved on the 16th of October 2002, and so on. The author stresses on the importance of the steady implementation of the Action Plan for the sustainable development and improvement of mountain settlements, which by order of the President of Ukraine must be approved before October 1, 2013.</i>	16
BUNDZIAK V. CBR on the Ecological Forum Promoted the Beech Primeval Forests	18
<i>During the 10th International Environmental Forum held at the International exhibition center (Kyiv), April 23-15 2013 there was held an exhibition «Environment 2013», «round table meetings», seminars, workshops and other events. It was organized by the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine and the Ukrainian center of international exhibitions, conferences and forums. The assembly was held under the auspices of the Cabinet of Ministers of Ukraine.</i>	18
GUBKO V. European Parks Day	19
<i>As part of the celebration of Protected Areas' Day (Parks Day) in the Carpathians and the tenth anniversary of the Carpathian Convention, on May 30, 2013 there was held a round table meeting in the Carpathian Biosphere Reserve with the financial support of the BIOREGIO-Carpathians Project and with the participation of delegations from the Maramures Mountains Nature Park (Romania) and the University of Sustainable Development, Eberswalde (Germany). The working day ended by an art exhibition «The future of the Carpathians through the eyes of children».</i>	19
HAMOR F. The Beech Primeval Forests Presented at the Historical Center of Lviv	19
<i>As part of its action plan for the conservation and development of the Ukrainian part of the UNESCO WH Property «Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» signed by the Government of Ukraine in 2009, from 2 to 9 June 2013 in the historical center of Lviv city the administration of CBR together with the Swiss Institute for Forest, Snow and Landscape Investigations (WSL) and the National Forestry University of Ukraine held an international scientific conference «Primeval Beech Forests: reference systems for the management and conservation of biodiversity, forest resources and ecosystem services».</i>	19

Greetings of the Minister of Ecology and Natural Resources of Ukraine O. Proskuryakov to the International scientific conference's participants «Primeval Beech Forests: reference systems for the management and conservation of biodiversity, forest resources and ecosystem services»	20	The government increased the penalties for violations of the Law «On the Nature Reserve Fund» Cabinet of Ministers of Ukraine increased responsibility for violation of the Laws of Nature preserves. Penalties for the illegal felling of trees, wildlife poaching, and land pollution in average will be five times raised.	36
BUNDZIAK V. A Tourism Information Center Opened in Mala Uholka village In the village of Mala Uholka, Tiachiv district, Transcarpathian region, the Carpathian Biosphere Reserve opened Tourist Information Centre «Primeval Beech Forests – UNESCO World Heritage Property» on June 7, 2013.	20	ZYMAN S. Beech Forests of Europe Doctor of Biology, Professor Svetlana Ziman (Kholodny Institute of Botany, Kyiv) offers readers an overview of the beech forests of Europe, which stresses on the protection of national parks, nature parks and reserves, dividing them into groups: a) included the UNESCO World Heritage List, and b) candidates for the status of the UNESCO World Heritage Site. Recently, the author notes, the third group of sites from «The European world heritage beech forest» is being prepared for consideration by UNESCO.	38
HAMOR F. A New Ukrainian-German Project As part of the agreement between the governments of Ukraine and the Federal Republic of Germany on cooperation in environmental protection supported by the German Bank for Reconstruction and Development (KfW), there was prepared and submitted a feasibility study to the Ministry of Environment and Ecology for the Ukrainian-German project «Capacity Building for the Protected Areas of Ukraine». On the 27th-28th of June 2013 an evaluation committee from KfW together with representatives of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine visited the CBR. They made an analyzes of the experience in the sphere of conservation, research, environmental education and recreational activities of the CBR.	21	HAMOR F. The Ukrainian Contribution into Protection and Research of the European Beech Promeval Forests Sc.Dr. Professor F. Hamor analyzes the complex long-term process of struggle for the preservation and conservation if the values of Europe, which has started on the International Conference «Natural forests in the temperate zone of Europe – values and utilization» (Mukachevo, 13-17 of October 2003), that has been organized by the administration of CBR under the auspices of the Council of Europe, the World Wide Fund for Nature (WWF), the International Union for Conservation of Nature (IUCN) and the International Union of Forestry and Research (IUFRO). In Ukraine, in particular, much has been done to create the transnational Ukrainian-Slovak-German UNESCO World Heritage Property «Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany»; we also conducted the inventory of the virgin forests of Transcarpathia, initiated a series of Decrees and Orders of the President and the Cabinet of Ministers of Ukraine and other legal acts relating to the preservation of the Ukrainian part of the abandoned Property, implemented the development of a network of information centers on primeval beech forests and other.	42
HAMOR F. Photo Exhibition at the Cabinet of Ministers Initiated by the Ministry of Environmental Protection of Ukraine in June 2013 in the House of the Government of Ukraine was shown a photo exhibition of the CBR, which illustrated the unique natural and cultural values of the Carpathians.	22	PRYKHODKO M., PRYKHODKO N. Ecological Safety of Forest Ecosystems in the Ukrainian Carpathian Region and the Adjacent Areas Authors define the basic principles of environmental safety in the area of forest geosystems of the Ukrainian Carpathians and adjacent areas: integrated management of natural resources, reduction of fragmentation of forest cover by increasing the area of forest geosystems in the river basins, forming optimal balance between age groups of stands within river basins, reducing continuous logging, the introduction of close-to-nature forestry, conservation and protection of virgin and old-growth forests, the use of environmentally-friendly technologies, development and implementation of national standard for species composition and reproduction in forest stands for different age groups and certain forest types.	46
Greetings of the Minister of Environmental Protection of Ukraine Mr. Oleh Proskuriakov and the Department for Protected Areas of Ukraine on the Day of Conservationist	23	ROZHKO I., MATVIYIV V., BRUSAK V. Following the Chornohora Calling ... Themes about mountains for the students of the Geography Department, Lviv National Ivan Franko University, are traditionally practiced within the Chornohora mountain massif of the Ukrainian Carpathians, where they have the Chornohora research plot and a hostel for students (research-base). The authors offer readers a description of one of the study trails that will be useful to all travelers in the Carpathians: the research base – Maryshevska mountain range – Hadzhyna area – Rebra Mt. – Lake Brebeneskul – Pip Ivan Chornohirskiy Mt. – Turkul Mt. – Hoverla Mt. – sports training center «Zaroslyak» – the research base.	51
KANTSURAK V. The Professional Holiday of Nature Conservation Community On this occasion (July 7, 2013) the Director of Protected Areas Department of Ukraine Mr. Viktor Kantsurak analyzes the significant contribution of employees natural reserve areas in the conservation and restoration of biological and landscape diversity of territories and objects «objects of nature reserve fund of Ukraine.	24	RUTYNSKYI M. Winter and Summer Paradise ... The article is a historical recollection about the features of the Yaremche-Vorokhta territorial and recreational system at the end of XIX – the first half of the XX centuries, the development of this area as summer and winter recreation zone.	59
The Carpathian Biosphere Reserve Has a New Director According to the Order of the Minister of Environmental Protection of Ukraine Mr. Oleh Proskuriakov №344-0 dated on July 12, 2013 p. Mr. Vasyl Telychuk is appointed at the Director of the Carpathian Biosphere Reserve.	25	HONCHAR O. In the Dnister River Basin SHEVCHUK Y. Healthful draught of water The present state and problems with fresh water supply in Ukraine.	62 65
BUNDZIAK V. Dersy Uzala... under the skies! During 2 weeks (July 17 – August 4, 2013) CBR organized an ecological camp Dersy Uzala, during which the Moscow schools' pupils had a chance to enjoy beauty nature, go on excursions and study the natural and cultural environment.	25	DUMTRAS D. Euroregion «the Upper Prut River»: geoecological analysis of the Suceava County, Romania	67
HAMOR F. Experience Exchange for the German and Ukrainian Ecologists Under an agreement between the governments of the Federal Republic of Germany and Ukraine in the field of environmental protection and cooperation to implement the National Programme of national parks in Ukraine for the period 2012-2014 at the Yavorivskiy National Nature Park there was held an international seminar on «Improving institutional management of natural protected areas in the Carpathian region: the experience of Ukraine and Germany» with the participation of the Carpathian NNP, Hutsulshchyna NNP, and the Carpathian BR. Among other issues, the German delegation learned about the CBR's experience in the UNESCO World Heritage Site management.	26	PYLYPOVYCH O. Transboundary Environmental Pollution As a Precondition for the International Cooperation in the Sphere of Environment Protection The author emphasizes the necessity (given the high probability of cross-border threats to the territories of both neighboring countries and Ukraine) to ensure the establishment of the common scientific basis for analysis and management of natural and industrial risk, and analysis and modeling of dangerous accidents and disasters; the analysis of diagnostic systems for the potentially hazardous objects; to improve the organization and management of the interaction forces of reaction in areas of possible cross-border emergencies, etc.	70
HAMOR F. Transboundary Cooperation in the Field on Nature Protection is Developing In the town of Dolni Ustrzyki (Poland) on September 25-30, 2013, an international conference «40-Year History of Bieszczady Park Narodowy in the context of research and protection of the biodiversity of the Eastern Carpathians», supported by the Polish-Slovak EU project «Partnership for joint development (2007-2013) of the Carpathian Euroregion and the European regional Development Fund.	27	KOZURAK A. The Red Rose of the Carpathian Alpine Area In the highlands of the Ukrainian Carpathians grow many species of plants, most of which are included in the Red Book of Ukraine. Some, due to their miraculous medicinal properties, are on the brink of extinction. One such species is <i>Rhodiola rosea</i> (<i>Rhodiola rosea</i> L.) from the family of <i>Crassulaceae</i> .	75
BERKELA Y. Ecoeducation Workshop in Yaremche On September 26-27 in Yaremche, Ivano-Frankivsk region, on the basis of the Carpathian National Nature Park there was held a scientific workshop «Interpreting nature in the Nature Reserve Fund».	29	HODOVANETS B. Rare Bird Species in Beech Primeval Forests of the Uholka Primeval Forests In virgin beech forests of the Uholka-Shyrokoy Luh massif of CBR there are 141 species of birds. 22 species (blue-bruise, white-backed woodpecker, long-tailed owl, etc.) are listed in the Red Book of Ukraine.	77
A joint meeting of the Board of the Ministry of Ecology of Ukraine and the Transcarpathian Regional State Administration headed by the Minister Mr. Oleh Proskuriakov The given meeting was held on October 11, 2013 in the Golden Mountain Recreation Center (Barvinok village, Uzhgorod, Transcarpathian region). The question of the Order of the President of Ukraine signed on April 2, 2013 to preserve the unique natural systems and secure sustainable development of the Ukrainian part of the Ukrainian-Slovak-German UNESCO World Heritage Property «Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» and others were discussed.	30	HETSKO V. Transcarpathian Village: Characteristic Features of Spatial Development Telling about outstanding examples of historical buildings of Transcarpathia, the author mentions both numerous local sacral monuments, and ugly panel constructions dating back to the 1980th. Here are villages – «a showcase of socialism» remaining from the Soviet times, and their antagonists – the so-called «unpromising settlements» and so on. The author does not stop stressing: a professional architect while designing a development plan never forgets that always the most valuable things are land, environment, and that any landscape requires specific architectural solutions.	79
The International Capacity Building and Research Center Will Be Built! Questions about creation of the aforementioned Center were discussed October 11, 2013 at a joint meeting of the boards of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine and the Transcarpathian Regional State Administration in Uzhgorod.	30	PYLYPOVYCH O. Solomonovo – the extreme west point of Ukraine The story of everyday life and holidays of villagers from Solomonovo village – the extreme western point of Ukraine located between the rivers Tysza and Latorysia. They are endowed with the ability to carefully look after their homes and gardens, to fight floods, carefully take advantage of the achievements of Ukrainian and Hungarian cultures.	84
For the Hutsulshchyna NNP Protection On October 15, 2013 in the Hutsulshchyna National Nature Park a meeting of the NNP staff, that condemned a campaign to discredit the institution, which has been trying to fight deforestation and squandering of state forest fund by some officials and municipality members of the Kosovo District Council and others. It has been requested to resume the investigation of the park's administrative building arson, the seizure of the St. Nicholas' Residence, illegal construction and use of land in the Hutsulshchyna National Nature Park.	31	ZALESKA S. About the Master of the Moist Stream and the Warm Pit, or How a Forester Managed Not to Become a Bureaucrat Under the heading «The Calling» we placed a story of the director of the State Forestry Enterprise «The Uzhgorod SFE» Ivan Kostiv (Kamunanytsia village, Uzhgorod district, Transcarpathian region). Out of 17 000 hectares of forest area, which is managed here, 90% is protection forest, water-protection, and recreation forests of historical and cultural significance. Here the botanical site of national importance is protected – the Warm Pit; a modern information center in Velykodobronske forest division, ecological trails «Live Pages of Red Book», «Plants-Indicators of Forest Types», «Rocks and Minerals of the Carpathians», «To the Nevitskiy Castle» are to visitors' service here together with the Kamianytska Forest School.	86
Achievements of the Lviv Region Conservationists On November 12, 2013 on the basis of the ecological and educational center at Yavorivskiy NPP that is in the village of Ivano-Frankove, Lviv region, an International Scientific-Practical Conference «Protected Areas of Lviv Region: Status and Prospects» was held.	31	The Museum of Mountain Ecology and beech forests of CBR can be seen in 3D format	88
HAMOR F. For Protected Areas Conservation On November 18, 2013 in Kiev, Ukraine, the Parliamentary Committee on Environmental Policy, Natural Resources and Elimination of Consequences of Chornobyl Catastrophe held the committee hearings on «Protected Areas: Problems and Solutions».	33	Law of Ukraine «On ratification of the Protocol on Sustainable Forest Management of the Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians» № 5432-VI, October 16, 2012	89
The Deputy Chairman of the Parliamentary Committee on Environmental Policy, Natural Resources and Elimination of Consequences of Chornobyl Catastrophe Mr. S. Glazunov stated: «It is clear that today for the Protected Area Network, that in spite of some existing problems, yet there is growth and progress» At committee hearings the achievements and problems of environmental protection were analyzed. The obstacles are the following: lack of funding for maintenance of natural reserve fund from the state, lack of coordination and inadequate legislation – land, forest, environmental Laws and legislation on local government. The key to solve the existing problems, says S. Glazunov, should be the unity between the decision makers, the executors, scientific community and the public.	34	The Protocol «On Sustainable Forest Management of the Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians»	89
HAMOR F. The Carpathian Biosphere Reserve Staff Officially Celebrated Its 45th Anniversary On November 26, 2013 at the Headquarters of CBR (Rakhiv town) were celebrations on the occasion of the 45th anniversary of the Carpathian State Reserve and the 20th anniversary of its base CBR were held.	36		

Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On granting permission to develop land management projects on land plots allocation» № 2-р, January 3, 2013	94	BILANYCH M. The World of His Hobbies <i>A famous naturalist of Transcarpathia (late XIX – early XX century) Istvan Laudon was an avid traveler, not only in his native land – he was known for his travels in Egypt, and on the coast of the Adriatic Sea, Bosnia and Herzegovina. As a result of his writing activity there appeared scientific travel notes, including the article «About the Egyptian stone carving».</i>	108
KOZYRAK M. Wooden Dams of the Chorna (Black) and Bila (White) Tisza rivers <i>From the late XVIII to mid-XX century in the upper part of the Black and White Tisza rivers unique water technical constructions were operating – wooden overflowing dams («klauza»). They were used for timber transporting.</i>	96	LAUDON I. About the Egyptian Stone Carving <i>Dr. Istvan Laudon's article is for the first time published in Ukrainian. Translation from the Hungarian is made by Fohosh Alexandra and Mykhailo Bilanych.</i>	108
TKACH M., VOLOSHCHUK M. «They Will Die in the Bilyi Stream...» (Italians in the East Carpathians) <i>The authors tell about the construction of a railway branch in the Carpathians in the late nineteenth century, which used to unite Seghet Marmatiel – Trybushany – Yasima, numerous bridges, tunnels, aqueducts and other engineering structures, 13 railway stations and intermediate stops built by Italian engineers and master-masons who have demonstrated professionalism, dedication to this land. For many of them the Eastern Carpathians, in particular Trybushany village (now Dilove, Rakhiv district, Transcarpathian region) became a second home. Now here live their descendants, who have inherited not only the Italian name, but also hard-working character, tolerance, and love to this mountainous region.</i>	99	SOROKA P. Forest Psalm <i>A selection of poems by a Ukrainian poet, literary critic, PhD Petro Soroka (Ternopil) about the unity of man and nature.</i>	110
KUKHTA V. «Just Light Bridge Arches Remain...» <i>A poem about Italians – the creators of the Transcarpathian railway.</i>	100	Treasures of the Liptov Province <i>A photography artist from Uzhgorod Yaroslav Makar would like to share his recent impressions from his tour to Slovakia with the «Green Carpathians» readers (historical province Liptov, Zilinsky County).</i>	112
Ukraine – Poland – Slovakia: Cross-Border Cooperation in the Conservation of the Carpathians <i>Photos from the archives of the Carpathian Biosphere Reserve and the Uzhanskyi National Nature Park tell about moments of the effective cross-border cooperation between Ukrainian, Polish and Slovakian conservationists within the International Biosphere Reserve «Eastern Carpathians».</i>	106	KUKHTA V. Sorrow Upon a Lost Majesty, or Do We Still Have to Call Rakhiv «the Hutsul Paris»? <i>A writer and journalist Vasyli Kukhta (Uzhgorod) in his essay explores the origins of the European identity of the Carpathian Hutsuls.</i>	113
		KUKHTA V. The Hutsul Paris <i>The poem is about the town of Rakhiv, which in the 1920th was called «a Hutsul Paris» by tourists.</i>	115
		KUKHTA V. Artists' Workshop <i>Under the heading «The Artist. Nature. Time» we publish a story about the creative achievements of a member of the National Union of Artists of Ukraine Tatyana Sopilnyak (Uzhgorod).</i>	116

**На 1-2 стор. обкладинки та кольорових вкладках вміщено світлини
Василя ЗЕЛІНСЬКОГО та Ярослава МАКАРА.**

1 стор. обкл.: Там, де гори, полонини...

2 стор. обкл.: Чорногірська панорама; запаси на зиму; ягня української гірськокарпатської породи овець; осінь у букових пралісах.

**№№ 1-2 (2013) проілюстровано фотознімками
В. ЗЕЛІНСЬКОГО, В. КУХТИ, Ф. ГАМОРА, О. ПИЛИПОВИЧ, С. ЗАЛЕСЬКОЇ,
М. КОЗУРАКА, І. КОЙНОВОЇ, І. РОЖКА, І. ПАЗДРІЯ,
Т. ЧАУСА, Д. КРИЧЕВСЬКОГО, В. МАТВІЇВА, М. ВОЛОЩУКА та ін.**

Переклад на англійську мову В. ГУБКО.

На 3-4 стор. обкладинки див. творчі роботи

члена Національної спілки художників України Тетяни СОПІЛЬНЯК:

3 стор.:

1	4
2	5
3	7

1. Ужгород у стилі ретро. Папір, авторська техніка, 2009 р. 2. Колядники йдуть. Оргаліт, олія, 2010 р. 3. Весілля. Папір, авторська техніка, 2013 р.

4. Мисткиня Тетяна Сопільняк. 5. Невицький замок. Папір, авторська техніка, 2010 р.

6. Пісня полонин. Полотно, олія, 2009 р. 7. Сільський дворик. Полотно, олія. 2010 р.;

4 стор.:

1
2

1. Літо в Буковелі. Полотно, олія, 2009 р. 2. Потічок у лісі.

Полотно, олія, 2009 р.

Автори несуть відповідальність за точність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та ін.

Редакція не рецензує надіслані матеріали, не веде листування з їх авторами.

До статей обов'язкове резюме англійською мовою.

Здано до друку 12.09.2013. Підписано до друку 10.12.2013. Формат 60x84/8. Папір офсетний № 1. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 36,5. Тираж 1000 пр. Ціна за домовленістю.

All-Ukrainian ecological scientific-popular magazine «Zeleni Karpaty» («The Green Carpathians»), 2013, №№ 1–2.
Founded in 1994 (Registration Certificate: series KB, № 239). Editor-in-Chief F. Hamor,
Doctor of Biological Sciences. Editorial Board:
77 Krasne Pleco Str., Rakhiv, Zakarpatska Oblast, 90600, Ukraine.
Off-set printing – at The Uzhhorod Town Publishing Office (Uzhhorod, Ruska str., 13).

